

BALKANSKA POT:
POJMOVNIK EVROPSKEGA REŽIMA IREGULARIZIRANIH
MIGRACIJ NA PERIFERIJ I EVROPSKE UNIJE

Balkanska pot: Pojemovnik evropskega režima iregulariziranih migracij na periferiji Evropske unije

Naslov izvirnika: Balkanska ruta: Pojemovnik evropskega režima iregulariziranih migracij na periferiji EU

Prvič izšlo pri založbi Sandorf, Zagreb (2024)

Prevod
Asja Hrvatin

Uredile
Marijana Hameršak
Iva Pleše
Tea Škokić

Slovensko dopolnjeno izdajo uredili
Uršula Lipovec Čebtron
Jelka Zorn

Avtorji in avtorice
Marijana Hameršak, Teodora Jovanović,
Uršula Lipovec Čebtron, Bojan Mucko,
Duško Petrović, Mojca Piškor, Iva Pleše,
Romana Pozniak, Tea Škokić, Jelka Zorn
in Drago Župarić-Iljić

Recenzenta
Roman Kuhar
Vedrana Baričević

Zbirka
Zupaničeva knjižnica, št. 60
(ISSN 1855-671X, e-ISSN 2630-3922)

Jezikovni pregled
Anja Muhvič

Odgovorna urednica zbirke
Ana Svetel

Uredniški odbor zbirke
Sandi Abram, Blaž Bajič, Alenka
Bartulović, Uršula Lipovec Čebtron,
Jerneja Ferlež, Mateja Habinc, Boštjan
Kravanja, Sarah Lunaček, Andraž
Magajna, Mirjam Mencej, Rajko Muršič,
Jaka Repič, Tomaž Simetinger, Peter
Simonič, Ana Svetel, Tanja Tivadar,
Urša Valič, Veronika Zavratnik,
Damjana Žbontar Furlan

Založila
Založba Univerze v Ljubljani

Izdala
Znanstvena založba Filozofske
fakultete Univerze v Ljubljani

Za založbo
Gregor Majdič,
rektor Univerze v Ljubljani

Za izdajatelja
Mojca Schlamberger Brezar,
dekanja Filozofske fakultete UL

Ljubljana, 2025

Naklada
200 izvodov

Oblikovna zasnova zbirke
Vasja Cenčič

Tehnično urejanje
Marjana Strmčnik

Prelom in priprava za tisk
Eva Vrbnjak

Slika na naslovnici
Marijana Hameršak

Tisk
Birografika Bori d. o. o.

Cena
27 €

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki
prosto dostopna na [https://ebooks.uni-lj.si/
ZalozbaUL](https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL)
DOI: 10.4312/9789612976590

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za
znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejav-
nost Republike Slovenije.

To delo je ponujeno pod licenco Creative
Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod
enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca
(izjema so fotografije). / This work is
licensed under a Creative Commons
Attribution-ShareAlike 4.0 International
License (except photographs).

Balkanska pot

Pojmovnik evropskega režima iregulariziranih migracij na periferiji Evropske unije

UREDILE MARIJANA HAMERŠAK, IVA PLEŠE IN TEA ŠKOKIĆ
V SODELOVANJU Z URŠULO LIPOVEC ČEBRON IN JELKO ZORN

Vsebina

PREDGOVOR	9
AVTONOMIJA	15
BEGUNSTVO	25
ČAKANJE	35
DETENCIJA	47
GEJM	59
HUMANITARIZEM	71
INDUSTRIJA	83
IZBRIS	93
KAMP	105
(NE)MOBILNOST	119
OGRAJA	129
PRESELITEV	141
PRISILA	151
PUŠBEK	159
RANLJIVOST	171
REŠEVANJE	181
SMRT	193
SOLIDARNOST	205

ZDRAVJE	215
ZVOK	227
ŽIVAL	239
LITERATURA	251
SEZNAM ZAKONOV, ODLOČB, POROČIL IN DRUGIH VIROV	283
SEZNAM KRATIC	291
SUMMARY	293
IMENSKO KAZALO	297

Posvetilo

Slovensko verzijo pojmovnika *Balkanska pot* posvečava spominu na begunski koridor, ki je potekal pred desetimi leti (od jeseni 2015 do pomladi 2016), pri tem pa zelo spremenil migracijsko gibanje v Evropi in dokazal, kako pomembno je avtonomijo migracij jemati zares.

Pojmovnik, ki je nastajal v okviru mednarodnega znanstvenega projekta *Evropski režim iregulariziranih migracij na periferiji Evropske unije: od etnografije do pojmovnika* (ERIM), smo s sodelavci in sodelavkami od vsega začetka oblikovali tudi v slovenščini, čeprav je bil najprej objavljen v hrvaščini in srbsčini, kmalu pa bo dostopen še v angleškem jeziku.

V dopolnjeni slovenski izdaji umikamo štiri pojme (Cona, Eksternalizacija, Ruta in Spektakularizacija), namesto katerih objavljamo nove, (Ne)mobilnost, Zvok in Žival, ki so bili napisani posebej za slovensko verzijo.

Uršula Lipovec Čebren in Jelka Zorn

Predgovor

MARIJANA HAMERŠAK, IVA PLEŠE, TEA ŠKOKIĆ

Pojmovnik *Balkanska pot* poskuša trenutni režim migracij, ki ga oblikujejo prepovedana in kriminalizirana gibanja migrantov prek Srbije, Bosne in Hercegovine, Hrvaške, Slovenije ter okoliških držav, razumeti z uporabo ključnih pojmov, njihovih različnih pomenov, genealogij, prekrivanj in ambivalentnosti. S tem se pridružuje naraščajočemu korpusu kritično usmerjenih pojmovnikov družboslovnih in humanističnih ved (npr. Bennett idr. 2005; Burgett in Hendler 2007; Nel in Paul 2011 ali izdaja Keywords NYU Press), še posebej pojmovnikom s področja raziskovanja migracij in meja, na katere se tudi nanašajo naslednje strani.

Pojmovnik, ki je kolektivno delo vseh vključenih avtorjev in avtoric, izhaja iz razumevanja migracij kot večplastnega in fluidnega fenomena, kar poudarjamo z uporabo pojma režim v podnaslovu. Izraz

režim se tu ne navezuje prvenstveno na pojma oblast in vladanje, kot je to običajno v vsakdanjem jeziku, vendar tudi ne na urejene in jasne, od zgoraj vsiljene sisteme pravil, predpisov ter ukrepov, temveč na pomene, ki jih najpogosteje uporabljajo kritično usmerjene raziskave migracij (prim. npr. Pott idr. 2018). Režim se v tem kontekstu nanaša na preplet raznolikih praks in akterjev: tako tistih, ki z različnimi oblikami, jakostmi in stopnjami moči poskušajo nadzirati migracije, kot tudi tistih, ki temu nadzoru poskušajo ubežati, oziroma vseh, ki so neposredno ali posredno, očitno ali manj eksplicitno, povezani z iregulariziranimi gibanji. Z uporabo pojma režim ne nakazujemo zgolj razumevanje migracij kot kompleksnih in heterogenih interakcij, temveč tudi na decentralizirano pojmovanje moči v kontekstu migracij (gl. Tsianos idr. 2009: 2).

Periferijo, še enega od pojmov v podnaslovu pojmovnika, prav tako razumemo decentralizirano. Po eni strani na tem mestu pomeni geografsko, politično in ekonomsko obrobje Evrope in Evropske unije, po drugi strani pa zajema posebnosti družbenih odnosov in procesov, ki se prostorsko, simbolno, diskurzivno ter na druge načine vzpostavljajo v nasprotju med periferijo in centrom, kot tudi v nasprotju med periferijami – notranjimi in zunanjimi, lastnimi in okoliškimi (gl. npr. Kojanić 2020). Ti odnosi in procesi se spreminjajo in potekajo v več smereh, kar omogoča, da periferijo razumemo kot dinamično in relacijsko kategorijo, vendar tudi kot liminalno območje z lastno dinamiko: areno srečanj, prepoznavanj, pogajanj in konfliktov (gl. npr. Majstorović 2021). Kot prostor, ki z lastnim časom, dogodki in spomini razburka »globalni tok zgodovine« (gl. Vidmar Horvat 2018: 16), se nam periferija še dodatno razkriva kot propulzivno mesto kritike represivnih praks, povezanih z migracijami.

S tem kritičnim pristopom je povezan še en pojem iz podnaslova knjige: pojem iregularizacije. Gre za pojem v obliki izglagolskega pridevnika, s katerim želimo pokazati, da migracije same po sebi niso ilegalne ali nezakonite, prav tako ne neregularne ali iregularne, kot se jih je začelo označevati na prelomu stoletja v okviru kritike pojmov ilegalnosti oziroma nezakonitosti na področju migracij, temveč da so kot takšne konstruirane in proizvedene skozi vrsto praks ter različnih procesov (i)legalizacije oziroma (i)regularizacije (prim. npr. Squire 2011: 5). Z uporabo izglagolskega pridevnika »iregulariziran/iregularizirana« namesto pridevnika »iregularen/iregularna« poudarjamo odklik od normativne in ustaljene rabe teh pojmov ter afirmiramo konstruktivistično perspektivo, v skladu s katero iregularizirane migracije niso družbeno in kulturno nevtralen pojav, zamejen s stabilnimi in jasnimi mejami, ki bi ga bilo mogoče reducirati na vprašanje pravnega statusa

bivanja ali prečkanja meje. Podobno se tudi analitična pozornost na področju raziskovanja iregulariziranih migracij – pa tudi, s podobnim pomenom, ilegaliziranih migracij (gl. Bauder 2013; prim. De Genova 2002) – osredotoča na načine, kako se določena gibanja konstruirajo in živijo kot iregularna. Kot takšna jih poskušajo, s pomočjo procesov normalizacije razumevanja iregularnosti, kar najstrožje regulirati in nadzorovati, s čimer pa sta tesno povezani varnostizacija in kriminalizacija migrantskega gibanja (prim. Squire 2011), kot tudi nedavno pomnoževanje mej (Jansen idr. 2015: ix).

Pojma režim in iregularizirane migracije sta hkrati s številnimi drugimi pojmi podrobneje razdelana na spletni platformi *e-ERIM* (<https://e-erim.ief.hr/>), s katero je pričujoči pojmovnik tesno povezan in na kateri se objavljajo krajša besedila o teoretskih ter metodoloških pojmi, akterjih, krajih in prostorih, dogodkih ter vsakdanjih izrazih evropskega režima iregulariziranih migracij na jugovzhodni periferiji EU. Čeprav lahko pojmovnik beremo samostojno, torej ločeno od *e-ERIMA* (pa tudi obratno), se medsebojno pomembno dopolnjujeta. Posamezni pojmi, obdelani v tej knjigi, so nastali kot nadgradnja besedil, prvotno objavljenih na *e-ERIMU*, ali pa smo jih oblikovali s prevzemanjem, preoblikovanjem in povezovanjem nekaterih »manjših« pojmov iz *e-ERIMA*. Nekatera besedila, napisana za to knjigo, so pozneje razčlenjena na krajše dele na *e-ERIMU*, kjer so bila – skladno z značilnostmi digitalnih medijev – naknadno dodelana ne le besedilno, temveč tudi vizualno (s fotografskimi in video materiali) ter zvočno (zvočni posnetki in posnetki pogovorov). O tesni povezanosti med obema pojmovnikoma na materialni ravni pričajo številni usmerjevalniki (z malimi tiskanimi **odebeljenimi črkami**) v besedilih tega pojmovnika, ki vodijo do pojmov, zabeleženih in opisanih na *e-ERIMU*. Kot do sedaj, se bo *e-ERIM* še naprej dopolnjeval z novimi pojmi in perspektivami, se nadgrajeval in preoblikoval, predvsem v navezavi na dinamičen in spremenljiv migracijski kontekst, s katerim se ukvarja.

e-ERIM in pričujoči pojmovnik sta nastala v okviru štiriletnega znanstveno-raziskovalnega projekta *Hrvaškega sklada za znanost* (HRZZ) z naslovom *Evropski režim iregulariziranih migracij na periferiji EU: od etnografije do pojmovnika* (ERIM, 2020–2024), ki ga je vodil zagrebški *Inštitut za etnologijo in folkloristiko*. Projekt je združeval sodelavce in sodelavke iz Hrvaške, Slovenije in Srbije iz različnih znanstvenih disciplin, ki jih povezuje interes za etnografsko raziskovanje režima iregularizacije migracij ter za angažirane in kritične perspektive in formate. Raziskovalni proces, na katerem temelji naš

pristop k pojmom, je vključeval večletno večkrajevno, prostorsko razpršeno etnografsko raziskovanje, znotraj meja matičnih držav in onkraj njih, v obliki enkratnih, zaporednih ali dolgotrajnejših prisotnosti na različnih lokacijah, kontinuiranih in situacijskih izmenjav z različnimi akterji, posamezniki in skupnostmi ter uporabo raznovrstnih raziskovalnih pristopov, metod in tehnik. Naše raziskovalno delo je bilo v mnogih vidikih ne le sodelovalno, temveč tudi skupnostno ter se je kot tako oblikovalo na različnih ravneh: skupinskih raziskovalnih terenih, medsebojnih branjih, skupnih pisanjih, usklajevanjih, izmenjavi terenskih in drugih uvidov ter gradiv, skupinskih razpravah in osmišljanju pojmov, pomembnih za aktualni migracijski režim na balkanski poti. Usmerjevalniki v besedilih pojmovnika, ki z velikimi tiskanimi **ODEBELJENIMI ČRKAMI** opozarjajo na to, da pojem obravnavamo v drugem besedilu pojmovnika, kot tudi tisti, ki z malimi tiskanimi odebelenimi črkami opozarjajo na to, da je določeni pojem obravnavan na *e-ERIMU*, zato niso zgolj tehnične narave, temveč izhajajo iz načina našega pisanja in razmišljanja, ki je vedno temeljilo na skupno premišljenih idejah o tem, kaj pišemo, o čem, kako, v kakšnem kontekstu, zakaj ter za koga.

Številčnosti pojmov navkljub pojmovnik ne poskuša zajeti celovitosti mejnega režima, o katerem govori. S samim izborom pojmov in svojim formatom prej teži k orisu njegove razdrobljenosti. Dodatno pa je razdrobljen zaradi etnografskih raziskav in terenskih uvidov o iregulariziranih praksah, ki stremijo k nevidnosti. Pojmovnik obravnava pojme različnih ravni, vidnosti in zgodovin, ki izhajajo predvsem iz naših preteklih ali novejših raziskovalnih izkušenj in znanj. V pojmovnik so poleg pojmov, ki v prvi vrsti izhajajo iz našega nedavnega raziskovalnega konteksta in pristopa, vključeni tudi uveljavljeni teoretski ter drugi pojmi, ki jih na tem mestu prevprašujemo in kontekstualiziramo. Nekatera od besedil so nastala na podlagi preteklih raziskav in objav, kot svojevrstne sinteze premislekov o posameznih temah, povezanih z iregulariziranimi migracijami. Omenjeni pojmi, kot tudi tisti, ki so v celoti izšli iz raziskovalnega dela v okviru projekta, so vselej povezani s konkretnim in aktualnim raziskovalnim kontekstom balkanske poti, zaznamovani z izkušnjami in praksami periferije. Nekateri od posameznih pojmov, ki so iz pričujoče knjige izpuščeni, so razdelani v znanstvenih delih, ki so nastala v okviru projekta in so objavljena samostojno.

Podobno kot je pojmovnik kot celota razdrobljen, so razdrobljeni tudi pojmi v njem, izhajajo iz raziskovalnih perspektiv, ki so premišljene, etnografsko utemeljene, pa tudi kritične in jasno družbeno umeščene. Na tem mestu gre za kritiko, ki se ne skriva za nevtralnostjo

znanstvenega dela, temveč je namesto tega neločljiv del raziskovanja in pisanja. To je tudi eden od elementov, ki pojmovnik ločijo od leksikonov kot posebne vrste publikacij, katerih formalne, pa tudi vsebinske značilnosti namenoma delno prevzema. Poleg abecedne logike razporeditve besedil ter navzkrižnih referenc ima pojmovnik tudi enobesedne naslove v ednini in seznam kratic ter vključuje večje količine virov in literature, pa tudi etimološke in širše zgodovinske dimenzije. Vseeno pa je pojmovnik bližje zbirki ali zborniku etnografsko osnovanih znanstvenih besedil kot leksikonu, predvsem zaradi relativno obsežne razčlenitve pojmov, odprtosti za preizpraševanje in raziskovanje ter jasnega zavračanja nevtralnosti. Pojmovnik lahko beremo kot zbornik, vendar tudi kot avtorsko knjigo, katere poglavja so med seboj tesno povezana tako eksplicitno (prek usmerjevalnikov) kot implicitno (s perspektivami, temami, primeri). Poglavij ni treba brati zaporedno, kot je to običajno za avtorska dela, saj so, četudi del celote, tudi samostojna in se jih kot takšna lahko bere. Ne glede na to, kako se bodo brala, so besedila v pojmovniku naš poskus, da na sodobne migracijske resničnosti na jugovzhodni periferiji EU pogledamo zunaj običajnih varnostnizacijskih, viktimizacijskih in spektakularizacijskih obrazcev.

Avtonomija

MARIJANA HAMERŠAK, URŠULA LIPOVEC ČEBRON
IN JELKA ZORN

Na področju raziskovanja migracij se pojem avtonomije navezuje predvsem na avtonomijo migracij, ki je, kot sta že pred več kot desetletjem ugotovila Manuela Bojadžijev in Serhat Karakayali (2010), privlačen pojem, slogan, program oziroma vse naštetu hkrati. Za začetnika izraza štejemo Yanna Mouliera-Boutanga, ki je že sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja v soavtorskem članku o problemih nadzora ilegaliziranih oziroma **iregulariziranih migracij** izpostavil, da »je celoten migracijski proces, vključno z zakonitimi in nezakonitimi migracijami, v veliki meri predhodnik učinkovite regulacije v državah priseljevanja« (Moulier-Boutang in Garson 1984: 592). Moulier-Boutang je besedno zvezo »avtonomija migracij« uporabil nekaj let pozneje v intervjuju, v katerem je poudaril, da so migracije »prav tako avtonomno dejstvo. To pomeni, da obstaja avtonomija

migracij v odnosu do državnih politik, kar se nanaša tako na priseljevanje kot odseljevanje. «¹

Pojem in perspektivo, ki ga spremlja, so na prelomu stoletja prevzela protirasistična gibanja in skupine, kot sta *Frassanito Network* in *Kanak Attak* (Casas-Cortes idr. 2015: 897; Bojadžijev 2009: 134); medtem ko so ga v akademskem polju uveljavili raziskovalci, kot so Sandro Mezzadra (2006), Manuela Bojadžijev, Sabine Hess, Serhat Karakayali in Vassilis S. Tsianos, zbrani pod okriljem transdisciplinarnega mednarodnega projekta *TRANSIT MIGRATION* (2002–2006), v okviru katerega je osrednje mesto zavzemalo raziskovanje novih **režimov migracij** Jugovzhodne Evrope. Dela teh in drugih avtorjev so bila v slovenskem kontekstu objavljena v sklopu tematskih števil *Časopisa za kritiko znanosti* (Mezzadra in Rigo 2004; Bojadžijev 2009; Lipovec Čebtron in Zorn 2016), pozneje, leta 2015, pa aktualizirana v kontekstu dolgega poletja migracij (glej **dugo migracijsko ljet**o), ko je moč gibanja tisočev beguncev in drugih migrantov za kratek čas uspela zamajati stebre evropskega migracijskega režima (glej **Dublin; vstopnice v svet**), s čimer je potrdila dve osnovni premisi avtonomije migracij. Prvič, migrantov ni mogoče »zreducirati na figurice na geopolitični šahovnici« (Scheel 2022: 1149). In drugič, raziskovanje migracij ne more biti omejeno zgolj na raziskovanje pojavnosti ter posledic nadzora migracij. Zato ne preseneča, da so mnoge interpretacije tega obdobja, kot tudi dogodkov, ki so mu sledili (glej **balkanski koridor**), posredno ali neposredno, gradile na dediščini premislekov in perspektiv avtonomije migracij (Lipovec Čebtron in Pistotnik 2016; Bužinkić in Hameršak 2017; El-Shaarawi in Razsa 2019; Kurnik 2019; Hameršak idr. 2020; Kurnik in Razsa 2020; Stojić Mitrović idr. 2020). Danes je perspektiva avtonomije migracij vpeta v raziskovanje najnovejših regionalnih množičnih eksodusov, še posebej iz Bosne in Hercegovine (Majstorović 2021), ter analizo njihovih presečišč s transnacionalnimi gibanji migrantov čez to državo (Majstorović 2023).

Znotraj heterogenega polja raziskovanja avtonomije migracij, ki se kot odgovor na kritike ter z novimi terenskimi in teoretskimi uvidi nenehno redefinira, krožijo različna razumevanja pojma avtonomije. »Avtonomija« v besedni zvezi avtonomija migracij pomeni predvsem neodvisnost od dejavnikov odboja in privlačnosti (angl. *push-pull*), preračunavanja izgub in dobičkov, **PRISILE**, trga dela, nadzora migracij ter drugih tradicionalnih okvirov razumevanja migracij. Migracij samih,

1 https://www.grundrisse.net/grundrisse34/interview_mit_yann_moulierbouta.htm

kot tudi avtonomije migracij, ne moremo misliti ali raziskovati ločeno od državnih politik in praks, vendar jih hkrati ne moremo razumeti zgolj kot odziv nanje. V tem kontekstu avtonomija pomeni, da migracije niso enoznačno določene z neko zunanjo strukturo. Imajo lastne zakonitosti, lastno motivacijo in lastno smer gibanja (Papadopoulos in Tsianos 2013: 184). Nekateri avtorji, ki izhajajo iz postmarksističnih tradicij avtonomizma in operaizma (npr. Mezzadra 2006) avtonomijo migracij, poenostavljeno rečeno, razumejo kot delovanje, ki je predhodno strukturi. Denimo, delavske boje razumejo kot konstitutivne pri spreminjanju logike in delovanja kapitala. Podobno pojem avtonomije migracij gibanja migrantov ne opredeljuje kot posledico, temveč kot tvorni, aktivni element politike, arhitekture in prakse mejnega nadzora (Casas-Cortes idr. 2015: 898). V tem okviru so migracije razumljive, kot so jih opredelili Dimitris Papadopoulos, Niamh Stephenson in Vassilis Tsianos v delu *Escape Routes*, kot »konstitutivna sila« suverena, pa tudi širše, kot različne oblike družbenosti, novih odnosov in praks (Papadopoulos idr. 2008: 202; prim. Mezzadra 2011; TRANSIT MIGRATION Forschungsgruppe 2007 idr.).

Avtorji, ki sledijo kritičnim pristopom, pa avtonomije ne razumejo kot imanentne migrantskim praksam, temveč jo postavljajo pod vprašaj in jo opredeljujejo kot rezultat »odnosa nerazrešljivega konflikta med migracijami in poskusi njihovega nadzora« (Scheel 2019: 81). Pri tem ne gre za binarni spopad med migranti na eni in nadzorom na drugi strani, temveč za dinamično soočenje različnih akterjev ter sil, ki so medsebojno in sami zase v nenehnem pogajanju. To je etnografsko opredelil Scheel na primeru uporabe procedur in praks vizumskega sistema hkrati za potrebe nadzora, pa tudi za izogibanje nadzoru. Za razumevanje te dimenzije avtonomije je ključno proučevati konkretne odnose in dogodke; gre za raziskovalno perspektivo, ki je znotraj pristopa avtonomije migracij vedno zavzemala pomembno mesto, četudi ne vselej povsem identično in etnografiji enakovredno vlogo. Papadopoulos in Tsianos (2013: 185) sta v odgovoru na zgodnje kritike, da naj bi perspektiva avtonomije migracij homogenizirala sicer heterogene migracijske izkušnje ter prakse (Sharma 2009), izpostavila, da je »prvotni pomen migracij znotraj pristopa avtonomije migracij empiričen: resnični boji, prakse, taktike, ki se izmikajo nadzoru«. Pri tem sta se opirala na empiričnost vzorcev migracijskih praks, ne na posamične prakse migrantov.

Etnografija je danes prepoznana kot privilegiran metodološki pristop v raziskovanju avtonomije migracij, medtem ko so iregularizacija

migracij in nasploh prakse iregulariziranih migrantov njena privilegirana tematska vozlišča (Mezzadra 2011: 122). K ilegalizaciji oziroma proizvajanju iregularnosti raziskovalci ne pristopamo zgolj kot k rezultatu delovanja države, niti je ne povezujemo le z mehanizmi družbenega izključevanja (iz pravnega sistema, teritorija in tako naprej). Ilegalizacijo razlagamo skozi prizmo proizvajanja različnih (ne)državljskih statusov in z njimi povezanih delavskih subjektov oziroma kot rezultat selektivnega vključevanja in postopkov, ki različne načine vstopa v državo in različne administrativne statusse uporabljajo za ustvarjanje raznolikih oblik izkoriščanja delavcev (Mezzadra in Neilson 2013; Papadopoulos in Tsianos 2013: 183). Skladno s perspektivo avtonomije migracij sama migrantska gibanja in boje prepoznavamo kot konstitutivni dejavnik ilegalizacije. Poenostavljeno rečeno, ilegaliziranih migracij ne bi bilo, če ljudje, kljub prepovedim in nadzoru, ne bi prečkali meja. Z besedami prosilca za azil, ki je bil leta 2002 nameščen v **KAM-PU** v Ljubljani: »[Ti režimi] se ne zavedajo, da ko se enkrat človek odloči, da bo odšel, kamor želi iti, da bo tja tudi prišel – nikakršne vize in meje mu ne morejo tega preprečiti. [Zaradi obstoječega vizumskega režima se] zgodi samo to, da se bolj namuči« (Lipovec Čebtron in Zorn 2016: 62). Oziroma kot je v pogovoru oktobra leta 2018 povedal mladenič, ki smo ga spoznale v improviziranem kampu na obrobju **Velike Kladuše**, z besedami, vrednimi naslova novinarskega članka: »Ne glede na to, koliko nas zaustavljajo, vračajo, pretepejo, mi bomo mejo prečkali, pa tudi če to pomeni, da bomo skopali tunel vse do Italije«.²

V pogovorih z ljudmi na različnih »postojankah« **balkanske poti** smo avtonomijo občasno prepoznali tudi v časovni dimenziji; ljudje so se sami odločali, kdaj bodo nadaljevali pot oziroma kdaj bodo šli na **GEJM**; kot tudi v prostorski dimenziji, saj so ljudje do določene mere sami izbirali pot ali smer gibanja. Obenem smo na terenu včasih tudi videli, kako se z bližanjem državam Evropske unije avtonomija gibanja in odločanja krči in spreminja, prekarno avtonomijo nadomešča vzpostavljanje nadzora nad vsakim vidikom migracij. Ta dinamičnost, razdrobljenost in procesualnost avtonomije migracij je bila včasih poudarjena tudi terminološko, in sicer v delih, v katerih avtorji (npr. Castles in Miller 1998: 283; Buckel idr. 2020: 61) avtonomijo opredeljujejo kot relativno avtonomijo migracij oziroma kot avtonomijo, ki ni osvobodjena nadzora, vendar jo je vseeno nemogoče popolnoma nadzorovati.

Pojmu »avtonomija migracij« se pogosto očita, da zanemara represivne vidike mejnega nadzora. Kot odgovor na te kritike

2 <https://www.portalnovosti.com/iskopat-cemo-tunel-do-italije>

Papadopoulos in Tsianos (2013: 184) poudarjata, da migracije nedvomno oblikuje

groba, pogosto smrtonosna resničnost nadzora. Vendar je bistvo v tem, da migracije niso zgolj odgovor nanj. Migracije so tiste, ki proizvajajo nove resničnosti; ki migrantom omogočajo gibanje, hkrati z obstoječim nadzorom ali nadzoru navkljub. V tem smislu teza o avtonomiji migracij zajema senzibiliziranje naših čutil za prepoznavanje gibanja pred kapitalom (ali neodvisno od njega) in mobilnosti pred nadzorom (ne pa tudi ločeno od njega).

S tega gledišča se mehanizmi in sistemi nadzora mej nenehno spreminjajo ter prilagajajo nedovoljenim in obenem nenehno spreminjajočim se, vedno novim migrantskim praksam (Hess 2010). Na primer, *Dubljinska konvencija* (*Dublin Convention*, OJ C 254, 19/08/1997) in iz nje izhajajoči dubljinski režim sta evropski odgovor na avtonomne migrantske prakse, povezane z vlaganjem prošelj za azil. Svobodno odločanje o tem, v kateri državi bodo zaprosili za azil, še posebej pa sočasno vlaganje prošelj za azil v več državah (z namenom povečanja možnosti za uspešen izid), je že od konca devetdesetih let prejšnjega stoletja stigmatizirano kot »kupovanje azila« (ang. *asylum shopping*). Evropska unija je vzpostavila dubljinski sistem deportacij prosilcev za azil v prvo državo Evropske unije, v katero so vstopili, s čimer je postala odgovorna za posamezno prošnjo za azil, da bi se tako »kupovanje« preprečilo. Prilagoditve sistema nadzora lahko na mikroravni razberemo v vsakodnevnih spremembah intervencij na mejah in širše, na novih prostorih in z novimi načini nadzora, v katere so vgrajene značilnosti taistih migrantskih praks, ki jih skušajo nadzorovati in preprečiti. Begunski koridor, ki je s svojim spremenljivim potekom in nenehno improvizacijo odseval samoorganizirano gibanje migrantov (Hameršak in Pleše 2017a: 16–19), je primer prevzemanja značilnosti gibanja migrantov s strani sistemov, ki so se razvili, da bi to gibanje nadzorovali. Podoben, toda malo bolj abstrakten primer je vse večji poudarek na sistemu nadzora poti ali premik od nadzora meje k nadzoru gibanja, kar v literaturi označujejo kot »priznavanje moči migrantskih itinerarijev« (Casas-Cortes idr. 2015: 905–906).

Pristop avtonomije migracij ima izraženo politično dimenzijo. Poleg samih političnih vidikov migracij poudarja tudi možnosti politične intervencije in spremembe obstoječih politik. Migracij pri tem ne razume kot tradicionalno političnega gibanja, ki se opredeljuje na podlagi zahtev do centrov institucionalizirane moči, temveč kot »specifično politično in družbeno gibanje« (Papadopoulos in Tsianos 2013: 184), temelječe na »politikah, ki preobražajo politično, ne da bi

ga kadar koli naslavlja z zanj značilnimi izrazi in praksami. Migrantske politike razvijajo lastne kode, prakse in logike, ki so s perspektive obstoječega političnega delovanja skorajda nevidne« (Papadopoulos in Tsianos 2013: 188). S prečkanjem mej, katerih prehod jim je prepovedan, se migranti postavijo v položaj »političnih subjektov, ki so sami sebe pooblastili, da si vzamejo tisto, kar sta jim režima meja in državljanstva odrekla, ne da bi oziroma namesto da bi to dovoljenje od nekoga zahtevali« (Scheel 2019: 214). Tako ima lahko tudi najmanjše gibanje ali že zgolj namig oziroma želja po gibanju v svoji celovitosti (in zgodovinskem obsegu) »za rezultat politične trenutke, dogodke in dejstva, ki so lahko osrednjega pomena za razumevanje vrzeli v družbenem in političnem življenju« (Nyers 2015: 26–27). To ne pomeni, da avtonomija migracij nujno romantizira ali poveličuje migrantske prakse, česar jo pogosto in mimogrede obtožujejo (več o tem v Scheel 2019: 49–55). Kot trdi Mezzadra (v Cobarrubias idr. 2011: 137):

Zagovorniki pristopa avtonomije migracij na noben način ne trdijo, da v (iregularnih ali regularnih) migrantih lahko prepoznavamo svojevrstno »avantgardo« ali »revolucionarne subjekte«. Namesto tega analizo iregularnosti postavljajo v širši analitični okvir, ki preprašuje spremembe sodobnega kapitalizma.

V pojmovnem aparatu, razvitem v okviru koncepta avtonomije migracij, zavzemajo posebno mesto pojmi, kot sta skupno-v-gibanju (ang. *mobile commons*) in **apropriacija**. Po Papadopoulosu in Tsianosu (2013: 191–192) se skupno-v-gibanju nanaša na: znanje o mobilnosti (kako potovati, po kateri poti, s kakšno opremo, v katerem delu dneva in leta, s kom in kako komunicirati, na koga se neposredno ali na daljavo zanesti na poti); komunikacijsko infrastrukturo (družbena omrežja, pametni telefoni, znanje o skupinah, spletnih straneh, možnostih posrednega prevajanja, na primer **verižni prevod**); neformalno ekonomijo (kako najti brezplačnega odvetnika, zdravnika ali zobozdravnika, kako prejeti denar iz tujine, kako najti prevoz, tihotapce); skupnosti (solidarnostne mreže, lokalne aktivistične skupine, politične organizacije) ter, najpomembnejše, politike skrbi oziroma prijateljstva, zaupanja, pomoči in podobno. Skupno-v-gibanju lahko opišemo kot alternativna, skupn(ostn)a znanja in čustvene odnose, različne oblike opore ter skrbi, ki ljudem na poti olajšajo potovanje; ne zgolj premikanje, temveč tudi možnost, da preživijo v krajih začasnega bivanja.

Gre za skupno-v-gibanju, ki se nenehno spreminja, izginja in dopolnjuje, njegov seznam pa se nenehno širi, glede na potrebe, ki se porajajo znotraj hektičnega, toda s sodelovanjem zaznamovanega konteksta migracij. Sodelovanje, izmenjevanje informacij ter vzajemna

pomoč in opora pri tem ne temeljijo na dobrohotnosti vpletenih ali na domnevno prirojeni **SOLIDARNOSTI** migrantov, temveč izhajajo iz značilnosti migracij samih. Eden od primerov takega sodelovanja je masovno preskakovanje **OGRAJE** v Melilli, španski enklavi v Severni Afriki. Film *The Land Between* (rež. David Fedele, 2014) prikazuje, kako se na stotine ljudi samoorganizira in združi v skupinski naskok na ograjo, s čimer omogočijo vsaj nekaterim, da jo preskočijo in pobegnejo maroški policiji ter na španski strani zaprosijo za azil. Primer podobnega sodelovanja navaja tudi Reece Jones (2017) v uvodu svoje knjige *Nasilne meje*, v katerem opisuje poskus sedmih mladih Maročanov, da bi, skriti v avtobusu, vstopili na špansko ozemlje, kljub natančnemu pregledu vsakega avtobusa, ki prečka mejo. Sedmerica mladeničev se je skrila pod pokrov in v podvozje avtobusa, upajoč, da bo prav dejstvo, da jih je več, omogočilo vsaj enemu, da ga ne zaznajo rentgenske naprave, mejni policisti in psi. Sodelovanje je temelj zlasti skupinskih, velikih gejmov, kakor prepovedana prečkanka mej imenujejo ljudje, s katerimi smo se pogovarjale v Bosni in Hercegovini ter Srbiji.

Za Papadopolousa in Tsianosa se migracije kot večplasten pojav, zaznamovan s številnimi dejavniki, ljudmi, drugimi bitji in stvarmi, lahko dogajajo in reproducirajo »zgolj z recipročnostjo; prav recipročnost med migranti pa pomeni omogočanje gibanja drugim. Omogočanje dostopa je ekonomija daru na področju migracij. To je svet skupnega-v-gibanju« (Papadopoulos in Tsianos 2013: 190). Na kratko, gre za »organizacijsko ontologijo ljudi na poti« (prav tam: 179) ter »skupno-v-gibanju, utemeljeno na splošnem znanju, ki se poraja iz družbenosti samih migrantov in tistih, ki jih podpirajo« (Trimikliniotis idr. 2015: 54). Po Papadopolousu in Tsianosu (2013: 190) skupno-v-gibanju vznika iz tistega »mi«, ki lahko, čeprav pogosto sploh ni prepoznan ali poimenovan kot tak, preoblikuje, si prisvoji ali celo poruši logiko mejnega nadzora (2013: 190). V tem smislu je skupno-v-gibanju blizu drugemu pomembnemu konceptu avtonomije migracij: pojmu prilaščanja (apropriacije).

Tisto, kar oblast slabšalno imenuje »zloraba«, ko gre na primer za azilni ali vizumski sistem, se s perspektive avtonomije migracij prepozna kot apropiacija elementov teh sistemov. Lahko gre za izkoriščanje azilnega sistema (objektov za namestitev, administrativnih statusov idr.) v svoj prid ali apropiacijo vizumov za zaposlovanje oziroma študentskih statusov z namenom omogočanja gibanja. Appropriacija se kaže tudi v zavzemanju prostorov, na primer javnih ali zapuščenih površin in objektov, planinskih in gozdnih poti, ali subverziji sistemov zaščite, azilnega sistema oziroma konceptov, kot so **RANLJIVOST**, pa tudi institucij, kot so poroke, dovoljenja za delo in podobno. V

teh primerih lahko govorimo tudi o apropiaciji sredstev nadzora nad migracijami.

Stephan Scheel (2019) je teoretsko podrobno razdelal pojem prilaščanja s pomočjo etnografskega pristopa raziskovanja utelešenih praks prilaščanja vizumskega sistema in njemu pripadajočih tehnoloških rešitev. Scheel (2019: 92–96 in drugje) je pojasnil, da prakse apropiacije nastajajo kot odziv na sisteme nadzora in varnostni aparat, toda hkrati se tudi naslanjajo na omenjeni aparat. Gre torej za reakcijo, saj varnostni aparat z omejevanjem mobilnosti potencira prakse, ki mu nasprotujejo, vendar so hkrati te prakse oprte nanj, saj je zaradi svoje heterogenosti in kompleksnosti odvisen prav od delovanja tistih, mobilnost katerih skuša upravljati. Pri tem je najpomembnejše, da lahko ljudje izkoristijo prav to heterogenost in kompleksnost v svoj prid ter migrirajo, čeprav jim varnostni aparat skuša to preprečiti. Na primer, oseba, ki se odloči za vrnitev v državo, iz katere je prišla, vendar za to nima denarja, se lahko prostovoljno »prijavi« za deportacijo in tako »izkoristi« možnost brezplačne vrnitve ali asistiranega prostovoljnega vračanja (glej **asistirani dobrovoljni povratak**), toda za ceno odvzema svobode, ki implicira **ČAKANJE**. Z drugimi besedami, apropiacija je neločljivo prepletena z nadzorom migracij in implicira prikrito, kar najbolj neopazno prekodiranje sredstev in praks nadzora skozi navidezno pristajanje na sodelovanje. Kot takšna je apropiacija nujno ambivalentna, obenem pa je politična, saj neposredno prevprašuje učinkovitost in legitimnost institucionaliziranih oblik oblasti.

S tem ko se migranti izogibajo sredstvom nadzora nad migracijami in humanitarni hierarhizaciji potreb (na primer kategorizacije ranljivosti) ali si jih prilaščajo, vlagajo znatna finančna sredstva, tvegano življenja in **ZDRAVJE** ter razvijajo in uporabljajo skupno-v-gibanju, dokazujejo, da ljudje migrirajo ne glede na prizadevanja držav, da jim to preprečijo. Zato ne čudi, da imajo prav primeri prilaščanja in skupnega-v-gibanju ključno mesto v sodobnih literarnih predstavah migracij; posebno v besedilih, ki kritiko zatiralskega režima nadzora migracij in praks, kot sta **DETENCIJA** in deportacija, oblikujejo z uporabo ironije in sarkazma, kot to lahko beremo v romanih *Dvije deke, tri plahbe* Rodaana Al Galidija (2021) ali *Prava krv* Francesce Melandri (2020).

Avtonomija migracij je pomembna perspektiva, kljub nepreciznosti – po mnenju nekaterih celo tendencioznosti – samega poimenovanja ter izhodišč, saj usmerja raziskovalčevo pozornost k množstvu akterjev, strategij, dinamik in interakcij. Spodbuja raziskave, ki izhajajo iz

gibanja, in ne, kot je bilo do nedavnega ustaljeno v večjem delu akademskega polja in širše – iz nadzora gibanja. Oziroma spodbuja drugo vrsto »pogleda« (Mezzadra 2011: 121). Fokus tega pogleda, ki »perspektive o migracijah spreminja v perspektive migracij« (Bojadžijev 2009: 134), so migracije in migrantske prakse. Poenostavljeno rečeno, če matrica **HUMANITARIZMA** migracije in migrante prvotno razume skozi pojme trpljenja, zatiranja in viktimizacije, pa matrica avtonomije migracij izhaja iz perspektive nenehnih migrantskih bojev, pogajanj, uporov in protestov (Stierl idr. 2022). Znotraj tega okvira tudi meje niso več nepremostljive prepreke, temveč prostor družbenih in političnih konfliktov, pogosto pa jih razumemo tudi kot propadle poskuse držav, da obdržijo teritorialno suverenost in monopol odločanja o tem, katera gibanja so legitimna in katera ne (Casas-Cortes idr. 2015: 898). Avtonomija migracij, skozi »kopernikanski obrat« (Casas-Cortes idr. 2015: 895), mejo kot prostor materializacije norme zamenja s pomenom meje kot prostora boja ali z »mejo kot metodo«, kot se glasi naslov temeljne knjige na področju avtonomije migracij avtorjev Sandra Mezzadre in Bretta Neilsona (2013).

Begunstvo

DUŠKO PETROVIĆ IN DRAGO ŽUPARIĆ-ILJIĆ

Mednarodna skupnost uporablja pojem begunec, angleško *refugee*, izpeljanko iz latinskega glagola *refugere*, ki pomeni »bežati, pobegniti«. Že templji v antičnih grških polisih, pozneje pa srednjeveški samostani in cerkve so bili sveti prostori, v katere so se ljudje lahko zatekli pred preganjanjem in življenjsko nevarnostjo. Izraz azil (grš. *ἀσύλος*, lat. *asylia*) označuje pravico do zatočišča, skrivališča, pribežališča in nedotakljivosti; prostor, ki v splošnem ponuja zaščito pred nevarnostjo in pregonom (prim. Lalić Novak 2016: 37). Koncept begunstva je spreminjal svoj pomen glede na zgodovinski razvoj države in nacije, spremembe razumevanja suverenosti, pojmovanje državljanstva, gospodarska nihanja in politične prevrate ter spremembe v mednarodnem redu.

Čeprav so razseljene osebe in begunci, kot stara/nova oblika prisilnih migracij (glej **PRISILA**), prisotni čez celotno zgodovino, je

sodobno mednarodno pravo s področja begunstva razmeroma novejšega značaja. Nastalo je kot kompromis med partikularnimi interesi držav in moralno zapovedjo zaščite preganjanih ljudi. Verska manjšina hugenotov, ki je bila konec 17. stoletja zaradi svoje protestantske veroizpovedi pregnana iz Francije, je bila, kolikor je znano, prva skupina, za katero se je uporabilo ime begunci. Hugenoti so bili pregnani z zakonskim državnim aktom, preklicem Nantskega edikta, s čimer so jim odvzeli določene pravice in jim prepovedali samo bivanje na francoskih tleh. S tem je bil v predmodernem obdobju aparat suverene teritorialne države uporabljen za izgon določene nezaželene skupine ljudi. Revolucionarna dogajanja v Evropi v poznem 18. in prvi polovici 19. stoletja so prinesla nova razseljevanja, vendar tudi oblikovanje državnega aparata prek centralizacije administrativne moči, birokratskega nadzora ter nadzora nad članstvom v naciji in pripadnostjo njej. Sočasno so bili sprejeti novi državljanski zakoni, ki so formalizirali status državljanov, pa tudi statute tujcev, obiskovalcev in priseljencev.

Po prvi svetovni vojni je bilo več kot dvajset milijonov ljudi razseljenih in/ali so ostali brez državljanstva, zaradi česar se je pojavila potreba po razvoju mednarodnega režima za zaščito beguncev (Zolberg idr. 1989; Haddad 2008). Hannah Arendt (2003) izpostavlja, da za razliko od verskih vojn v srednjem veku, ko so se migranti lahko asimilirali v sorodne verske skupnosti, sodobni »nacionalni« migrantsi in begunci pravzaprav nikjer niso (bili) dobrodošli. Ostali so brez politične umestitve, domovine, postali so apatridi, osebe brez državljanstva, ljudje brez politične skupnosti, ki bi ji lahko pripadali. Zaradi množičnosti pojava, ki ga ni bilo več mogoče prezreti, so države članice Lige narodov leta 1921 imenoval prvega visokega komisarja za begunce, Fridtjofa Nansena, leta 1922 pa so uvedle tako imenovane Nansenove potne liste za razseljene osebe, ki so ostale brez državljanstva. V takšnem institucionalnem okolju je Urad komisarja organiziral *ad hoc* začasne operacije z zelo omejenim mandatom. V tem obdobju ter po drugi svetovni vojni se je zaradi ogromnega števila, prek trideset milijonov ljudi, razseljenih zunaj njihovih siceršnjih držav bivanja, utemeljil nov mednarodni begunski režim (Malkki 1995). Na podlagi *Splošne deklaracije o človekovih pravicah* iz leta 1948 je bila v okviru Organizacije združenih narodov (OZN) leta 1951 sprejeta *Konvencija o statusu beguncev*, ustanovljen pa je bil tudi Urad Visokega komisarja Združenih narodov za begunce (*United Nations High Commissioner for Refugees* oziroma UNHCR), osrednje mednarodno telo, pristojno za vprašanja zaščite beguncev in razseljenih oseb.

Pravni standardi novovzpostavljene zaščite beguncev izhajajo iz omenjene *Konvencije o statusu beguncev* iz leta 1951 (nenatančno

poimenovana tudi kot *Ženevska konvencija*) in iz *Protokola* iz leta 1967. *Konvencija* begunca definira kot osebo,

ki se, zaradi dogodkov, ki so se zgodili pred 1. januarjem 1951 in zaradi utemeljenega strahu pred preganjanjem osnovanem na rasi, veri, narodni pripadnosti, pripadnosti določeni družbeni skupini ali določenem političnem prepričanju, nahaja izven države, katere državljan je, in ne more ali zaradi takšnega strahu noče uživati varstva te države, ali osebo, ki nima državljanstva in se nahaja izven države, kjer je imela običajno prebivališče, pa se zaradi takšnih dogodkov ne more ali noče zaradi omenjenega strahu vrniti v to državo.

Definicija begunca iz *Konvencije* je še danes glavna pravna osnova za pridobitev statusa begunca, čeprav ne velja v vseh državah sveta, saj jo je skupaj s pripadajočim protokolom do konca leta 2020 podpisalo le 149 članic OZN. Z opredelitvijo univerzalnega begunca (Malkki 1995; Nyers 2006) so bili postavljeni temelji enotnega mednarodnega begunskega režima, ki se je naslanjal na povojno mednarodno ureditev OZN. Razvoj begunskega režima pa se s sprejetjem *Konvencije* ni zaključil. *Konvencija* iz leta 1951 je poskušala reševati evropsko begunsko krizo po drugi svetovni vojni, medtem ko je *Protokol* iz leta 1967 ta režim razširil na svetovno raven.

Begunci so torej čezmejno razseljene osebe in skupine, ki so zaradi prostorskega premika izgubile dotedanjo politično-pravno identiteto in družbeni status, zaščito svoje politične skupnosti ter pripadajoče državljanske pravice (prim. Petrović 2016). Ljudje v begunski situaciji so prisiljeni zapustiti ozemlje izvirne države, s čimer izgubijo pravice in obveznosti, izhajajoče iz državljanskega statusa, ter poiskati zatočišče na ozemljih drugih držav, v katerih nimajo samodejno zagotovljenega statusa in pravic. Status begunca se podeljuje po aktivni presoji in na podlagi doseganja postopkovnih standardov ter izpolnjevanja konvencijskih kriterijev, ki jih presoja državni aparat ali mednarodno telo, kot je UNHCR (tako imenovani mandatni begunci).

V ozadju te presoje so različni interesi, vendar pa niso vedno povsem jasne okoliščine, na podlagi katerih je nekdo prepoznan kot begunec, nekdo drug pa ne. Angleški izraz *to recognize (a refugee status)* se tako v slovenščini kot v hrvaščini prevaja, odvisno od konteksta, kot »priznati« ali »prepoznati«, v tem primeru – status begunca. Zato je upravičeno vprašanje, ali se nekomu »prizna« status v smislu zasluženosti ali pa se oseba »prepozna« kot begunec v smislu potrjevanja prepoznavnosti identitete. V praksi to razlikovanje vključuje tudi možnost, da nekdo »ni prepoznan« kot begunec, ne glede na bistveno naravo svoje izkušnje. Prav tako je možno, da se nekomu podeli status begunca, čeprav morda glede na svojo izkušnjo ali dokaze to

pravzaprav ni, je pa kot takšen »priznan« – to pa ima določene praktične posledice za razpravo o »pravih« in »lažnih« beguncih.

Roger Zetter (1991) poudarja, da je sodobni pojem begunca v prvi vrsti konstrukt institucionalnega in birokratskega diskurza, s katerim se poskuša kategorizirati prisilno razseljene posameznike in skupine. V svojem poznejšem delu Zetter (2007) prevprašuje in kritično reflektira oznako »begunca«, kot je nastala znotraj birokratskega jezika upravljanja migracij in humanitarnega diskurza. Širši centri državne moči, ki posredujejo negativne sentimente in podobe migrantov ter beguncev, vplivajo na spreminjanje te oznake, s tem ko jo lomijo, drobijo in politizirajo. Administrativna identiteta temelji na zakonskem okviru, institucionalnem aparatu, javnih, političnih in strokovnih diskurzih ter tehnikah upravljanja in nadzora populacije. Hkrati potekata svojevrstna depolitizacija begunstva ter njegovo premeščanje v okvir humanitarnih in etičnih diskurzov, ki vodijo k nadaljnji desubjektivizaciji izkušenj beguncev kot utišane množice žrtev, objektov pomoči mecenov, humanitarcev, strokovnjakov in državnega aparata (prim. Nyers 2006).

Oznaka »begunec« opisuje situacijo, v kateri so se znašli določeni ljudje, vendar je hkrati tudi normativna oznaka, ki s poimenovanjem kategorizira skupine ljudi ter jim priznava ali odreka pravico do »legalizacije« njihovega stanja. Emma Haddad (2008) zatorej razume identiteto, pa tudi sam koncept begunca kot nujno sporna, saj nastajata kot produkta birokratskega aparata, političnih pritiskov in družbenih pričakovanj. To pomeni, da že sam izraz označuje visoko raven birokratskega nadzora, družbene in politične avtoritete ter služi predvsem političnim interesom nacionalnih vlad in humanitarni agendi mednarodnih akterjev (glej **HUMANITARIZEM**).

Begunstvo tukaj razumemo tudi kot liminalno in pogosto marginalno stanje osebnosti, družbene in politične razseljenosti posameznikov ali skupin, pri čemer je začasno ali trajno suspendirana njihova politična identiteta, zato ker so bili za nedoločen čas primorani zapustiti ozemlje matične države in (domače) politične skupnosti. Pri posameznikih in skupinah beguncev pride do prekinitve strukturnega odnosa med ozemljem, nacijo in konceptom državljanstva znotraj mednarodnega reda (Petrović 2016). Begunci kot abnormalnost, odklon, odstopanje zasedajo liminalni položaj znotraj sodobnega mednarodnega sistema (Malkki 1995), toda obenem tudi opominjajo na utrjevanje ozemeljskih mej in ureditve države-nacije, iz katere s svojimi »prekinjenimi« identitetami izpadejo (Haddad 2008). Potencialna suspenzija pravnega reda, kot v primeru »političnega izrednega stanja« (Agamben 2004; Nyers

2006), s čimer se poskuša begunsko populacijo birokratsko in tehnokratsko upravljati, pravzaprav služi redefiniranju stanja »normalnosti«
znotraj politične in družbene ureditve države sprejema.

Mehanizmi nadzora begunske populacije so z uporabo pravnih rešitev, s katerimi se jim lahko omeji status, del procesa tako imenovane selektivne vključenosti, to je vključujočega izključevanja. Begunci so vključeni v suvereni red, ki pa se vzdržuje prek njihove delne izključitve iz političnega življenja lokalne skupnosti sprejema. Različne ravni izključenosti se lahko raztezajo na katero koli obliko odrekanja ekonomskih, socialnih, izobraževalnih, kulturnih in drugih pravic, do česar lahko pride že ob začetnem sprejemu, zavrnitvi ali odobritvi statusa, pa tudi med zgodnjo in poznejšo integracijo (Nyers 2006; Haddad 2008). Brez državljanstva države sprejema migranti različnih statusov, vključno z begunci, ostajajo brez socialnih pravic in političnih svoboščin, ki jih zagotavlja zgolj status državljana.

Prvotna funkcija državljanstva je urejanje pripadnosti sodobni politični skupnosti prek strogega nadzora nad teritorialnim, pa tudi političnim dostopom do članstva v določeni naciji (Brubaker 1992). Gibanje, začasno ali trajno bivanje na nekem ozemlju ter dostop do političnih pravic in obveznosti se strogo nadzorujejo, pri čemer možnosti priseljevanja, odseljevanja, izгона, pridobitve državljanstva in naturalizacija kažejo na teritorialno ter politično zaprtost pred migranti in begunci kot »biopolitičnimi Drugimi«, tistimi, ki rušijo ustaljeno ureditev. K temu je treba dodati, da so begunci v liminalnem statusu v begunskih **KAMPIH**, azilnih domovih, včasih pa tudi v detencijskih centrih (glej **DETENCIJA**), v teh »nekrajih«
kot prostorih, kjer je pravni red suspendiran in kjer veljajo pravila izrednega, kriznega stanja (Rajaram 2002).

Liisa Malkki poudarja, da je na ustvarjanje kategorije begunca bistveno vplivala nova tehnologija upravljanja populacije (Malkki 1995) znotraj begunskih kampov, ki kot model spominjajo na taborišča znanih totalitarnih režimov (Agamben 2004). Za zadrževanje ljudi, ki so izgubili pravni, politični in materialni prostor, se tako vse bolj uporablja begunski kamp, kot prostor koncentracije, pa tudi segregacije in osamitve razseljenih in izkoreninjenih ljudi. Prostorska segregacija, ločitev od okoliške skupnosti, osamitev znotraj abstraktnega birokratiziranega in humanitariziranega prostora (glej **humanitarni prostor**) jih postavlja v pravne in družbene vice, medtem ko **ČAKAJO** na razrešitev svojega statusa. Vzpostavitev univerzalnega pravnega okvira, enotne institucionalne podlage, oblikovanje mednarodnega begunskega reda ter pojav novih tehnik in tehnologij upravljanja, kot je begunski kamp, so ustvarili begunca kot fiksirano abstraktno

birokratsko identiteto, vendar tudi kot edinstveno področje raziskovanja in produkcije znanja, vpeto v (so)ustvarjanje dominantnih političnih, pravnih ter upravljaljskih diskurzov (Malkki 1995).

Nazadnje je odločitev o tem, ali bo neka država ponudila zatočišče in zaščito beguncem, odvisna od držav samih in njihove politične volje. Države se namreč lahko vedno sklicujejo na ohranjanje in zaščito nacionalne suverenosti ter celovitosti ozemlja, pri čemer se namiguje, da prosilci za mednarodno zaščito (azil) lahko predstavljajo določeno grožnjo za nacionalno varnost in/ali javni red. Prosilci za azil so osebe, ki so sprožile postopek za priznanje/prepoznavanje statusa begunca, vendar o tem pristojni organi še niso sprejeli dokončne odločitve. V sodobnem evropskem kontekstu obstaja za tiste, ki ne izpolnjujejo pogojev za odobritev azila kot polnopravnega (*de facto*) begunskega statusa, možnost dodelitve tako imenovane subsidiarne zaščite. Ta se navadno podeli, če obstaja »utemeljen razlog, da bi bil [državljan tretje države] ob vrnitvi v izvirno državo ali državo zadnjega običajnega bivališča, če gre za osebo brez državljanstva, soočen z utemeljenim tveganjem, da utrpi resno škodo« (*Zakon o mednarodnoj i privremenoj zaštiti*, NN 70/15, 127/17, 33/23, 21. čl., 1. odst.).

Na tem mestu je torej pomembno upoštevati še enega od temeljev pravne definicije begunca in možne (raz)rešitve liminalnosti begunskega statusa – načelo prepovedi vračanja (*non-refoulement*), ki zagotavlja prepoved prisilne odstranitve oziroma vračanja osebe na območje, kjer bi bilo ogroženo njeno življenje ali svoboda, oziroma na območje, kjer bi lahko bila podvržena mučenju, nečloveškemu in ponižujočemu ravnanju ali kaznovanju. To načelo osebi ne zagotavlja nobenih pravic ali statusa razen začasnega »toleriranja« bivanja v državi, kjer se nahaja. Tako osebe ostajajo v nekakšnem »statusnem limbu« (Goodwin-Gill in McAdam 2007), brez kakršnih koli pravic, razen denimo tistih, ki jim jih lahko prostovoljno ponudijo humanitarne, nevladne ali verske organizacije.

Tako imenovane trajne rešitve (ang. *durable solutions*) begunskega statusa so po UNHCR lahko vsaj tri. Prvič, vrnitev (repatriacijo) v izvirno državo, če so za to ustrezne razmere, kar pa je v praksi najredkejši primer. Druga možnost je pridobitev begunskega statusa in integracija v lokalno skupnost države sprejema. Tretja rešitev pa je **PRESELITEV** v »tretjo državo«. Vsaka od teh »trajnih rešitev« begunskega statusa s sabo prinaša tudi težave. Možnost vrnitve v izvirno državo je morda najbolj zaželena, vendar je pogosto najtežje izvedljiva, v prvi vrsti zaradi dolgotrajne narave družbeno-političnih kriz, ki so razseljenost povzročile. Vrnitev je lahko otežena ali ovirana zaradi številnih strukturno neugodnih dejavnikov, pa tudi psiholoških razlogov

posameznikov. V hrvaškem kontekstu so raziskave pokazale, da so povratniki pogosto izkusili težave pri ponovni integraciji v izvorno okolje, bodisi zato, ker so okoliščine, zaradi katerih so pobegnili, še vedno vsaj deloma prisotne, bodisi jih kot takšne subjektivno doživljajo, najpogosteje pa zato, ker imajo težave s ponovnim vključevanjem v družbeni in ekonomski kontekst lokalne skupnosti (Koska 2009; Mesić in Bačić 2011).

Kadar trajne rešitve niso mogoče, pogosto pride do dolgotrajne razseljenosti (ang. *protracted displacement*). To pomeni, da begunci, zlasti tisti v največjih begunskih kampih po svetu, preživijo leta ali celo desetletja v negotovosti glede dolgoročne rešitve svoje situacije. Četudi begunci v kampih skušajo vzpostaviti normalno življenje in jim v njih v glavnem ne grozi preganjanje, takšni kraji vseeno niso varni za osebno dobrobit beguncev, zlasti žensk. V njih begunci praviloma doživljajo pokroviteljstvo, pasivizacijo, ponovno viktimizacijo, kar prispeva k ustvarjanju »mentalitete odvisnosti« od domačih in mednarodnih humanitarnih organizacij. Poleg tega pa je prisotno tudi družinsko in spolno nasilje ter nasilje na podlagi spola (Harrell-Bond 1986; Nyers 2006). Težave lahko nastanejo tudi glede priznavanja statusa, združevanja družin, pravice do dela in vključevanja v lokalno skupnost.

V hrvaškem in evropskem kontekstu pridobitev statusa begunca v glavnem pomeni spremembo prostora nastanitve iz kolektivnih sprejemnih namestitev azilnih domov v individualne in družinske oblike bivanja. Zdi pa se, da v lokalnem kontekstu obstaja še veliko ovir, ki beguncem preprečujejo integracijo v družbo (prim. Župarić-Ilić 2020). Zato ne preseneča, da imajo neenaki standardi ter prakse sprejema in integracije za posledico »kupovanje azila« (ang. *asylum shopping*) in nadaljnji tranzit prosilcev za azil v iskanju boljših življenjskih priložnosti. Celotne osebe s priznanim statusom begunca zapuščajo Hrvaško in se odpravijo naprej, proti Zahodni Evropi, kjer poleg temeljne varnosti pričakujejo tudi boljše življenjske razmere.

Evropski sistem priznavanja mednarodne zaščite temelji na *Konvenciji o statusu beguncev* in njenih kriterijih, podrobneje pa je razdelan z vrsto odredb o ravnanju znotraj Skupnega evropskega azilnega sistema (*Common European Asylum System* – CEAS). Razvoj hrvaškega azilnega sistema je potekal v okviru pristopnih pogajanj za članstvo v EU, prek procesov usklajevanja domače zakonodaje s pravno ureditvijo EU (tako imenovana evropeizacija). Hrvaška in Slovenija sta, skladno z razvojem in spremembami CEAS-a, v različnih časovnih blokih usklajevali svojo zakonodajo, da bi zgradili pravni in institucionalni okvir zaščite beguncev (do nedavnega je bil v hrvaškem kontekstu bolj priljubljen izraz »azilanti«, z namenom vzpostavljanja

razlike od »beguncev«, ki so na Hrvaško prihajali v vojnem obdobju v devetdesetih letih prejšnjega stoletja) (Baričević 2013).

Ob že obstoječih mednarodnih pogodbah in regionalnih instrumentih se na ravni EU razvijajo novi mehanizmi zaščite, s katerimi se skušajo uskladiti (vsaj minimalni) standardi zaščite znotraj držav članic EU. Tako je bil vpeljan nov mehanizem začasne zaščite, ki se uporablja v primeru množičnega prihoda beguncev na meje neke države. Mehanizem začasne zaščite je bil prvič uporabljen leta 1991 v Iraku z vzpostavitvijo »varnih območij« za manjšino iraških Kurdiv, čeprav je EU *Direktivo o začasni zaščiti* (*Direktiva Sveta* 2001/55/EZ, OJ 212, 7. 8. 2001) sprejela šele leta 2001, po množičnem razseljevanju velikega števila ljudi z Balkana v času vojnih spopadov v devetdesetih letih. Direktiva ni bila uporabljena v letih 2015 in 2016, v času množičnega prihoda – prek milijona ljudi – v Evropo, ki so potrebovali zaščito, bila pa je uporabljena leta 2022 za begunce iz Ukrajine.

Skladno z *Direktivo o začasni zaščiti* iz leta 2001 so bile osebe, razseljene iz Ukrajine, upravičene do začasne zaščite na Hrvaškem, v Sloveniji in drugod, vendar so kljub temu imele pravico zaprositi tudi za mednarodno zaščito. Solidarnost z osebami, razseljenimi iz Ukrajine, je pokazala, kako so prakse sprejema in podeljevanja zaščite ponovno jasno vzpostavile ločnico med »dobrimi« in »slabimi« begunci, ne le prek slabšega ravnanja z begunci s področja Azije in Afrike v letih 2015 in 2016, temveč tudi z ustvarjanjem in poudarjanjem razlik med samimi osebami, ki bežijo iz Ukrajine. Etnični Ukrajinci so bili dobrodošli, medtem ko državljani tretjih držav, ki so pribežali iz Ukrajine, v glavnem niso bili deležni enake obravnave.¹

Če poskušamo ovrednotiti današnji pomen in dosežke mednarodnega režima begunske zaščite po svetu, se najdemo pred številnimi nerešenimi vprašanji. Stari in novi povzročitelji razseljenosti se v 21. stoletju množijo do te mere, da je upravičeno vprašanje, ali lahko *Konvencija*, sprejeta pred sedemdesetimi leti, ustrezno naslovi potrebe po zaščiti vse bolj raznolike populacije oseb, ki so razseljene zaradi pregona, spopadov, splošnega nasilja, kršenja človekovih pravic, pa tudi ogroženosti, ki je posledica družbeno-ekonomske prikrajšanosti, diskriminacije, prenaseljenosti in ekoloških tveganj. Aktualna dilema je, na primer, kako prilagoditi pravne mehanizme zaščite prisilnih migrantov, ki so razseljeni zaradi okoljskih sprememb: je treba razširiti obstoječo definicijo *Konvencije* z neposrednim amandmajem, jo dopolniti z novim protokolom oziroma kako drugače ali pa si je treba

1 <https://theconversation.com/ukraine-refugee-crisis-exposesracism-and-contradictions-in-the-definition-of-human-179150>

zamisliti povsem novo konvencijo? Ogroženost zaradi okoljskih sprememb ne spada v ožjo definicijo *Konvencije*, zato so v tem smislu razlogi za razseljenost zaradi klimatskih in okoljskih sprememb podobni tistim, na podlagi katerih zavrnejo status begunca zaradi ekonomske prikrajšanosti (prim. Župarić-Iljić 2015).

Neustreznost in zastarelost konvencijske definicije se odraža v neustreznih odzivih na vzroke, vzorce, smeri in obseg razseljevanja po svetu. Največji problem je, da se raven zaščite, ki jo določa *Konvencija*, nanaša predvsem na osebe, ki lahko zaradi »utemeljenega strahu« pred grožnjo in političnim pregonom potencialno zadostijo kriterijem pridobivanja zaščite (Goodwin-Gill in McAdam 2007). Vse bolj omejujoče azilne politike so prepuščene samovolji nacionalnih vlad, kar povzroča razvrednotenje standardov zaščite z različnimi ukrepi nadzora migracijskih in begunskih gibanj, odvracanja beguncev od meja ter omejevanja dostopa do ozemlja in azilnega postopka, pa tudi s kršenjem pravic že »priznanim beguncem«. Neustreznost konvencijskih kriterijev danes zahteva dodatno normativno ureditev ali vsaj novo razlago obstoječih določb, ki bi lahko upoštevala prepletenost med političnimi, ekonomskimi, okoljskimi in drugimi dejavniki kot temelji za priznanje statusa begunca.

Prevladujoča politika razvitih držav gre v smeri omejevanja migracijskih tokov, kar ima za posledico nepripravljenost priznati status begunca osebam, ki so razseljene zaradi ekonomske prikrajšanosti ali uničenega ter ogrožajočega okolja. Prav tako ne obstaja mednarodni konsenz med državami o širitvi begunskega režima, ki bi vključeval tudi tako imenovane okoljske begunce. Roger Zetter (1991) opozarja, da so vse definicije statusov razseljenih na različnih pravnih področjih v resnici le vrste birokratskih označb, etikete; interes nacionalnih vlad pa je ozko definiranje kriterijev ter njihovo restriktivno razlaganje, da bi se izognile obveznostim do beguncev. Glede na vse težje uresničljivo pravico do zaščite zaradi omahovanja ali namernega oviranja nacionalnih držav pri izvajanju mednarodnih predpisov in zavez je očitno, da restriktivne razlage zaščite resno ogrožajo režim begunske zaščite. Zaradi tega Frank Biermann in Ingrid Boas (2010) menita, da izraz »begunec« ne bi smel biti več rezerviran le za »politične begunce« iz obdobja hladne vojne. Medtem ko je bil prvi razlog za podelitev zatočišča po kriterijih *Konvencije* pravno-politične narave, bi moral drugi razlog – zaradi ekonomskih in okoljskih razlogov selitev – temeljiti na moralno-družbeni osnovi.

Nasloviti želimo še en pomemben vidik begunstva, ki se nanaša na različne predstave o beguncih, njihovih pravicah in socialnih

prejemkih, pa tudi o obveznostih in družbenih pričakovanjih, ki iz teh pravic izhajajo, kar pogosto pelje k razpravi o uveljavljenih stereotipnih predstavah o beguncih. Mediji in politiki »ljudi na poti«, še posebej pa prosilce za azil, označujejo kot »lažne begunce«, kot »ilegalne migrante«, kot »izkoriščevalce« azilnega sistema ter sistema socialnih prejemkov v »državah blaginje«. Na to kaže tudi dejstvo, da imajo današnji »prosilci za azil« kot nepriznani (politični) begunci, neredko pa tudi kot »iregularizirani migranti« številne težave pri dokazovanju verodostojnosti potrebe in »utemeljene podlage« za pridobitev zaščite (Betts in Collier 2017; FitzGerald 2019). Dejstvo, da države vsaka zase podeljujejo status begunca s svojim diskrecijskim pravom, kaže na temeljno neravnovesje, znotraj katerega begunci vedno predstavljajo tiste Druge, ki jim je kakršen koli zakonit status šele treba priznati ali odreči.

Glede na to, da so begunci posamezniki in skupine ljudi, ki so za nedoločen čas izgubili svoj politično-pravni status ter identiteto, povezano s krajem bivanja, se njihov status dojema kot arbitrarno določen skupaj s široko diskrecijsko pravico do odrekanja mednarodne zaščite (Petrović 2016). Kadar je javnost potencialne države sprejema sumničava in izraža protimigrantska čustva, se vprašanje sprejema beguncev v javnem diskurzu pogosto zaostri. Podobe, kategorije in diskurzi, uporabljeni za medijske reprezentacije ter soustvarjanje stališč do tujcev vseh profilov, služijo agendam politikov in drugih akterjev v **migracijski industriji**, pogosto na škodo samih beguncev. Begunce se prikazuje in dojema kot družbeno, politično, varnostno, ekonomsko, kulturno, zdravstveno, demografsko grožnjo, tveganje, nesrečo, nevarnost. Zaradi pomanjkanja politične volje in širšega družbenega konsenza za razbijanje teh predsodkov ter za vzpostavljanje resničnega stika in medkulturnega dialoga je vključevanje beguncev v širše družbene tokove oteženo.

Čakanje

BOJAN MUCKO IN MOJCA PIŠKOR

Prevladujoče reprezentacije sodobnih migracij, zlasti tiste, ki jih posredujejo mediji, so pogosto prežete z referencami, podobami in metaforami, ki izpostavljajo predvsem njihovo prostorsko dimenzijo. Migracije se diskurzivno konstruirajo kot procesi linearnega, enosmernega in neprekinjenega gibanja ljudi čez politične meje, te predstave pa so še podkrepljene s sugestivnimi podobami in ponavljanjem metafor o nezaustavljivih naravnih silah – rekah, valovih, poplavam, invazijah. Takšne reprezentacije neizogibno prispevajo k prevladi prostorskega razumevanja procesov migracij, hkrati pa namigujejo na nezaustavljivost in nepretrganost gibanja čez prostor kot temeljno značilnost migracij.¹

1 <https://thecorrespondent.com/664/how-maps-in-themedia-make-us-more-negative-about-migrants>.

Migracije pa so v enaki meri zaznamovane tudi s kompleksnostjo svojih časovnosti, saj je ravno čakanje ena od stalnih in skorajda univerzalnih izkušenj ljudi na poti. Nedavne raziskave s področja migracij s poudarjanjem časovne perspektive in osredotočanjem na čakanje – kot specifično vseprisotno izkušnjo, ki jo proizvajajo sodobni **migracijski režimi** – skušajo vzpostaviti nekakšen protipol prevladujočemu prostorskemu razumevanju migracij. Na ta način pa skušajo raziskave prispevati k bolj večdimenzionalnemu, celovitemu in kompleksnemu pristopu k razumevanju makrostruktur migracijskih politik ter specifičnih življenjskih izkušenj ljudi na poti (prim. Jacobsen in Karlsen 2021: 3).

Časovnih in prostorskih dimenzij migracij resda ni mogoče strogo ločevati, vendar se med njimi vseeno vzpostavlja določena hierarhija. Eden od odrazov te hierarhije je relativna nevidnost čakanja v prevladujočih razumevanjih in reprezentacijah migracijskih procesov. Tako se čakanje, tudi kadar je nedvomno prisotno, paradoksalno pogosto diskurzivno konstruira kot gibanje, o čemer priča, na primer, prevladujoča percepcija **balkanske poti** kot prostora nenehnega gibanja migrantov. Ne glede na to, da so leta 2015 med dolgim poletjem migracij (glej **dugo migracijsko ljet**) na železniških peronih evropske periferije ljudje predvsem čakali, v določenih obdobjih tudi po več dni, so medijske podobe, ki so ustvarjale tako imenovano begunsko krizo, nenehno poudarjale njihovo (nezaustavljivo) gibanje. Časovno dimenzijo tega dela izkušnje krize je bilo težko razbrati. »Val« se je namreč »nezaustavljivo pomikal« proti Evropi, medtem ko so novice iz ure v uro spremljale njegovo kolektivno premeščanje in iz skrbno konstruirane podobe migrantske »krize« brisale številne zastoje, časovne prelome in od zgoraj vsiljena obdobja čakanja.

Čakanje je znotraj ekonomije pozornosti lahko dobilo svoj prostor šele v primeru, ko je prevzelo spektakularno obliko – utelešeno v stotinah in tisočih ljudi, ujetih pred zaprtimi mejami, kot se je to zgodilo na primer v Harmici, kraju ob hrvaško-slovenski meji, jeseni 2015. Zdi se, da je prav neprivlačnost čakanja tista, ki še dodatno prispeva k njegovi nevidnosti. Ob spektaklu tranzita (Hameršak in Pleše 2018), ki je s številkami, metaforami in podobami sistematično poudarjal premikanje, pa je bila prav nespektakularnost čakanja tista, ki je povzročila njegovo potencialno, posledično pa tudi dejansko izbrisljivost. Čeprav čakanje, v primerjavi z drugimi izkušnjami migracije, na prvi pogled deluje vsakdanje, je pogosto globoko individualizirana, intimna izkušnja, ki je prikrita in jo je težko povsem zajeti.

Sodobne raziskave, ki izostrijo časovno perspektivo migracijskih procesov (Hage 2009; Bendixen in Eriksen 2018; Rydzewski

2020; Jacobsen idr. 2021; Khosravi 2021a; Jovanović idr. 2023), prepoznavajo ravno čakanje kot posebno, celo bistveno lastnost migracij, ki znotraj posameznih in kolektivnih izkušenj ljudi na poti konkretizira globoke ter dolgotrajne posledice migracijskih makropolitik, mejnih/azilnih režimov in zakonodajnih praks. Deloma je razlog za to, da **PRISILA** čakanja v kontekstu migracij predstavlja specifično (pogosto neopazno) obliko nasilja, pa tudi učinkovit mehanizem ustvarjanja razmerij moči, zaradi česar se čakanje na področju migracij v mnogih vidikih bistveno razlikuje od čakanja v drugih kontekstih.

V nasprotju z gibanjem, ki kljub prevladujočim praksam prisilnega, pa tudi nasilnega zaustavljanja in vračanja (glej **PUŠBEK**) vsaj deloma ohranja elemente, povezane s pojmom **AVTONOMIJE** migracij, pa je vsiljeno čakanje pogosto razumljeno kot razsežnost migrantske izkušnje, kjer je vsaka oblika avtonomnega delovanja odpravljena. Prisilno razpotegnjeno, potencialno neskončno čakanje, na katerega se vežejo konotacije pasivnosti, praznine, izključenosti in onemogočanja delovanja, še dodatno krepi izkušnjo prostorske in časovne ujetosti (Hage 2009). Prostorske razmejitve se dodatno nadgrajujejo s časovnimi razmejitvami, ki vzpostavljajo ločnico med tistimi, ki so v čakanje prisiljeni, in tistimi, ki niso.

Upravljanje časa Drugega (Bourdieu 2000: 228) oziroma, v kontekstu migracij, pravica do odločanja o tem, kdo in kje, pred katerimi mejami ter kako dolgo bo čakal, je eden od učinkovitih vzvodov moči, vpetih v raznovrstne politike in prakse upravljanja migracij (prim. Jacobsen 2021: 40; Rozakou 2021: 26). Ne glede na to, ali govorimo o vsakodnevni, ponavljajoči se situaciji čakanja (na primer vrste za hrano, oblačila in tuše na improviziranih humanitarnih postajah, kot je bil **Paromlin** pozimi leta 2022, ali čakanje pred praznimi avtobusi, v katere je migrantom, kljub kupljenim vozovnicam, samovoljno onemogočen vstop)² ali čakanju, od katerega je odvisno življenje (na primer čakanje na **REŠEVANJE** iz morja, z minskega polja ali iz reke), ali pa gre za dolgotrajno, potencialno neskončno čakanje (kot je čakanje na spremembe migracijskih politik, rezultate nedavnega »sestanka na vrhu« ali na zadostitev pravici, kot je bilo to v primeru družine **Madine Hussiny** in žrtev požara na policijski postaji Bajakovo – *Case of M. H. and Others v. Croatia*, ECHR; *Case of Daraibou v. Croatia*, ECHR), je prisilno čakanje vedno učinkovit in otipljiv mehanizem ustvarjanja časovne distance med tistimi, ki »pripadajo«, in tistimi, ki ne »pripadajo«.

2 <https://www.teklic.hr/aktualno/aktualno-hrvatska/tinka-ines-kalajzic-traktat-omuc-nim-ukracajima/243714>

Tako vzpostavljena hierarhija mnogoterih ločenih časovnosti po eni strani opredeljuje čas »tistih, ki pripadajo«, kot nekaj dragocenega, produktivnega in nekaj, česar kronično primanjkuje, po drugi strani pa je čas »tistih, ki ne pripadajo«, konstruiran kot nevreden, neproduktiven in vedno odveč. Čas, ki ga migranti preživijo prisilno čakajoč, skladno z veljavnimi časovnimi režimi globalnega Severa, prežetimi z diktatom hitrosti, idejo produktivnosti in obsojanjem zapravljanja časa, tako postaja čas, za katerim je težko, če ne celo nemogoče žalovati. Celo kadar je čakanje vsiljeno kot del okrutnega režima **DETENCIJE**, se v primerjavi z drugimi oblikami prikrajšanosti in nasilja neredko dojema kot oblika mehkega, banalnega kaznovanja – kot nekaj, kar pravzaprav sploh ni kazen, temveč neke vrste normalizirana, samoumevna, neproblematična in neizbežna posledica iregulariziranosti (prim. De Genova 2021: 190). Gre za mehanizem, ki po Shahramu Khoshraviju (2021c: 204) kaže, kako je, v nasprotju z ustaljenim doživljanjem čakanja kot predvsem neproduktivnega, za tiste, ki o njem odločajo, vseeno produktivno. Dejstvo, da je ljudi možno zapreti in jim vsiliti čakanje, vodi v proizvajanje potencialno pokornih subjektov, ki jih je mogoče izkoristiti, nazadnje pa tudi deportirati (Jacobsen in Karlsen 2021: 11). Sodobna literatura o čakanju na področju migracij procese ustvarjanja ločenih časovnosti oziroma onemogočanja sočasnosti (ang. *co-evalness*) povezuje s konceptom namerne desinhronizacije, ki prispeva k temu, da »tisti, ki so prišli pozneje«, s tem, ko jim je onemogočeno sodelovanje v skupnem času, za vedno ostanejo »tisti, ki so prišli prepozno« (Khosravi 2021b: 68).

Že bežen pogled na zakonodajo, ki je konstitutivni del evropskega režima nadzora migracij, razkriva, kako je ideja čakanja – merjenega v dnevih, tednih, mesecih, letih – vpeta v politike migracij in razmerja moči, ki se zrcalijo v prilaščanju pravice do upravljanja tujega časa. Hrvaški Zakon o mednarodni in začasni zaščiti (*Zakon o mednarodnoj i privremenoj zaštiti*, NN 70/15, 127/17, 33/23) je tako preprečen z določbami, ki kažejo na različne stopnje rigidnosti zakonodajnih časovnih režimov. V tem smislu so zgovorne opredelitve 40. člena (*Roki*), po katerem mora Ministrstvo za notranje zadeve odločitev o vlogi za mednarodno zaščito sprejeti najpozneje v roku šestih mesecev, ta rok pa se lahko izjemoma podaljša za še devet mesecev; zaradi zagotavljanja celovitega proučevanja vloge pa še za dodatne tri mesece. Odločitev mora biti ne glede na vse izjeme sprejeta najpozneje v roku 21 mesecev od dneva vložitve prošnje. Če je pri tem »upravičeno pričakovati, da odločitev ne bo sprejeta v predpisanih rokih [...] zaradi začasno negotovih razmer v izvorni državi«, bo Ministrstvo

periodično »vsakih šest mesecev preverjalo stanje v izvorni državi« ter »v razumnem roku obvestilo prosilca [za azil] in Evropsko komisijo o razlogih za to, da odločitev še ni bila sprejeta« (naš poudarek). Natančnejše branje tega zakona s perspektive časovnosti razkriva, da se časovno nedoločene formulacije (periodično, redno, v najkrajšem možnem roku; čim krajše trajanje, pravočasno, sorazmerno trajanje) skoraj brez izjeme nanašajo na tiste dele zakona, ki določajo časovne okvire ravnanja države in njenih institucij.

Poleg zakonskih aktov, ki določajo časovne režime (ki naj bi, vsaj deklarativno, univerzalno veljali za vse osebe, ki potrebujejo mednarodno zaščito), dinamiko sodobnih iregulariziranih migracij pogojujejo tudi situacijsko vzpostavljene hierarhije, ki določajo, kdo bo čakal krajši čas, kdo bo prej nadaljeval življenje in/ali potovanje. Čeprav je ta mehanizem razločevanja deloma povezan z različno zaznano stopnjo **RANLJIVOSTI**, ki je lahko odvisna od starosti, spola, etničnosti oziroma narodnosti ali pa od trenutno veljavnih konstruktov »pravega«, »resničnega migranta«, se sam mehanizem pogosto spreminja, včasih pa so njegove politike izključevanja tudi povsem arbitrarne. Po kateri ni Rozakou so ljudje na poti neprestano prisiljeni na kompleksen način krmariti med časovnimi režimi meje, v katerih se vedno znova oblikujejo začasna merila »zaslužene mobilnosti« (2021: 33) oziroma »kaznovanosti s čakanjem«, od katerih je odvisno, katere skupine bodo lahko nadaljevale pot in kako hitro. Ne glede na to, kako sproščeno ali rigidno delujejo sistemi nadzora nad mejami in azilnega režima v različnih obdobjih ali na različnih odsekih migrantskih poti, je za nekatere skupine ljudi gibanje vedno zahtevnejše. Če za primer vzamemo gibanje čez tranzitne **KAMPE**, ki so tvorili uradno geografijo begunskega koridorja (glej **balkanski koridor**), je bila dolžina čakanja lahko v enaki meri odvisna od tega, s kom nekdo potuje (sam, z družinskimi člani, brez spremstva polnoletnih oseb), kakšne dokumente ima ali jih nima, kateri jezik/dialekt govori, ali pravilno/točno odgovarja na kaptiozno izključujoča vprašanja (glej **kaptiozno izključujoča pitanja**) ali celo – odvisno od aktualnih praks profiliranja (glej **profilacija u koridoru**) in spreminjajočega se sistema dnevnih kvot – od trenutka, ko je oseba prišla na vrsto za registracijo (glej **SIA**).

O vpetosti izkušenj čakanja v procese sodobnih migracij morda najbolj neposredno priča gosti labirint (mikro)okolij čakanj, ki prepredajo tako prostor evropskega središča kot periferijo. Po eni strani lahko govorimo o svojevrstni geografiji migrantskega čakanja, ki se vzpostavlja z ustaljenim razlikovanjem med izvornimi državami, kjer se čakanje

začne, in »ciljnimi« državami, v katerih se čakanje začasno ali zgolj na videz konča, ter »tranzitnimi« državami, v katerih se čakanje zaradi doživljanja **tranzita** kot nepretrganega, nerazdrobljenega in premočrnega gibanja zdi nevidno, ter tako imenovanimi **tamponskimi conami**, ki jih navadno prepoznamo prav prek poudarjene prostorske in časovne ujetosti oziroma po čakanju. Mreža prostorov čakanja se udejanja v različnih oblikah umetno ustvarjenih okolij, namenjenih kratkotrajnemu ali časovno nedoločenemu zadrževanju/zapiranju/omejevanju ljudi na poti. Pogosto so uradni nazivi takih prostorov olepšani, zlasti ko gre za prostore zaprtega tipa (sprejemni center, tranzitno-sprejemni center, detencijski center), s tem pa namenoma zakrivajo prakse, ki se v njih izvajajo. Humanizacija prostorov prisilnega čakanja se kaže tudi v ponavljajoči se »ponudbi« načrtovanih prostorov za preživljanje prostega časa v detencijskih centrih.

V tem smislu je poveden primer Tranzitno sprejemnega centra za tujce v Tovarniku, ki leži ob meji med Hrvaško in Srbijo. Center je bil zgrajen junija 2016 in »začel obratovati« aprila 2017. Kompleks se razprostira na več kot petnajst tisoč kvadratnih metrih, v njegovo gradnjo in opremo pa je bilo po podatkih Ministrstva za notranje zadeve Republike Hrvaške vloženih 27 milijonov kun (okoli 3,5 milijona evrov). Znotraj prostora, zamejenega z **O GRAJO**, zidom in žico, so med drugim košarkarsko, roketno in otroško igrišče, igralnice za otroke, prostori za dnevne aktivnosti in knjižnica, poleg tega pa je okoliški nogometni klub doniral rekvizite za šport in zabavo, ki naj bi jih uporabniki centra »lahko uporabljali v svojem prostem času« (naš poudarek), zato ne preseneča sklep avtorice članka, objavljenega na lokalnem spletnem portalu ob peti obletnici delovanja centra, da je nesporno dejstvo, »da je država ljudem, ki se tukaj zadržujejo določen čas, zagotovila več kot kakovostne razmere bivanja« (naš poudarek).³ Gugalnice, tobogani, vrtiljaki, športna igrišča, nogometne žoge, knjižnice in telovadnice dopolnjuje *Pravilnik o bivanju v detencijskem centru in načinih izračuna stroškov prisilne odstranitve (Pravilnik o boravku u prihvatnom centru za strance i načinu izračuna troškova prisilnog udaljenja*, NN 145/21), ki ureja vsakdanjik detencije, tujcem pa omogoča »spremljanje televizijskih programov, uporabo knjižnice ter družabne in športne aktivnosti«, »bivanje na svežem zraku najmanj dve uri dnevno«, »brezplačen telefonski pogovor z diplomatskim predstavništvom ali konzularno pisarno« ter »dodaten brezplačen zasebni telefonski pogovor v trajanju do 5 minut«, komuniciranje z »osebami zunaj centra v javni telefonski govornici na svoje

3 <https://novosti.hr/pet-godina-tranzitnog-prihvatnog-centra-za-strance-u-tovarniku/>

stroške«, »sprejemanje obiskov najmanj dvakrat tedensko«, pri čemer obisk »traja največ eno uro, ne glede na število obiskovalcev«, izjemo pa dlje, »po odobritvi vodje centra ali pooblaščne osebe«. Tovrstni minimalni približki »normalnemu življenju« so v obdobju dolgotrajnega vsiljenega čakanja del širšega sklopa praks »humanizacije čakanja« (McNevin in Missbach 2018: 13), ki učinkovito prispevajo k svojevrstni legitimaciji in depolitizaciji okrutnih režimov detencije ter v njih zasedrane prisile k čakanju.

Soroden je primer UNICEF-ovega kotička za otroke, ki je bil s pregrajevanjem dela šotora Sprejemnega centra Livarna v Dobovi v Sloveniji vzpostavljen januarja 2016. Kotiček, preskrbljen z igračami, pobarvankami, prostovoljci in tolmači, naj bi po besedah prostovoljcev otrokom v okviru delovnega časa (zgolj podnevi!) omogočil »malo normalnosti« in jim »vrnil otroštvo« v času teh »nekaj uric, ki jih begunci in migranti preživijo v Sloveniji«. ⁴ Dejstvo, da je bil kamp v Dobovi v tem času ena od postaj zaprtega begunskega koridorja (glej **balkanski koridor**), iz katerega ni bilo mogoče prostovoljno oditi, kot tudi dejstvo, da je največji delež ljudi prihajal v kamp v večernih in nočnih urah, ko je bil otroški kotiček zaprt, nista bistveno vplivala na opevanje te pogoste oblike humanizacije prisilnega čakanja v kontekstu migracij.

Poleg od zgoraj vzpostavljenih in nadziranih prostorov je mreža lokacij čakanja na evropski periferiji preprejena tudi s številnimi alternativnimi, improviziranimi in samoorganiziranimi prostori čakanja, ki najpogosteje nastajajo kot neposredna posledica kompleksnih dinamik krožnega in večsmernega gibanja ljudi po zaprtju formaliziranega migracijskega koridorja (glej **balkanski krog**). Vzpostavljanje teh lokacij čakanja deloma izhaja iz zavračanja omejevanja avtonomije gibanja (vstop v sistem nadzorovanih kampov in sprejemnih centrov to pogosto neposredno pomeni), deloma pa je pogojeno z dejstvom, da institucionalizirani prostori čakanja pogosto otežujejo dostop določenim skupinam, s sabo prinašajo različne oblike prikrajšanosti in nasilja, število nastanjenih pa krepko presega kapacitete. Obenem je vstop v te prostore praviloma pogojen s pristajanjem na neko obliko identifikacije, ki lahko na eni od naslednjih točk na poti postane breme (glej **Dublin**). Neuradni prostori migrantskega čakanja na periferiji EU so razpršeni v svojevrsten arhipelag začasnih mikrookolij – od postindustrijskih razvalin, zapuščenih javnih ali zasebnih stavb prek *ad hoc* oblikovanih šotorskih kampov

4 <https://www.rtvsl.si/lokalne-novice/za-begunske-otroke-v-doboviskrbi-tudi-unicef/384581>

in javnih mestnih parkov do improviziranih kratkotrajnih počivališč na planinskih ter gozdnih stezah spreminjajočih se migrantskih poti. Ne glede na to, ali gre za odmaknjene in skrite lokacije ali prostore, umeščene v sama mestna središča, je zadrževanje v njih mišljeno predvsem kot začasno in je zaznamovano z določeno avtonomijo, saj odločitev o tem, koliko časa čakati, že zato, ker gre za čakanje, ki se vsaj deloma izmika panoptičnim mehanizmom nadzora, prepušča predvsem tistim, ki čakajo. Ti prostori čakanja so del alternativnih zemljevidov **iregulariziranih migracij** ter s svojo dinamiko pojavljanja in izginjanja sistematično zarisujejo sledi spreminjajočih se kapitalnih gibanj sodobnih migracij.

Čakanje pogosto povezujemo s pasivnostjo, statičnostjo, enoličnostjo, posledično pa tudi (s prostorsko in časovno) eksistencialno ujetostjo, zato praviloma težko razberemo njegove lastne ritme in mikrodinamike. Časovna dimenzija migracij je zaznamovana z izmenjevanjem obdobj podaljšanega mirovanja in obdobj intenzivnega pospeševanja, ki jih pogojujejo, na primer,časne (in potencialno kratkotrajne) spremembe mejnih režimov (glej **seven days paper**), nenadne priložnosti za nadaljevanje poti ali pa spremembe vremenskih razmer in letnih časov. Ritem čakanja poleg tega določa tudi stalno nihanje med čakanjem, ki predvideva obdobja nenehne čuječnosti, v smislu »prežanja na plen«, in čakanjem, ki predvideva obstoj v stanju »nedelovanja« oziroma nezmožnosti delovanja, kar je po Thomasu Hyllandu Eriksenu (2021: 59) ena od ključnih značilnosti čakanja na področju migracij.

Čeprav je čakanje na področju migracij pogojeno z makropolitikami, mehanizmi in vzvodi moči zunaj dosega ljudi na poti ter je odvisno od spreminjajočih se praks lokalnega umeščanja obstoječih režimov nadzora nad migracijami, se še vedno neizbežno lomi na individualnih izkušnjah tistih, katerih življenja so dobesedno »na čakanju«. Izkušnje čakanja so pri tem neizbežno odvisne od širših kontekstov, znotraj katerih čakanje poteka oziroma se afektivno, čustveno in telesno doživlja. Ne glede na to, v katere dele negotovih in nepredvidljivih migrantskih poti je čakanje vtakano – bodisi kot predhodnik samega začetka gibanja bodisi kot izkušnja ujetosti v gibanju, ki se ni končalo ali pa poteka v raztegnjenih obdobjih negotovosti na krajih, kjer se potovanje navidezno konča – (p)ostaja neizbežna izkušnja migrantske resničnosti. Na čakanje oziroma na čas, ki bo moral preteči, da se bo življenje po odhodu lahko »nadaljevalo«, se je nemogoče v celoti pripravi. Eno čakanje se znotraj tega procesa skoraj neopazno pretaka v

drugo, kar nazadnje prav čakanje spremeni v svojevrstno merilo izkušnje razseljenosti v kontekstu migracij:

»Vstani sin, greva!« Vprašal sem ga: »Kam pa greva, oči?« Rekel je: »Beživa, greva, greva od tu.« [...] Jaz sem se na hitro pripravil, pobral stvari, objel in poljubil sestre in mamu in sva krenila. Mesec dni, preden sva odšla, sem vedel, da bova odšla, da se bo to zgodilo, nisem pa vedel, kdaj točno, kateri dan točno. To je bilo tudi zame presenečenje. Mesec dni sem se pripravljaj. Vsak dan sem si rekel: »O. K., danes grem.« To je bilo zadnjič, da bom videl mamu, sestre in bližnje. Vedno sem imel to v glavi. [...] To je zadnjič, da boš to doživel, da boš tukaj in da boš z njimi govoril, pripravil sem se na to. Da jih bom pogrešal, da grem. In tako sem krenil. Čeprav sem se pripravljaj, je bilo zaman (Abdula o čakanju, ki je predhodnik potovanja, Podkast Ježevo Ivane Perić in Ivana Ivanovića, poudarek avtorjev).

Kadar čakaš, je vsak trenutek zate kot ena ura. Razmišljaš, ali bo prišel pozitiven ali negativen odgovor..., in potem ko dobiš ta negativ, potem moraš spet zapustiti to državo in oditi drugam ..., in potem spet čakaš. [...] Kaj pa, če me bodo vrnili ..., in ves čas ponoči razmišljaš in ne moreš nič početi, to te mentalno ubija. Ko pridemo sem, nismo več ljudje, kot smo bili, ko smo bili tam. Moč, ki smo jo imeli, izgubljam [...], tukaj grem jaz, recimo, v službo, prihajam domov, nikogar ni, ne vidim svojih ljudi [...], ta nostalgija te muči kot ..., ta država ..., manjka ti tvoja država. Potem čakamo tu več let ..., tam, ko si v Afganistanu ali Pakistanu ..., tam se ti zdi, da boš ti v roku enega leta ..., da bo vse razrešeno ..., vse ..., in da se boš vrnil k svojim (Zia v pogovoru z Bojanom Muckom o zastoju, ki ga proizvajajo počasni in dolgotrajni birokratski režimi nadzora nad migracijami, poudarek avtorjev).

Takoj ko sem vstopil v azilni dom, sem zagledal izraze na obrazu, kot jih še nikdar prej nisem videl. Niti v štirih letih vojne, ki sem jih preživel, niti v vseh državah, skozi katere sem potoval po tem, ko sem pobegnil iz Iraka, preden sem prispel v Evropo. To niso so bili izrazi globoke žalosti niti smrtonosne bolezni niti pošastnega strahu. Ničemur niso bili podobni. Šele nekaj let kasneje sem spoznal, kaj je to: čakanje. [...] Čakanje ima vonj, to je vonj, ki se začuti v stavbi azilnega doma (glavni junak romana *Two Blankets, Three Sheets* Rodaana Al Galidija, prevedenega v hrvaščino 2021, o čakanju na »koncu« potovanja, poudarek avtorjev).

Prostori evropske periferije s svojo deklarativno tranzitnostjo neizogibno ustvarjajo tudi specifične oblike čakanja, nekoliko drugačne od tistih, ki se pojavljajo v državah evropskega središča. Zaradi svoje liminalnosti, prisotnosti nasilnih mejnih režimov ter očitnega razkola med uradnimi politikami in brutalnimi praksami njihovega izvajanja ti prostori učinkovito ustvarijo nekakšen začarani krog ali spiralo, ki krepi občutek ujetosti v kraju, ki ni (bil) nujno zamišljen kot končni cilj poti ali kraj, na katerem bi se čakanje lahko nekoč končalo. Po zaprtju koridorja, kjer je čakanje potekalo v okviru od zgoraj določenih

in nadzorovanih režimov gibanja, zastojev in postankov, se je čakanje razpršilo na številna mikrookolja življenja v prisilni negibnosti, prepređena s hipermobilnostjo kroženja.

Medtem ko države evropske periferije svojo vlogo v zagotavljanju »neprepustnosti«⁵ mej EU poskušajo prikazati kot lastno spretnost, pripravljenost in sposobnost »varovanja«⁶ »najprivlačnejšega kraja za življenje«⁵ ter to razlagajo kot neizpodbiten dokaz pripadnosti in zvestobe Evropski uniji, pa ujetost v prisilno čakanje v vsakdanjih praksah migrantskih gibanj proizvaja specifične oblike upora. Ta upor se po eni strani odraža v nepopustljivem gibanju, ki teži k ukinitvi čakanja in ki pristajanje na od zgoraj vsiljeno čakanje/stanje nenehno spodkopava z vztrajnim zaporednim poskušanjem prečkanja zaprtih mej (glej **GEJM**), kljub nasilnim praksam izгона. Kaže pa se tudi v različnih oblikah spontanah ali organiziranih protestov na zaprtih mejah,⁶ v detencijskih centrih ali kampih (glej **protest v Lipi**).⁷ Po drugi strani se (pogosto manj viden) odpor prisilnemu čakanju zrcali tudi v določenem obvladovanju spretnosti čakanja, ki trmasto kljubuje ograjam, postavljenim z namenom desinhronizacije migrantskih časovnosti in odrinjanja migrantskih življenj »na čakanje«. Upor proti odvzemu možnosti zamišljanja in uresničevanja (boljše) prihodnosti (izobraževanja, dela, združevanja z družino ali oblikovanja nove družine, osebne svobode, neodvisnosti od nezadostnih sistemov pomoči) se včasih odraža v stoičnosti prakse čakanja, da se čas izteče (ang. *waiting out*; Hage 2009), ko spretnost čakanja postane dragocena »taktika preživetja«⁷ (Hameršak in Pleše 2018: 155), še pogostejše pa v obliki majhnih, vsakdanjih dejanj upora proti vsiljeni praznini in enoličnosti migrantškega vsakdanjika, pa v žepih dolgočasje, ki jih neizogibno proizvaja potencialno neskončno čakanje (glej **party v afganistanskem skvotu**). Vzdržljivost pri soočanju z izkušnjo ujetosti in vsiljenega čakanja je po Eriksenu potencialni vir kolektivne moči ljudi na poti, katerih »Mi lahko čakamo«⁷ močno odmeva v svetu neoliberalnih družb, kjer je čas doživet ko dragocen in redek resurs, pravica do upočasnjevanja pa je le redkim dostopen privilegij (prim. Eriksen 2021: 59–60). Ne glede na to, da je za tiste, ki so prisiljeni v čakanje, možnost apropiacije čakanja zagotovo povsem realna, je pomembno upoštevati, da je poveljevana

5 <https://vlada.gov.hr/vijesti/bozinovic-cuvanje-vanjskegranice-eu-je-bio-jest-i-bit-ceizazov/37594>

6 <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/granicna-policija-bih-pozivavlasti-na-djelovanje-nitko-nenudi-rjesenje-za-migrante-nagranicnom-prijelazu-maljevacceka-se-od-luka-vlasti-7997882>

7 <https://n1info.si/novice/slovenija/gladovna-stavka-v-centru-za-tujce-v-postojni-zelimo-svobodo-in-enako-obravnavo/>

migrantska vzdržljivost le korak od popolne izčrpanosti, pa tudi da ima stoičnost čakanja, da se čas izteče, svojo temno plat v nezmožnosti upora, brezperspektivnosti, obupu in vdaji (prim. Karlsen 2021: 126).

Prepoznavanje in poudarjanje čakanja v kontekstu migracij kot izjemnega, posebnega vključuje potencialno past »redukcionističnega branja migrantskih življenj« (Drangslund 2021: 77) ter prispevanja k »podvajanju specifičnega razumevanja migrantskih časovnosti, ki jih proizvajajo sami migracijski režimi« (Rozakou 2021: 25). Po drugi strani pa z vztrajanjem pri popolnem izenačenju čakanja v kontekstu migracij z občo izkušnjo prisile k čakanju (kot potencialno univerzalno človeško izkušnjo življenja v stanju nenehne prekarnosti) tvegamo zakrivanje, depolitiziranje in normaliziranje vse bolj omejujočih migracijskih politik ter vse brutalnejših mejnih režimov, pa tudi diskriminatornih, razčlovečujočih in uničujočih praks, ki življenja ljudi na poti spreminjajo v življenja, ki jih je mogoče »pustiti čakati«, s čimer si jemljejo pravico do odločanja o tem, katero in čigavo življenje je vredno čakanja.

Detencija

MARIJANA HAMERŠAK IN JELKA ZORN

Detencija je zapiranje nadržavljanov z namenom deportacije, ki ga policija izvaja kot administrativni, ne kazenskopravni ukrep. Osebe brez dovoljenja za gibanje ali bivanje se zapira v detencijske centre (ang. *detention centers*), imenovane tudi centri za tujce, in druge objekte detencijskega arhipelaga (Rahola 2011), kjer se jih obravnava drugače kot zaprte državljane. Beseda detencija izhaja iz angleškega izraza *detention* in jo kot tako v hrvaškem, srbskem, slovenskem ter drugih jezikih uporabljajo aktivisti, včasih tudi raziskovalci (prim. Lalić Novak 2013: 144; Avon idr. 2017; Stojić Mitrović 2021: 101). V slovenščini pa se pogosto uporablja tudi besedi zapiranje ali pridrževanje.

Detencija je povezana s procesi ilegalizacije (Andersson 2014), izključevanjem iz družbe, onemogočanjem dostopa do temeljnih pravic ter občutki razčlovečenja, ponižanja, ČAKANJEM in ujetostjo.

Hannah Arendt (2003) analizira procese ilegalizacije oziroma odvzemanja osebnih dokumentov in statusov z vidika državljanstva. Po njenem mnenju je begunec simptom zgodovinske prepletenosti pojmov človekovih in državljanskih pravic (glej **BEGUNSTVO**). Kadar se ljudi ne obravnava kot državljane, izgubijo tudi človekove pravice. Prav z detencijo kot prostorom in prakso zapiranja se utrjuje in pogloblja meja med državljani in nedržavljeni (Mountz idr. 2013: 530). Podobno kot je deportacija opredeljena kot **PRISILNA** mobilnost, lahko detencijo opredelimo kot prisilno imobilizacijo (De Genova 2017: 165), pri čemer, po besedah Alison Mountz in sodelavcev, vloga detencije prvenstveno ni zaustavljanje mobilnosti, temveč izključitev iz družbe. Detencija, tako trdijo, utrjuje in v ilegalnost fiksira identitete migrantov (Mountz idr. 2013: 526).

V večini držav Evropske unije lahko migrante in begunce zaprejo za največ osemnajst mesecev, medtem ko v Združenem kraljestvu, ZDA in Avstraliji časovne omejitve za detencijo ni. Policija uradno »omejuje svobodo gibanja« zaradi »zagotavljanja prisilne odstranitve in vračanja« (*Zakon o tujcih*, Ur.l. RS 91/21, 95/21, 105/22, 48/23, *Zakon o strancima*, NN 133/20, 114/22, 151/22; *Zakon o strancima*, Službeni glasnik Republike Srbije 4/2018, 31/2019, 62/2023). Zaprte osebe so pri tem »dobesedno krive le za svoj 'nedovoljeni' (ilegalizirani) status, kaznovane so zgolj zaradi tega, kar so, ne pa zaradi povzročitve kaznivega dejanja« (De Genova 2017: 163). Z vidika države so kaznovane zaradi tako imenovanega nezakonitega prečkanja meje ali nezakonitega bivanja, vendar je tudi sam nezakoniti vstop pogojevan s tem, kar so, oziroma natančneje s tistim, kar niso: državljani ali tujci z dovoljenjem vstopa ali bivanja. Absurd zapiranja brez učinkovitega sodnega nadzora je bil očiten v primeru izbrisanih prebivalcev Slovenije (glej **IZBRIS**). Čeprav so leta ali celo desetletja živeli, delali in plačevali socialne prispevke v Sloveniji, so bili od leta 1992 dalje, po izbrisu iz registra stalnih prebivalcev Republike Slovenije, izpostavljeni policijskim postopkom, deportacijam in zapiranju v Prehodni dom za tujce v Ljubljani, pozneje pa tudi v Center za tujce. Nekateri so se zapiranju uspeli izogniti s pomočjo »garantov« ali na kakšen drug način ter so bili spuščeni domov, le »nekaj ulic stran«, tja, kjer so dejansko živeli. Njihova ilegalizacija in detencija sta bili pozneje večkrat prepoznani kot neustavni (Kogovšek in Petković 2010).

Tudi danes se vsaka detencija ne konča nujno z deportacijo. V slovenskem Centru za tujce je bilo med letoma 2013 in 2021 pridržanih 12.233 oseb, največ iz Afganistana, Pakistana in Sirije. Med

zaprtimi so bili tudi otroci. Po uradnih podatkih je bilo leta 2021 pridržanih 2367 oseb, med njimi 390 otrok – 241 otrok brez spremstva odrasle osebe in 149 otrok v spremstvu staršev ali skrbnikov. Iz Centra za tujce pa so hkrati istega leta deportirali le osem oseb v njihove izvorne države: Pakistan, Belorusijo, Maroko, Bosno in Hercegovino, ZDA ter Nigerijo. Tudi v drugih državah članicah Evropske unije je razmerje med številom pridržanih in deportiranih močno na strani prvih, zato je z vidika obstoječega zakonskega okvira upravičenost detencije vprašljiva, zlasti zaradi njene samodejne uporabe ter uporabe za namene, ki presegajo deportacijo. Ravno zaradi tega, ker več kot polovice pridržanih ne deportirajo, zaprti v britanskih detencijskih centrih, kakor tudi mnogi tamkajšnji zaposleni, detencijo doživljajo kot nesmiselno, kar je pokazala denimo etnografska raziskava Mary Bosworth (2014). Tisti, ki so zaprti, so depresivni, zaskrbljeni in jezni (prav tam). Kot je to v odgovor na vprašanje »*Kaj je bilo tebi tam najtežje?*« izrazil mladenič, ki je bil več kot tri mesece zaprt v Ježevem pri Zagrebu:

To, da so mi dali še tri mesece. Meni osebno policaji niso nič žalega stori-li, niti nič slabega rekli. Samo dali so mi te tri mesece. Najraje bi si pre-rezal žile. Trije meseci so minili. Želim si svobodo. Želim it ven. Želim druge obraze. Želim govoriti z družino. Stanje duha tam notri je ... Za veliko ljudi sem pozabil, kako zgledajo. Komaj se spomnim, kako zgleda moja sestra. Hotel sem se družiti z ljudmi. Hotel sem raznolikost, ker so bili vsi dnevi isti. (Podkast Ježevo Ivane Perić in Ivana Ivanovića)

Zaprte osebe imajo različen odnos do deportacij in načina, kako se te v praksi izvajajo ali ne izvajajo. Medtem ko prosilci za azil skušajo deportacijo preložiti ali se ji izogniti, pa jo delovni migranti iz sosednjih držav, ki niso članice EU in ki krožno **iregularizirano** preha-jajo meje Evropske unije, skušajo pospešiti. Petnajst moških s Kosova, s katerimi smo se na kratko pogovarjali v Ježevem pozimi leta 2017, se je pritoževalo nad tem, da so tam zaprti »že več kot teden dni« in da se jim zdi postopek deportacije »prepočasen«. Zanje je bila prioriteta deportacija, ne pa njeno odlašanje ali izpodbijanje, saj je bila prav izvršitev deportacije predpogoj za to, da lahko zopet krenejo proti svojim ciljem v Nemčiji in Italiji, kjer je večina že več let delala.

Detencija je, skratka, razširjena policijska praksa, mehanizem nadzora, ki se uporablja v različnih situacijah in prostorih ter je or-ganizirana na različne načine. Po nekaterih interpretacijah je bil begunski koridor (glej **balkanski koridor**), vzpostavljen jeseni leta 2015 in koordiniran s strani držav vzdolž poti, oblika **mobilne de-tencije**. Begunci so bili v koridorju »ujeti v gibanju« (Hameršak in Pleše 2017a), pa ne z namenom deportacije, temveč, ravno nasprotno, s ciljem kar najhitrejšega **tranzita** proti Zahodu. Detencije, ki so jih

uvedli v obdobju pandemije COVID-19, denimo prepoved zapuščanja **KAMPOV** v Bosni in Hercegovini ter Srbiji (Hameršak in Stojić Mitrović 2021), kot tudi zadrževanje migrantov na ladjah pred obalami Italije in Malte (Tazzioli in Stierl 2021), prav tako niso bile namenjene deportaciji. Poleg formalnih institucij, kot so detencijski centri, migrante vzdolž **balkanske poti** v okviru operacij **PUŠBEKOV** zapirajo tudi v garaže in druge objekte ob policijskih postajah, ki prevzemajo funkcije neuradne, *ad hoc* detencije.¹ Ljudi zapirajo tudi v kombije, ki jih pogosto omenjajo poročila o pušbekih s Hrvaške, pa tudi na potniške ladje, ki plujejo med Italijo in Grčijo.² Tako celo prevozna sredstva, vsaj začasno, postanejo orodje detencije. Podobno je na letališčih, kjer policija zadržuje tiste, ki jih pregleduje, in jim ne dovoli vstopa v državo. Nekatera letališča so uradno opredeljena kot prostori detencije in omejevanja svobode gibanja, medtem ko druga niso. Prostor v neposredni bližini beograjskega letališča Nikole Tesle, z vseh strani obdan z žico, uradno nima statusa detencijskega prostora, čeprav to funkcijo opravlja že vrsto let.³ Z besedami Nikole Kovačevića, ki od leta 2013 ponuja pravno pomoč osebam, zaprtim na beograjskem letališču, se v ta prostor, »ki je ves v rešetkah, brez naravnega prezračevanja in v razpadajočem stanju, vključno s straniščem«, kjer je zaprtim osebam onemogočena komunikacija z zunanjim svetom in kjer »morda dobijo en sendvič dnevno«, »namestijo osebe, za katere mejni organi Republike Srbije ocenijo, da ne izpolnjujejo pogojev za vstop v državo«. ⁴ Po mnenju Patrisije Macías Rojas in Martine Tazzioli (2022) so detencijski centri hibrid logike zavora (pravno opredeljenega prostora, utemeljenega na liberalnem načelu »enakosti pred zakonom«) in logike taborišča, kampa, ki je izvzet iz minimalnega sodnega nadzora, zaradi česar praviloma nimajo možnosti, da v državi, v katero so prišli, postanejo pravni subjekt (Bigo 2007). Zakoni o tujcih in policija pa, namesto izrazov zapor, kamp, taborišče in detencija, v svojem besednjaku uporabljajo olepševalnice, kot so »omejevanje gibanja«, »namestitev« ali »bivanje tujca pod strožjim policijskim nadzorom« (*Zakon o tujcih*, Ur. l. RS, št. 91/21, 95/21, 105/22, 48/23). Mihael Flynn (2013), nekdanji vodja raziskovalne skupine *Global Detention Project*, opozarja, da se vzdolž Evrope načrtno in zavestno uporabljajo evfemizmi, kot so: center za začasno

1 <http://arhiva.h-alter.org/vijesti/garaza-za-mucenje-migranata-nastavak>

2 <https://www.lighthousereports.com/investigation/detained-below-deck/>

3 <https://asylumineurope.org/reports/country/serbia/detention-asylum-seekers/detention-conditions/place-detention/>; https://asylumineurope.org/wp-content/uploads/2021/03/AIDA-SR_2020update.pdf

4 <https://pescanik.net/djokovic-x-i-y/>

bivanje, center za goste, center za migrante, center za tujce in tako naprej. O tej strategiji je spregovoril tudi vodja hrvaškega detencijskega centra. V naših zapiskih (glej **terenski dnevnik i terenske beleške**) smo po pogovoru junija leta 2020 zapisali: »*Ukrepi omejitve svobode se imenuje 'sklep o namestitvi'. Omejitev svobode gibanja je težek pojem. Bolje je govoriti o namestitvi, ker v resnici tudi gre za to.*« Poleg olepševalnic policija o prostorih in praksah zapiranja govori tudi v jeziku človekovih pravic. Poudarjajo skladnost z zakonskimi predpisi v smislu razmer zapiranja, predvsem kakovosti namestitve, števila obrokov, pa tudi dostopa do telefona, humanitarnih organizacij in drugega. To odraža že naslov novinarskega članka »Prispevek Ministrstva za notranje zadeve k zaščiti človekovih pravic«, objavljenega ob odprtju detencijskega centra Ježovo na Hrvaškem. Več kot očitno je omenjeni naslov prevzet iz uradnega sporočila za javnost.⁵ Eugenio Cusumano (2019) je nenehno sklicevanje na človekove pravice hkrati z njihovim sistematičnim kršenjem poimenoval organizirana hipokrizija.

Policija na kritike odgovarja z jezikovnimi inovacijami in minimalnimi izboljšavami znotraj vse strožjega in vse bolj normaliziranega sistema zapiranja (Zorn 2006). Tako lahko danes v detencijskih centrih najdemo molitvene prostore ter ločene prostore za ženske in družine z otroki, otroke brez spremstva pa zapirajo za najkrajši možni čas. Namesto prisilnih ukrepov uporabljajo metode psihološkega pritiska in prakse, kot je asistiranje prostovoljno vračanje (glej **asistirani dobrovoljni povratak in RANLJIVOST**). Ljudje na poti pa detencijo kljub vsemu opisujejo kot zapor (prim. Macías Rojas in Tazzioli 2022), detencijske prostore pa imenujejo *prisons*, *camps*, *closed camps* in podobno. Paradoksalno je prej omenjeni vodja hrvaškega detencijskega centra, ko so ga vprašali o razliki med zapori in centri za pridržanje, sam vztrajal na podobnostih, ne pa razlikah med tema dvema tipoma ustanov. S sklicevanjem na enakost »standardov« je poskušal relativizirati razlike v osnovah za zapiranje: »*Vam v zaporu odrekajo hrano? Se lahko svobodno gibljete znotraj dvorišča? Imate pravico do televizije, do svobode gibanja? [...] Na koncu koncev je vseeno, ali vam svobodo omeji policija ali preiskovalni sodnik.*«

Detencijski centri so obenem vedno tudi prostori upora – vsakodnevnih nevidnih bojov, vendar tudi odprtih političnih konfliktov. Pogoste so individualne in kolektivne gladovne stavke, samopoškodovanje,

5 I. V. 'Prilog MUP-a Zaštiti ljudskih prava.' *Novi list*, 9. 1. 1997. Hrvatski državni arhiv. Vjesnikova novinska dokumentacija. SUD 60 STRANCI.

protesti, izjave za javnost in podobno. S protesti pred detencijskimi centri, na primer pred Centrom za tujce v Velikem Otoku pri Postojni 25. avgusta 2020 (glej **Protest proti detenciji v Postojni**) in pred Centrom za tujce Jezevo na Hrvaškem 29. novembra 2014,⁶ so aktivisti in aktivistke podprle samoorganizirane boje zaprtih. Ti protesti so del širšega gibanja *No Border*, ki se zavzema za odpravo nadzora nad migracijami, s tem pa tudi vseh detencijskih centrov (Anderson idr. 2012; Zorn 2014a). Pomembna oblika upora je tudi osveščanje javnosti o nedopustnosti državnega nasilja nad migranti. Osebe, ki so zaprte v detencijskih centrih, javno spregovorijo o arbitrarnosti zapiranja, pomanjkanju zdravstvene oskrbe, odsotnosti pravnega varstva ter o kršitvah pravic (nimajo dostopa do odvetnika, informacij, izhoda na svež zrak in drugega), slabih življenjskih razmerah, pomanjkanju postelj, pokvarjenih tuših in pipah, umazanih straniščih, razbitih oknih. V teh prostorih je pogosto policijsko nasilje, kot lahko beremo v prispevkih, objavljenih v migrantskem časopisu *Tukaj smo* kolektiva Ambasada Rog iz Ljubljane.⁷ V enem od prispevkov je Amine iz Alžirije detencijo opisal z naslednjimi besedami:

Bil sem v bolnici zaradi poškodbe, ko sem prišel iz bolnišnice, so me uklenili. To so zagotovo zabeležile kamere. Nato so me štirje policisti odpeljali tja, kjer ni kamer, kjer so me topli. Trije so me držali, en pa mi je zvijal koleno, ki sem ga imel poškodovanega že od prej. Potem sem tega policista odrinil, ker nisem več prenesel bolečine. Potem so me zaprli v samico. [...] Prišel sem v Slovenijo, demokratično državo, in zaprosil za azil, ker sem ogrožen v svoji državi, pa so me samo zaprli, poniževali in mučili. [...] Ujeti smo v nočni mori, pa nihče ne ve, da sploh obstajamo in kaj se nam dogaja.⁸

Hamid **Ouchattou** iz Maroka je po enoletni zaporni kazni, ki si jo je v domovini prislužil zaradi opozarjanja na korupcijo, zaprosil za mednarodno zaščito v Sloveniji, vendar mu je niso odobrili. Medijem je opisal, kako je pristal v Centru za tujce: »Podpisal sem neke papirje, čeprav nisem vedel, kaj podpisujem. Ko so me pripeljali sem, sem jih vprašal, kaj je to? Saj to je zapor.«⁹ Ouchattou je po zakonu imel pravico, da bi se pritožil, toda tega ni vedel.

6 <https://www.rtvsllo.si/slovenija/protestniki-opozorili-nanevzdrzne-razmere-v-centru-zatujce-v-postojni/534279>; <https://noborderserbia.wordpress.com/shut-down-jezevo/>

7 <https://www.mladina.si/217056/begunska-skupnost-izdala-drugoknjigo-zgodb-beguncev-in-migrantov/?fbclid=IwAR2KMerx8B7wDW h1vhSEgxODGDHik-YDVWt7rv--Iu3CgSTheRLItlQsZqA>

8 <https://ambasada-rog.si/2021/12/22/v-nocni-mori/>

9 <https://n1info.si/poglabljeno/dom-za-zastrasevanje-in-psihicni-zlom/>

Na Hrvaškem je znan primer pravnega boja družine **Madi-ne Hussiny**, deklice, ki je preminila med pušbekom leta 2017 (glej **SMRT**). Nekaj mesecev pozneje je bila njena družina z večjim številom otrok več kot dva meseca zaprta v detencijskem centru v Tovarniku na meji med Hrvaško in Srbijo.¹⁰ Člane družine je policija zaprla v ločene prostore in jim omogočila zgolj občasno medsebojno komunikacijo. Najprej jim sploh niso dovolili niti stika z odvetnikom. Družina je vložila tožbo na Evropskem sodišču za človekove pravice proti Republiki Hrvaški. Sodišče je presodilo, da je Hrvaška v njihovem primeru kršila vrsto določb evropske *Konvencije za zaščito človekovih pravic in temeljnih svoboščin* ter njenih *Protokolov* (NN 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17): pravico do življenja (2. člen), pravico do svobode in varnosti (5. člen), pravico do individualne obravnave (34. člen), prepoved mučenja (3. člen), prepoved kolektivnega izгона tujcev (Protokol 4, 4. člen). Po navedbah Evropskega sodišča za človekove pravice je bila celi družini svoboda nezakonito odvzeta, z otroki pa se je – zaradi detencije – ravnavalo nečloveško in ponižujoče (prim. *Case of M. H. and Others v. Croatia*, ECHR).

Na drugem koncu sveta je znan primer novinarja Behrouza Boochanija, iranskega Kurda, prosilca za azil v Avstraliji, ki je bil leta 2014 zaprt v zloglasnem avstralskem detencijskem centru na otoku Manus (Papua Nova Gvineja). Boochani je v detenciji pisal o življenju na Manusu ter s telefonom snemal videoposnetke. Navajamo odlomek iz njegovega teksta:

Iskal sem najboljši možni položaj [za snemanje]: stranišče. S stranišča se je dobro videlo ven in na ta način sem lahko pričal dogajanju okoli sebe. Nekaj ljudi je jokalo. Zaskrbljeni obrazi beguncev, groza in tesnoba. Ampak vsi so imeli nekaj skupnega: odločenost. Vsi so bili odločeni, da nadaljujejo skupinski upor, odločeni so bili vztrajati v mirnem protestu.¹¹

Boochani je na podlagi teh posnetkov skupaj z nizozemsko-iranskim režiserjem Arashem Kamalijem Sarvestanijem ustvaril film *Chauka, Please Tell us the Time* (2017). Chauka je del detencijskega centra s samicami, v katerih je bil Boochani dvakrat zaprt zaradi pisanja o protestih in težkih življenjskih razmerah na otoku.¹² Poleg tega,

10 <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/ovo-je-kao-zatvor-neovo-jest-zatvor-obitelj-preminulemedine-potpuno-izgubljena-iocajna-u-tranzitnom-centrutovarnik-7201227>

11 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/dec/06/i-write-from-manus-island-as-a-duty-to-history>

12 <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/13/refugee-documentaries-offer-window-into-banality-brutality-and-hope>

da je novinarjem pošiljal informacije, je Boochani napisal tudi knjigo, ki je bila objavljena še v času njegove detencije, avstralske oblasti pa mu niso dovolile niti na predstavitev knjige niti pozneje na premiero njegovega filma. Knjigo je pisal pet let: po delih jo je prek telefona narekoval prevajalcu Moonesu Mansoubiju. Če bi jo pisal na papirju, bi jo lahko pazniki uničili. V obdobju šestih let, kolikor je bil Behrouz Boochani zaprt na Manus, je doživel smrti svojih prijateljev, ki so jih ustrelili in zabodli pazniki, videl je, kako umirajo ljudje, ki niso dobili zdravstvene oskrbe, ljudi z duševnimi stiskami in samomore.¹³

Aktivist Abdul Aziz Muhamat, ki je bil prav tako več let zaprt na istem otoku, je detencijo primerjal s kletko:

V kletki sem bil zaprt šest let. Vendar me je ta kletka, namesto da bi me oslabila, okrepila. Kletka mi je omogočila, da [...] spoznam prave ljudi, ki se noč in dan borijo za pravice drugih, kar ni enostavna pot. [...] Ljudje čakajo, da se vrnem z nagrado, ki sporoča, da mednarodna skupnost priznava naš obstoj, vidi našo odpornost, naš boj, in to je za nas zgodovinski trenutek (podčrtali avtorici).¹⁴

Kletka je metafora za prakse, s katerimi države razčlovečijo migrante, nasilje teh praks pa se razkriva s skupinskim bojem, ki akterjem vrača človečnost (prim. Beznec 2007). Samoorganizirani boj zaprtih se skupaj s kampanjami za ukinitve vseh detencijskih centrov že desetletja bije tudi v ZDA. Nekatere od teh kampanj gradijo na argumentih o pravicah otrok, saj je namreč v ZDA Urad za zdravstveno in socialno skrb leta 2019 objavil podatek, da je med migranti zaprtih več kot 2300 otrok.¹⁵ Detencijski centri v ZDA so bili deležni številnih kritik ravno zaradi razdvajanja družin. Otroci, rojeni v ZDA, so dobili državljanstvo in bili nameščeni v rejniške družine, medtem ko so njihove ilegalizirane starše zapirali z namenom deportacije (Zorn 2014b).¹⁶ Aktivistke in aktivisti tako v ZDA kot povsod drugod, kjer obstajajo takšni centri, obsojajo zapiranje otrok in razdvajanje družin, vendar hkrati zahtevajo ukinitve detencije same,¹⁷ saj gre za kršitev človekovih pravic in tako ne more biti predmet izboljšav.

13 <https://www.theguardian.com/australia-news/2019/nov/14/behrouz-boochani-free-voice-manus-island-refugees-new-zealand-australia>

14 <https://www.theguardian.com/australia-news/2019/feb/14/manus-island-refugee-no-qnk002-abdul-aziz-muhamat-wins-international-human-rights-prize>

15 <https://edition.cnn.com/2019/07/02/us/detention-facilities-protests-migrants-close-camps>

16 <https://www.biduk.org/pages/voices-from-detention>

17 [npr. https://actionnetwork.org/petitions/close-the-camps](https://actionnetwork.org/petitions/close-the-camps)

Zapiranje migrantov izhaja iz različnih oblik administrativne regulacije zapiranja nezaželenih, ki so se pojavljale skozi zgodovino. Gledano s pravnega in infrastrukturnega vidika je detencija primerljiva s prostori zapiranja, ki jih imenujemo taborišča, kar pogosto poudarjajo (zaprti) aktivisti in aktivistke. To so prostori, ki so na osnovi varnostnizacije izvzeti iz običajnega pravnega reda. V letih pred drugo svetovno vojno so v Evropi grožnjo sprva predstavljali politični nasprotniki (predvsem komunisti), pozneje pa Judje in drugi nezaželeni (Agamben 2004), medtem ko danes varnostnizacijo povezujemo s preprečevanjem terorizma oziroma z izključevanjem beguncev in drugih migrantov pod pretvezo strahu pred grožnjo (potencialnega) terorizma. Kot poudarja Giorgio Agamben (2004) v svoji znameniti študiji *Homo sacer* o zapiranju in ubijanju v nacističnih taboriščih, pravni temelj tega zapiranja – prav tako kot danes – ni bil kazenski zakonik, temveč *Schutzhaft*, dobesedno zaščitni pripor. Ta preventivni policijski ukrep je temeljil na razglasitvi izrednega stanja, kar je omogočalo, da se posameznike »pripre« neodvisno od kazenskopravnih odločb, zgolj z namenom odstranitve tveganja, ki naj bi ga predstavljali za državo (prav tam). Zapiranje te vrste – onstran kazenskega prava – je bilo v resnici vpeljano že prej, kot kolonizatorska praksa. Španci so že konec 19. stoletja na Kubi ustanovili *campos de concentraciones*, z namenom vzpostavljanja nadzora nad uporom lokalnega prebivalstva, pa tudi britanski kolonizatorji so na jugu Afrike v začetku 20. stoletja zaprli na tisoče burskih civilistov v tako imenovane *relocational centres* (Rahola 2011: 101).

Drugi zgodovinski izvor detencije oziroma preventivnega zapiranja je povezan s procesi centralizacije in birokratizacije moderne države, predvsem z nadzorom nad priseljevanjem na sami meji, pri vstopu v državo. Že prvi zakon o tujcih, *Zakon o priseljevanju (Immigration Act)*, v ZDA iz leta 1891 eksplicitno omenja detencijo: predvideva pripor migrantov zaradi zaslišanja in pregledovanja ob vstopu v državo (Wilsher 2012: 13). Ta praksa je prav tako temeljila na varnostnizaciji. Daniel Wilsher (2012) podrobno opisuje in analizira omenjeni zakon, glede na to, da vpeljuje pomembno inovacijo fiktivnega vstopa (ang. *entry fiction*), pojma, ki se še danes uporablja povsod v zahodnem svetu, pa tudi širše. Migrante, ki so v ZDA pripotovali na ladjah, so po prihodu zaprli na kopno, kjer so čakali na zaslišanje in odobritev vstopa v državo. Prostor, kamor so jih zapirali, torej detencijo, so videli kot podaljšek ladje, zato je bil njihov »status« enak, kot če bi bili še vedno na ladji. Z drugimi besedami, glede na to, da se je interpretiralo, da še niso vstopili na ozemlje ZDA, so bili izvzeti iz zakonske zaščite ter ustavnih načel. Takšna pravna novost je ustvarila pravne vice, prostor zunaj ustavnih pravil in zakonov. Kot prvi detencijski center lahko

zato opredelimo prav otok Ellis (znan tudi kot »otok upanja in solz«, danes muzej), ki je bil vstopna točka v ZDA na njeni vzhodni obali. Leta 1907, ko so zabeležili največje število priseljencev v ZDA, je prek otoka Ellis pripotovalo več kot milijon oseb. Okrog 100.000 od njih je bilo priprtih zaradi pomanjkanja sredstev. To so bile v glavnem ženske in otroci, ki so bili pridržani, dokler ni nekdo prišel ponje. Če se to ni zgodilo v roku tedna dni, so se lahko po pomoč obrnili na katero od organizacij za priseljence ali pa so bili deportirani. Po koncu prve svetovne vojne so se prakse, usmerjene v nadzor vstopa v državo, začele uporabljati za nadzor tistih prebivalcev, ki so bili označeni za grožnjo, vendar ni bilo (zadostnih) dokazov, da bi jih lahko obsodili po kazenskem pravu, ali pa so te prakse postale del splošnih ukrepov za zagotavljanje državne varnosti, uperjenih proti anarhistom, boljševiskom, komunistom, sindikalistom in drugim (Wilsher 2012).

V začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja so v ZDA začeli v vse večjem številu prihajati begunci s Kube in Haitija, takrat se je tudi vzpostavila in formalizirala detencija migrantov, kot jo poznamo danes. Ena od značilnosti detencije v ZDA je njena povezanost z zasebnim sektorjem. Detencija je del **INDUSTRIJE** varnostnizacije in ilegalizacije, vpete v birokratski kapitalizem, kakor Matthew Flynn (2015) imenuje financiranje zasebnih podjetij z državnimi sredstvi. Tako v ZDA kot tudi v Evropi se že dlje časa nenehno povečuje višina sredstev, namenjenih za zapiranje in nadzor migrantov. Med letoma 2007 in 2013 je EU namenila štiri milijarde evrov (šestdeset odstotkov proračuna resorja za notranje zadeve) za nadzor migracij, ne glede na varčevalne ukrepe, sprejete v istem obdobju. Navedena vsota ne vključuje dodatnih sredstev, ki so jih za isti namen porabile posamezne članice (Flynn 2015: 4). Republika Slovenija je, na primer, zgolj za **OGRAJO** na meji s Hrvaško od oktobra leta 2015 do konca leta 2020 porabila 31,5 milijona evrov,¹⁸ medtem ko je Hrvaška od leta 2013 do leta 2017 v okviru priprav na vstop v **schengen** od Evropske unije prejela več kot 115 milijonov evrov »za potrebe financiranja ukrepov na novih zunanjih mejah Evropske unije ter pripravo na celostno uveljavitev schengenske pravne ureditve«, kar je zajemalo, med drugim, tudi izgradnjo detencijskih centrov v Trilju in Tovarniku.¹⁹

V Socialistični federativni republiki Jugoslaviji (SFRJ) ni bilo ustanov za detencijo migrantov (Zorn 2006: 55). Geopolitični odnosi so bili drugačni kot danes, kakor tudi odnos do ljudi na begu in do

18 <https://www.rtvsllo.si/slovenija/za-ograjno-in-strojje-varovanjemaje-je-slovenija-porabila-veckot-30-milijonov-evrov/608916>

19 <https://eufondovi.mup.hr/vijesti/zavrsono-koristenjeschengenskog-instrumenta/169>

tistih, ki so migrirali zaradi dela. Ne le, da delovne migracije niso bile kriminalizirane, temveč so bile v državah Zahodne Evrope celo zažele. Meje držav vzhodnega bloka so bile večinoma zaprte, vendar so na Zahodu migracije iz te smeri doživljali kot legitimen beg pred totalitarnimi režimi. Leta 1960 je Jugoslavija ratificirala *Konvencijo o statusu beguncev* iz leta 1951, nekaj let pozneje pa je z Visokim komisarjem Združenih narodov za begunce (UNHCR) podpisala še sporazum o odprtju posebnega urada za begunce. Ta sporazum je bil pravni temelj za namestitvev proslincev za azil v zaporniški kompleks v Padinski Skeli v bližini Beograda (Čelik 2006 v Zorn 2006: 57; prim. Stojić Mitrović 2021: 80). Jugoslavija pa je že takrat postala tranzitna država, predvsem za ljudi iz vzhodnoevropskih, afriških in azijskih držav, ki so se začasno zadrževali tudi v Padinski Skeli. Kot ena od utemeljiteljic gibanja neuvrčenih je Jugoslavija namreč v šestdesetih in sedemdesetih letih z ukinjanjem vizumov prebivalcem mnogih azijskih, afriških in latinskoameriških držav skupaj s sporazumi o izmenjavi in sodelovanju olajšala prihod (glej Službeni list SFRJ – Dodatak. MU), med njimi pa so nekateri nadaljevali pot proti Zahodni Evropi. V okviru procesa pridruževanja Evropski uniji sta Slovenija in Hrvaška v devetdesetih letih prejšnjega stoletja začeli z zapiranjem ljudi v detencijske centre. V Sloveniji sta bila sprva dva centra, v Ljubljani in Petišovcih.²⁰ V tem tisočletju pa je bil ustanovljen Center za tujce v Velikem Otoku pri Postojni, ki še vedno obratuje (prim. Zorn 2009: 252–253). Kot je bilo že omenjeno, so v ljubljanski Prehodni dom ter v Petišovce, nekaj manj pa v Veliki Otok pri Postojni zapirali med drugim tudi prebivalce Slovenije, ki so se v boju za svoje pravice poimenovali izbrisani. Na Hrvaškem so v devetdesetih letih odprli detencijska centra na Reki in v Splitu.²¹ Razen teh centrov so se v istem obdobju skupaj z begunskimi centri, kot je bil tisti v Dugem Selu pri Zagrebu ali na otoku Obonjan pri Šibeniku, vzpostavile tudičasne detencije, kamor so, med drugim, zapirali tudi osebe, ki so sicer leta in leta živele na Hrvaškem. Ena od teh oseb je E. S., ki je, kot to lahko preberemo v članku o detenciji v Dugem Selu, rojen v Novem Pazarju v Srbiji, vendar je na »Hrvaškem, v Vinkovcih, živel 26 let. Poročen je s Hrvatico in pravi, da njegov sin služi v HV [Hrvaški vojski]. Bil je major v bivši JNA [Jugoslovanski narodni armiji], iz katere je po lastni odločitvi izstopil poleti leta 1991. Ni dobil hrvaškega državljanstva, zgolj šestmesečno

20 Petišovci ležijo v neposredni bližini hrvaško-slovenske in slovensko-madžarske meje.

21 Jelena Sedlak 'Hoće li moje dijete ikada vidjeti oca.' *Novi list*, 29. 8. 1996, in Damir Petranović 'Kinezi i Iranci iza rešetaka na Zvončacu.' *Slobodna Dalmacija* 4. 9. 2000. Hrvatski državni arhiv. Vjesnikova novinska dokumentacija, SUD 60 STRANCI.

dovoljenje za bivanje 'z namenom ohranitve družine'.²² Takšen hrvaški detencijski arhipelag, o katerem danes vemo le malo, je s koncem vojne počasi ugasnil oziroma se je pretvoril v »evropsko« verzijo, ki jo udejanja že omenjeni center Ježevo pri Zagrebu, odprt leta 1997, ki obratuje še danes. Nekateri od kampov, ki so bili odprti vzdolž balkanske poti za časa dolgega poletja migracij (glej **dugo migracijsko ljeto**), pa tudi pozneje, so imeli formalne in neformalne detencijske oddelke (Lipa v Bosni in Hercegovini,²³ **kamp v Slavonskem Brodu** na Hrvaškem in drugi). V Severni Makedoniji so v novem tisočletju odprli detencijski center Gazi Baba poleg Skopja (gl. Veigel idr. 2017), v Bosni in Hercegovini pa v Lukavici blizu Sarajeva.²⁴ Obenem so se v okviru eksternalizacijskega projekta Evropske unije vzdolž rokavov balkanske poti odprli novi detencijski centri, in sicer na vzhodnih mejah Hrvaške, Srbije, Kosova, Bosne in Hercegovine, pa tudi širše. Na Hrvaškem so na meji z Bosno in Hercegovino odprli center za pridržanje v Trilju, na meji med Hrvaško in Srbijo center v Tovarniku, v Srbiji je ob meji z Bolgarijo center v Dimitrovgradu, medtem ko je na meji z Romunijo v Plandištu,²⁵ na Kosovu pa v Vranidollu.²⁶ Detencijske centre »naj-novejše generacije«, po uradnih objavah, javnost dojema kot primere »evropskih standardov«, vendar se ob tem zamolči, da gre v resnici za »standarde« zapiranja, ne namestitve, oziroma za sodobno obliko objektov omejevanja svobode, zapiranja in izključevanja.

-
- 22 Andrea Latinović in Igor Vukić 'Zatočenici zaboravljene barake.' *Vjesnik*, 13. 3. 1994. Hrvatski državni arhiv. Vjesnikova novinska dokumentacija, SUD 60 STRANCI.
23 <https://www.klix.ba/vijesti/bih/ko-je-dao-dozvolu-za-izgradnju-pritvora-u-migrant-skom-kampu-lipa-kod-bihaca/230406058>
24 <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/kako-zive-migranti-u-bih-ru-cak-iz-parlamenta-u-zatvoru-u-lukavici/257635>
25 <https://media.cpes.org.rs/2020/09/Akcioni-plan-PG-24.pdf>
26 <https://www.globaldetentionproject.org/countries/europe/kosovo>

Gejm

BOJAN MUCKO, IVA PLEŠE IN TEA ŠKOKIĆ

Za druge je zelo težko, za nas pa je – kot igra. Ko nekdo igra neko igro, bo bodisi zmagal ali izgubil – nekateri pridejo do Italije, ampak mi vedno izgubimo. Če nekdo igra neko igro na mobitelu in kar naprej izgublja, ne bo izbrisal aplikacije, začel bo od začetka in vseeno znova skušal zmagati, vedno bo poskušal zmagati. Tako tudi mi, ne želimo se vrniti v Pakistan, želimo zmagati in nekega dne tudi bomo.

S temi besedami je Asif, mladenič iz Pakistana, s katerim smo se pogovarjali spomladi leta 2022 v Bihaću, opisal, kaj zanj pomeni gejmn. V trenutku, ko se je tudi sam pripravljal na pot iz Bihaća, na skrivno prečkanje hrvaškega državnega ozemlja in prek Slovenije do Italije, torej na gejmn, je povzel njegovo bistvo – z lastnimi napor, premagovanjem številnih ovir ter vztrajnim ponavljanjem poskusov, da bi prišel do zelenega cilja, zelene destinacije, ene od evropskih držav.

Pojem gejma se je vzdolž **balkanske poti** uveljavil v zadnjih nekaj letih, v obdobju po zaprtju **begunskega koridorja** (glej **balkanski koridor**), ki je začasno nadomestil sicer kriminalizirane in nevarne posamezne prehode meje, z njegovim zaprtjem pa so se iregularni prehodi mej ponovno kriminalizirali. Ta kriminalizacija je, skupaj z vse silovitejšo **varnostnizacijo**, kot tudi z nasiljem nad begunci na mejah, nedvomno tesno povezana z nastankom gejma kot prakse in pojma oziroma z dojemanjem prečkanka meje kot ponavljajoče se »igre« s preprekami in ovirami, ki jih je treba premagati, ter različnimi stopnjami, ki jih je treba v igri preseči.

Izraz gejm – tukaj ga, zaradi njegove nedavne udomačenosti v naših jezikih, zapisujemo v fonetični obliki, prevzet pa je iz angleške besede *game* (prevedene kot igra v prejšnjem citatu) – uporabljajo tako migranti, prostovoljci in zaposleni v humanitarnih organizacijah kot tudi tihotapci. Danes se je ta neformalni izraz, prevzet iz konteksta zunaj migracij, udomačil na področjih, kjer so nameščeni begunski **KAMPI**, v besednjaku lokalnih oblasti in novinarjev, ki poročajo o **iregulariziranih migracijah** na področju Balkana. Zgodovino prevzemanja besede, čeprav je nedavna, je težko določiti. Kot beseda iz angleškega jezika se gejm v migracijskem kontekstu balkanske poti ne uporablja zgolj, kadar pogovor poteka v angleškem jeziku, na primer med raziskovalci ali humanitarnimi delavci in ljudmi na poti, kot je razvidno iz citata na začetku besedila, temveč tudi kadar komunikacija poteka v jezikih skupnosti, ki jim ljudje pripadajo.

Definicije gejma, kakršna je Asifova, beležijo tudi drugi raziskovalci v Srbiji, Bosni in Hercegovini ter na Hrvaškem (gl. Augustová 2021; Minca in Collins 2021), izraz pa se uporablja še v drugih državah vzdolž poti, na primer v Grčiji za poskuse prečkanka meje proti Severni Makedoniji ali Albaniji.¹ Nekateri udeleženci gejma se s tem izrazom srečajo že na začetku svoje poti ali celo pred njo, v državi, od koder se odpravijo proti Evropi, denimo eden od naših sogovornikov, ki je v pogovoru s tihotapcem, svojim sosedom iz Kabula, izvedel, da se to, kar ga čaka na poti, oziroma pot sama, imenuje gejm. Vzporednice z gejmom lahko najdemo tudi v etnografskih in drugih zapisih o iregulariziranih prečkanjih meje zunaj konteksta balkanske poti, čeprav ti prehodi meje niso poimenovani kot gejm. Prav tako pa, kolikor nam je znano, tudi prejšnja ilegalna prečkanka meje na balkanski poti, pred vzpostavitvijo begunskega koridorja, niso bila poimenovana s tem izrazom, čeprav so zagotovo imela nekatere značilnosti današnjega gejma

1 <https://www.dw.com/hr/prijeti-li-nova-kulminacijaizbjegli%C4%8Dke-kri-ze-ugr%C4%8Dkoj/a-51027327>

(prim. Hassan in Biörklund 2016). Ko gre za uporabo besede *game* v drugih kontekstih iregulariziranih migracij, je opaziti drugačne izraze, ki pa imajo vsaj delno podoben pomen: na primer, na meji med Mehiko in ZDA se pojavljajo opisi »igre mačke z mišjo« (gl. npr. Donato idr. 2008) ali »igre ujemi in izpusti« (ang. *game of catch-and-release*), v kateri iregularizirani migranti, »skakalci prek ograje« (ang. *fence jumpers*; špa. *alambristas*), potem ko jih pri poskusu prečkanja meje ujame mejna patrulja, jih za kratek čas zapre in nato izpusti na nekem bližnjem kraju, poskušajo čez nekaj ur ponovno preskočiti **OGRAJO** na meji (gl. De León 2015: 109). Za policijski nadzor mehiško-ameriške meje politolog Peter Andreas (2000) uporablja izraz *game*, in sicer piše o *border games* oziroma »igrah na meji«, s tem pa želi poudariti kompleksnost in dinamičnost meje.

Sodobna gejmfikacija oziroma igrifikacija iregulariziranih migracij, na katero se nanaša uporaba besede *gejm* oziroma *igra* za poskuse prehodov in prehode mej, se deloma naslanja na sociološko opredelitev gejmfikacije. Ta se po eni strani nanaša na namerno in zavestno uporabo elementov igre v kontekstu »neigre« oziroma zunaj igre, »z namenom vplivanja na vedenje posameznika, povečanja motivacije in angažiranosti« (Marczewski 2012 po Lovrenčič idr. 2018: 2), po drugi strani pa na dejstvo, da sama »resničnost postaja vse bolj podobna igri«. V tem smislu omogoča pridobitev različnih veščin, kot so tiste, povezane z reševanjem problemov, ali organizacijske sposobnosti, pa tudi »ustvarjalnost, razigranost, angažma ter splošna pozitivna osebna rast in sreča« (Hamari 2019). Čeprav gre za povsem drugačen kontekst, v katerem bi bilo skrajno težko, če že ne cinično govoriti o splošni pozitivni rasti in sreči, so nekateri od elementov gejmfikacije, torej pozitivnega in namernega dodajanja elementov igre vsakdanjiku z namenom spodbujanja sodelovanja in pozitivne kognitivne ali vedenjske spremembe (Hamari 2019), vsakakor pomembni za razumevanje gejma kot ilegaliziranega prečkanja meje na balkanski poti. V tem smislu bi lahko na besedo *gejm* gledali kot na privlačno olupševalnico, ki spodbuja sodelovanje v nevarnem podvigu. Hkrati pa je, še posebej ob upoštevanju, da naj bi izraz, glede na nekatere interpretacije, izhajal iz okolja tihotapcev (Vještica in Dragojević 2021: 37), lahko tudi oblika manipulacije tihotapcev, ki nevarno prečkanje meja predstavljajo kot *gejm*. V vsakem primeru gre za izraz, ki za nekatere ljudi na poti označuje poskus (nevarnega in zahtevnega) prečkanja meje, brez dodatnih igralnih ali gejmerskih prizvokov, medtem ko ima za druge zagotovo tudi takšne pomene,

kar lahko razlagamo kot način, kako na ravni pojmovanja, pa tudi sicer, ljudje poskušajo lajšati težko in življenjsko nevarno migracijo (prim. Augustová 2021: 203).

Za mnoge ljudi na poti je vstop v Evropo možen zgolj ilegalno, v tem primeru prek balkanskih držav, za kar so, če ostanemo znotraj jezika igre, potrebne strategije in taktike za preliśičenje tehnološko bistveno močnejšega nasprotnika, izid pa je nepredvidljiv do samega konca igre. Zaradi tako neenakopravnega odnosa se »gejm« ali »igra« nanaša tudi na izrazito prekarni položaj enega od igralcev. Gejm je namreč normaliziran proces prečkanja meje, rezerviran za iregularizirane in deprivilegirane skupine ljudi, katerih slabe življenjske razmere so v veliki meri posledica globalnega neoliberalnega kapitalizma, proti evropskim destinacijam pa jih med drugim vodi tudi predstava o boljšem življenju v Evropski uniji. Podoba sodobne Evropske unije, »ki postavlja človeško dostojanstvo, človekove pravice in vladavino prava kot temeljna načela 'evropskih vrednot'« (Isakjee idr. 2020: 1752), pa je v popolnem nasprotju z izkušnjami tisočev beguncev, obsojenih na gejm in ujetih (v kroženju) na zunanji strani meje Evropske unije. Poleg tega so ljudje na poti postavljeni v položaj potencialnega človeškega plena, ki ga lovijo pripadniki mejne policije, v posameznih primerih pa tudi samoorganizirane protimigrantske skupine, kot so Štajerska varda v Sloveniji, prostovoljne mejne patrulje v Bolgariji ali Narodne patrulje v Srbiji.² Lov na ljudi, še eno asociacijo na igro, med drugim zaznamujeta tudi tehnološka premoč lovcev in asimetrično razmerje moči med lovci in plenom (Chamayou po Bachelierie 2020: 6). Čeprav neravnovesje odnosov moči med begunci in različnimi nacionalnimi policijskimi silami, s katerimi se srečujejo na poti, odseva neenakosti razmerij moči med globalnim Severom in **globalnim Jugom**, pa je s perspektive ljudi, obsojenih na gejm – to neravnovesje naturalizirano kot ena od mnogih značilnosti te nadrealistične igre.

Naturalizacija je razvidna iz pogovorov o **PUŠBEKIH** hrvaške policije, ki smo jih z Zio, mladeničem iz Afganistana, opravili v začetku leta 2021, med njegovim bivanjem v migrantskem kampu Lipa v Bosni in Hercegovini. »*To [pušbek] se v glavnem dogaja, ampak nas ne briga. Nikoli ne bomo odnehali. Nadaljevali bomo – to je naša pot. Enkrat nam bo uspelo, ko bomo prišli do Italije – tam bo bolje. Zdaj je gejming sezona [ang. gaming season]. Oni [policija] opravljajo svoje delo, mi pa imamo svoje načine.*« Pogovori s številnimi sogovorniki v

2 <https://www.vecernji.hr/vijesti/stajerska-straza-patroliras-puskama-uz-hrvatskug-ranicu-1358861>; <https://balkaninsight.com/2016/04/08/bulgaria-awards-vigilante-migrant-hunters-04-08-2016/>; <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-51761864>

podobnem položaju, kot je Zijin, puščajo vtis, da s perspektive ljudi na poti rezultat igre ni toliko odvisen od (ne)prebojnosti samih mej ali od sposobnosti igralcev, temveč od višje sile. Pogovori o prihodnjem gejmju in prihodu na zeleni cilj se pogosto zaključijo z »in ša allah«, »če bo božja volja«.

Claudio Minca in Jessica Collins konceptualizirata gejm kot »prostorsko taktiko«, ki temelji na »specifični neformalni geografiji, sestavljeni iz informacij, ki potujejo prek socialnih omrežij, tihotapskih mrež, improviziranih in institucionaliziranih begunskih kampov, neformalnih poti čez gore, reke in polja v regiji« (2021). Omenjena avtorja menita, da pojem gejma izraža občutek ponosa, ki ga čutijo migranti, kadar uspešno prečkajo mejo, pa tudi kadar z najmanjšimi možnimi izgubami preživijo pušbek. »Prakse, povezane z igro, nazadnje razkrivajo izjemno odločnost beguncev, da ustvarijo medprostore, nevidne mreže in 'luknje v zidovih', ki jim težavam navkljub omogočajo zoperstavljanje mejnim politikam v regiji« (Minca in Collins 2021). V preigravanju med ljudmi na poti in represivnim aparatom je gejm izraz avtonomnega upravljanja lastnega migracijskega gibanja (glej AVTONOMIJA), kot tudi vrsta »tehnike discipliniranja« (Minca in Collins 2021) iregulariziranega gibanja, ki se kaže v surovosti same poti ter nasilja, ki ga ljudje na poti utrpijo med pušbekom.

Javed je v Bosni in Hercegovini preživel več kot leto dni. Živel je v improviziranem šotorskem naselju na področju tako imenovanih *jungle* skvotov – na polju pri Bihaću ob vznožju Plješevice – v skupini desetih Pakistancev. V pogovoru o gejmju je omenjal »njihovo misijo«. V gejmerski kulturi se misija nanaša na »nalogo v video igricalih, ki jo mora karakter ali skupina karakterjev, ki jih igralec upravlja, izpolniti, da bi prišla do nagrade«,³ pri čemer je bila Javedova naloga pripotovati do Francije.

Čeprav nalogo »izpolnjujejo« igralci s prebijanjem do Evrope čez konkretno fizično in politično ozemlje, je sama misija pogosto širši, družinski projekt. Po nizu neuspešnih gejmov iz Bosne in Hercegovine prek Hrvaške do Italije Zia pojasnjuje:

Čez dva, tri dni, če nam bo vreme dalo priložnost, grem spet na gejm. Ta kraj je tako dolgočasen. Ne maram biti tukaj, pa tudi moja družina [v Afganistanu] je zaskrbljena zame. Silijo me, da grem dalje, in zato vsakič poskušam od začetka, poskušam, poskušam in nekega dne mi bo mogoče uspelo. Mislim, da bo to moj četrti gejm v zadnjih petnajstih dneh. Res je zelo težko; vsakič ko grem, me pušbekajo, a ne odneham. Mogoče mi bo nekega dne uspelo priti do svojega cilja, in ša allah.

Gibanje v gejmu torej določajo različne sile, od katerih nekatere, kot je družinski pritisk, usmerjajo in vlečejo proti Evropi, druge sile, kot so pušбеки, pa gibanje zaustavljajo, preusmerjajo, odvrtaajo od Evrope. Gibanje naprej-nazaj, z nizom uspešnih in neuspešnih poskusov iregularnega prečkanja državnih mej na poti k srednjeevropskim državam, potrjuje trditev, da je bolj pravilno govoriti o **balkanskem krogu** in kroženju kot o balkanski poti, ki naj bi zajemala ravno, enosmerno gibanje. Dolgočasje in družinski pritiski, o katerih govori Zia, so povezani z ekonomskimi dejavniki: v Bosni je dolgočasno, ker je neformalni delovni trg, v primerjavi s turškim in grškim, nerazvit, medtem ko družine nestrpno pričakujejo dobre novice o prihodu svojih družinskih članov do končne evropske destinacije, med drugim tudi zato, ker predvidevajo, da bo v kratkem začel prihajati denar iz Evrope. Pritisk družine je tem močnejši zaradi zapletenih družinskih odnosov naših sogovornikov iz Bihaća, mladih Afganistancev in Pakistancev. Glede na to, da svojo ujetost v Bosni in Hercegovini doživljajo kot osebni neuspeh, večina sogovornikov družinam, ki so jih pustili za sabo, prikriva »podrobnosti« o svojem življenju na poti do Evrope. Družine pogosto ne vedo, kako nevaren je gejm, niti ne vedo za (pogosto nasilne) puške, prav tako pa se ne zavedajo, da so njihovi otroci prisiljeni v brezdomno življenje ob meji sicer idealizirane »Evrope«.

ČAKANJE na ugoden trenutek za odhod na gejm je sestavni del misije. Vključuje usklajevanje številnih dejavnikov na različnih ravneh, od prilagajanja letnemu času in čakanja na ugodno vremensko napoved do usklajevanja s tihotapci ter člani skupine, s katero se načrtuje odhod. Fiksna, splošna pravila ne obstajajo – gre za nenehno improvizacijo in prilagajanje lokalnim okoliščinam, družbenemu, časovnemu in prostorskemu kontekstu posameznega gejma.

Glede na to, da potovanje pogosto poteka po težko prehodnih in nevarnih terenih, čez oborožene pokrajine (glej **naoružani krajo-lik**), gore in gozdove (glej **šuma**), sta pomlad in poletje, po besedah sogovornikov iz Asifove skupine, zagotovo ugodnejša za prečkanje mej. Takrat je listje gostejše, kar pomeni manjšo vidljivost, pa tudi teren je lažje prehodan, saj ni snega in mraza. Nekatere skupine migrantov se na gejm odpravijo samoorganizirano, druge poskušajo prečkati mejo s pomočjo tihotapcev, medtem ko se nekateri posamezniki odločijo za samostojen gejm. V različnih fazah na poti do želene evropske destinacije so ljudje na poti primorani uporabljati različne taktike, kar vključuje tudi organizacijsko oziroma skupinsko dinamiko gejma. Skupine lahko štejejo tudi po sto ali več sto ljudi, čeprav je, po pričevanjih

nekaterih sogovornikov iz Bihaća, najbolje potovati v manjših skupinah, od pet do deset ljudi.

Glede na izbrani način potovanja ločimo več vrst gejmov, za katere so se uveljavili izrazi, kot so *walk game*, *truck game*, *taxi game*, *train game*, *container game*, ki se nanašajo na prevozna sredstva, uporabljena za gejm, vendar hkrati ti izrazi prikrivajo nevarnosti, ki jih uporaba teh sredstev, zlasti nekaterih, prinaša s seboj (prim. Augustová 2021: 210). Poleg navedenih izrazov, ki označujejo vrste gejma in so v angleškem jeziku, pa se v pogovorih o gejmju v angleščini uporabljajo tudi izrazi iz jezikov udeležencev gejma, podobno kot pri nekaterih drugih izrazih, povezanih z ilegaliziranimi migracijami, denimo prej omenjena španska beseda *alambrista* ali pa arabski izraz *harraga* (prim. M'charek 2020), ki se na družbenih omrežjih uporabljata za balkansko pot. *Khod andaz* je gejm, na katerega se migrant odpravi sam, to je samoorganizirani gejm, dobesedni prevod izraza iz jezika urdu pa bi bil »lasten stil«. »Samostojni« gejm se omenja tudi v raziskavah v Srbiji – z imenom *chocolaty game* zaradi blata na oblačilih, ki je posledica večdnevne ali večtedenske hoje po gozdu – kot gejm, h kateremu se ljudje najpogosteje zatečejo zaradi pomanjkanja denarja, potrebnega za gejme, ki jih organizirajo tihotapci (Augustová 2021: 205–207). *Guarantee game* je dražja vrsta gejma, v kateri tihotapec, vsaj deklarativno, jamči prihod na zeleno lokacijo. Odločitev za eno od navedenih oblik gejma, izbira tihotapca ali odločitev o priključitvi posamezni skupini je včasih rezultat dolgotrajnega strateškega načrtovanja, pogosto pa tudi taktičen odgovor na ponujeno priložnost oziroma nenadna, spontana odločitev, sprejeta na licu mesta.

V pričakovanju gejma se potek časa meri glede na predvideni datum odhoda, ki je pogosto nejasen in se spreminja, vse dokler se na koncu gejm preprosto ne zgodi. Priprave na gejm so usmerjene na zagotovitev osnovne opreme za kampiranje (kot so nahrbtnik, glej **ruksak**, spalne vreče, prenosni polnilci za **mobitele**), obutve (superg za lažji tek po gozdu), športnih oblačil in hrane, potrebne za večdnevno, včasih pa tudi večtedensko bivanje v ekstremnih zunanjih razmerah. Asifa, ki nam je skozi uvodni citat približal svojo perspektivo gejma, smo spoznali pred trgovino, kjer je s prijatelji polnil mobilni telefon. Večnamenskost mobitela lajša logistiko vsakdanjika na dolgi poti do Evrope: dostop do humanitarne pomoči, ohranjanje stikov z družino, druženje s prijatelji in transakcije finančnih sredstev, ki so jim jih pošiljale družine iz Pakistana. Glede na to, da je ena od posledic ujetosti v kontekstu obmejne **tamponske cone** Bosne in Hercegovine tudi »višek« prostega časa – jim je mobilni telefon pomagal pri »krajšanju časa« z igranjem igrice. Po podatkih *Visokega komisariata združenih narodov za begunce*

(UNHCR) stroški dostopa do spleta znašajo celo tretjino osebnega proračuna ljudi na poti.⁴ Do tihotapcev pogosto pridejo prek oglasov na družbenih omrežjih; selfi, poslan mami kot dokaz uspešno opravljen etape na poti, pa je pomemben dejavnik ohranjanja duševnega zdravja članov ločene družine (Eide 2020: 73). Med samim gejmom je ključna funkcija mobitela navigacija s pomočjo GPS-tehnologije in uporabe zemljevidov brez spletne povezave za izbiro najvarnejše poti – kjer bo mogoče izogibanje naravnim nevarnostim, pa tudi taktično izogibanje policiji. Poleg mobitela so za gejm izjemno pomembni tudi signalizacija na poti, natančne oznake v naravi, zaklonišča, varne hiše, kot tudi splošno znanje o poti (glej *mobilna zajednička dobra*).

Opremo in hrano za gejm ljudje pridobivajo prek humanitarnih donacij lokalnih in mednarodnih promigrantskih organizacij ali pa jo kupujejo z lastnimi sredstvi. Oba načina prispevata k lokalni ekonomiji kraja, iz katerega se ljudje odpravijo na gejm. To lahko do neke mere primerjamo z opisom Jasona De Leóna o stojnicah in trgovinah, ki so vzniknile na mehiški strani meje z ZDA kot odziv na migracijske dinamike. Njihova ponudba je tržni odziv na taktične potrebe južnoameriških beguncev, ki se podajo na smrtno nevarno prečkanje puščave. Nabor vključuje koristne potrebščine proti dehidraciji, maskirna oblačila in pokrivala za glavo, ki lahko rešijo življenje v ekstremnih puščavskih razmerah, vendar pa lahko na zalogi najdemo tudi v praksi neuporabne stvari, kot so platenke, obarvane v črno, ki naj bi zmanjšale termovizijsko zaznavnost potnikov (De León 2015: 160). Lokalna tržna iznajdljivost lastnikov mehiških stojnic, usmerjena v nišo najbolj prekarnih potrošnikov, je primerljiva s trgovino, ki je bila svoj čas odprta v sklopu provizoričnega kampa Lipa v Bihaću, z vizualno izstopajočim napisom *GAME SHOP*.

Asif nam je naštel živila, potrebna za deset do petnajst dni peščenja po gorah in gozdovih od Bihaća do Trsta: »deset kruhov, dve veliki platenki vode in dve majhni, čokolade in sladkarije, čebula (ki jo jemo s kruhom)«. Surovega gorskega terena, kot sta Plješivica ali Velebit, mladi ljudje z druge celine ne premagujejo s pomočjo proteinskih ploščic iz specializiranih trgovin, temveč s pomočjo cenovno dostopne čebule – ki je po besedah udeležencev gejma dobra za na pot, ker se ne pokvari zlahka in je pomemben vir energije – ter najbolj nepogrešljive vode. Na podlagi pogovorov s sogovorniki iz Pakistana in Afganistana v Bihaću lahko na seznam hrane za gejm, ki je improviziran in se tudi spreminja, dodamo še energijske pijače (Red Bull, Monster Energy in

Hell) ter kečap in majonezo, ki se, po pripovedih nekaterih sogovornikov, uporabljata zaradi praktičnosti plastične embalaže, iz katere se lahko vsebina na kruh iztisne zelo hitro, stojé, kjer koli, tudi v gozdu. Terensko opažanje, povezano s tema dvema prehrabnima izdelkoma, pojasnjuje zapis v medijih junija leta 2020, ko je Amnesty International, na podlagi poročila Danskega sveta za begunce (*Danish refugee council* – DRC), po tem, ko so o tem poročali nekateri tuji in domači mediji, javnost obvestil o enem od primerov ekstremnega nasilja hrvaške policije nad begunci.⁵ Hrvaško Ministrstvo za notranje zadeve (MUP) se je, kot že v mnogih preteklih primerih, od teh obtožb ogradilo. V sporočilu za javnost MUP navaja, da naj bi se »domnevno policijsko ravnanje zgodilo konec maja na območju Plitvičkih jezer, ko naj bi bili nezakoniti afganistanski in pakistanski migranti privezani na drevesa, zlorabljeni z nožem, streljanjem v zrak in tla, pretepeni s kopiti pušk, nazadnje pa po lasih namazani s kečapom, majonezo in sladkorjem«. V nadaljevanju sporočila MUP zavrača »samo misel na to, da bi hrvaški policist naredil kaj takega ali sploh imel razlog za to«. Sklicujejo se tudi na pretekle obtožbe, po katerih so begunce žigosali s spreji po glavah: »Križi naj bi domnevno imeli nekakšno simboliko, ki so jo hoteli izkoristiti v času meseca ramazana, medtem ko nam simbolika kečapa, majoneze in sladkorja ni znana.«⁶ Odgovor na »uganko« je prav to, da ni nobene simbolike – kečap in majoneza sta del tako imenovanega *game food*, skromnih sredstev za preživetje, ki so jih begunci nosili s seboj, policisti pa so jih s sadističnim dejanjem spremenili v priročno orodje ponižanja. Pri vsem skupaj ni zanemarljivo, da je MUP v sporočilu za javnost – z namernim poudarjanjem absurdnosti uporabe kečapa in majoneze v policijskem ravnanju – namenoma izpustil dejstvo, da gre za živila, najdena pri prijetih migrantih.

Raziskovalka Karolína Augustová je z zanimivim metodološkim pristopom participativnega vizualnega beleženja gejma prosila sogovornike, s katerimi se je srečevala v kampih v Srbiji, da sami fotografirajo

5 <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/mup-odbaciooptuzbe-aktivista-za-mucenjemigranata-nije-nam-jasnozasto-bi-ih-mazali-kecapommajonezom-i-sece-rom-opet-nasoptuzuju-bez-dokaza-10395832>; <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/06/croatia-fresh-evidence-of-police-abuse-and-torture-of-migrants-and-asylumseekers/>; <https://www.berlingske.dk/internationalt/de-braekke-de-deres-ben-og-spraymalede-kors-paa-deres-hoveder-derefter-drak-de-oel>; <https://www.blic.rs/vesti/svet/mazu-namkecap-na-rane-crtaju-krstovepo-glavi-migranti-is-pricalikako-su-ih-hrvatski/8rtl2eh>

6 <https://mup.gov.hr/vijesti/reagiranje-ministarstvaunutarnjih-poslova-republikehrvatske-na-objavu-amnestyinternational/286366>

prizore in podrobnosti, ki najbolje opisujejo njihovo izkušnjo gejma. Na fotografijah so bili ujeti različni prizori, od tistih, povezanih s pripravami na gejmi ali življenjem v kampu, ki se je, kot se je izkazalo, prav tako osredotočalo na gejmi, do tistih med samim podvigom pa vse do tistih, ki prikazujejo neugoden izid gejma. »Prizori 'gejmov' so se,« kot pravi Augustová, »na fotografijah ponavljali in pretežno prikazovali moško izkušnjo.« V pogovorih o tem, »kaj poganja ponavljanje 'gejma' in zakaj je spolno zaznamovan, so moški to povezovali z mejnimi politikami in državnimi pravili«. Menili so, da je zanje gejmi »edini način, da pobegnejo pred prikrajšanostjo življenja v kampu in dosežejo svoj cilj«. To so povezovali s kategorijo, v katero so uvrščeni – z razliko od tistih, ki so, na primer, potovali z družinami – z oznako *single men*, ki pomeni »odsotnost ranljivosti in odvisnosti« (glej **RANLJIVOST**) (Augustová 2021: 204–205). Na fotografijah so moški iz srbskih kampov zabeležili tudi posledice pušbekov, Augustová pa opaža, da so strah in izkušnje zlorabe, zapiranja, nasilja in **SMRTI** temeljne vsebine, ki jih upodabljajo te fotografije (Augustová 2021: 208).

Izkušnji gejma in pušbeka kot njegovega skorajda neizbežnega elementa v primerih neuspešnih poskusov doseganja cilja pa nista niti spolno niti starostno omejeni. Na gejmi grede poleg mladih moških, na izkušnjah in pripovedih katerih temelji večji del tega besedila, tudi dekleta, ženske, otroci, starejši moški, večje ali manjše družine, več družin skupaj. Njihove izkušnje gejma so zagotovo drugačne, kot se nenazadnje med seboj do določene mere razlikujejo tudi izkušnje mladeničev, o katerih pišemo. V tem smislu niti sama beseda gejmi, kot smo že prej omenili, nima istega pomena za vse, ki v njem sodelujejo, prav tako pa je tudi dejstvo, da se sam podvig ne zgodi na enak način za vse. V dokumentarnem filmu *Go Game* (2019) eden od akterjev z otrokom v naročju pove: »Brat moj, to ni gejmi. To lahko imenujemo sprejemanje tveganja s ciljem golega preživetja. [...] Za nas to ni gejmi.« Četudi ga sprejemajo kot neizogiben del poti do želenih ciljev, gejmi v resnici za nikogar ne more biti zgolj igra, ne glede na to, kako si ga predstavljajo, kako o njem govorijo, katere asociacije imajo nanj ali kako se spopadajo z njegovimi zahtevami, nevarnostmi in pastmi.

Naša sogovornica Tamanna je opisala izkušnjo pušbeka svoje družine med enim od številnih gejmov čez Hrvaško. Trideset kilometrov po prehodu slovenske meje so se, medtem ko so se skrivali pred prihajajočim avtomobilom, vrgli v jarek, pri čemer si je zlomila stopalo. Na pomoč so poklicali slovensko policijo, vendar so ji policisti po tem, ko so ji pregledali nogo, rekli: »*No problem – deport*,« in jo predali

hrvaški policiji. Tudi ti ji niso ponudili pomoči, temveč so vso družino po že utečenem postopku, v kombiju brez oken, odpeljali do zelene meje z Bosno in Hercegovino. Pred zadnjim dejanjem pušbeka, dobesednim preganjanjem in potiskanjem v reko prek meje, je Tamanna prosila policaja, naj ji vrne mobilni telefon, njegov odgovor na to pa je bil brca v zlomljeno stopalo. Člani njene skupine so jo nato vlekli nazaj čez reko, skozi gozd vse do **Velike Kladuše**, nazaj v skvot brez elektrike in vode. Nekaj mesecev pozneje, takoj ko se ji je noga zacelila, so se znova podali na gejm.

Skrivna prečkanka in bivanja, kot tudi (ne)vidnost ljudi na poti se razlikujejo med državami na migrantski poti, prav tako pa se spreminjajo glede na geopolitične in druge dejavnike, kar je vsekakor povezano z večjo ali manjšo stopnjo represije na mejah. Izkušnje ljudi na poti, na katere se naslanja to besedilo, so zaznamovale obdobje od konca leta 2020 do pomladi leta 2022, torej čas našega raziskovalnega dela v Bosni in Hercegovini, v Bihaću in njegovi okolici. To je obdobje, v katerem so se skrivaj prečkale ne le državne meje Hrvaške in Slovenije, temveč tudi območja znotraj teh držav. V času pisanja besedila se je režim vidnosti ljudi na poti spremenil, in sicer spomladi leta 2022. Za razliko od prejšnje situacije, ko so morali ljudje po prečkanju hrvaške meje svojo pot čez Hrvaško in Slovenijo nadaljevati na skrivaj, v zavetju gozdov, je od pomladi dalje, z uvedbo odločb o vrnitvi (glej **seven days paper**), gibanje postalo vidnejše, še posebno na nekaterih mestih, kot je Glavna železniška postaja v Zagrebu. Čeprav to ni povsem neovirano gibanje, se ljudje na poti proti svojim ciljem gibljejo z manj ovirami kot prej. Njihova trenutna vidnost na prvi pogled lahko daje vtis spremembe veljavnega **režima migracij** ali celo naznanja njegovo potencialno demokratizacijo, toda v resnici opozarja na brutalnost njegove nepredvidljivosti, ki zahteva nenehno prilagajanje. Poleg tega spremembe vidnosti ljudi na poti, pa tudi spremembe policijskega ravnanja na mejah in v notranjosti ozemlja ne pomenijo, da so nevarnosti, zaustavljanja in nasilje tudi zares izginili. Pušbek in gejm sta, kot smo skušali pokazati, dve plati vsakdanjika tisočev ljudi na poti. Čeprav so bile vse naše sogovornice in sogovorniki žrtve fizičnega ter različnih oblik strukturnega nasilja, pa so vendarle zmagovalci, saj se igrice z mobilnega telefona, kot nam je pojasnil Asif, ne izbrišejo, temveč se igrajo obsesivno, dokler se, *in ša allah*, ne zmaga. Tamanna in njen soprog sta Hrvaško uspešno prečkala šele v tridesetem gajmu, vendar sta zdaj v Nemčiji. Javed je v Franciji, Asif pa v Italiji. Prihod na želeno destinacijo se na družbenih omrežjih ali v zasebnih sporočilih označuje z zapisom *game over*. Prihod na končni cilj pa obenem pomeni tudi začetek nove, prav tako zahtevne igre,

gradnje življenja v novem okolju ali pa začetek novega kroga vračanja in ponovnih poskusov prečkanja oziroma novih gejmov.

Humanitarizem

DUŠKO PETROVIĆ IN ROMANA POZNIAK

Če humanitarizem razumemo kot delovanje, ki ga poganjajo usmiljenje, sočutje in moralna skrb za trpeče ljudi ter **ŽIVALI**, potem je star toliko kot človeška družba (Barnett 2011: 19). Različne religijske, filozofske in duhovne tradicije so spodbujale in narekemale sočutno delovanje do bitij v težavah. Če pa koncept in zgodovino humanitarizma omejimo na uporabo samega pojma, potem govorimo o mnogo mlajšem fenomenu, saj se je na Zahodu beseda humanitarizem v vsakdanjem govoru začela uporabljati šele začetek 19. stoletja (Barnett 2011: 19).

Rečemo lahko, da ne obstaja enotna opredelitev humanitarizma (Minn 2007). Pojem zajema različne tradicije in režime humanitarnega delovanja, zato Miriam Ticktin trdi, da gre za »skupek občutkov, niz zakonov, moralni imperativ za intervencijo ter obliko vladanja«

(2014: 274), medtem ko Peter Redfield govori o »moralni skrbi«, ki v mednarodnem diskurzu »služi kot referenčna točka in izhodišče pogajanj« za široko pahljačo akterjev – »nevladnih organizacij, družbenih gibanj, korporacij, držav in vojaških sil« – ki jih, ne glede na vse razlike, povezuje ogorčenje zaradi trpljenja in izgube človeških življenj (Redfield 2012: 452). Pierre Minn (2007) navaja, da je prav sklicevanje na človečnost kot relacijski element »pomagajočega dela«, skupna značilnost skoraj vseh opredelitev humanitarizma. Za razliko od delovanja iz usmiljenja in sočutja, ki je bilo prisotno skozi vso zgodovino, navadno v zasebnem življenju posameznikov in skupin, pa je postalo humanitarno delovanje s ciljem odprave in zmanjševanja trpljenja v 19. stoletju pomemben, skorajda osrednji element sodobne družbe. Od takrat pa vse do danes nosi nekatere značilnosti, ki ga razlikujejo od drugih oblik delovanja, ki temeljijo na usmiljenju (Barnett 2011: 20). Humanitarno delovanje najpogosteje vodijo občutki sočutja do ljudi, ki gredo onkraj vzpostavljenih, v najširšem smislu razumljenih mej – mej lastne družbe, družine, strokovnih in poslovnih organizacij, ustanov in tako naprej. Obenem pa preseganje mej, ki je humanitarne- mu delu imanentno, vključuje razumevanje, da humanitarizem motivirajo nameni, ki presegajo družbene razmere, v katerih se izvaja, zaradi česar se mu pogosto pripisujejo transcendentalne značilnosti (onkraj legitimnih družbenih organizacij). Včasih je zatorej religijsko motivirano delo, drugič pa ga poganjajo laične ideje o skupni človečnosti, ki presega politične in kulturne razlike. Še ena od značilnosti, ki spremlja- jo humanitarno delovanje izpred dveh stoletij, je njegova povezava s sodobnostjo. Pogojenost s sodobnim družbenim kontekstom implicira, da delovanje spodbuja vero v idejo človeškega napredka in osvoboditve, do katere je mogoče priti prek organiziranega in projektno usmerjenega delovanja. Organizirano delovanje poleg tega vključuje tudi možnost odgovornega in razumnega upravljanja napredka, tako da čas, ki mineva od začetka humanitarizma, beleži tudi vse večjo birokritizacijo in profesionalizacijo humanitarnega delovanja. Sodobno humanitarno delovanje zato ni usmerjeno zgolj v trenutno REŠEVA- NJE ogroženih življenj in zmanjševanje trpljenja, temveč tudi z dolgo- ročno odstranjevanje vzrokov krivic (Barnett 2011).

Steber razvoja sodobnega humanitarizma, še posebno v obliki medna- rodne platforme za organizacijo in razdeljevanje humanitarne pomoči, običajno pomeni ustanovitev Mednarodnega Rdečega križa leta 1863. Na ta dogodek ne smemo gledati kot na osamljeno prakso, temveč kot del širših splošnih tendenc 18. in 19. stoletja, katerih glavni cilj je bil

napredek in »humanizacija« življenjskih razmer. To je vključevalo tudi gibanje za ukinitve suženjstva ter razvoj javnih struktur socialne skrbi, ki je bila do tedaj organizirana v okviru cerkvenih aktivnosti in skoraj izključno odvisna od privatnih donacij (Haskell 1985; Escobar 1995; Calhoun 2008; Benthall 2015). Michel Foucault se je v delu *Nadzorovanje in kaznovanje* dotaknil razvoja humanitarne občutljivosti in pokazal, da njena vloga v povezavi s kaznovanjem ni bila kaznovati manj, temveč narediti kaznovanje bolj človeško, prefinjeno, učinkovito. S tem je Foucault opozoril na proces normalizacije moči kaznovanja (Foucault 1977 po Haskell 1985: 340). Nekateri vidiki taistega diskurza humanizacije (in humanitarizacije) so se izražali v pristopu Mednarodnega Rdečega križa, ki je nastal vzporedno s »krepitvijo nacionalizma« in je možnost, da se vojna zaustavi, razumel kot »čisto fantazijo« (Dromi 2016). Za razliko od takratnih mirovniških gibanj, ki so zagovarjala demilitarizacijo, je položaj in način dela Rdečega križa narekovala težnja po tem, da se vojne »civilizirajo, ne eliminirajo« (prav tam). Čeprav je predstavljal mirovniško gibanje, pa je abolicionizem nastal na podobnih humanitarnih premisah, saj so ga utemeljili in podpirali posamezniki ter organizacije v sklopu verskega aktivizma 19. stoletja. Abolicioniste so tako v glavnem motivirali verski vzgibi, zato najpogosteje niso prevpraševali strukturnega nasilja in krivic (Ibhawoh 2018: 60). To seveda ne izniči transformativnih družbenopolitičnih učinkov gibanja za ukinitve suženjstva ter dejstva, da je abolicionizem postavil temelje za razvoj sodobnega okvira človekovih pravic sredi 20. stoletja (Barnett 2011; Ibhawoh 2018). Pomembno pa je opozoriti, da so hkrati z reformatorji 19. stoletja in njihovimi sodobniki, takratnimi borci za človekove pravice, argumente o zagotavljanju pomoči in izboljšanju kakovosti življenja uporabljali tudi kolonizatorji, ki so kolonializem opisovali kot humanitarni vzgib evropskih sil kot »naprednejših« držav, ki imajo odgovornost do koloniziranih populacij v smislu ponujanja pomoči za razvoj človeških potencialov (Feldman in Ticktin 2010: 8). Paradoksalno so se, kot to izpostavlja ta Ilana Feldman in Miriam Ticktin, na idejo univerzalne ter skupne človeškosti sklicevale tako kolonialne sile kot skupine, ki so se upirale imperialnim režimom nadzora (2010: 8).

Dogodki iz začetka in sredine 20. stoletja so odprli vrata institucionalizaciji mednarodnega humanitarizma. Med prvo in drugo svetovno vojno je nastal niz humanitarnih organizacij, ki so se ukvarjale s ponujanjem pomoči prizadetim in razseljenim prebivalcem Evrope. Po drugi svetovni vojni je bila ustanovljena organizacija Združenih narodov, sprejeti pa so bili tudi mednarodni instrumenti s področja begunskega prava, vključno s *Konvencijo o statusu beguncev* iz leta 1951

ter spremljajočim *Protokolom* iz leta 1967, ki je definicijo begunca razširil na osebe, razseljene zunaj Evrope (glej **BEGUNSTVO**). V skladu s temi spremembami so organizacije, ki so po koncu vojne delovale na področju zagotavljanja pomoči beguncem v Evropi, preoblikovale svoje mandate in preusmerile svoje aktivnosti k tako imenovanim državam tretjega sveta, kjer so takrat potekali procesi dekolonizacije. Po padcu Berlinskega zidu leta 1989 je takrat že vzpostavljeni humanitarni sektor razširil svoje delovanje tudi na postsocialistične države. Širitev **humanitarne industrije** konec 20. stoletja pod vplivom neoliberalnih sprememb na področju trga dela spremlja pojem »liberalni humanitarizem«, s katerim Michael Barnett (2011) skuša pokazati na povezavo med humanitarizmom in tako imenovanim liberalnim intervencionizmom ter opozoriti na neokolonialno pozicijo humanitarnih organizacij, pa tudi na prepletenost humanitarizma s političnimi in vojaškimi cilji zahodnih držav (Fassin in Pandolfi 2010; Barnett 2011; Weizman 2013). Po razpadu Sovjetske zveze in drugih evropskih socialističnih držav je svet zašel v obdobje globalne liberalne hegemonije ZDA ter njenih zaveznikov, ki so se soočali z novimi izzivi v mednarodni politiki. Razpad in razdor posameznih držav, izbruh državljskih vojn in množičnih pobojev so zahtevali nov tip humanitarnih akcij. Mednarodna skupnost je, po posredovanju Varnostnega sveta OZN, s poseganjem v suverenosti posameznih držav na ta novi tip kriz odgovorila s humanitarnimi intervencijami, s katerimi je ščitila civilno prebivalstvo. Po interventnem delovanju vojaških sil so se pod vodstvom različnih mednarodnih organizacij po koncu vojn države obnavljale z namenom zagotavljanja trajnega miru. S tem ciljem so pristopile k vzpostavljanju liberalnega mednarodnega reda, ki je pomenil širitev prostega trga ter promocijo demokracije in človekovih pravic. Humanitarne organizacije so sledile tem politikam, spodbujale sorodne politične cilje ter vse bolj postajale instrument za doseganje političnih in strateških ciljev velesil. Namen širjenja liberalizma, prek vzpostavljanja institucij, je bil namreč tudi odpravljanje varnostnih groženj, ki so jih predstavljale neurejene, avtorske in propadle države, ki so štele za potencialni vir terorizma (Barnett 2011: 31–32). V povezavi s tem je vse bolj v ospredju sinergija med humanitarnimi in varnostnimi politikami, zlasti v kontekstu intervencij v luči naravnih katastrof ter vojn, kjer se v skoraj povsem enaki meri uporabljata vojaško-varnostni in humanitarni diskurz. Komplementarni odnos med navidezno nasprotujočima si področjema delovanja – humanitarizmom in varnostjo – vodi v normalizacijo nasilja ter instrumentalizacijo kriznih stanj (Fassin in Pandolfi 2010). Te prakse so še posebno vidne v prizadevanjih držav, da regulirajo in nadzorujejo migracijska gibanja.

Širjenje obsega, pogostosti in področij humanitarnega delovanja ob koncu 20. stoletja je spodbudilo Didierja Fassina (2012) k ugotovitvi, da živimo v globalno razširjeni dobi humanitarizma, v kateri izredni dogodki – kot so vojne, lakote in naravne nesreče – postajajo del vsakdanjega življenja večine prebivalstva. Za razliko od prejšnjega razumevanja krize kot nečesa, kar obstaja zunaj družbe, se kriza vse pogostje razume kot sestavni del vsakdanjega življenja, torej kot nekaj, kar se ne dogaja zunaj ali onkraj zamišljenega družbenega prostora, temveč je vpeto v vsakdanje življenje prebivalcev (Duffield 2012). Fassin opaza, da nenehna prisotnost kriznih situacij v vsakdanjem življenju oblikuje čustveno in moralno krajino »humanitarne dobe, v kateri živimo« (2013: 35). V skladu s temi spremembami razumevanja humanitarizma ne moremo zožiti zgolj na akterje in ravnanje, ki se eksplicitno imenujejo humanitarni, zaradi česar Fassin (2012) opredeljuje pojem s širšim obsegom – humanitarni razum oziroma humanitarno vladanje (upravljanje). Ta pojem se nanaša na humanitarizacijo javnega prostora in na načelo, po katerem moralna občutja vstopajo v sfero politike, pa tudi političnega, pri čemer na politiko gledamo kot na »skupek praks, s katerimi se ustvarja in vzdržuje obstoječi red«, na »politično« pa kot na »rušenje obstoječega reda« (Ticktin 2011a: 251). Humanitarno vladanje torej ni oblika legitimne politične oblasti, temveč je širši pojem, ki zajema nabor praks in dejavnosti, namenjenih upravljanju, regulaciji in ohranjanju življenja ljudi, pa tudi razne prakse, s katerimi se skuša izboljšati ali celo preoblikovati kakovost njihovega bivanja. Humanitarno vladanje vključuje, vendar tudi presega državne intervencije, saj ga izvajajo posamezniki, mednarodne organizacije, nevladne organizacije, civilne iniciative, lokalne uprave ter različne politične, vojaške in verske organizacije in tako naprej.

Samo bistvo humanitarnega razuma pa razkriva paradoks. Čeprav se sklicuje na skupno človečnost, torej na globalno in lokalno skupnost ljudi, čustva, ki iz te skupnosti izhajajo, in **SOLIDARNOST**, ki se izvaja znotraj moralne skupnosti (kar predpostavlja enakost vseh, ki jih skupnost zajema), pa je humanitarno vladanje politika, ki temelji na neenakosti med tistimi, ki imajo možnost pomagati, in tistimi, ki pomoč potrebujejo. Prav to je glavni razlog za kritiko humanitarizma, torej ne le dejstvo, da so prejemniki pomoči avtomatično postavljeni v neenakopraven položaj, temveč tudi to, da je ustvarjanje podrejenega položaja subjektov humanitarne skrbi nujno za delovanje humanitarizma. Michael Barnett (2011) zato navaja, da je humanitarno delovanje, kot vsaka etika skrbi, nerazdružljivo s pokroviteljskim odnosom do tistih, ki se jim skuša pomagati. Če želimo najti obliko politične vladavine, ki bi najbolje ustrezala pokroviteljskemu duhu humanitarizma,

ki presega meje, bi ugotovili, da je to imperij, ne pa, na primer, demokracija. Med glavnimi izhodišči kritike humanitarizma je tudi Agambenova teza o prikriti solidarnosti med biopolitičnimi praksami totalitarnih režimov in sodobnim humanitarizmom, po kateri lahko humanitarne organizacije razumejo človeško življenje zgolj skozi prizmo golega (svetega) življenja, proizvedenega v koncentracijskih taboriščih totalitarnih režimov – življenja, ki ga je mogoče nekaznovano ubiti, ne pa tudi žrtvovati. Cilj danes razširjenih begunskih **KAMPOV** in sodobnih oblik humanitarne skrbi ni razčlovečenje samo po sebi; do njega pride zato, ker je predstava o golem preživetju beguncev in drugih subjektov pomoči potisnjena v ospredje, da bi se ohranila finančna kontinuiteta humanitarnih programov. **Humanitarna industrija** instrumentalizira podobe nemočnih prejemnikov pomoči, da bi ohranila svoj organizacijski stroj, kar pa ustreza centrom politične moči, saj jim omogoča boljši nadzor nad javnim favoriziranjem oziroma demoniziranjem skupin, ki ne ustrezajo podobi idealne žrtve.

Ta problem lahko razložimo tudi kot »aporijo humanitarnega vladanja (ang. *governmentality*)«, bistveno protislovje humanitarne politike, ki jo hkrati narekujeta univerzalni moralni diskurz in njegova neizvedljivost v praksi (Fassin 2010: 239). Če se ozremo na izkustveno raven humanitarnega dela, ugotovimo, da aporijo humanitarizma gradi zapleten in na terenu občasno nerešljiv odnos med vodilom zagotavljanja pomoči in vrsto političnih omejitev za izvajanje tega, na videz enostavnega cilja. To pa nenazadnje ustvarja in obnavlja družbene hierarhije (na primer med verodostojnimi in neverodostojnimi žrtvami, pomagajočimi in prejemniki pomoči, mednarodnimi in lokalnimi organizacijami, profesionalci in laiki). Najpogosteje uporabljeni primer v literaturi, ki zelo dobro prikaže protislovja humanitarizma, s katerimi se srečujemo še danes, je ustanovitev organizacije Zdravniki brez meja (*Médecins Sans Frontières* – MSF) in ustvarjanje tako imenovanega novega humanitarizma, predvsem zaradi razočaranja francoskih aktivistov nad tem, da je Rdeči križ zamolčal dejstvo, da so nigerijske oblasti med državljansko vojno konec šestdesetih let prejšnjega stoletja ustavile dotok pomoči Biafri¹ (Fassin in Pandolfi 2010; Ticktin 2011b). Z uporabo spornega načela nevtralnosti kot strategije za zagotovitev dostopa ter omogočanje razdeljevanja humanitarne in medicinske pomoči prebivalstvu, ki ga je prizadela vojna (prim. Redfield 2011), je Rdeči križ na neki način sodeloval v politiki represije in vojskovanja, kar je za

1 Republika Biafra je ozemlje v vzhodni Nigeriji, ki se je odcepilo in razglasilo neodvisnost, kar je pripeljalo do državljanske vojne v Nigeriji med letoma 1967 in 1970, v kateri je umrlo dva milijona ljudi.

ustanovitelj MSF predstavlja kompromitiranje samega smisla humanitarnega dela. Težava je v tem, da načela, kot so nevtralnost in nepristranskost, omejujejo potencial političnega delovanja. Kot opozarja Antonio De Lauri, humanitarizem pomaga političnim in državnim akterjem upravičiti pomanjkanje politične volje ter ga prikriti z izvajanjem netrajnostnih, kriznih rešitev. Humanitarna akcija »v svojem bistvu ni demokratična: namenjena je reševanju krizne situacije in je po svoji naravi izredna in pogojena« (De Lauri 2019: 161). MSF se je zato zavezal k drugačnemu pristopu k delu, takemu, ki vključuje javno nasprotovanje kršenju človekovih pravic ter finančno neodvisnost, s čimer so zavzeli položaj, nasproten dobrodelništvu, toda še vedno ostajajoč znotraj domene humanitarne apolitičnosti (Redfield 2012: 457). Vendar pa tudi ta pravno usmerjena perspektiva ni izključila vrste konfliktov, kar se je morda najbolj jasno odražalo v odzivu humanitarcev na genocid v Ruandi v devetdesetih letih 20. stoletja. Po zapoznelem odzivu oziroma zaradi odsotnosti odziva OZN so humanitarce, ki so pridrveli v kampe za begunce iz Ruande, obtožili, da podpirajo povzročitelje genocida, s katerimi so bivali v istih kampih; ko pa so se umaknili s terena, so jim pripisali odgovornost za prek 200.000 SMRTI, ki so se zgodile po njihovem odhodu (Pupavac 2004a: 52).

Med dolgim poletjem migracij (glej **dugo migracijsko ljet**) in množičnim **tranzitom** beguncev leta 2015 se je predstava o humanitarnih krizah razširila po globalnem Severu in postavila pod vprašaj dvojnost liberalnega humanitarizma, ki je prevladoval v predstavah tega področja dela. Ta razmerja najbolje orisuje neokolonialna predstava o plemenitih Evropejcih, ki hitijo na humanitarne misije v revne države, ki so jih prizadele krize (Fradejas-Garcia 2019). Čeprav je **koridor** primarno zajemal države evropske periferije, pa so bile ciljne države migrantov v Severni in Zahodni Evropi, zato lahko rečemo, da je pri organizaciji tranzita in sprejema migrantov ter razdeljevanju humanitarne pomoči sodeloval širši prostor EU. Kljub temu da so migracije vsakdanji pojav, ki je v povezavi z institucijo azila že desetletja vzrok političnih sporov znotraj EU, je humanitarni odziv na množični tranzit ustvaril občutek začasnosti in nuje. Razširitev izrednega stanja (glej **humanitarno izuzeće**) na situacije, ki niso niti nove niti izredne, povzroča normalizacijo kriznih stanj, s tem pa daje legitimnost uporabi sile (De Lauri 2019: 161). Ta humanitarno-varnostni okvir hkrati z neoliberalnimi spremembami in vse večjo birokratizacijo daje prednost tehničnim rešitvam namesto političnim, kar vodi k depolitizaciji nasilja, trpljenja in migracij – gre za fenomen, ki ga v literaturi

pogosto zasledimo pod pojmom antipolitika (Ferguson 1990). V skladu s tem je takratni humanitarni koridor izrecno potrdil, tako na diskurzivni kot na praktični ravni, da je komplementarni odnos med skrbjo in nadzorom eden od ključnih vidikov humanitarizma. Okrepila se je tudi predhodno uveljavljena ločnica med migranti kot nevarnimi subjekti, ki potencialno izkoriščajo naklonjenost evropskega azilnega sistema (in jih je treba nadzorovati), ter begunci kot nedolžnimi žrtvami (zanje je treba skrbeti), kar je le še en vidik v nizu od asimetriji, ki jih ustvarja **humanitarna moč**.

Na Hrvaškem je bil v tem obdobju odprt Zimski sprejemno-tranzitni center, begunski **kamp v Slavonskem Brodu**, ki je s humanitarno pomočjo oskrboval osebe, ki so se v tistem času bolj ali manj organizirano gibale po balkanski migracijski poti. Posebnost tega kampa je izhajala iz njegove funkcije ter organizacijske strukture. Prvič, šlo je za kamp, namenjen hitri humanitarni oskrbi, kjer so se ljudje občasno zadrževali v šotorih, predvidenih za krajšo namestitev večjega števila ljudi. Hkrati s kontejnerji in šotori, razdeljenimi na oddelke, je osrednji del kampa predstavljal distribucijski prostor, namenjen hitri razdelitvi humanitarne pomoči. Po registraciji so begunci po nadzorovani poti napredovali skozi distribucijski šotor (glej **distribucijski šator**), v katerem so na stojnicah, označenih z barvami in logotipi humanitarnih organizacij, lahko dobili oblačila in obutev, ki jim je sledila stojnica s paketi suhe hrane. Tam je bil organiziran tudi »prostor za mame in dojenčke« (glej **Rodin šator**), šotor, namenjen dojenju, previjanju in medicinski oskrbi majhnih otrok. Drugič, skupaj s triažo in tranzitnim razdeljevanjem pomoči je delo kampa zaznamoval tudi niz varnostnih mehanizmov, saj je kamp upravljalo hrvaško Ministrstvo za notranje zadeve, ki je nad gibanjem beguncev in delom humanitarnih organizacij nenehno izvajalo policijski nadzor. Poleg paradoksalnega, toda obenem zavezniškega odnosa med varnostnimi in humanitarnimi politikami so bili vir napetosti v kampu različni pristopi v dostopu in vrsti pomoči ter hierarhije med drugačno profesionalno in politično umeščenostjo organizacij in skupin, ki so ponujale pomoč. Akcijam in intervencijam humanitarnih organizacij so se namreč pridružili prebivalci krajev, čez katere je potekal koridor, kot tudi humanitarci in aktivisti iz različnih delov EU, ki niso bili del uradnega humanitarnega sektorja (Hameršak in Pleše 2017a; Fechter in Schwittay 2019; Hameršak 2021; Pozniak 2022). Kamp v Slavonskem Brodu je s tem pokazal na učinkovitost humanitarno-varnostnega zavezništva v političnih prizadevanjih za nadzor nad migrantskimi gibanji, znan pa je tudi kot primer soobstoja različnih položajev, funkcij in razumevanj humanitarizma ter konfliktov, ki so jih izzivale različne ideološke in

profesionalne pozicije (Pozniak 2022). Hrvaški Rdeči križ (*Hrvatski Crveni križ* – HCK) je denimo upravljal organizacijo in razdeljevanje humanitarne pomoči, vendar je bil istočasno tudi tarča kritik lokalnih združenj in pobud, predvsem zaradi tradicionalnega pristopa, prežetega s pokroviteljsko naravo humanitarizma ter zaradi sodelovanja z državnimi institucijami, ki so kršile pravice beguncev v kampu (gl. Hammeršak in Pleše 2017b). HCK-ju so se pri razdeljevanju pomoči v kampu pridružile medvladne organizacije in agencije OZN (Mednarodna organizacija za migracije (IOM), Mednarodni sklad Združenih narodov za otroke (UNICEF), Visoki komisariat Združenih narodov za begunce (UNHCR)) ter mednarodne in domače nevladne organizacije (kot so Humanitarno društvo ADRA, Jezuitska službe za begunce (JRS), *InterEuropean Human Aid Association* (IHA), *Samaritan's Purse*, *Save the Children*, *Roda* in druge). Center za mirovne študije je deloval kot koordinator pobude *Dobrodošli*, platforme lokalnih organizacij civilne družbe in prostovoljcev, ki je bila prav tako prisotna v kampu. V tem obdobju je bila ustanovljena tudi organizacija *Are You Syrious?* (AYS), ki ni delovala v kampu, temveč pri razdeljevanju humanitarne pomoči v obmejnih predelih begunskega koridorja. Ti dve pobudi – *Dobrodošli* in AYS – sta v hrvaškem delu organiziranega migracijskega tranzita morda najizraziteje predstavljali različici humanitarizma »od spodaj«, torej neodvisne skupine in prakse pomoči, povezane z aktivističnimi ter zagovorniški težnjami civilne družbe (Pozniak 2022). Pomembno je poudariti, da hierarhije med pomagajočimi znotraj humanitarnega režima kampa v Slavonskem Brodu niso izhajale zgolj iz poistovetenja s predpostavljeno neodvisnostjo civilne družbe (za kritiko pojma civilna družba gl. Hardt 1995; Pupavac 2004a; Stubbs 2007), temveč tudi iz delovnih izkušenj, mandatov posameznih organizacij ali njihovega položaja v mednarodnih odnosih. Na splošno je šlo pri državljanski humanitarni mobilizaciji v letu 2015 za heterogeno skupino akterjev, med katerimi so bili tako pripadniki antikapitalističnih in antikolonialnih pobud (Fleischmann in Steinhilper 2017) kot tisti, ki so se vključili prek verskih organizacij in drugih skupin brez političnega predznaka ali zagovorniških ambicij. Prav tako smo lahko bili priča tako angažiranju prostovoljcev kot zaposlovanju ter tudi prehajanju iz začasnih prostovoljskih angažmajev v redna delovna razmerja ali celo prehode posameznikov iz ene organizacije v drugo, ki je ideološko povsem drugače usmerjena – to so trendi, ki so še vedno aktualni.

Pobude, kot sta zgoraj omenjeni, so s svojim zagonom spodbudile zanimanje znanstveno-raziskovalne skupnosti, saj so še prispevale k razdrobljenosti humanitarnih akterjev in praks. To je še poudarilo

že obstoječi argument, da obstajajo različne tradicije humanitarnega dela, ki se v sodobnih družbenih razmerah prepletajo, dopolnjujejo in si celo nasprotujejo (gl. Bornstein 2012; Mostowlansky 2019; Brković 2020). V zvezi s tem Till Mostowlansky (2019) predlaga koncept »muslimanskega humanitarizma«, različico verske dobrotelosti, ki v splošnem predstavlja alternativo zahodnemu, profesionaliziranemu humanitarnemu sektorju, vendar se vseeno srečuje z zelo podobnimi dilemami in protislovji (Billaud 2019). Da bi preusmeril pozornost na pobude, ki poleg humanitarnega udejstvovanja vključujejo tudi politično zagovornišтво in zaščito pravic **iregulariziranih migrantov** v Belgiji, Robin Vandevoordt (2019; 2021) uporablja pojem subverzivni humanitarizem. Elisa Sandri (2018) na podoben način delo neodvisnih humanitarcev v *jungle* kampu v Calaisu imenuje prostovoljski humanitarizem, medtem ko Katerina Rozakou (2017) v delovanju prostovoljcev v Grčiji prepoznava solidarni humanitarizem. Podobne oblike pomoči, ki ne sodijo v uradni humanitarni sektor, so pojmovane tudi kot humanitarizem od spodaj (McGee in Pelham 2018; Brill 2020), alternativni humanitarizem (Ishkanian in Shutes 2022) ali celo laični humanitarizem (Freedman 2018). Nekatere »novejše« različice humanitarizma spominjajo na tradicionalne, apolitične oblike humanitarnega dela, medtem ko druge nastajajo v okviru turistifikacije prostovoljstva (Freedman 2018), obstajajo pa tudi take, ki zavračajo sodelovanje z državnimi oblastmi, javno spregovorijo o kršenju pravic, kritizirajo birokratizacijo pomoči in nasilje na mejah ter eksternalizacijo migracijskih politik ali celo delujejo mimo zakonskih okvirov ter državnih in meddržavnih direktiv, če jih prepoznajo kot škodljive za življenje ljudi na poti.

Humanitarizem zaznamuje ambivalentna politika – politika sočutja, ki se hkrati pojavlja kot politika neenakosti in politika solidarnosti – ki praviloma depolitizira trpljenje, posamezne humanitarne pobude pa s svojim specifičnim pristopom k delu, na primer s prepovedanimi in kriminaliziranimi reševalnimi akcijami (glej **kriminalizacija solidarnosti**), repolitizirajo ne le tuje trpljenje, temveč tudi humanitarno delovanje (Cuttitta 2018; Sinatti 2019). To pa ne pomeni, da tovrstne organizacije niso prežete s humanitarnimi aporijami in da niso del paradoksne »politično-apolitične« narave humanitarizma (Redfield 2012). Skupna lastnost vseh humanitarnih pobud, ne glede na to, ali gre za mednarodne ali vernakularne, profesionalne ali laične oblike, je univerzalistično pojmovanje človeškosti oziroma ideja, da si vsi ljudje zaslužijo pomoč zato, ker so človeška bitja (Brković 2020: 225). Razlike med mednarodnimi in vernakularnimi pobudami, ki so pogojene z družbeno-kulturnimi, zgodovinskimi in političnimi okolji,

v katerih nastajajo in delujejo, kot tudi dejstvo, da neodvisne, *ad hoc* prakse pomoči v glavnem ne podlegajo birokratiziranim in standardiziranim razumevanjem **RANLJIVOSTI**, so značilnosti humanitarnega sektorja (Brković 2020: 225). Če spremljamo primere pobud, ustanovljenih leta 2015, vidimo, da so nekatere oblike sistematizacije in birokratizacije pomoči neizbežne za trajno delovanje nevladnih organizacij, predvsem zaradi zakonskih norm in zahtev donatorjev, povezanih s financiranjem in razdeljevanjem donacij (gl. npr. Pozniak 2022). Najpomembnejša razlika je zmožnost posameznih organizacij in skupin, da kljub neizbežnemu podrejanju zakonitostim neprofitnega sektorja in neoliberalnega kapitalizma ohranjajo nenehno kritičnost do humanitarne apolitičnosti in pokroviteljstva.

Nenazadnje, vse večja prisotnost neodvisnih humanitarnih organizacij in pobud od spodaj potrjuje razmislek, ki izhaja iz Fassinove teze, da se humanitarno upravljanje/vladanje ne dogaja onkraj ali na robu javnega, političnega prostora – slednjega opredeljuje delovanje legitimnih institucij, kot je država, pa tudi nevladnih in medvladnih organizacij – temveč v njegovem središču. Kot je predvidel Thomas Haskell (1985), ki je prepoznal povezavo med razvojem kapitalizma in humanitarnim čutom, lahko rečemo, da je humanitarizacija javnega prostora v družbeno-političnih okoliščinah, zaznamovanih z neoliberalizmom, privedla do sprememb v načinu delovanja civilnih političnih pobud. Pomembna prisotnost različnih *ad hoc* iniciativ humanitarne narave v javni sferi sodobnih družb govori v prid trditvi, da smo priča preoblikovanju političnega prostora. V tej novi razporeditvi javnost ni več zgolj poligon za ideološke spopade med različnimi pozicijami ali prostor, odprt za razpravo o pomembnih družbenih temah, temveč postaja prostor, odprt za izražanje osebne odgovornosti, čustev in moralnih občutkov. Nikolas Rose (1996; 2000) meni, da gre za odziv na uvajanje neoliberalnih politik, ki so na ideološki in operativni ravni privedle do razkroja družbe, s tem pa povzročile tudi zlitje osebne in politične domene, zaradi česar so se družbeni problemi začeli artikulirati kot etični, moralni problemi posameznikov (prim. Muehlebach 2012). Znotraj takšne ureditve zavzema humanitarni razum kot načelo legitimacije osebne in skupnega delovanja pomembno mesto v sodobni politiki.

Industrija

ROMANA POZNIAK IN DRAGO ŽUPARIĆ-ILJIĆ

Na prekarna migracijska gibanja in z njimi povezano humanitarno delovanje neizbežno vplivajo trg in sodobne ekonomske politike. Ne glede na to, da se v literaturi nemalokrat pojavljata ločeno, sta humanitarna in migracijska industrija dva izrazito povezana pojava. Humanitarna industrija (Duffield 2012) se nanaša predvsem na sektor »pomagajočega dela« oziroma na mrežo institucij, neprofitnih organizacij, podjetij in vseh drugih akterjev ter procesov, vključenih v neko obliko finančne in poslovne izmenjave pri organizaciji, pridobivanju in razdeljevanju humanitarne, pa tudi razvojne pomoči. Poleg tega se humanitarna pomoč povezuje z nujno pomočjo, **REŠEVANJEM** življenj in neposrednim delom v kriznih situacijah, medtem ko razvojna pomoč vključuje podporo za obnovo obstoječih infrastruktur ter pomoč pri vzpostavitvi novih materialnih in nematerialnih infrastruktur v

»nerazvitih« in/ali »pokrznih« okoljih. V zadnjem času pa je, zlasti v kontekstu trajnih kriz (glej **humanitarizam otpornosti**), prišlo do znatnega prekrivanja med humanitarnimi in razvojnimi področji dela, kar med drugim vključuje proces politizacije **HUMANITARIZMA**, pa tudi njegovo instrumentalizacijo za doseganje zunanjepolitičnih ciljev zahodnih držav (Barnett 2011). Zapovedi birokratizacije in standardizacije, pa tudi strožje donatorske politike, v spregi z neoliberalnimi spremembami dela, so sprožile tekmovalnost med humanitarnimi organizacijami. Prizadevanje za to, da si izmislijo privlačne projekte, s katerimi bodo pritegnile donatorje, organizacije vse bolj sili k zatekanju k tehnokratskim rešitvam pri upravljanju kriznih situacij, ki so sicer značilne za poslovni sektor. Vodilo tehnokratskega načina reševanja problemov in komodifikacija humanitarne pomoči sta del neoliberalne, tržne racionalnosti. V tem kontekstu je prišlo do ekonomizacije vseh družbenih sfer, vključno s političnim življenjem (Brown 2015: 40), kar je imelo za posledico »marketizacijo« ali sprejemanje javnih politik po nareku trga (Cuttitta 2018). Procesi, kot sta marketizacija in ekonomizacija političnega delovanja, omogočajo političnim akterjem, da prikrijejo resnične cilje na videz tehnično usmerjenih politik (Cuttitta 2018: 634). To posledično prispeva k depolitizaciji humanitarnega delovanja ter poudarja dejstvo, da so protislovja in antagonizmi vpeti v sam pojem humanitarizma (gl. Fassin 2010; Pozniak 2022).

Pojem, soroden konceptoma humanitarnega biznisa (Weiss 2013) in industrije, ki v kontekstu raziskovanja označuje prakse in politike mednarodne pomoči, pa tudi živeto izkušnjo (ang. *lived experience*) ter vsakdanjik profesionalnega in drugih oblik humanitarnega dela, je angleški izraz *aidland*. Ker ni ustreznega prevoda, se moramo zadovoljiti z opisnim prevodom pojma kot sveta humanitarnih delavk in delavcev, njihovih življenjskih in delovnih okoliščin, praks, pričakovanj ter interakcij, ki iz tovrstnega delovanja izhajajo, kakor tudi procesov, povezanih s pomočjo, ki v glavnem prihaja iz smeri globalnega Severa proti **globalnemu Jugu**. Pokrajini mednarodne pomoči najpogosteje pripisujemo mobilnost v vseh smereh in različicah, zato je njena najbolj reprezentativna definicija, sicer ena izmed prvih, tista, pri kateri gre za »sled«, ki priča o tem, »od kod tuja pomoč prihaja in kam je namenjena«, ter o vsem, kar se z njo zgodi po tem. »Stopiti v *aidland* je kot sestopiti z enega planeta na drugega, virtualnega, kar pa ne pomeni, da je kaj manj resničen za tiste, ki na njem delajo, so od njega odvisni ali so na kakršen koli način pod njegovim vplivom« (Apthorpe 2005 po Harrison 2013: 263). Elizabeth Harrison pojem uporablja previdno, saj meni, da ne zajema vseh akterjev in diskurzov humanitarnega sektorja, pa tudi zaradi dejstva, ker osredotočanje etnografije na

profesionalne humanitarce odvrača pozornost od politik razvojnega intervencionizma ter pri tem utrjuje binarne predstave med »pomaga-jočimi« in »prejemniki pomoči« (Harrison 2013: 264). Anne-Meike Fechter (2012) odgovornost za reprodukcijo te dihotomije, poleg drugih dejavnikov, pripisuje temu, da se raziskovalci skoraj izključno osredotočajo na tuje trpljenje, pri čemer se iz humanitarcev bodisi dela junake ali pa se jih, v kontekstu sodobnejših kritik humanitarizma, vidi kot soudeležence v geopolitičnih režimih nadzora.

Skupna vrednost humanitarne pomoči v letu 2021 je bila ocenjena na več kot trideset milijard ameriških dolarjev (ALNAP 2022: 49), humanitarni sektor pa že od konca prejšnjega stoletja uživa sloves privlačnega poklica. Znano je tudi, da gre za zelo negotov, četudi včasih izdatno plačan poklic, ki pa ga lahko hkrati razumemo kot prekar-nega, toda tudi družbeno privilegiranega, zlasti v kontekstu zaposlovanja lokalne delovne sile v tranzicijskih, vojnih in povojnih okoliščinah (Baker 2014). Čeprav k delovni sili humanitarnega sektorja najpogosteje prištevamo zdravnike in medicinsko osebje, socialne delavce, prevajalce in podobne poklice, pa v to skupino spadajo tudi mnoga delovna mesta, ki se ne štejejo za izrecno humanitarna, vendar so nujna za vzdrževanje celotnega sistema, denimo logistični in administrativni poklici, strokovnjaki s področja zaposlovanja, vozniki, čistilci, informatiki, pa tudi področno usmerjeno osebje v zadevah, povezanih z **BEGUNSTVOM** ter spolno zaznamovanim nasiljem, ali strokovnjaki za vzpostavitev in koordinacijo **KAMPOV** ter začasnih begunskih naselij. Kot izpostavlja Silke Roth (2015: 47), neprofitni sektor ponuja nižje plače, manj ugodnosti, nižjo stopnjo sindikalne organiziranosti, pri čemer med zaposlenimi prevladujejo bele visokoizobražene ženske srednjega razreda, ki v primerjavi z zasebnim in javnim sektorjem pogosteje zasedajo vodilne položaje. Čeprav se v marsičem prekrivata, humanitarne industrije ne gre enačiti z mnogo širšim nevladnim, neprofitnim sektorjem, ki vključuje mednarodne in lokalne organizacije civilne družbe, dejavne na področju družbenih sprememb, socialne skrbi in človekovih pravic. Po podatkih iz leta 2020 je humanitarni sektor zaposloval prek 630.000 delavcev v državah, ki so jih prizadele krize (ALNAP 2022: 63), kar pomeni, da je skupno število, vključno z zaposlenimi v administrativnih središčih humanitarnih organizacij v zahodnih državah, še toliko večje. Od teh 630.000 delavk in delavcev je devetdeset odstotkov zaposlenih iz lokalnih okolij, najpogosteje iz držav globalnega Juga, ki v glavnem ne pripadajo kategoriji belih visokoizobraženih žensk, kot je to v primeru nevladnih organizacij globalnega Severa. Hkrati, kot je opozoril Antonio De Lauri, se v medijih in javnem, političnem diskurzu migracije najpogosteje predstavljajo skozi

podobo invazije revnih in nevarnih prebivalcev, ki se gibljejo z globalnega Juga proti globalnemu Severu, medtem ko se o mobilnosti humanitarnih delavcev, ki se gibljejo v nasprotni smeri, ne govori veliko, kot tudi ne o posledicah tega gibanja. Mednje De Lauri prišteva »ustvarjanje vzporednih ekonomskih sistemov, rast cen osnovnih dobrin« ter poglobljanje razkoraka med tistimi, ki se s tem poklicem ukvarjajo, in tistimi, ki so iz njega izključeni (2016: 6). V kontekstu migracij, na primer, Deanna Dadusc in Pierpaolo Mudu (2022) humanitarni industrijski kompleks vidita kot skupek organizacij ter institucij, ki z dejavnostmi znotraj javnega in zasebnega sektorja sodelujejo v mnogih vidikih izbora in reguliranja gibanja migrantov, kot tudi pri spodbujanju dobrodelne in humanitarne retorike ter retorike dobrodelnosti, utemeljene na načelih nujnosti in podpore. S tem humanitarna industrija pravzaprav podpira varnostno pri discipliniranju, nadzorovanju in podrejanju migrantov ter pri depolitizaciji njihovega položaja, pa tudi pri **kriminalizaciji solidarnosti** in sodelovanja, ki sta usmerjena v emancipacijo migrantov ter njihovo zmožnostjo delovanja (ang. *agency*) (glej **AVTONOMIJA**). V literaturi dobro znana ter empirično in teoretsko razdelana zveza med humanitarnimi ter varnostnimi politikami (gl. npr. De Lauri 2018; Pallister-Wilkins 2015; 2017; Walters 2011) se kaže, na primer, v nacionalnih in mednarodnih vlaganjih v tehnologije zaščite meja, kot tudi v nevtralnem odnosu mnogih humanitarnih organizacij do restriktivnih migracijskih politik ter v njihovi posredni vpletenosti v izvajanje taistih politik, zaradi katerih migranti potrebujejo zaščito in pomoč.

Za razliko od humanitarne industrije, ki spremlja gibanje in razporejanje mednarodne pomoči, so pomeni migracijske industrije večplastni, povezani z migracijskimi pojavi in procesi. Ti vključujejo del humanitarnega kompleksa, vendar se predvsem nanašajo na migracijsko infrastrukturo in nadzor ter na vrsto posamičnih in kolektivnih akterjev, vlog in struktur (Nyberg Sørensen in Gammeltoft-Hansen 2013). Znotraj migracijske industrije so migracije po eni strani označene za varne, urejene, prostovoljne in zakonite, po drugi strani pa neprosto-voljne, neregularne/**iregularizirane** ter nezakonite. Izraz migracijska industrija izvira iz raziskovanja mednarodnih organizacij v obdobju od sedemdesetih let 20. stoletja dalje, ko je sprva označeval predvsem omogočanje migracij s strani različnih akterjev, ki povezujejo izvirne države s ciljnimi državami. Poznejše opredelitve so pojem razširile na družbeno dinamiko ter infrastrukturne elemente, ki izvirne in ciljne države povezujejo prek formalnih, zakonitih, ter neformalnih,

nezakonitih praks vseh akterjev, ki sodelujejo v migracijskem procesu, bodisi ga sprožajo, omogočajo ali poskušajo nadzorovati (Hernández-León 2005). Stephen Castles, Hein de Haas in Mark Miller (2013) razumejo migracijsko industrijo kot mezostrukturno, umeščeno med makroraven države in mednarodnih institucij ter mikroraven družbenih mrež, ki omogočajo izpeljavo migracije in postmigracijskih praks.

Ninna Nyberg Sørensen in Thomas Gammeltoft-Hansen trdita, da »migracijska politika, regulacija trga dela, zahteve, povezane z izdajo vizumov, mejni nadzor in tako naprej skoraj vedno ostajajo bistveno ozadje, potrebno za razumevanje načinov, na katere se pojavijo in delujejo akterji migracijske industrije« (2013: 11). Ti akterji so vsi tisti, ki zagotavljajo različne storitve za omogočanje mobilnosti ljudi prek mednarodnih meja, vodi pa jih predvsem želja po finančnem zaslužku. Sem sodijo delodajalci, posojilodajalci, najemniki, ponudniki storitev namestitve in prevoza, potovalne agencije, agencije za posredovanje zaposlitev, tihotapci in trgovci z belim blagom, pa tudi snovalci in izvajalci javnih politik, kot so socialni delavci, medkulturni mediatorji, izobraževalci, novinarji in drugi medijski delavci, raziskovalci, pravniki, odvetniki in sodniki, drugi uslužbenci izvršilne oblasti in tako naprej. Odkar je na Hrvaškem, denimo, od začetka leta 2021 omogočeno zaposlovanje tujih delavcev brez kvot, industrija delovnih migracij raste. Po podatkih iz medijev, ki se sklicujejo na hrvaško Ministrstvo za notranje zadeve (MUP), je na Hrvaškem trenutno dejavnih 424 agencij za posredovanje zaposlitev in 446 agencij za začasno zaposlovanje,¹ medtem ko je leta 2022 dovoljenje za delo in bivanje v skupnem seštevku pridobilo oziroma podaljšalo skupno 124.121 oseb. Največ teh oseb je bilo državljanov držav bivše Jugoslavije, na tretjem mestu pa so bili državljani Nepala, ki so jim izdali 12.222 dovoljenj.² Po uradnih podatkih MUP-a so med januarjem in aprilom leta 2023 izdali 54.592 dovoljenj.³ Mnoge agencije za zaposlovanje so se specializirale prav za »uvoz« tujih delavcev. Promocijski video na spletni strani ene od agencij tako pravi:

Če želimo biti družba napredka, moramo ustvarjati rast vseh vej gospodarstva. Brez predanih, poštenih in delovnih ljudi takšen napredek ni mogoč, saj se tudi najboljše ideje, ponudbe in posli lahko uresničijo le z ekipo, ki ima pripravljen odgovor na vsak izziv. S prihodom

1 <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/u-hrvatskoj-je-viseod-115-000-stranih-radnikadovode-ih-424-agencije-zaposredovanje-15293929>

2 <https://lidermedia.hr/biznis-i-politika/rekordan-broj-stranih-dozvola-u-2022-najvise-iz-zemalja-u-okruzenju-i-nepalaca-148385/>

3 https://mup.gov.hr/UserDocsImages/2023/5/Statistika_dozvola%20za%20boravak%20i%20rad_travanj.pdf

filipinskih delavcev so mnoga hrvaška podjetja že našla odgovor na izziv pomanjkanja delovne sile. Pošteni, delovni in predani filipinski delavci so po celem svetu prepoznani kot sinonim za kakovost.⁴

Poleg tega, da se na migrante gleda skoraj izključno kot na vir delovne sile, je družbeni napredek izenačen s finančnim in ekonomskim napredkom, medtem ko so kot ključni dejavnik za doseg rasti in razvoja izpostavljeni »delavni in predani filipinski delavci«. Ta marketinška strategija, ki spaja rešitve za pomanjkanje delovne sile, družbeni napredek in delovno etiko filipinskih delavcev, potrjuje tezo, da neoliberalna racionalnost kolonizira in instrumentalizira skoraj vse družbene vidike (Brown 2015), vključno z migracijskimi procesi. Če upoštevamo, da je bilo, glede na sporočilo za javnost MUP-a, v letu 2022 evidentiranih »362 tujih državljanov (z veljavnim ali poteklim dovoljenjem za bivanje in delo), ki so nezakonito prečkali državno mejo ali nezakonito bivali v državi«, lahko vidimo, da so osebe, ki na Hrvaško pridejo prek struktur zaposlovanja »tujih« delavcev, prav tako kot prosilci za azil, podvržene iregularizaciji ter da se v okviru evropskega režima migracij industrija »uvoza migrantskih delavcev« pretaka v tihotapsko industrijo.

Vzporednice s sfero podjetništva ter širše pojmovano ekonomsko sfero, vključno s tovarniško oziroma danes strojno proizvodnjo visoke tehnologije, niso naključne, saj migracijska industrija vključuje tudi poslovne subjekte, kot so podjetja za informatiko in visoko tehnologijo, ki gradijo sisteme za nadzor nad mejami, izdelujejo biometrična tehnološka sredstva za nadzor in sledenje, ustvarjajo sofisticirane digitalne storitve za beleženje in obveščanje o primerih nedovoljenega gibanja in podobno. V tem smislu lahko govorimo tudi o industriji ali industrijah mejnih režimov, ki so usmerjene k fizičnemu in pogosto militariziranemu, pa tudi digitaliziranemu nadzoru mej ter upravljanju mobilnosti in tako imenovanih migracijskih kriz. Vključujejo tudi tiste akterje, ki vzpostavljajo in upravljajo prostore prisilne imobilizacije znotraj ozemlja držav, kot so detencijski centri (glej **DETENCIJA**), ter tiste, ki izvajajo ali omogočajo izvajanje deportacij. Ruben Andersson (2016) je s kritiko tistega, kar imenuje »industrija ilegalnosti« (ang. *illegality industry*), pokazal, da evropski pristop k upravljanju migracij poudarja finančne, politične in družbene stroške zagotavljanja varnosti na mejah. S potiskanjem migracij v ilegalnost se v očeh domače javnosti skušajo upravičiti restriktivni ukrepi migracijskih in mejnih

režimov, migracije se tako predstavljajo kot nacionalno in mednarodno tveganje ter grožnja, katerih zaježitev zahteva našete stroške. Na to kaže že več let trajajoče opremljanje hrvaške mejne infrastrukture s sofisticirano tehnologijo, ki je običajno financirana iz sredstev Evropske unije. Po podatkih, ki jih je zbrala Mreža za monitoring nasilja na mejah (*Border violence monitoring network* – BVMN), so droni v vrednosti prek 35.000 evrov ter manjša brezpilotna letala velikega dometa v vrednosti prek dveh milijonov evrov, ki lahko neprekinjeno letijo do devet ur in pol, le nekateri od primerov opreme, ki jo je v zadnjih letih kupilo hrvaško Ministrstvo za notranje zadeve.⁵ V prid temu govori tudi novica, da je bil konec leta 2022 podpisan *Sporazum o neposredni dodelitvi finančnih sredstev iz Fonda za integrirano upravljanje meja* (*Sporazum o izravnoj dodjeli finansijskih sredstava iz Fonda za integrirano upravljanje granicama*) v skupni vrednosti prek trinajst milijonov evrov. Kot je zapisano na spletnih straneh Ministrstva za notranje zadeve Republike Hrvaške:

Nakup se izvaja s ciljem izboljšanja nadzora zunanje meje Evropske unije, preprečevanja nezakonitih migracij, odkrivanja in preiskovanja kaznivih dejanj terorizma in drugih hudih kaznivih dejanj ter izboljšanja nadzora bivanja državljanov tretjih držav, v smislu prekoračitve kratkotrajnega bivanja v državah članicah.⁶

Tanya Golash-Boza (2009: 296) piše o »priseljenskem industrijskem kompleksu«, ki ga opredeljuje kot »stiščišče interesov javnega in zasebnega sektorja pri kriminalizaciji nedovoljenih migracij (glej **krimigracija**), izvajanju zakonodaje o priseljavanju ter spodbujanju 'protiilegalne' retorike«. Migracijska industrija deluje tako, da bodisi spodbuja bodisi omejuje, oblikuje, omogoča, lajša ali otežuje migracije ter sredstva in storitve, ki so z njimi povezane, pa tudi s predmigracijskimi in postmigracijskimi fenomeni in procesi. Vloga različnih oblik podpore in posredovanja, ki to industrijo vzdržujejo, v kateri koli fazi in organizacijski obliki, vedno znova ustvarja in odraža neravnovesje v razmerjih moči ter družbene neenakosti, ravno zato, ker migracijska industrija prinaša različne izide in izkušnje mobilnosti ter nemobilnosti glede na spolne, starostne, pravne, razredne in druge statuse ter možnosti ljudi na poti (gl. Cranston idr. 2018). Po drugi strani pa je ena od pogostih kritik tega pristopa, da izpušča perspektivo samih migrantov v celotni

5 https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Racism/SR/RaceBordersDigitalTechnologies/Border_Violence_Monitoring_Network.pdf

6 <https://mup.gov.hr/nabava-operativne-opreme-zagranicnu-kontrolu-za-potrebe-es-a/290091>

migracijski industriji, z osredotočanjem na različne družbene, politične, ekonomske in druge strukture, ki upravljajo ter nadzirajo različne vidike (ne)mobilnosti (Schapendonk 2018). Migrantske socialne mreže so neizbežen del migracijske industrije, saj temeljijo na transnacionalnih družinskih vezeh in odnosih, ki lahko prispevajo k transnacionalnemu političnemu organiziranju, izvajanju denarnih nakazil in podobno. Po podatkih Svetovne banke so samo denarna nakazila, kot del migracijske industrije, znašala 626 milijard dolarjev.⁷

Del migracijske industrije so tudi globalne tihotapske mreže. Medtem ko se tihotapljenje prikazuje kot moralno sporna in nezaakonita praksa, ki izkorišča človeško nemoč, pa mednarodne politike, usmerjene v preprečevanje tihotapljenja, ne ponujajo alternativnih rešitev, ki bi prekariziranim in iregulariziranim skupinam omogočile varen dostop do zahodnih držav. Splošne smernice so zajete v *Globalnem sporazumu o varnih, urejenih in regularnih migracijah* (*Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migrations*, UN A/RES/73/195), vendar pa je ta sporazum, kot je opisal Corey Robinson (2024: 15), v skladu z okvirom globalnega upravljanja migracij, ki se osredotoča predvsem na tehnomenedžersko regulacijo migracijskega gibanja. Z opisovanjem praks, kot je »izgradnja kapacitet« za preprečevanje tihotapstva ter »evrocentrične [...] zaskrbljenosti glede sposobnosti držav globalnega Juga, da preprečijo iregularne migracije v države blaginje«, Robinson opozarja, da tovrstni državni in meddržavni sistemi upravljanja ustvarjajo ter reproducirajo depolitizirane razlage migracijskih gibanj (2024). V tem okviru se tihotapljenje še vedno obravnava izključno z upravljavsko-varnostne perspektive, ki poudarja zaščito državne suverenosti ter zanemara vidika humanitarnosti in **SOLIDARNOSTI**, ki se ustvarjata prek tihotapskih povezav, pa tudi zapleten odnos med tihotapljenjem in iregulariziranim gibanjem (npr. Zorn 2021).

Presečišča humanitarne in migracijske industrije v kontekstu balkanske migracijske poti najbolje prikazujejo odzivi lokalnih in državnih služb ter humanitarnih organizacij na izredne razmere. Čeprav za izkušene raziskovalce in aktiviste situacije, kot so množični tranzit beguncev leta 2015, pregon velikega števila beguncev s hrvaških meja v Bosno in Hercegovino od leta 2017 dalje ter povečan tranzit beguncev in drugih migrantov čez Hrvaško v letu 2022, niso bile nepričakovane, so jih lokalne in mednarodne strukture skrbi praviloma obravnavale

7 <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/11/30/remittances-grow-5-percent-2022>

kot začasne in izredne okoliščine. Pri tem so izhajale iz prej opisanega tehnokratskega upravljanja, pri čemer so v ozadje potisnile družbeni in zgodovinski kontekst ter lastno odgovornost za razvoj teh situacij. Če govorimo o ekonomskih in finančnih vidikih kriznih režimov skrbi in nadzora, je pomembno poudariti, da je v begunskem **kampu v Slavonskem Brodu** leta 2015 dnevno delalo med dvesto in tristo ljudi, pri čemer je bil pomemben delež zaposlen prek takrat aktualnega ukrepa aktivne politike zaposlovanja v okviru »javnih del« (skupno približno sto delavcev). Poleg tega sta bila, zaradi prisotnosti velikega števila humanitarcev iz domačih in mednarodnih organizacij, v času delovanja tega kampa storitveni sektor ter dejavnosti oddajanja sob, hiš in stanovanj v Slavonskem Brodu v občutnem porastu (Pozniak 2019). Podobni situaciji smo priča v Bosni in Hercegovini v zadnjih nekaj letih, predvsem v Unsko-sanskem kantonu v bližini meje s Hrvaško. IOM je v začetku leta 2021 objavila, da jim je bilo v »zadnjih dveh letih odobrenih približno 78 milijonov evrov, v glavnem iz fondov Evropske unije, za financiranje migrantske krize v Bosni in Hercegovini«, pri čemer pa je bilo takrat ocenjeno tudi, da IOM »zaposluje 423 oseb v sprejemnih centrih in v svojih terenskih ekipah«. ⁸ O vsotah in načinih porabe teh sredstev so potekale polemike, pojavljali pa so se tudi »dvomi glede transparentnost«, ⁹ kar potrjuje argument Ilane Feldman (2018: 166) o tem, da je korupcija eden od ključnih elementov, ki določajo pogoje in obveznosti humanitarnega dela. Poleg tega, da se pojavlja kot mehanizem humanitarnega upravljanja, ki begunce in druge tako imenovane subjekte pomoči podvrže raznim preverjanjem humanitarnih organizacij, sumničavost kaže na poenostavljeno definicijo, prisotno v javnem diskurzu, po kateri humanitarizem ne bi smel biti povezan s ponarejanjem, krajo ter nepravilno in netransparentno razdelitvijo sredstev (Feldman 2018: 166).

Čeprav zneski niso tako visoki kot v prej omenjenem primeru, številne domače organizacije, dejavne na področju begunstva in migracij, beležijo rast. Tako je nekdanji vodja JRS izjavil, da so v obdobju med letoma 2014 in 2020 zrasli iz organizacije z dvema zaposlenima na Hrvaškem v organizacijo s 45 zaposlenimi na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji ter na Kosovem (gl. Pozniak 2021). ¹⁰ Delovna mesta so se odprla tudi v drugih nevladnih organizacijah, celo v tistih, ki

8 <https://www.index.hr/vijesti/clanak/za-migrante-u-bih-stigli-milijuneura-pomoci-pojavile-se-sumnjeu-transparentnost/2246513.aspx>

9 <https://www.slobodnaevropa.org/a/novac-za-pomo%C4%87-migrantima-nijeupla%C4%87ivan-prekojedinstvenog-ra%C4%8Dunabih/31046344.html>

10 <https://www.index.hr/vijesti/clanak/tvrtko-barun-vise-necevoditi-isusovaku-sluzbu-zaizbjeglice/2188513.aspx>

so sprva delovale kot neodvisne civilne iniciative. Proces »NVO-izacije« oziroma preoblikovanja domačih humanitarnih pobud v nevladne organizacije nas ne preseneča, glede na to, da so bile zaradi zakonskega okvira in *Zakona o humanitarni pomoči (Zakon o humanitarnej pomoči, NN 102/15, 98/19)* na neki način prisiljene formalizirati svoje delovanje, da bi lahko zbirale in razdeljevale humanitarne pomoči. Zaradi nepredvidljivosti financiranja ter pritiskov, da pri svojem delu ostanejo zanesljive in odgovorne tako do uporabnikov storitev kot do donatorjev, se nevladne organizacije soočajo s številnimi omejitvami in protislovji, zlasti zaradi prizadevanja, da obdržijo pristno funkcijo krepitve civilne družbe, ki je pogosto v navzkrižju s politikami velikih donatorjev (Banks idr. 2015: 709). O tem in podobnih fenomenih se je pisalo tudi v kontekstu razvoja civilnega sektorja v povojnem in postsocialističnem okolju devetdesetih letih prejšnjega stoletja in prvih letih novega tisočletja (gl. npr. Stubbs 2001; 2012; Bagić 2004; Baker 2014). Razlika med civilnimi iniciativami in uveljavljenimi humanitarnimi agencijami je v načinu, na katerega izvajajo in artikulirajo načela dela, razdeljenega med humanitarne dejavnosti (ki veljajo za apolitične), ter dejavnosti s političnim predznakom, med katerimi so v ospredju aktivistično angažirane, ki skušajo izražati solidarnost z ljudmi na poti. Čeprav delujejo v okvirih humanitarne in migracijske industrije, to ne izniči nujno politično angažiranih pozicij posameznih lokalnih organizacij. Te lahko in pogosto tudi dejansko sodelujejo z donatorji, ki podpirajo delo razdeljevanja humanitarne pomoči, vendar se tudi, denimo, zagovorniško angažirajo proti **PUŠBEKOM**.

Nujno je problematizirati vlogo akademskih struktur, svetovalnih poslovnih subjektov, kot so *think-tanki*, strokovnjakov in analitikov, ki prav tako sodelujejo v migracijski ter humanitarni industriji z ustvarjanjem in kroženjem znanja ter priporočil o različnih vidikih migracij, ki imajo lahko normativno, predpisujočo dimenzijo, pa tudi znanstvenikov, ki prek prostovoljskih in humanitarnih akcij pridobivajo dostop do raziskovalnega terena. Izhodišča nekaterih med njimi, zlasti tistih iz antropoloških disciplin, kot so kritične študije mej in kritične študije humanitarizma, si vseeno prizadevajo premišljati lastne raziskovalne izkušnje, moralno odgovornost in pozicije moči glede na temo, udeležence v raziskavah, domet znanstvenih spoznanj ter potencial za družbene spremembe.

Izbris

JELKA ZORN IN URŠULA LIPOVEC ČEBRON

Kot je pojasnjeno pod pojmom **BEGUNSTVO**, je značilnost sodobnih beguncev, da je zanje dostop do članstva v novi skupnosti zapleten. Ne ostanejo le brez doma in domovine, temveč tudi brez političnega prostora v novem okolju. Oznaka begunec je situacijska, toda tudi normativna, saj se osebam s tem poimenovanjem prizna ali odreče pravica do »uzakonitve« njihovega statusa.

Šestindvajsetega februarja 1992 je Ministrstvo za notranje zadeve (MNZ) izbrisalo 25.671 oseb iz registra stalnih prebivalcev Republike Slovenije. Tako se je skupina ljudi, ki po osamosvojitvi Slovenije niso pridobili slovenskega državljanstva, znašla v pravnem limbu ilegaliziranosti. Vendar za razliko od iskalcev zatočišča in migrantov ti slovenski prebivalci niso prečkali meje, temveč so »meje prečkale njih« (prim. Mreža Frassanito 2006). Posledica birokratskega nasilja

novonastale države Slovenije je bila v tem, da so nekdanji (jugoslovanski) sodržavljeni s stalnim bivališčem v Sloveniji izgubili pravico do življenja v Sloveniji, pa tudi vse ekonomske, politične, socialne in druge pravice. Za te prebivalce je začel veljati *Zakon o tujcih* (Ur. l. RS 1/91), in sicer na način, kot bi v državo vstopili nelegalno, in to šele po osamosvojitvi Slovenije. Nasprotno pa so prebivalci s tujim državljanstvom (na primer avstrijskim, nemškim, italijanskim), ki so pred osamosvojitvijo Slovenije imeli dovoljenje za začasno ali stalno bivanje, to dovoljenje avtomatično obdržali tudi po osamosvojitvi (Kogovšek in Petković 2010).

Formalna izključitev iz politične skupnosti je imela za osebe, ki so bile izbrisane iz registra stalnih prebivalcev, drastične in trajne posledice. Skozi leta političnega boja pa so vseeno iz žrtev birokratske samovolje ter objektov nadzora, izključevanja in poniževanja postali politični subjekti. S svojim političnim in pravnim delovanjem so razkrivali ter artikulirali probleme pravne države, nadzora, državljanstva in nacionalizma. Njihovo poimenovanje samih sebe kot izbranih je posledica razkrivanja državnega terorja – slovenska država je njihovo politično članstvo (status prebivalcev Slovenije) dobesedno izbrisala in jim odvzela pravice, ki so jim pripadale kot državljanom. Spodnji citat ene od izbranih oseb prikazuje način in posledice te nenadne izključitve:

Ko sem šla na občino, [...] je moja osebna še veljala. Oni pa so mi jo uničili. Preluknjali. Pravi: »Vi ste izbrisani.« Kako sem jaz izbrisana, če pa sem bila ves čas prijavljena na istem naslovu in nikamor nisem šla? Potem nisem niti otroških dobila, niti socialne, nič. (Emina v Zdravković 2010: 251)

Proces ilegalizacije državljanov bivše Jugoslavije je potekal brez javne razprave, pravzaprav v tajnosti. V enem od navodil upravnim enotam po vsej Sloveniji je tedanji minister za notranje zadeve, Igor Bavčar, zahteval, da se morajo »pridobljene pravice« tem prebivalcem »odmisлити«. ¹ Izbris iz registra stalnih prebivalcev je imel, kot je bilo že zapisano, daljnosežne posledice, ki še trajajo. Ukrepi, povezani z izbri- som, segajo v obdobje administrativnega in simbolnega razmejevanja Slovenije od nekdanjih republik Jugoslavije ter procesa pridruževanja Evropski uniji in s tem sprejemanja evropske migracijske politike **varnostnizacije**, odvracanja in izključevanja.

1 Pismo ministra za notranje zadeve Igorja Bavčarja Vladi Republike Slovenije z dne 4. 6. 1992. Dokument je natisnjen na zadnji strani *Časopisa za kritiko znanosti*, 2007, 35(228), tematska številka *Zgodba nekega izbrisana*, ur. Lipovec Čebtron, Uršula, in Zorn, Jelka.

Razpad nekdanje Jugoslavije so spremljali oboroženi spopadi, taborišča, **SMRTI** in izgon na stotisoče ljudi na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini. Mnogi so zatočišče poiskali v Sloveniji, ki jim je ponudila osnovno pomoč, vendar jim je tudi omejila svobodo gibanja in pravico do dela. Poleg slabih življenjskih razmer so se soočili tudi s splošno odklonilnim odnosom vladajoče politike do beguncev. Nanje se je gledalo kot na socialno breme, varnostno in kulturno grožnjo (Hajdarević 2022). V tem obdobju so se etnonacionalistični občutki razpihovali s poveličevanjem Slovencev kot Evropejcev po eni strani in s preziranjem drugih narodov nekdanje Jugoslavije po drugi. Druge republike Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) so bile označene kot »Balkan«, ki je simboliziral nerazvitost, neciviliziranost in vojno, medtem ko se je Slovenijo istovetilo z ekonomsko razvitostjo in demokracijo oziroma »zgodbo o uspehu«. Prej omenjeni begunci iz Hrvaške in Bosne in Hercegovine, kot tudi vsi tisti, ki so se priselili iz drugih republik v času skupne države Jugoslavije, so bili v Sloveniji negativno stereotipizirani in dojemani kot Drugi. V sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja so v Slovenijo prihajali kot delavci in delavke, po osamosvojitvi pa so bili obravnavani zgolj skozi etnonacionalistične kategorije. Politizacija etničnosti se je odvijala na državni in vsakodnevni družbeni ravni (Zorn 2010, prim. Petrović 2022). Podobno je bilo tudi na Hrvaškem, kjer so etnonacionalistični občutki podpihovali vojno in vsakodnevno nasilje v družbi. Duško Petrović (2022) pojasnjuje proces nastajanja novih držav na prostoru nekdanje Jugoslavije ter množenja meja navznoter skozi normalizacijo izrednega stanja in suspenz zakonodaje. V Sloveniji se je, tako kot na Hrvaškem, povečala moč izvršilne oblasti in policije. Za nacionalizem in rasizem je značilno, da se »sovražnik« ne definira glede na to, kar oseba ali določena skupina počne ali ne počne, temveč glede na »napačne krvne celice« (Petrović 2022: 12). Takšna razmerja moči so bila institucionalizirana z *Zakonom o državljanstvu Republike Slovenije* (Ur. l. RS 1/91), sprejetim po osamosvojitvi leta 1991, ki je bil, gledano retroaktivno, predpogoj za izbris.

Zakon o državljanstvu Republike Slovenije iz leta 1991 je določil dva načina transformacije jugoslovanskih državljanov v slovenske. Prvi način (na temelju državljanstva staršev ali *ius sanguinis*) je bil avtomatičen. Kdor je imel po takratnih predpisih državljanstvo Republike Slovenije in SFRJ (39. člen Zakona o državljanstvu RS), je postal slovenski državljan. Nekaj več kot devetdeset odstotkov prebivalcev Slovenije je bilo upravičenih do takega samodejnega preoblikovanja državljanskega

statusa. Tako je Republika Slovenija nadaljevala administrativno vodeno narodno pripadnost (v obliki republiškega državljanstva), ki je bila opredeljena v jugoslovanski Ustavi iz leta 1974 (Dedić idr. 2003; Kogovšek Šalamon 2016a). Pravni institut republiškega državljanstva širši javnosti ni bil znan, zato mnogi, ki so bili pozneje izbrisani, niso vedeli, da niso imeli slovenskega republiškega državljanstva. To se je, na primer, zgodilo Marku: »Sploh nisem vedel, da obstaja republiško državljanstvo. Niti sanjalo se mi ni. Vse življenje sem bil prepričan, da sem Slovenec, in tudi oba starša sta bila prepričana, da imam slovensko republiško državljanstvo« (Fistrič, Uršič in Marko 2011: 17–18).

Drugi način pridobitve slovenskega državljanstva je bil na podlagi vloge (na temelju kraja bivanja ali *ius domicili*): državljani drugih republik, ki so imeli na dan plebiscita o osamosvojitvi Slovenije (23. decembra 1990) prijavljeno stalno prebivališče v Republiki Sloveniji in so v Sloveniji tudi dejansko živeli, so lahko pridobili državljanstvo, če so v šestih mesecih oddali vlogo pri pristojnem občinskem organu za notranje zadeve (40. člen Zakona o državljanstvu RS). Večina prošenj je bila odobrenih. Na ta način je državljanstvo pridobilo približno 171.000 oseb (8,5 odstotka celotnega prebivalstva). Vloga za državljanstvo ni bila samo administrativni postopek, temveč je oblikovala razmerja moči znotraj nove državne pripadnosti: bila je simbolni dokaz zvestobe slovenski državi in slovenskemu narodu. Če vloga ni bila oddana, se je to razumelo kot izdaja. Tisti, ki niso postali slovenski državljani, so bili avtomatično izbrisani iz registra stalnih prebivalcev, o čemer priča tudi Ana Mezga: »Nisem vedela, da to [da nisem vložila zahteve za državljanstvo Slovenije] pomeni, da bom ostala brez vsega. Da ne bom več obstajala. Ni me bilo v računalniku, v rokah sem imela osebno, ki ni pomenila nič več. Pa še to so mi vzeli« (Simončič in Mezga 2011: 40).

Poleg državljanstva je morala nova država ob svojem nastanku opredeliti tudi pogoje za vstop in bivanje tujcev v Sloveniji. *Zakon o tujcih* (Ur. l. RS 1/91) bi moral določiti tudi, da imajo tisti, ki že živijo v Sloveniji, še naprej pravico do začasnega ali stalnega prebivališča. To pa se ni zgodilo, kar je vodilo v izbris 25.671 prebivalk in prebivalcev Slovenije. Ta nedorečenost v *Zakonu o tujcih* je bila pravna praznina. Praznina je odprla prosto pot izvršilni oblasti, ki je institucionalizirala izbris. Izbris je bil izvršen skrivaj: žrtve niso prejele nobenega obvestila ali odločbe o spremembi svojega statusa. Tajnost ukrepa je povzročila številne negativne psihološke posledice ter vplivala na dolgo trajajoči molk, preden se je začel politični in pravni boj izbrisanih. Naslednji citat kaže na nepredvidljivost in nedorečenost tega državnega ukrepa:

Spomnim se, da sem šla na občino v Ptuj nekaj rihtat. Mislim, da potrdilo o skupnem gospodinjstvu. Vem samo, da sem dala osebno tja. Uradnica mi jo je vzela, jo preluknjala in je bilo gotovo. V trenutku sem bila nihče. Rekla mi je, da sem od 26. 2. 1992 med izbrisanimi. Enostavno nisem vedela, za kaj gre. [...] Na občini so bili zelo freh, nesramni. [...] Nihče mi ni nič povedal, nič svetoval, kaj naj naredim. (Rižnar in Slavica 2011: 102–103)

Pomembno je izpostaviti, da se je izbris uveljavil z depešami, ne z zakoni. Slavko Debelak, takratni direktor Uprave za upravno-pravne zadeve in podsekretar na MNZ-ju, je 27. februarja 1992 vsem občinskim upravnim enotam za notranje zadeve poslal navodilo o izvajanju *Zakona o tujcih*. Bistvo tega navodila je bilo, da so osebni dokumenti oseb, »tudi če so izdani pri pristojnih organih v naši državi in so še veljavni«, zanje prenehali veljati. Jugoslovanski potni listi so za slovenske državljane veljali do 25. junija 1993, za izbrisane pa več kot leto dni manj, do 27. februarja 1992. Podobno je bilo tudi z osebnimi izkaznicami in voznškimi dovoljenji. O tehnično-administrativnem vidiku izbrisa in sovražnem okolju, v katerem se je zgodil, Bojan pravi:

Na moji osebni izkaznici so enostavno prečrtali podatke o stalnem bivališču in napisali: objavljen 26. 2. 1992. Takrat sem prvič izvedel, da sem bil izbrisan. Ampak o izbrisu seveda nisem bil obveščen. Zaposlena na upravni enoti, moški in ženska, s katerima sem imel stik, sta bila zastrupljena s sovražstvom, fašista. Na okenca so dali ljudi, ki so uživali v maltretiranju t. i. tujcev, oseb iz drugih jugoslovanskih republik. Ti novi oblastniki so me nato silili, da zahtevam začasno bivališče. Mene, ki sem imel tukaj stalno bivališče že skoraj dvajset let, veljavno osebno izkaznico, voznško dovoljenje, ki sem ga obnovil leta 1991 in je veljalo še 10 let. To je bil edini dokument, ki mi ga niso prečrtali in sem se tako z njim lahko legitimiral. Ampak so me vseeno silili, da kot tujec zahtevam začasno bivališče. (Sekirnik, Sajovic in Bojan 2011: 113–104)

Poleg navodila o razveljavitvi osebnih dokumentov je omenjeni podsekretar MNZ-ja izdal tudi depešo o izgonu iz države. Pooblaščen uradna oseba organa za notranje zadeve (to je policijski uradnik) lahko »tujca [...] privede do državne meje in ga napoti čez državno mejo, brez kakršnekoli odločbe upravnega organa.«² Torej, ne samo, da je bil pravni status odvzet brez odločbe upravnega organa, temveč je enako

2 Pismo takratnega direktorja Uprave za upravno-pravne zadeve, Slavka Debelaka, vsem občinskim upravnim organom za notranje zadeve v Republiki Sloveniji in Mestnemu sekretariatu za notranje zadeve mesta Ljubljane z dne 27. 2. 1992. Dokument je natisnjen v tematski številki *Časopisa za kritiko znanosti*, 2007, 35(228) z naslovom *Zgodba nekega izbrisa*, ki sva jo uredili Uršula Lipovec Čebtron in Jelka Zorn.

veljalo tudi za izgon. Izbrisani se niso mogli uradno pritožiti zaradi ilegalizacije in izгона. Odvzemanje pravic je povzročilo številne travmatične posledice v življenjih izbrisanih in njihovih sorodnikov. Mnogi izbrisani so izgubili pokojnine, štipendije, zaposlitev, kot tudi možnost šolanja na srednjih šolah in fakultetah, deložirani so bili iz svojih domov, niso mogli odkupiti stanovanj v družbeni lasti, odpeljani so bili v center za tujce (glej **DETENCIJA**) in pregnani iz države. Ana Mezga se spominja, kako sta jo dva policista ustavila sredi Ljubljane:

'Gospa, dokumente!' Dokumente? Kako, če so mi jih vzeli. Dokumente? Le kaj naj jim rečem? [...]

'Gospa, z nami na postajo!' Oblije me vročina, gledam v hladne oči policaja v upanju, da me bo vseeno spustil. Misli mi švigajo skozi glavo in kar naenkrat se znajdem na postaji.

'Kako ste prišli čez mejo? No? Kdo vas je pripeljal?'

'Človek božji, nobeden me ni pripeljal. Jaz sem tukaj zaposlena. Tudi sestro imam tu, živi na Župančičevi ulici.'

'Koliko ste plačali?' me prekine.

'Prosim, preverite sestro! Nič. Zapor. (Simončič in Mezga 2011: 41)

Zaradi realne možnosti policijskega pregona so bili izbrisani vsakodnevno v strahu pred policijo. Niso se mogli udeležiti pogrebov svojih bližnjih zunaj Slovenije, ker niso imeli dokumentov, ki bi jim omogočili vrnitev. Nekateri so leta podaljševali dovoljenje za začasno prebivanje, plačevali upravne takse in sodno overjene prevode dokumentov iz držav nekdanje Jugoslavije, da bi se izognili ilegalizaciji. Spet tretji, izgnani v svoje rojstne kraje v različnih delih nekdanje SFRJ, tako tudi v tiste, v katerih je še potekala vojna, so se znašli v kriznih žariščih in begunstvu, posmrtno ostanke nekaterih od njih pa so svojci našli šele leta pozneje v množičnih grobiščih (Vasović 2007). Ko so prihajali v stik s socialnimi, zdravstvenimi ali izobraževalnimi ustanovami, so se mnogi počutili osamljene in izključene. Leta negotovosti in pritiskov so jim pustila mnoge zdravstvene posledice, ki so se odražale v duševnih težavah in različnih kroničnih obolenjih (Kogovšek in Petković 2010; Lipovec Čebtron 2011).

Javno deklariranje izbrisanih kot izbrisanih je bilo, prav z uporabo te strašljive besede, ključno za samo družbeno gibanje, ki mu je to poimenovanje služilo kot orožje v boju. Izraz »izbrisani« so sprva uporabljali državni uradniki, ko so ljudem na okencih dopovedovali, da dokumentov ne morejo dobiti in da naj se poberejo, od koder so prišli. Uradniki so uporabljali tudi druge, večinoma sovražne izraze z enakim pomenom: »Tu ne obstajate več« ali »Zdaj ste tujec in si morate priskrbeti

tuje dokumente« (Kogovšek in Petković 2010; Bez nec 2007). To, da so se izbrisani poimenovali s tem imenom, ne pomeni, da je gibanje izbrisanih sprejelo jezik svojih zatiralcev. Nasprotno, boj za pravice se je lahko začel šele z opredelitvijo problema. Ime je bilo dovolj provokativno, da je pritegnilo pozornost javnosti. Šele takrat se je začel proces preoblikovanja občutkov krivde in ponižanj izbrisanih v pogum in bes. Ko so aktivisti začeli uporabljati izraz izbris, je bil odgovor vlade zanikanje, v smislu: v Sloveniji ni bilo izbrisa in nobenega izbrisane-ga. Zanikanje izbrisa je bilo najdlje trajajoča in najvztrajnejša vladna obramba pred razkrivanjem resnice, to je sistematične kršitve pravic in sistemskega državnega nasilja (Lipovec Čeb ron 2007; 2010; Zdravko-vi ć 2010; Zorn 2013).

Pokojni Aleksandar Todorović, eden od začetnikov gibanja izbrisanih, je opisal pomen poimenovanja problema in tega, kako so izmenjave izkušenj izbrisanih in njihovi protesti njih same spremenili, opogumili in »učlovečili«:

Ne glede na takšne ali drugačne rezultate je bilo najpomembnejše to, da se ljudje skozi boj učlovečijo. Kajti mi smo bili popolnoma razčlovečeni, ne samo na uradni ravni, tudi kot osebe v zasebnem življenju, v odnosih s prijatelji, sorodniki. Zdi se mi, da ravno ta boj, to izpostavljanje, javno deklariranje izbrisanih, to kljubovanje večinskim stereotipom, ravno to prinaša neko učlovečenje. (Bez nec 2007: 45)

Po izbrisu, torej po letu 1992, sta bila *Zakon o tujcih* ter *Zakon o zaposlovanju tujcev* edina zakona, na podlagi katerih so si nekdANJI jugoslovanski državljani, ki so izgubili državljanski status in status stalnega prebivalca, lahko kar koli urejali. Mnogi niso več izpolnjevali pogojev za pridobitev dovoljenja za prebivanje (ostali so brez katerega koli državljanstva, izgubili so službo in druge dohodke, pravico do dela ter zdravstvenega zavarovanja in drugo). To je trajalo do leta 1999, ko je bil sprejet *Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav nasle-dnic bivše SFRJ v Republiki Sloveniji* (ZUSDDD), ki je pod olajšanimi pogoji omogočil pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje (Pistotnik 2021: 95). Sprejetju zakona je botrovala odločba Ustavnega sodišča, ki je izbris razglasila za nezakonit in neskladen z Ustavo ter zakonodajalcu naložila, da mora odpraviti neustavne odredbe Zakona o tujcih (prav tam). Zakon je omogočil večjemu številu ljudi, da so pridobili odvzeti status, toda obenem je povzročil novo neustavno situacijo, saj je možnost pridobitve dovoljenja za stalno prebivanje omogočil le ti-stim, ki so vsa ta leta vztrajali v Sloveniji. Sara Pistotnik je zapisala, da je zakon posredno »privilegiral osebe, ki so se na ozemlju države določeno obdobje ali celo ves čas nahajale brez državljanskega statusa,

v 'ilegalnosti', pred tistimi, ki so pravzaprav spoštovale državno ureditev in jo zapustile oziroma so jo bile zaradi izгона ali drugih razlogov prisiljene zapustiti« (Pistotnik 2021: 105). Druga odločba Ustavnega sodišča z dne 3. aprila 2003 je rezultat pritožbe Društva izbrisanih prebivalcev Slovenije. Sodišče je v tej odločbi presodilo v korist izbrisanih: potrdilo je, da so posamezne določbe ZUSDDD neustavne, in zakonodajalcu naložilo odpravo ugotovljenih pomanjkljivosti (Pistotnik 2021: 104).

Ena od posledic omenjene odločitve Ustavnega sodišča iz leta 2003 je tudi potrditev verodostojnosti in učinkovitosti boja izbrisanih. V naslednjih nekaj letih se je upor izbrisanih krepil in širil, kakor so se obenem krepili sovražni odzivi mnogih, vključno s številnimi politiki, ki so postajali vse nasilnejši. Kot piše Pistotnik (2021: 107): »[I]zbris je v prvem desetletju 21. stoletja pomenil eno izmed najbolj žgočih političnih točk, na kateri so se še naprej križale nasprotujoče si ideje o slovenski državi in načelih, na katerih je utemeljena.«

Hkrati v vse večjo vidnostjo boja izbrisanih na eni strani in vse nasilnejšo obrambo »ugleda« države Slovenije na drugi so izbrisani in njihovi podporniki skupaj z odvetniško pisarno Lana-Lagostena Bassi iz Rima leta 2006 vložili tožbo proti Republiki Sloveniji na Evropsko sodišče za človekove pravice. To sodišče je po šestih letih, leta 2012, v sodbi »Kurić in drugi proti Sloveniji« (*Case of Kurić and Others v. Slovenia*, ECHR) odločilo v prid izbrisanim ter ugotovilo, da je Republika Slovenija kršila tri člene *Evropske konvencije o človekovih pravicah in svoboščinah*, in sicer: pravico do varstva zasebnega in družinskega življenja (8. člen), pravico do učinkovitega pravnega sredstva (13. člen) ter prepoved diskriminacije (14. člen). Sodišče je državi Sloveniji naložilo, da v enem letu pripravi poseben mehanizem za priznavanje odškodnine izbrisanim prebivalcem, pritožnikom pa sta bili priznani tudi odškodnina za nematerialno škodo in pravica do povračila stroškov postopka.

Osemnajstega junija 2014 je začel v Sloveniji veljati *Zakon o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva* (UL 99/13). Do 18. junija 2017 so lahko izbrisani na upravnih enotah po vsej Sloveniji vložili zahtevek za odškodnino, kot tudi tožbo na sodiščih. Do odškodnine pa niso bili upravičeni vsi izbrisani, temveč le približno 12.000 od 25.671 izbrisanih, ki so si z uporabo različnih pravnih možnosti uspeli zagotoviti stalno prebivališče od izbrisa dalje. Višino odškodnine, o kateri so odločale upravne enote v upravnih postopkih, so izračunali za obdobje od izbrisa do ponovne ureditve statusa (dovoljenja za stalno prebivanje ali sprejetja v slovensko

državljanstvo), in sicer v višini petdeset evrov za vsak mesec izbrisa.³ Ta odškodnina je veliko nižja od zneska, ki ga je Evropsko sodišče za človekove pravice prisodilo šestim izbrisanim, ki so sodelovali v sodbi »Kurić in drugi proti Sloveniji«. Evropsko sodišče je namreč vsakemu izmed pritožnikov za obdobje dvajsetih let izbrisa prisodilo po 20.000 evrov odškodnine za nematerialno škodo, kar bi pomenilo okrog 83 evrov na mesec, nato pa še po 150 evrov za izpadlo socialno pomoč in osemdeset evrov za izpadle otroške dodatke mesečno. Skupno torej 233 evrov mesečno oziroma 313 evrov mesečno, če so izbrisani imeli otroke in bi bili v primeru, da ne bi bili izbrisani, upravičeni do otroškega dodatka. Če so se upravičenci tega zakona odločili za sodno pot (oziroma tožbo na sodišču proti Sloveniji), so lahko dobili največ trikratni znesek od petdesetih evrov pavšala.⁴ Ena od oseb, ki se je odločila za tožbo na sodišču, je bila Slavica Đuričić. Pritožbeni postopek se je v njenem primeru vlekel štiri leta. Njen odvetnik je bil prepričan, da bosta obe s hčerko tožbo dobili.⁵ Ko je leta 2020 izvedela, da jo je sodišče zavrnilo in koliko je zaradi izgubljene tožbe dolžna državnemu odvetništvu, jo je to psihično strlo. Državnemu odvetništvu je poplala strošek z izposojenim denarjem, dolg pa je odplačevala dve leti.⁶

Trideseta obletnica izbrisa – leta 2022 – je bila obenem tudi dvajseta obletnica političnega boja izbrisanih. Nekateri aktivisti so ob tej priložnosti govorili o svojih izkušnjah na razstavi, ki jo je organiziral Amnesty International Slovenije, ter so ob tem, kot ob vsaki obletnici, pokazali na družbene krivice. Razstavljeni portreti (v sliki in besedi) so izžarevali pogum, ponos in predanost boju. V nadaljevanju navajamo citate štirih oseb, ki so sodelovale na omenjeni razstavi.

Ratko Stojiljković je bil v času izbrisa otrok. Čeprav sam ni bil izbrisan, temveč je brez pravic ostal eden od njegovih staršev, je izbris močno zaznamoval njegovo otroštvo. Medgeneracijska travma oziroma prenos stresa zaradi pregona in izključenosti na otroke je ena od trajnih posledic izbrisa.

Da smo plačali stroške odvetnika za ureditev stalnega prebivališča, smo dali ves denar ..., tudi elektriko so nam odklopili. V družini je bila samo ena plača, že v šestem razredu osnovne šole sem delal, da smo lahko preživeli. (Stojiljković za razstavo Amnesty International 2022)

3 <https://www.mirovni-institut.si/izbrisani/odskodnine/index.html>

4 <https://www.mirovni-institut.si/izbrisani/odskodnine/index.html>

5 <https://www.amnesty.si/erased-exhibition-gallusovo/>

6 <https://www.mirovni-institut.si/izbrisani/odskodnine/index.html>

Otroci izbrisanih niso bili upravičeni do otroških dodatkov, niti pozneje niso bili vključeni v odškodninsko shemo ob sprejetju *Zakona o povračilu škode izbrisanim*. Ratko zaradi izbrisa ni mogel nadoknaditi zamujenih let šolanja. Danes je predan aktivist različnih družbenih gibanj in soustanovitelj ene od političnih strank.

Naslednji citat Katarine Keček pa kaže tipičen način deportacije izbrisanih v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Mnogi so se, tako kot Katarina, v Slovenijo vrnili, saj drugega doma niso imeli:

Na poti iz K4 so me ustavili miličniki. Ker nisem imela dokumentov, so me odpeljali na Trdinovo. Zjutraj so me z drugimi v marici odpeljali do hrvaške meje, nato pa z drugo marico do Slavonskega Broda. Deportirali so me še enkrat, obakrat sem se vrnila peš. (Keček za razstavo Amnesty International 2022)

Katarina je bila v času izbrisa študentka prvega letnika novinarstva. Zaradi izbrisa iz registra stalnih prebivalcev je bila pet let brez doma, staršev, denarja in socialne varnosti. Spala je ilegalno v študentskih domovih, kletah, poleti v avtu. Pozneje je postala znan obraz televizijskega dnevnika, zdaj pa je novinarka in pisateljica.

Trivu Damjaniću so leta 1992 odvzeli stanovanjsko pravico, po tem ko sta z ženo, tudi izbrisano, vplačevala v stanovanjski sklad Cinkarne, tovarne, v kateri sta delala, in po tem ko sta za stanovanje dvakrat vplačala participacijo pri vselitvi vanj. Še danes plačujeta najemnino v istem stanovanju. Od izbrisa sta porabila za najemnine več kot 70.000 evrov. Če izbrisa ne bi bilo, bi leta 1992 odkupila stanovanje po zakonu, ki je omogočal prenos lastništva stanovanja iz družbene v državno in nato privatno last pod zelo ugodnimi pogoji. Trivo je svojo izkušnjo izbrisa, ki jo vidi kot vrh ledene gore sovraštva, povzel z naslednjimi besedami:

Imel sem take probleme, da sem se že hotel obesit. Ko sem moral zamenjat [avtomobilske] tablice, se je začelo zbadanje: kdaj boš šel v Bosno, grožnje, naj se izselim, kaj tukaj iščem, da bodo prišli po mene. Zvonili so na vrata, menjal sem ključavnico. Na vhodna vrata so mi s sprejem napisali RAUS. (Damjanić za razstavo Amnesty International 2022)

Že omenjena Slavica Đuričić je bila ena od oseb, ki so se v Bosni in Hercegovini registrirale kot begunke oziroma begunci iz Slovenije:

Kljub temu sem morala za otroka plačati vsak pregled pri zdravniku. Delala sem po kmetijah, da sem zaslužila. Samo jokala sem vsa ta leta. Hči je odrasčala z mano in je jokala z menoj. 17 let sem živela brez dokumentov, brez prihodkov, brez otroškega dodatka, brez zdravstvenega zavarovanja. (Đuričić za razstavo Amnesty International 2022)

Šele ob trideseti obletnici izbrisa, 26. februarja 2022, se je izbrisanim in njihovim svojcem v svojem imenu in v imenu države opravičil predsednik Republike Slovenije Borut Pahor. Ob tem je javnim institucijam naložil, naj proučijo svoje ravnanje do izbrisanih. Izbrisani so opravičilo sprejeli, njihova prizadevanja za vrnitev pravic ter ohranjanje spomina na življenje v ilegali in na zgodovino boja pa se nadaljujejo.

Kamp

IVA PLEŠE

Kamp je – za razliko od nekaterih drugih pojmov, povezanih z novejšimi **iregulariziranimi migracijami**, ki so potekale prek tukajšnjih ozemelj, kot sta **kontrakoridor** ali **pulbek** – izraz, ki je del besedišča vsakdanjega govora, pogosto pa je uporabljen tudi v ožjih, strokovnih ter znanstvenih krogih. Poleg tega gre za besedo, ki ni povezana izključno z migracijami, prav nasprotno, povezana je predvsem z aktivnostmi daleč od konteksta iregulariziranih migracij, kot sta dopust in turizem. Izraz se je v hrvaškem jeziku začel pojavljati najprej v izvorni in delno kroatizirani obliki (prim. npr. Klaić 1958; Enciklopedija 1966), in sicer v povezavi s specifično obliko turističnih aktivnosti, tako imenovanim mobilnim turizmom, prek angleškega jezika in potrošniške kulture 20. stoletja, zlasti v njegovi drugi polovici (prim. Duda 2005; 2010). V nekaterih domačih izdajah slovarjev in enciklopedij je še vedno povezan izključno s to sfero.¹

1 <https://rjecnik.hr/search.php?q=kamp>; <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=30118>; <https://hr.wikipedia.org/wiki/Kamp>

Pod vplivom angleščine kot prevladujočega jezika globalnega humanitarnega sektorja (glej **HUMANITARIZEM**) izraz kamp v današnjem kontekstu deloma vključuje tudi izraz taborišče – v hrvaščini »logor«, ki je posvojenka iz nemščine in je sprva, kot tudi angleški izraz *camp*, označevala »kraj začasne namestitve vojske 'na odprtem'« (Leksikon 1998a). Pozneje se je, podobno kot *camp*, razširila na druge pomene, od začasnega bivališča v naravi za raziskovalce, planince in druge do izraza za kraj »zbiranja večjega števila na silo pripeljanih ljudi za izkoriščanje njihovega dela ter usmrnitve« (Anić 2000), pa tudi začasne namestitve »za ljudi v težavah« (Leksikon 1998a). Ko je govor o nedavni begunski situaciji, je v hrvaškem kontekstu beseda kamp skoraj popolnoma prevzela begunski vidik besede taborišče. Odmikanje od pojma taborišče v povezavi z **BEGUNSTVOM**, do česar je prišlo že v devetdesetih letih 20. stoletja, ustvarja (namerno ali ne) tudi distanca do drugih taborišč (prim. Leksikon 1998b), kot so internacijska, koncentracijska, delovna taborišča iz daljne preteklosti, pa tudi različna taborišča in taborišča smrti iz bližnje preteklosti na tukajšnjih ozemljih (prim. Ivančić idr. 2018). Beseda »taborišče« se v povezavi z nedavno begunsko situacijo sicer uporablja, vendar izključno takrat, kadar je namen »opozoriti« na težke, skoraj nevzdržne, »praktično taboriščne razmere«, ki »vladajo v kampih«. ² Povezovanje begunskih kampov z razmerami v taboriščih pravzaprav potrjuje ločitev besede taborišče od pomenov, povezanih z begunstvom, in njeno tesno povezanost s tisto vrsto kampov, ki jih zaznamujejo namerna okrutnost in skrajno nečloveške razmere.

Povezave med različnimi vrstami kampov in taborišč so, kljub distanci, od njihovega izvora dalje zapletene in se spreminjajo, meje med njimi pa niso povsem jasne ali pa se jih, po drugi strani, namenoma zamolči (prim. npr. Fassin 2005: 364, 377–383). Britanska taborišča v burski vojni na prehodu iz 19. v 20. stoletje, ki jih opredeljujemo za ena prvih koncentracijskih taborišč, so bila obenem med prvimi, ki so se imenovala begunska (McConnachie 2016: 404). Na enak način so tudi otroška taborišča Neodvisne hrvaške države (*Nezavisna država Hrvatska* – NDH) zaznamovana z begunskimi atributi: Otroški dom za begunske otroke v Gornji Reki ter Zavetišči za otroke beguncev v Jastrebarskem in Sisku (Dizdar 1990: 101; 103). Takšno izrazoslovje NDH se prevzema še danes, brez kritične distance, v duhu zgodovinskega revizionizma (prim. Janković 2021), kot

2 <https://www.bilten.org/?p=36081.Usp.>; <https://www.mreza-mira.net/vijesti/tisina-plasi-jednako-koliko-i-nasilje/>; <https://arhiva.h-alter.org/vijesti/migrantski-logor-citav-region>

na primer v besedilu o »socialni in zdravstveni oskrbi otrok s Koza-re« (Vukić in Kuzman 2021).

Kljub prizadevanjem za genealogijo begunskih kampov, ne glede na skupno zgodovino kampa kot pojma, ki združuje različne vrste kolektivnega »zadrževanja« (prim. McConnachie 2016) – njihove začetke poskušajo namreč najti tudi v primerih iz prejšnjih obdobj, se je razširjena in dosledna uporaba kampa kot odgovora na **PRISILNE** migracije začela šele v obdobju druge svetovne vojne; v povezavi z oblikovanjem in standardizacijo praks ter postopkov za upravljanje begunske populacije (prim. Malkki 1995). Številnim prostorom sprejema beguncev, ki so obratovali takrat, pripadajo tudi kraji, povezani z lokalnim kontekstom, čeprav geografsko oddaljeni, na primer begunska taborišča v južni Italiji (prim. Bratanić 2016) ter z njimi povezana begunska taborišča v egiptovski puščavi, znana pod skupnim izrazom El Shatt, po katerem je dobil ime tudi sam prebeg dalmatinskega prebivalstva v Egipt v začetku leta 1944 (prim. Ajlec 2014; Hameršak 2019).

Devetdeseta leta 20. stoletja na tukajšnjih ozemljih pomenijo le še eno obdobje, ki priča o beguncih in pregnanih (gl. npr. Knežević 2019); kampi, ki so se takrat oblikovali, pa so postali še en delček globalnega, vse večjega in vse bolj razširjenega mehanizma oziroma, kot se pogosto reče, arhipelaga (begunskih) kampov ali krajev sprejema, upravljanja, nadzora in pomoči razseljenim ljudem. Današnji kraji »sprejema« v državah na **balkanski poti**, povezani z jugoslovansko preteklostjo, prikličejo v spomin ravno to obdobje (prim. Bojadžijev 2019: 74–77). Nekateri izmed novejših kampov v Srbiji so bili, denimo, kraji sprejema beguncev po razpadu Jugoslavije v devetdesetih letih (Umek idr. 2019: 39). Eden od ključnih krajev begunskega koridorja (glej **balkanski koridor**), mesto Šid v Srbiji na meji s Hrvaško, je bil s svojo okolico v devetdesetih letih del prostora prisilnega izseljevanja in priseljevanja, pa tudi kraj sprejema, »grenkega gostoljubja« (Munjin 2018: 5) do beguncev, čeravno ne »tujcev«, temveč »naših«, ki so bežali iz smeri, nasprotne tisti, ki danes velja za zaželeno (prim. Mandić 2021). Ne glede na razlike med tema dvema smerema gibanja migrantov ju lahko skozi izkušnjo odnosa med »mobilnostjo« in »ujetostjo« razumemo kot podobni (Jovanović idr. 2023).

Vas Lipa v Bosni in Hercegovini pri Bihaću je prav tako eden od krajev, povezanih z nedavnimi gibanji migrantov, ki so v povezavi z vojno, begunstvom, vojaškimi spopadi devetdesetih let 20. stoletja

– pa tudi s privatizacijskimi preobrazbami socialistične dediščine³ – (potencialni) vir konfliktov, zaradi močne obremenjenosti s preteklostjo. Dejstvo, da je Lipa danes zapuščena, ni preprečilo, da se ne bi tudi tukaj, kot na številnih drugih krajih (prim. npr. Popović idr. 2022b), razvil odpor proti vzpostavitvi begunskega kampa.⁴ Nekdanjim prebivalcem Lipe, večinoma ali skoraj izključno srbskega porekla, so lokalne oblasti po poročanju medijev oteževale ali celo aktivno preprečevale vrnitev, kot trdijo nekateri od teh prebivalcev. Namesto tega zagotavljajo pogoje za prihod in celo nastanitev migrantov »iz Pakistana, Sirije, Afganistana, Iraka«, ki so druge vere (na kar namigujejo izjave, kot je tista, da je cerkev v Lipi »edino, kar še spominja na pravoslavne korenine«) in naj bi jih namerno nameščali prav na »srbska ognjišča«.⁵ Situacije se razlagajo znotraj nacionalnih, ozemeljskih in tudi religijskih okvirov, kamp pa se uporablja kot sredstvo nacionalno-političnega boja ter podpihovanja, če že ne sporov, podobnih tistim iz devetdesetih let, pa vsaj diskurzov, ki so do njih privedli. Vse skupaj se zdi še bolj absurdno zaradi dejstva, da so Lipo v poročilu, ki ga je pozneje objavil *RiVolta ai Balcani*, oklicali za »kamp evropskega poraza«, ki se je v nekaj letih svojega obstoja odpiral, zapiral, gorel, praznil, spreminjal podobo in namembnost ter predvsem zaradi svoje izjemne izoliranosti in življenjskih razmer postal, kot to imenuje Gianfranco Schiavone, »idealni model zaprtih kampov v Evropi«.⁶

Če se ozremo na jezikovno razmerje med pojmom kamp in taborišče z začetka tega besedila, ne dobimo odgovorov na pereča vprašanja poimenovanja »namestitvenih objektov« za begunce in migrante. Če se beseda kamp v hrvaškem jeziku pojavlja kot nadomestni izraz za taborišče, pa birokratski izrazi, kot so namestitveni objekti, uporabniki, ponudniki storitev, kapacitete, izzivi in podobno, delujejo kot evfemizmi, tako kot gre za olepševalnice tudi pri uradnih nazivih objektov ter ustanov, o katerih govorimo na tem mestu. Administrativnim, zakonskim in drugim kategorizacijam statusov prebeglih oseb na prosilce za mednarodno zaščito, tujce, azilante, begunce, ilegalne migrante

3 <https://www.cazin.net/vijesti/bihac-bira-prestala-sa-proizvodnjom>

4 https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/republika_srpska/aktuelno.655.html:829138-Srbiiz-okoline-Bihaca-Branicemotelima-grobove-predaka

5 <https://srpskacafe.com/2019/11/bihac-zeli-da-posalje-migrante-u-selo-odakle-su-protjerani-srbi/>; <https://www.kurir.rs/region/bosna-i-hercegovina/3355275/telima-cemo-braniti-grobovepredaka-srbi-iz-okoline-bihacane-dopustaju-da-se-kampza-5000-migranata-pravi-unjih-ovom-selu-cilj-je-iseljavanjesrba-iz-federacije>

6 <https://h-alter.org/ljudska-prava/bosna-neprijateljska-zemlja/>

in tako dalje se namreč pridružuje tudi kategorizacija ustanov in objektov za njihovo namestitvev.

Sprejemni centri za prosilce za mednarodno zaščito ali za prosilce za azil, centri za azil, azilni centri ali domovi, begunski sprejemni centri so poimenovanja, ki se med seboj razlikujejo glede na države in obdobje, v katerem delujejo, vendar so vsi imena za kampe, namenjene namestitvi ljudi, ki jim je dodeljen status prosilcev za azil oziroma mednarodno zaščito. Kampi v Krnjači, Sjenici in Vranju, Zagrebu in Kutini, Ljubljani in Delijašu so nekateri od teh kampov. Njihova ustanovitve, v različnih obdobjih po razpadu Jugoslavije, je v vsaki državi posebej povezana tudi z usklajevanjem z zakonodajo in priporočili EU na različnih nivojih (prim. Pandek in Župarić-Iljić 2018). S temi priporočili, zahtevami, finančnimi in drugimi spodbudami so v veliki meri povezani tudi ustanovitve, vzdrževanje in zapiranje drugih objektov, namenjenih beguncem na balkanski poti.

Eno od skupin tovrstnih objektov tvorijo tranzitni kampi oziroma, kot jih še drugače imenujejo, sprejemni centri, začasni sprejemni centri, tranzitni-sprejemni centri in podobno. Gre za prostore, ki – za razliko od kampov, namenjenih dalj časa trajajočemu, čeprav vseeno začasnemu bivanju »prosilcev« – služijo sprejemu in obdelavi (registraciji) ter kar najkrajšemu bivanju ljudi v **tranzitu**. V obdobju begunskega koridorja so na tem območju nastali razmeroma specifični tranzitni kampi in njihove različice (gl. Ladić in Vučko 2016; Grubiša 2017; Škokić in Jambrešić Kirin 2017; Pozniak 2019; Mandić 2021). Pravzaprav so bile to ključne točke, postaje, brez katerih koridor ne bi mogel obstajati, vsaj ne v obliki, v kakršni ga poznamo. Za razliko od kampov v Srbiji (gl. Umek idr. 2019), ki so bili na »vstopnih« točkah »registracijski« in na »izstopnih« točkah »tranzitni« (prim. Stojić Mitrović in Vilenica 2019: 10), so bili kampi v Sloveniji in na Hrvaškem po vzpostavitvi koridorja del zaprtega sistema sprejema in transporta (Kogovšek Šalamon 2016b; Hameršak in Pleše 2017a). Uradno ali neuradno so bili tranzitni kampi iz obdobja koridorja poimenovani po svojih lokacijah: Preševo, Adaševci, Principovac, Šid–Stanica, Subotica v Srbiji, Opatovac in Slavonski Brod na Hrvaškem, Dobova in Šentilj v Sloveniji. To so torej kampi, ki so jih države na poti odprle na podlagi trenutnih odločitev, kot odziv na tako imenovano begunsko krizo, z namenom, da bi sodelovali oziroma – natančneje – da bi bili ključni dejavnik pri prevozu in humanitarni pomoči, pa tudi pri uvajanju reda, razvrščanju ter **profiliranju** ljudi na poti.

Po zaprtju koridorja takšnih kampov na Hrvaškem ni več, čeprav so v določenem obdobju in s posebnimi značilnostmi (deloma tudi mimo državnih ustanov in ministrstev) v dveh hrvaških mestih

– Zagrebu in na Reki – delovali prostori, ki bi jih lahko poimenovali tranzitni kampi (glej **Paromlin**). Tudi v Sloveniji jih ni, kar je zagotovo povezano, kot tudi v primeru Hrvaške, z učinkovitostjo »obrambe« meja Evropske unije. V Srbiji so kampi, ustanovljeni v času koridorja, delovali še po njegovem zaprtju, odprli pa so se tudi novi kampi (prim. Contenta 2020), »začasni« in »tranzitni«, ki so uradno poimenovani sprejemni centri. Poleg tega, da so še vedno prostor tranzita, zdaj vsekakor na drugačen način kot v času koridorja, pa so tudi prostori bivanja in zadrževanja ljudi na poti (Jovanović 2021: 443). V Bosni in Hercegovini so se takšni kampi, tako imenovani začasni ali začasni sprejemni centri za migrante, pojavili šele po zaprtju koridorja, v povezavi s preusmeritvijo poti, ki je prej vodila iz Srbije na Hrvaško, zdaj pa gre tudi prek Bosne in Hercegovine (Mlinarević in Ahmetašević 2019). Njihova tranzitna narava pa je, tako kot v Srbiji po obdobju koridorja – povezana z migracijskimi politikami Evropske unije – daleč od tranzitne narave kampov iz obdobja koridorja.

Drugo skupino objektov oziroma ustanov, v katere »nameščajo« ljudi na poti, tvorijo kampi za detencijo (glej **DETENCIJA**), ki jih uradno, z olepševalnicami imenujejo sprejemni in tranzitno-sprejemni centri za tujce. Ti nazivi so na Hrvaškem zelo podobni imenom kampov, namenjenih namestitvi prosilcev za azil. Če zanemarimo druge razlike med azilnimi domovi in sprejemnimi centri, se ločujejo zgolj v tem, ali svoje »uporabnike« imenujejo »prosilci za mednarodno zaščito« ali »tujci«.

Zgodovinsko gledano so nekateri od njih nastali z razcepom ene ustanove na več njih: Prehodni dom za tujce v Ljubljani, ustanovljen leta 1991, se je leta 2000 razcepil na Center za tujce in Azilni dom (Zorn 2006: 56). Čeprav se statusi njihovih »uporabnikov« med seboj razlikujejo, kot se razlikujejo tudi življenjske razmere v njih, predvsem stopnja njihove odprtosti oziroma zaprtosti, pa so oboji del tehnik upravljanja ljudi na poti. Poleg tega se razlike med kampi lahko tudi bistveno zmanjšajo, kot je bilo to denimo v primeru pandemije COVID-19, ko so sprejemni kampi v Srbiji, pa tudi v Bosni in Hercegovini (Ahmetašević 2020) postali prostori dolgotrajnega zapiranja (Hameršak in Stojić Mitrović 2021: 40). Brisanje meja med različnimi vrstami kampov je očitno v primerih, ko ima – ali pa dobi – del sprejemnega kompleksa detencijsko ali *de facto* detencijsko funkcijo (ECRE 2022b: 70). Objekt za namestitev migrantov, odprt na »izhodu« iz balkanske poti oziroma na njenem skrajnem zahodnem delu, v Gradiški, na italijanski strani italijansko-slovenske meje, nazorno prikazuje soobstoj in prepletanje dveh različnih tipov namestitve, s tem ko je v določenem obdobju na ločenih oddelkih »gostil« prosilce za azil in tujce, v drugem obdobju pa je, po zaprtju detencijskega oddelka, vanj

občasno, zaradi pomanjkanja prostora, nameščen »višek« prosilcev za azil (Altin in Minca 2017: 30–31).

Nobeden od krajev, ki smo jih poimenovali in uvrstili v kontekst, o katerem smo pisali do zdaj, se uradno ne imenuje kamp. To je vsekakor povezano s težnjami Evropske unije po izogibanju negativnim konotacijami, ki jih ima ta beseda znotraj zgodovinske, pa tudi sodobne migracijske pokrajine za označevanje velikih begunskih, večinoma šotorskih in montažnih naselji v najrevnejših predelih sveta (prim. Kreichauf 2018: 2). Mnoge od navedenih krajev vzdolž balkanske poti pa neuradno imenujejo prav s tem imenom, na primer sprejemna centra v Bihaću in **Veliki Kladuši**, kjer sta bila kampa Bira in Miral, pa tudi različne tranzitne centre iz obdobja koridorja. Po drugi strani pa se centri za prosilce za azil (azilni domovi) v medijih in tudi drugod, vsaj na Hrvaškem, redkeje imenujejo kampi. Ko smo se leta 2016 v **kampu v Slavonskem Brodu**, ki smo ga tako raziskovalke kot begunci razumeli kot kamp, pogovarjale z ljudmi, ki so bili tam zaprti, smo bile presenečene nad tem, da so (za razliko od nas) o **Porinu**, zagrebškem azilnem domu, prav tako govorili kot o kampu. Razlika v poimenovanju je izhajala iz različnih (družbenih) položajev in pogledov na prostore, o katerih govorimo. Z naše tedaj novooblikovane perspektive prostovoljk-raziskovalk je bila razlika med Porinom in kampom v Slavonskem Brodu velika, predvsem na podlagi videza in arhitektonskih značilnosti. Razen tega smo si Porin predstavljale kot prostor bivanja, četudi začasnega, medtem ko je bil kamp v Slavonskem Brodu predvsem prostor tranzita, po zaprtju meja pa zgolj prostor ujetosti (prim. Hameršak in Pleše 2017a; 2017b).

Zagrebski azilni dom je bil – in je še danes – umeščen v kompakten objekt, razmeroma veliko zgradbo z več nadstropji, številnimi sobami in razvejanimi hodniki, ki je bila zgrajena kot hotel in ima zato še danes recepcijo, restavracijo in podobne prostore. Ena od pogostih značilnosti sprejemnih centrov, ne le tistih za prosilce za azil in ne le na tem območju (prim. npr. Agier 2015: 48), je njihova umeščenost v že obstoječe zgradbe, ki so bile prej namenjene drugim dejavnostim, od hotelov in motelov do tovarniških hal, delavskih ali dijaških domov. Kamp v Slavonskem Brodu pa je bil, čeprav je bil prav tako postavljen na teren in v zgradbe, ki so se v preteklosti uporabljale za druge namene, arhitekturno zasnovan kot začasno naselje, s šotori in kontejnerji, kakršne imajo še danes nekateri sprejemni centri na balkanski poti (ECRE 2022a: 150). V tem smislu je kamp v Slavonskem Brodu spominjal na begunske kampe, kakršne smo vajeni gledati v humanitarnih reportažah iz tako imenovanih oddaljenih neevropskih držav.⁷

7

<https://www.unicef.org/croatia/moj-posjet-jednom-od-najvecih-izbjeglikih-kampova-na-svijetu>

Za begunce pa sta bila v trenutku, ko smo se z njimi pogovarjale, oba kraja, ne glede na medsebojne razlike, prostora, v katerih jih na takšen ali drugačen način, bolj ali manj strogo, zadržujejo. Celo v času koridorja, ko je bil prevoz ljudi do skrajnih meja pospešen, je kamp deloval kot prostor zadrževanja in ČAKANJA. Oba kraja sta bila hkrati po eni strani zatočišči, v katerih so ljudi oskrbovali z osnovno pomočjo, po drugi strani pa sta bila to kraja, kjer so jih prešteli, identificirali, nadzorovali in izločali. Oba sta bila prostora »kolektivnosti« – bodisi namestitve ali transferja. Zato tudi v tem besedilu za različne ustanove uporabljamo skupni izraz kamp, ne le zaradi lažjega pisanja o prostorih »sprejema« ljudi na poti, temveč tudi zato, ker skušamo s to izbiro pokazati, podobno kot je to prisotno tudi v drugih kritičnih razpravah in aktivističnih pristopih (prim. npr. Katz 2017; Migreurop 2005; 2019), na njihovo podobnost glede na vloge, ki jih imajo v **režimu migracij** (prim. Malkki 2002: 353).

Meje med različnimi tipi »namestitve« ljudi na poti so nejasne in fluidne, funkcije kampov pa se spreminjajo. Čeprav je le ena od skupin prostorov imenovana kot tranzitna, so pravzaprav tudi drugi tukajšnji kampi – azilni domovi (centri za prosilce za mednarodno zaščito) – na neki način tranzitni, ne le v smislu začasnosti in ohlapnejšega razumevanja tranzita kot prehoda iz enega uporabniškega statusa v drugega, temveč tudi v smislu konkretnega tranzita kot prehoda »iz ene države« ali z enega območja na drugo, čez območje ali državo, ki se »nahaja med njima«. ⁸ Države, o katerih je tukaj govor, v glavnem niso tako imenovane ciljne države, temveč zgolj postaje na poti do zelenih ciljev. Skupini tranzitnih kampov bi v tem smislu v obdobju pred razpadom Jugoslavije pripadal center v Banji Koviljači v Srbiji, kot edini svoje vrste v tem obdobju na zvezni ravni. Vanj so bili nameščeni prosilci za azil, zato ga lahko razumemo kot zgodovinskega predhodnika današnjih azilnih domov. Glede na to, da so v skladu s sporazumom med Jugoslavijo in UNHCR ljudje tu zgolj »čakali na preselitev« v druge države, je kamp v resnici deloval kot tranzitni center, v katerega so bili ljudje začasno nameščeni, dokler niso dobili vizumov za druge države (Stojić Mitrović 2021: 72–75). Tudi to govori v prid – seveda pogojnemu – označevanju vseh sodobnih tukajšnjih kampov kot tranzitnih, saj opozarja na specifičen odnos med funkcijami, ki naj bi jih kampi imeli, in tistimi, ki jih dejansko imajo, kar je povezano z

8 https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19kXB-h5&keyword=tranzit

balkanskim prostorom kot prostorom zgodovinskih in sodobnih tranzitnih migracij.

Če govorimo o sodobnosti, čakanju in zelenih ciljih, želijo svojo pot nadaljevati ne le tisti, ki komaj preživijo v težkih življenjskih razmerah v katerem od začasnih sprejemnih kampov zunaj Evropske unije, temveč tudi tisti, ki so nastanjeni v azilnih domovih znotraj Evropske unije – Azilnem domu v Ljubljani (ECRE 2022b: 79) ali zagrebškem Porinu (Grubiša 2022), ki so v tem smislu »azilni« zgoj na papirju. Razmerje med prizadevanji za nadaljevanje poti ali ostajanjem, ki ga lahko opišemo kot »nestabilni prostor težnje med tranzitom in naseljevanjem« (Petričević 2020: 305; prim. Jovanović 2021: 441–442), ni tako preprosto, kot se zdi s perspektive migracij kot enosmernega, vnaprej določenega gibanja. O tem pričajo tudi kritični premisleki o tranzitnosti, **tranzitu** in **tranzitu kot živeti izkušnji** iregulariziranih migracij. V luči teze o prevladovanju prisilnega krožnega gibanja (**balkanski krog**) oziroma gibanja v različnih smereh znotraj omejenega področja, povezanega s **PUŠBEKI** in zaprtimi mejami, pa nobeden od kampov ne deluje kot tranzitni. Namesto da bi v tranzitnih centrih – ki so po definicijah humanitarnih organizacij namenjeni prehodu k trajnejši obliki namestitve⁹ – preživeli nekaj ur ali dni, ljudje v njih preživijo mesece ali leta, in to v razmerah, ki bi lahko (če sploh) bile primerne ali znosne zgoj za kratek čas. Tudi kampi iz obdobja koridorja, čeprav paradigmatško tranzitni, z današnje perspektive in v skladu s svobodnejšo razlago niso tranzitni; ne le zato, ker so imeli že v času koridorja funkcijo zaustavljanja, temveč tudi zato, ker je bilo na stotine ljudi, ki so se skoznje prisilno gibali, po koncu koridorja vrnjenih (glej **Dublin**). Različne kampe vzdolž balkanske poti lahko razumemo kot del »kontinuumu zadrževanja«, ki ga tvorijo različne vrste prisilne imobilizacije (Jovanović 2021: 445), procesi eksternalizacije in ustvarjanje mejne krajine tamponske cone.

Zadrževanje, omejevanje ali obvladovanje so izrazi, ki jih lahko uporabimo za prevod angleškega izraza *containment* zaradi pomanjkanja natančnejšega in vseobsegajočega izraza. Gre za značilnosti, ki prostor begunskega kampa v temeljih ločijo od drugih prostorov marginalizacije in izjeme. Izraz je povezan z drugimi »kampi za zadrževanje«, ki jih, po eni od opredelitev, lahko razdelimo poleg begunskih še v dve skupini: kampe za vojne ujetnike ter internacijske kampe (McConachie 2016: 398). Slovanske definicije izraza *containment* nakazujejo funkcije teh prostorov in načine, kako jih dojemajo tisti, ki so vanje

9 <https://emergency.unhcr.org/emergency-assistance/settlement-and-shelter/settlement-shelter-interventions/transit-centres>

nameščeni: gre za nadzorovanje in preprečevanje širjenja nečesa škodljivega, neprijetnega in nevarnega (na primer epidemije), za proces, politiko ali posledico preprečevanja širjenja sovražnih sil ali vplivov ter za zadrževanje nečesa znotraj meja, omejevanje, nadzor in zadrževanje.¹⁰ Avtorica besedila, posvečenega genealogiji begunskih kampov, katerih izvor povezuje s taborišči za vojne ujetnike poznega 18. stoletja, predlaga opredelitev begunskih kampov, ki poleg zadrževanja vključuje tudi prostorsko zamejenost, časovno omejenost oziroma začasnost, biopolitično dimenzijo ter nazadnje segregacijo, do katere pride zaradi različnih formalnih in neformalnih omejitev (McConnachie 2016: 399).

Za razliko od zgoraj navedenih kampov, ki jih ustanavljajo in upravljajo državne institucije, lokalne oblasti ali mednarodne humanitarne agencije, pogosto tudi v medsebojnem sodelovanju, torej »od zgoraj«, pa neformalni kampi nastajajo brez podpore uradnih institucij. Slednji so se postavljali (in se rušili) v obdobju po zaprtju koridorja – in prav tako že pred njegovo vzpostavitvijo, le da v mnogo manjšem obsegu¹¹ – na posameznih točkah balkanske poti, blizu mej, ki jih je treba prečkati, na bolj ali manj skritih lokacijah, ob zapuščenih in propadlih objektih, v gozdovih (glej **šuma**), na samotnih krajih ali zapuščenih kmetijskih zemljiščih, pa tudi na obrobjih formalnih kampov. To so kampi, ki se vzpostavljajo in vzdržujejo kot zatočišča za preživetje ljudi na poti (gl. npr. Augustová 2021) – včasih s podporo solidarnostnih skupin in posameznikov zunaj kampov (glej **distro**) – v katerih pa se, med drugim, čaka in pripravlja na odhod na **GEJM**.

Na Hrvaškem in v Sloveniji ni neformalnih kampov, kakršni so opisani v poročilih aktivističnih skupin iz Bosne in Hercegovine ali Srbije (gl. npr. klikAktiv 2022: 14–24), so jim pa do določene mere podobni prostori, kjer se ljudje na poti ustavijo, spočijejo, prespijo ali čakajo na povezavo (prim. Judzińska in Sendyka 2022). Uničevanje gozdnih kampov, kot so te prostore poimenovali lokalni planinci v enem od pogovorov, ki smo jih opravile leta 2020, so opisali kot zabavo domačih avanturistov.

Skupini tako imenovanih samoorganiziranih zatočišč, kot so gozdna zavetja v bližini пристanišča v Calaisu ali zatočišča v Maroku, ki si jih postavljajo migranti iz afriških držav, medtem ko čakajo na

10 <https://www.merriam-webster.com/dictionary/containment>; <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/containment>

11 <https://www.vreme.com/vreme/4576528/>

naslednji poskus prečkanja meje na špansko ozemlje (Agier 2015: 41–42), pripadajo tudi skvoti v mestih (prav tam: 43–44), ki jih ljudje na poti prav tako imenujejo kampi (Jovanović 2021: 442) in jih je v zadnjih letih vse več v različnih delih Evrope (gl. npr. Katz 2016; 2017).

Meje med uradnimi in improviziranimi kampi, pa tudi tiste med različnimi vrstami institucionalnih kampov niso povsem fiksne in čvrste. O tem že na ravni poimenovanja ter prav tako življenjskih razmer priča primer kampa Vučjak v Bosni in Hercegovini. Za vzpostavitev kampa se je odločilo mesto Bihać, oklican pa je za divji, *jungle* kamp, torej z izrazom, ki je sicer rezerviran za neinstitucionalne kampe. Razmere bivanja v njem so prekarnost pripeljale do skrajnosti, zaradi česar je tudi dobil naziv »divji«. Vendar ne gre zgolj za to. Čeprav samoorganiziranost neuradnih kampov kaže na avtonomno delovanje ljudi na poti (gl. npr. Altin 2020), na AVTONOMIJO migracij (prim. Dadusc idr. 2019), in bi jih s tega vidika lahko razumeli kot nasprotovanje institucionalnim kampom (prim. Katz 2017), pa jih pravzaprav lahko vidimo kot del mehanizmov upravljanja migracij. Kadar jim to ustreza, jih oblasti tolerirajo, kadar pa jim ne ustrezajo, jih porušijo ter uporabljajo v politične namene.¹² Z mehanizmom upravljanja je tesno povezan tudi mehanizem tihotapljenja, ne le zato, ker prvi proizvede drugega – tihotapske dejavnosti namreč razumemo kot neposredno posledico pušbekov in zaprtih mej¹³ – temveč tudi zaradi konkretnih, materialnih, in drugih povezav med obema mehanizmomoma. Tihotapljenje pa je, čeravno povezano z institucionalnimi kampi (ECRE 2022a: 60), v medijih vidnejše v neinstitucionalnih. Nekatere od teh kampov organizirajo in vodijo tihotapske skupine¹⁴ – kar dodatno zaplete prej omenjeno načelo samoorganiziranosti – s tem v zvezi pa se pojavljajo tudi trditve, kot je tista, da so »tihotapske mreže [...] vse močnejše« in da je **balkanska pot** na nekaterih prehodih »postala povsem tihotapska pot«.¹⁵

Praksa, ki povezuje institucionalne ter neinstitucionalne kampe in ki jo lahko v nasprotju s prisilno imobilizacijo interpretiramo kot prisilno gibanje (Jovanović 2021), je premestitev, včasih iz enega uradnega kampa v drugega, pogostejše pa iz improviziranih kampov v uradne.

12 <https://www.slobodnaevropa.org/a/izbeglice-migranti-srbijapolicija-granica/32162930.html>

13 <https://pescanik.net/nova-krajina/>

14 <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/nagraduz-severne-granice-srbije-vise-od-25-bandi-krijumcara-migranata/>

15 <https://portalnovosti.com/poligon-za-krijumcarenje>

Premestitev je opisana kot prevzem in transport migrantov¹⁶ ali kot njihovo zbiranje,¹⁷ kar zaradi različnih zgodovinskih konotacij zveni manj evfemistično. V tem smislu se pogosto govori o odstranjevanju migrantov ali čiščenju ulic, pri čemer so ljudje dobesedno zreducirani na objekte, zaradi nadzora nad varnostno in epidemiološko situacijo,¹⁸ kar vse skupaj slikovito in srhljivo ponazarja primer kampa kot »idealtipske figure odstranjevanja« (Agier 2019: 107). Pogosto je praksa premestitve povezana s spektakularizacijo, ki vključuje prizore, podobne tistim v akcijskih filmih,¹⁹ v katerih policija v polni opremi, oborožena, po »gozdovih« in »zapuščenih hišah« zbira, postroji in preiskuje migrante, zato da jih nato prepelje v sprejemne centre, kjer jim je, z birokratskim jezikom rečeno, »zagotovljena ustrezna namestitve«.

Vplivna opredelitev kampa kot »nomosa modernega«, ki jo je italijanski filozof Giorgio Agamben razvijal v številnih knjigah in prispevkih od devetdesetih let 20. stoletja dalje, je spodbudila – pogosto tudi v obliki ponavljajočega se, mehaničnega prevzemanja in navajanja – številne multidisciplinarne teoretske in empirične raziskave kampov, tudi begunskih (prim. npr. Martin idr. 2020), v prejšnjem odstavku poimenovanih »ustrezna namestitve«, kot prostorov izjeme, **humanitarnega prostora**, golega življenja, območij izrednega stanja, biopolitičnih prostorov in podobno (gl. npr. Pozniak in Petrović 2014; Petrović 2017). To so raziskovalci pozneje predstavljali v preglednih raziskavah (Picker in Pasquetti 2015; Martin idr. 2020) ter nadgradili tako, da so poskušali vključiti večplastnost begunskih kampov, njihova zapletena razmerja in perspektivo aktivnega delovanja vključenih ter hkrati različne vrste kampov prepoznati kot prostore političnega delovanja, upora in bojov. V tem smislu lahko kampe, čeprav na skromen način, v kontekstu balkanske poti beremo tudi kot prostore srečevanja, počitka in informiranja, s tem pa tudi lajšanja gibanja, in ne zgolj njegovega omejevanja (Stojić Mitrović in Vilenica 2019: 12).

Prepletom zadrževanja in gibanja, prisile in načinov, na katere se ji različni akterji upirajo, pripadajo tudi pogajanja o dostopu

16 <https://n1info.ba/vijesti/a427063-Pocelo-izmjestenje-migranata-u-novootvoreni-kamp-na-lokalitetu-Lipa/>; <https://www.kurir.rs/vesti/srbija/3667369/migranti-banja-koviljacapolicija-zandarmerija-presevo>

17 <https://erim.ief.hr/vijesti/saopštenje-povodom-akcije-prinudnog-premestanja-iregularizovanih-migranata-od-strane-zandarmerije-u-opstini-sid/>

18 <https://antimigrant.ba/dr-mulabdic-odgovorila-na-pitanje-testiraju-li-se-migranti-i-jesu-li-svi-negativni-dala-misljenje-i-u-vezi-kampa-lipa/>; <https://n1info.ba/vijesti/a427063-Pocelo-izmjestenje-migranata-u-novootvoreni-kamp-na-lokalitetu-Lipa/>

19 <https://www.blic.rs/vesti/hronika/pogledajte-akcijupolicije-pronalaska-iregularnih-migranata/2je1lxp>

raziskovalcev, prostovoljcev, medijev in drugih do kampov,²⁰ ki so pogosto nedostopni ali pa je dostop izrazito fragmentiran (prim. Harrell-Bond in Voutira 2007; gl. npr. Hameršak in Pleše 2017b: 102–105; Grubiša 2022). To je zagotovo tesno povezano z eno od ključnih značilnosti kampov, prej omenjeno socialno in fizično segregacijo, na primer v obliki **OGRAJ**, nadzornih sistemov ter oddaljenih in izoliranih lokacij. S segregacijo, kot tudi z drugimi značilnostmi, kot so poudarjena in dolgotrajna začasnost, kolektivnost, ujetost in čakanje, so kampi na balkanski poti popolnoma usklajeni z migracijskimi politikami Evropske unije, ki temeljijo na odvracanju, zadrževanju, zapiranju, ilegaliziranju ter nasilju. Ne le, da so kampi del teh politik, temveč v njih igrajo eno od ključnih vlog, in sicer kot jasna izbira, ne pa, kot se to pogosto predstavlja, neizbežen odgovor na prisilne migracije (McConnachie 2016: 397).

20 <https://www.civilnodrustvo.hr/mup-je-cms-u-onemogucio-ulazak-u-prihvatalista-za-trazitelje-azila/>; <https://tris.com.hr/2019/06/are-you-syrious-udruga-sumnja-da-im-je-mup-zabranio-rad-s-djecom-izbjeglicama-jer-je-postavljala-pitanja-o-nepostivanju-ljudskih-prava/>; <https://www.slobodnaevropa.org/a/komesarijat-izbeglice-srbija-kampovi/32336208.html>; <https://www.mreza-mira.net/vijesti/tisina-plasi-jednako-koliko-i-nasilje/>

(Ne)mobilnost

DRAGO ŽUPARIĆ-ILJIĆ

Nemobilnost (ang. *immobility*) lahko pomeni tako nepremičnost kot tudi negibnost in se ne nanaša zgolj na odsotnost gibanja, temveč tudi na strukturne, pravne, administrativne, ekonomske, družbene in okoljske omejitve, ki ljudem preprečujejo, da bi se gibal, kadar si tega želijo, ali pa jih ujamejo na mestu, potem ko so že krenili na pot, ter jim celo omejujejo možnost za novo, boljše in varnejše življenje po tem, ko prispejo na želeni cilj. Za ljudi na poti, migrante, nemobilnost ni pasivno, temveč aktivno stanje, ki ga oblikujejo dinamike moči, politični okviri in globalne neenakosti. S stopnjevanjem migracijskih gibanj zaradi podnebnih sprememb, konfliktov in ekonomskih razlik predstavlja razumevanje nemobilnosti kritičen pogled na omejitve zmožnosti človeškega delovanja (ang. *agency*).

Nemobilnost ni zgolj preprosto nasprotje mobilnosti, temveč je družbeno-politično stanje, ki razkriva neenakomerno porazdelitev

moči in virov v globaliziranem svetu (Khan 2016; Schewel 2019). Nemobilnost se v raziskavah v okviru študij migracij nanaša na omejitve, ki posameznikom preprečujejo, da bi se preselili, kadar in kamor si želijo, bodisi znotraj državnih bodisi prek mednarodnih meja. Kerrylin Schewel (2019) trdi, da raziskave pogosto zanemarjajo tiste, ki ostanejo, saj predpostavljajo, da je migracija norma, standard, medtem ko nemobilnost pomeni izjemo ali neuspeh. Takšna »pristranskost do mobilnosti« omejuje razumevanje širših dinamik migracijskih procesov, tudi tistih, ki se nanašajo na **PRISILNE** tranzitne migracije.

Nemobilnost postavlja pod vprašaj predpostavko, da je gibanje univerzalna možnost in primarna izbira posameznika ali skupnosti. Jørgen Carling (2002) je uvedel pojem »neprostovoljne nemobilnosti« (ang. *involuntary immobility*), s katerim opisuje tiste, ki si želijo migrirati, pa tega zaradi zunanjih omejitev ne morejo storiti. To je v nasprotju s prostovoljno nemobilnostjo (ang. *voluntary immobility*) kot izbiro ostati, pri čemer izpostavlja, da nemobilnost pogosto izhaja iz pomanjkanja možnosti za svobodno delovanje, ne pa iz osebnih preferenc. Za migrante, ki so že na poti, se negibnost izraža kot »zataknjenost« ali »ujetost« (ang. *stuckness*); izraz, ki ga je skoval Ghassan Hage (2009), v skladu s katerim napredovanje proti zelenemu cilju ali napredovanje skozi proces integracije za nedoločen čas obstane.

Nemobilnost je eden od paradoksov globalizacije, kjer se kapital, blago in storitve lahko gibljejo svobodno in neomejeno, medtem ko človeška mobilnost (p)ostaja visokoregulirana, upravljana in nadzorovana družbena praksa. Globalni kontekst omejitev, ki izhajajo iz upravljanja migracij, omogoča zgolj štirim odstotkom svetovne populacije, da migrirajo na regularen način. Po podatkih zadnje raziskave *Gallup* si prek devetsto milijonov ljudi (kar predstavlja okrog šestnajst odstotkov svetovne populacije odraslih) želi trajno zapustiti svojo državo porekla, če bi za to imeli priložnost, vendar je nimajo.¹ Prepad med željami in (z)možnostmi (ang. *aspiration-ability gap*, Carling in Schewel 2018) kaže na to, da je nemobilnost vseprisotno stanje, in ne marginalen problem. Do nemobilnosti pogosto pride tudi v postmigracijski fazi, na primer v pravnih »vicah« večmesečnega ali večletnega čakanja na razrešitev pravnega statusa priseljenih: bodisi v obliki pridobitve mednarodne zaščite (azila), dovoljenja za bivanje ali s pomočjo drugih mehanizmov ureditve statusa, ki bi jim omogočili, da ostanejo.

Saskia Sassen (1996) je v svoji analizi neuravnoteženega upravljanja globalizacije med drugim že zdavnaj opozorila na obstoj

1 <https://news.gallup.com/poll/652748/desire-migrate-remains-record-high.aspx>

globalne (raz)delitve mobilnosti (ang. *mobility divide*), kjer se bogati gibljejo zlahka, medtem ko so marginalizirani »imobilizirani« z mejami, vizumi in ekonomskimi ovirami. Tako nemobilnost ni zgolj in predvsem stvar osebnih nagnjenj in izbire, temveč zgodovinskih tokov in strukturnih omejitev. Nichola Khan (2016) piše o nemobilnosti kot o dediščini kolonialnih hierarhij, ki rasizirano in osiromašeno prebivalstvo nesorazmerno zadržujejo na mestu, nadzorovano in zaslužnjeno, podrejeno trgu dela brez svobode do selitve, ali pa jim je selitev dovoljena pod strogo določenimi in nadzorovanimi pogoji vizumskega režima.

Dejavniki, ki predstavljajo ovire za uresničevanje mobilnosti, se nanašajo predvsem na ekonomski položaj; revni so nemobilni, saj nimajo sredstev za plačilo stroškov prevoza, tihotapcev ali vizumov, saj je vizumski sistem oblikovan tako, da mobilnost omejuje in revne ljudi prepušča nemobilnosti celo v najhujših okoliščinah življenjske ogroženosti zaradi vojne, revščine ali naravnih katastrof (Zickgraf 2021). Nemobilnost je produkt sistemskih krivic globaliziranega sveta, v katerem je gibanje privilegij manjšine, peščice, in ne pravica vseh (Kahn 2016). Do nemobilnosti (imobilizacije) pogosto ne pride le v državi porekla, temveč tudi kadar ljudje na poti običijo v tranzitu, negibnost pa jih pogosto prizadene tudi na sredini poti ali na pričakovanem koncu potovanja. Tranzitne cone – obmejni kampi, detencijski centri ali meja sama – postanejo kraji zaustavljanja, **ČAKANJA**, kjer se gibanje za nedoločen čas ustavi. Ruben Andersson (2014) je pokazal, kako tihotapci in lokalne oblasti s tem zaustavljanjem in ujetostjo služijo, s čimer pa spreminjajo tranzit v »**INDUSTRIJO** (ne)mobilnosti«. Tranzitna nemobilnost je pokazatelj premišljene strategije upravljanja, kjer države eksternalizirajo nadzor z namenom izogibanja odgovornosti, s tem pa ustvarjajo **tamponske cone**, v katerih migranti niso niti povsem zavrtnjeni niti sprejeti, potisnjeni v suspenz statusa in pravic, ujeti v stanje večnega čakanja.

Pojma mobilnosti in nemobilnosti sta ključna za razumevanje sodobnih migracij, še posebno na **balkanski poti**, ki je postala paradigmatski prostor za proučevanje iregulariziranega gibanja na jugovzhodni periferiji Evropske unije. Balkanska pot – pot, po kateri migranti iz držav Bližnjega vzhoda, Afrike in Azije poskušajo doseči Zahodno Evropo, ni zgolj geografska trasa, temveč tudi zapleten migracijsko-politični in tehnološki režim nadzora ter omejevanja gibanja in negibanja, v katerem se prepletajo avtonomija, odpor, ujetost, čakanje in prizadevanja za nadaljevanje poti. Nemobilnosti ne razumemo

preprosto zgolj kot nasprotje gibanju in migraciji, temveč kot kontinuum izkušenj, ki izhajajo iz interakcije med migrantskimi praksami in sistemi upravljanja migracij.

Ključni element (ne)mobilnosti je **AVTONOMIJA** migracij, ki se kaže tudi v vsakdanjih praksah na poti, kjer ima fizično gibanje lastne zakonitosti in dinamiko, neodvisno od popolnega nadzora držav, trga dela ali ekonomskih dejavnikov. Zaradi tega gre obenem tudi za politično dejanje, ki izziva obstoječe strukture moči in kaže na odločenost migrantov, da z gibanjem nadaljujejo kljub številnim možnim nevarnostim. Avtonomija ni popolna svoboda, temveč je sposobnost migrantov, da se pogajajo s sistemi nadzora, se jim izognejo ali jih aropriirajo, da bi dosegli svoje cilje – bodisi iskanje varnosti, boljšega življenja ali ponovne združitve z družino. Zaradi tega je avtonomija migracij ključni element mobilnosti, pa tudi vir napetosti med mobilnostjo in nadzornimi mehanizmi, ki to mobilnost skušajo omejiti.

Po zapiranju begunskega koridorja leta 2016 je na tisoče migrantov obtičalo v Srbiji ter Bosni in Hercegovini, čakajoč na priložnost za nadaljevanje potovanja ali obravnavo prošnje za azil. V improviziranih kampih, kot je bil tisti v **Veliki Kladuši**, so migranti več mesecev preživeli v negotovosti, soočeni s pomanjkanjem osnovnih preživetvenih sredstev, kot so hrana, voda in zdravniška oskrba. V Srbiji pa so, na primer, migranti čakali v kampih, kot je **Krnjača**, kjer so bile razmere tako slabe, da so mnogi odstopili od zakonitih postopkov in se podali na **GEJM** (Jovanović, 2021). Takšna taktika je vidna tudi na Hrvaškem, prek administrativnih postopkov – počasni azilni postopki ali zavračanje vstopa na mejah – ki podaljšujejo čas, preživet v tranzitu. Čakanje, ujetost lahko traja tedne ali leta, kar ustvarja občutek nemoči in izgube nadzora nad lastnim življenjem.

Gejm kot praksa razkriva ambivalentnost (ne)mobilnosti na balkanski poti. Po eni strani je gejm dokaz migrantske avtonomije in sposobnosti premagovanja ovir; po drugi strani pa njegova visoka cena kaže na to, kako močno mobilnost omejujejo represivni režim EU in države zunaj schengenskega sistema. Gejm ni zgolj individualno dejanje, temveč kolektivno – lahko ga razumemo tudi kot boj proti krivicam, kar migrantsko mobilnost še dodatno politizira. V tem smislu balkanska pot postaja prostor konflikta med migrantskimi prizadevanji ter institucionalnimi ovirami, pri čemer gejm ne predstavlja le gibanja, temveč tudi odpor proti imperativu nemobilnosti oziroma proti sistemu, ki si prizadeva njihovo gibanje zaustaviti, imobilizirati in iregularizirati.

Eden od ključnih mehanizmov, ki oblikuje (ne)mobilnost na balkanski poti, je eksternalizacija. Ta pojem označuje strategijo, s katero

EU prenaša odgovornost za upravljanje migracij na države na svojih mejah ali onkraj njih, kot so Hrvaška, Srbija ter Bosna in Hercegovina. Posledice eksteralizacije so okrepljen mejni nadzor in prakse, kot so **PUŠBEKI** ter **DETENCIJA**. Hrvaška in Slovenija sta kot članici EU postali »ščit«, ki preprečuje vstop migrantov, medtem ko nečlanice, kot sta Srbija ter Bosna in Hercegovina, delujejo kot tamponske cone, kjer migranti čakajo. Ne le, da ta strategija omejuje mobilnost, temveč tudi premešča humanitarno in pravno breme na periferijo, pogosto ob zanemarjanju človekovih pravic.

Eksteralizacija in **KAMPI** podajajo širši kontekst, saj kažejo na to, kako globalne strategije EU oblikujejo lokalne izkušnje na periferiji z ustvarjanjem prostorov, kjer so migranti hkrati zadrževani, vendar se v njih tudi organizirajo. Kampi tako postajajo fizični in simbolni prostori, kjer se mobilnost in nemobilnost najočitneje izražata in prepletata – to niso zgolj prostori zataknjenosti, temveč tudi aktivna vozlišča, kjer se načrtujejo in porajajo novi poskusi mobilnosti. Na balkanski poti naj bi kampi, kot so tisti v Veliki Kladuši, Bihaću ali Krnjači, služili kot prostori začasnega bivanja, toda pogosto postanejo cone dolgotrajne ujetosti. Kamp ni niti končni cilj niti izhodišče, temveč je prostor negotovosti, kjer migranti čakajo na priložnost za nadaljevanje poti ali na prisilno vračanje. Umeščenost na periferijo EU je načrtna, del strategije zadrževanja migrantov zunaj Unije, kar podaljšuje njihovo nemobilnost. EU denimo financira kampe v Bosni in Hercegovini, da bi preprečila nadaljnje gibanje proti Hrvaški, medtem ko Hrvaška uporablja pušbeke za vračanje migrantov v taiste kampe. Omenjena politika ustvarja začarani krog – migranti so ujeti v prostorih, ki niso niti varni niti vzdržni, vendar jih vseeno ne morejo zapustiti na regularen način.

Najskrajnejša oblika nemobilnosti, ki migrante spreminja v zapornike, je detencija, kjer je svoboda gibanja migrantom popolnoma odvzeta, pogosto kot priprava na pušbek ali deportacijo, pri čemer se migrante »disciplinira« skozi izolacijo in nadzor. Na balkanski poti se detencija nanaša na zapiranje migrantov v sprejemne centre ali druge objekte pod nadzorom oblasti, pogosto pod pretvezo zagotavljanja varnosti, administrativnih postopkov ali priprav na deportacijo. Na Hrvaškem, denimo, se migrante zadržuje v centrih, kot sta tista v Ježevu ali Trilju, kjer so podvrženi strogim omejitvam, vključno s prepovedjo izhoda in omejenim dostopom do komunikacije. Po mnenju Marijane Hameršak in Ive Pleše (2017a) je bil že sam begunski koridor oblika **mobilne detencije**, saj so bili begunci, ki so prihajali skozi koridor, strogo nadzorovani in »ujeti v gibanju« s ciljem kar najhitrejšega organiziranega tranzita in pošiljanja proti Zahodni

Evropi. Detencija ni zgolj fizična imobilizacija, temveč tudi pravna, saj migranti v detenciji pogosto nimajo dostopa do pravne pomoči ali informacij o svojem statusu, kar še podaljšuje njihovo nemobilnost. Ta praksa je povezana tudi z eksternalizacijo, saj EU financira detencijske centre, da bi preprečila nadaljnje gibanje. Migranti v detenciji pa vseeno kažejo odpor (glej **protest proti detenciji v Postojni**) – z organiziranjem protestov ali zahtevanjem pravne pomoči – kar kaže na to, da nemobilnost ni končna.

Omejevanje mobilnosti, še posebej kadar poteka na nasilen način, ima dolgotrajne psihološke posledice za posameznika, kar še dodatno poslabša duševno **ZDRAVJE** migrantov – nekateri zaradi detencije poskusijo storiti samomor (Eleftherakos idr. 2018). To še dodatno krepi nemobilnost, saj telesna in duševna izčrpanost zmanjšuje sposobnosti za nadaljnje gibanje. Pušbek je najnasilnejša oblika nemobilnosti in rušilna sila državnega aparata proti mobilnosti, pri čemer oblast uporablja nasilje za zaustavljanje migrantov in jih s tem še dodatno izpostavlja nevarnostim stradanja, umiranja, izginotja, poškodb, pohabljenja. Migrante, ki jim po napornem gejmju uspe prečkati mejo, pogosto ujamejo, pretepejo ter vrnejo nazaj v Bosno in Hercegovino ali Srbijo brez možnosti, da zaprosijo za zaščito, celo kljub jasno izraženi nameri zahteve za azil. Ta praksa ustvarja krog nemobilnosti – migranti se vračajo v iste kampe ali gozdove, prisiljeni ponavljati gejm, pogosto brez osnovnih sredstev, kot so čevlji ali tople jakne, saj jim jih policija uničuje. Ne gre zgolj za lokalni ali regionalni pojav, temveč del širše strategije eksternalizacije, ki nemobilnost, imobilizacijo in iregularizacijo gibanja premešča na periferijo evropskega migracijskega režima. Na ta način se ustvarja specifična hipermobilnost, to je pospešeno in ponavljajoče se, nenehno krožno gibanje znotraj izrazito omejenega območja na **balkanski poti**, ki pa je v širšem smislu pravzaprav zgolj še ena oblika nemobilnosti (Jovanović 2021).

Nemobilnost se za ljudi na poti pojavlja v vsaki fazi – pred odhodom, med tranzitom in na končnih ciljeh – pogosto pa jo oblikujejo strukturne sile, ki jih posameznik le težka nadzoruje. Kot smo že zapisali, nemobilnost ni zgolj odsotnost gibanja, temveč je dinamično stanje, ki vpliva na potencialne migrante, ki ne morejo oditi, na tiste, ki so obtičali v tranzitu, ter na migrante, ki so imobilizirani na svojih končnih ciljeh.

Nemobilnost je po Jørgenu Carlingu (2002) »neprostovoljna«, kadar posamezniki želijo migrirati, pa ne morejo, za razliko od tistih, ki se prostovoljno odločijo ostati. Na balkanski poti ta koncept pridobi edinstvene razsežnosti zaradi regionalne zgodovine,

geografije, periferne položaja v kontekstu EU ter **schengenskega sistema**. Nemobilnost v državah balkanske regije se kaže kot »zataknjenost« migrantov v kampih in obmejnih območjih vzdolž Grčije, Srbije ter Bosne in Hercegovine, pa tudi ujetost tistih, ki prispejo v države EU, kot sta Madžarska ali Hrvaška, kjer so se prisiljeni soočiti s tveganjem izključevanja ali deportacije. Obstaja pa tudi nemobilnost tako imenovanih novih priseljencev – tujih delavcev, katerih položaj je pogosto prekalen do te mere, da se lahko vprašamo, ali sploh še gre za prostovoljno obliko zaposlitve. Nemobilnost ni zgolj pasivno stanje negibnosti, temveč je produkt načrtne politike, strukturnih neenakosti in geopolitičnih strategij, ki neenakomerno regulirajo človeško gibanje in migrantske statute.

Migranti se celo na svojih končnih ciljeh pogosto spopadajo z nemobilnostjo, nezmožnostjo integracije v lokalno skupnost ali vrnitve domov. Ta »negibnost končnega cilja« se kaže v pravnih, ekonomskih in družbenih oblikah izključevanja ter izkoriščanja, ki ljudi priklepajo na stanje marginalnosti, še dodatno okrepljeno z osamitvijo, segregacijo, rasizmom, ksenofobijo in diskriminacijo migrantske populacije. To lahko ustvari »paralelne družbe«, kjer migranti ne sodelujejo v širših družbenih, kulturnih in političnih procesih na končnih destinacijah, temveč so zgolj in samo »delovna sila«, zamenljiva kot na tekočem traku, pogosto tudi prek namerno neurejenih pravnih statusov, ki jih vzdržujejo države in delodajalci. Milijoni migrantov povsod po svetu so ujetniki nedokumentiranega statusa. V Združenih državah Amerike enajst milijonov migrantov brez dokumentov ne more zakonito delati, svobodno potovati, niti nimajo dostopa do storitev, živijo v conih sive ekonomije, strah pred deportacijo pa jih še dodatno imobilizira.² V hrvaškem kontekstu je dovoljenje za bivanje tujih delavcev pogojeno z odobritvijo vizuma za bivanje in delo, ki se izda zgolj za obdobje enega leta ter se veže izključno na določenega delodajalca ali agencijo za posredovanje zaposlitve, kar postavlja mnoge delavce iz Nepala, Indije, Bangladeša, s Filipinov ter drugih držav Srednje in Jugovzhodne Azije v položaj »trajne začasnosti«, negotovosti in statusnih vic. Njihova mobilnost v smislu iskanja druge zaposlitve ali menjave delodajalca je omejena in praktično onemogočena, kar jih potiska v še bolj prekarne razmere dela in bivanja, izkoriščajo pa jih tako delodajalci kot najemodajalci, pa tudi posredniške agencije.³ S tem postane njihova nemoobilnost, v smislu omejitev in prekarizacije delovnih ter nastanitvenih

2 <https://www.pewresearch.org/short-reads/2024/07/22/what-we-know-about-unauthorized-immigrants-living-in-the-us/>

3 <https://nepalitimes.com/here-now/a-long-way-to-europe>

razmer, popolna. Mobilnost in nemobilnost sta relacijska koncepta, ki ju opredeljuje gibanje ali njegov zastoj znotraj umetno ustvarjenih hierarhij. Preostale hierarhije – razredne, etnične, nacionalne, spolne hierarhije ali hierarhije glede na stopnjo izobrazbe in poklic – poustvarjajo strukturne pogoje za to, kdo je lahko mobilni in kdo ne. Nemožnost mobilnosti navzgor po družbenoekonomski (razredni) lestvici in znotraj drugih umetno ustvarjenih hierarhij v svetu, v katerem ima manj kot en odstotek premožnih v lasti večino svetovnega bogastva, najbolj prizadene prav ljudi na poti. Vse omenjene hierarhije so intersektionalne in lahko blažijo, pogostejše pa krepijo prostorsko nemobilnost. K temu je treba dodati še eno stalno pravilo – revni so najmanj mobilni, najbolj pa trpijo za posledicami krivic in zaradi nemobilnosti.

Raziskave kažejo na to, da nemobilnost na Hrvaškem in v Srbiji vpliva tako na migrante kot na lokalno prebivalstvo, pri čemer so migranti pogosto ujeti zaradi mejne politike, medtem ko se lokalno prebivalstvo srečuje s specifičnimi ovirami za mobilnost (Jovanović 2021; Leutloff-Grandits 2023). Za državljane Srbije ter Bosne in Hercegovine nemobilnost pogosto pomeni ekonomske in administrativne ovire za mednarodne selitve zaradi vizumskih in finančnih omejitev. Balkanska regija je znana kot »dvojni tranzitni prostor«, kjer se prepletajo izkušnje lokalnega prebivalstva in »tranzitnih migrantov« v kontekstu mejnega režima EU (Leutloff-Grandits 2023). Medtem ko migranti iz »tretjih držav« v obmejnih področjih nemobilnost pogosto doživljajo zaradi okrepljenega nadzora mej in praks, kot so pušbeki, pa se lokalno prebivalstvo v obmejnih področjih, na demografsko ter ekonomsko izpraznjeni periferiji, počuti »ujeto« zaradi ekonomske stagnacije in negotove prihodnosti znotraj EU. Migranti so v »liminalnem« stanju čakanja, medtem ko lokalni prebivalci občutijo »zapadanje« v stagnacijo, ki jo dodatno poglobljajo migracijska gibanja »drugih«. S tem tudi sami sodelujejo pri ustvarjanju in ohranjanju hierarhij med mobilnimi in nemobilnimi ter vplivajo na doživljanje lastnih identitet in pripadnosti v odnosu do »oddaljenih«, pa vendar prisotnih drugih.

Nemobilnost spominja na »pristranskost mobilnosti« (ang. *mobility bias*) (Schewel 2019), saj je pokazatelj globalne hierarhije razmerij moči in potencialnim migrantom jemlje možnost avtonomnega delovanja, jih potiska v revščino, ustvarja in utrjuje liminalnost njihovega obstoja, saj niso povsem ne tu ne tam, izkoriščani so, obenem pa izključeni iz družbe. Prav revščina je tista, ki v največji meri imobilizira, to je onemogoča gibanje. Pravno-politični sistemi imobilizirajo prek

vizumskih in mejnih režimov. Spopadi, nestabilnost, podnebne spremembe – vse to so dejavniki, ki vodijo k selitvi, toda najrevnejši in najbolj ogroženi (za)ostanejo. Pravne, ekonomske ali družbene ovire na končnih destinacijah migrante in begunce zadržujejo na mestu; ksenofobija in diskriminacija pa jih imobilizirata ravno tako kot nizke cene dela in izkoriščanje delavcev migrantov (Župarić-Iljić in Lalić 2024).

Nemobilnost na balkanski poti oblikuje življenja milijonov ljudi. Pred odhodom politični, ekonomski ter pravni zidovi in ograje ujamejo potencialne migrante; v tranzitu kampi in zavrnitve zaustavljajo napredovanje; na končnih destinacijah pa izključenost priklene migrante na marginalnost. Nemobilnost se nanaša na vse omejitve, ki migrantom preprečujejo gibanje proti zelenemu cilju ali pa vračanje v državo porekla, medtem ko mobilnost vključuje svobodo gibanja proti zelenim ciljem ali vrnitev, če je resnično prostovoljna – torej zagotavljanje gibanja kot pravice vseh, ne le privilegija manjšine.

Ograja

MOJCA PIŠKOR, IVA PLEŠE IN TEA ŠKOKIĆ

Ograja, zid in žica so besede, ki same po sebi niso izključno niti v glavnem povezane z migracijami; v splošnih jezikovnih slovarjih so jim pripisani pomeni, ki se bolj ali manj razlikujejo od njihove rabe v kontekstu migracij. Medtem ko sta prvi dve besedi, ograja in zid, po spletnem slovarju hrvaškega jezika, vsaj posredno povezani z neke vrste preprekami, kar bi njun pomen lahko povežalo s kontekstom (ilegaliziranih) migracij, pa je žica, kot »tanka oziroma kot nit spletena kovina« ter »struna ali kovinska nit glasbila«, v tem smislu povsem nevtralen pojem.¹ Po drugi strani pa se prav pri pojmu žice navaja besedna

1 https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eFplXBM%3D&keyword=ograda; https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15IURN9&keyword=zid; https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15jWBJ%2F&keyword=%-C5%BEica

zveza »bodeča žica« – v slovarju zoženo predstavljena kot predmet, ki se uporablja za ograje, utrjevanje položajev v vojni in varovanje pomembnih objektov – ki močno spominja ne le na prepreke za gibanje, temveč tudi na pogrome in koncentracijska taborišča kot simbole zatiranja in nasilja (Razac 2009). Vsi trije pojmi, ne le (bodeča) žica, pa so v sodobnem kontekstu migracij tesno povezani s prepovedmi, zaustavljanjem, nadzorom, zapiranjem in krutostjo.

Kadar govorimo o zidovih, ograjah in žicah v povezavi z migracijami – tukaj združenimi pod skupnim pojmom ograja – najprej pomislimo na objekte, ki se uporabljajo ali pa so bili zgrajeni z namenom preprečevanja prehoda, vstopa ali izstopa z enega državnega ali naddržavnega ozemlja na drugega. Gre torej za ovire na zunanjih mejah neke entitete oziroma za materializacijo teh meja, za njihovo fizično obliko. V dobi razcveta visoke tehnologije so takšne fizične ovire, ki izvirajo v daljni preteklosti, kljub svoji anahroničnosti del širšega sistema tehnološkega nadzora gibanja z enega ozemlja na drugega. Temu sistemu pa pripada tudi druga vrsta ovir (ograj, pa tudi zidov in žic), morda v kontekstu migracij manj očitnih; tistih namreč, ki stojijo znotraj določenega ozemlja, in ne na njegovih zunanjih mejah.

Nekatere od »ograjenih« prostorov (glej **humanitarni prostor**) v notranjosti ozemlja, kot so detencijski centri (glej **DETENCIJA**), do neke mere pa tudi vse tako ograjene prostore, namenjene migrantom, lahko razumemo kot del ponotranjenih meja, zato jih v tem smislu ne bi smeli ločevati od prvega sklopa pregrad. V splošnem bi lahko o ovirah, tako tistih znotraj nekega ozemlja kot tistih ob njegovih mejah, pa tudi zunaj njih, v povezavi s kontekstom eksternalizacije meja, govorili kot o spektru oziroma nizu elementov, ki so na različne načine medsebojno povezani. Ograjo okrog **Porina**, zagrebškega azilnega doma (*Prihvatilišta za tražitelje azila*), torej ograjo znotraj državnega ozemlja, bi lahko, navkljub njeni izrazito ločevalni funkciji, označili za manjšo oviro, celo kot bolj simbolično v primerjavi z ograjo okrog detencijskega centra Ježevo, ki, skupaj z drugimi elementi sistema detencije in nadzora, onemogoča izhod tistim, ki so v njem zaprti, ter tudi njihovo komunikacijo – čeprav ne nujno v celoti (prim. **protest proti detenciji v Postojni**) – s fizično okolico centra. Ograja okrog Porina pa je v določenih obdobjih, poleg tega, da je tudi sicer razdelila prostor azilnega doma od njegove okolice in ga naredila vizualno prepoznavnega, v kombinaciji s pravili glede svobode gibanja, še kako omejujoča, in to prav v času, ko je bila zgrajena, v začetku epidemije COVID-19 (prim. Grubiša 2022).

Večje ali manjše ovire znotraj ozemlja predstavljajo ali pa so predstavljale tudi ograje okrog ter znotraj drugih **KAMPOV** na teh prostorih, bodisi nedavno vzpostavljenih ali tistih, zgrajenih v obdobju dolgega poletja migracij (glej **dugo migracijsko ljeto**); denimo ograje v **distribucijskem šotoru v kampu v Slavonskem Brodu**, za katerimi so, ločeni od beguncev, stali humanitarni delavci in prostovoljci (Petrović 2017: 50), ali tiste, ki so skupaj s policijo omejevale ljudi, ki so čakali (glej **ČAKANJE**) v vrstah (Škokić in Jambrešić Kirin 2017: 87). Kamp v Slavonskem Brodu, pa tudi drugi kampi in njim podobni prostori, kot je bil sprejemni center v Dobovi (glej **SIA**), niso bili le obdani z ograjo, temveč so bili z ograjami tudi gosto preprejeni v svoji notranjosti (prim. Hameršak in Pleše 2017b). Ograje znotraj ozemlja, postavljene zaradi ljudi na poti, stojijo tudi na manj pričakovanih prostorih, kot na primer v beograjskih parkih, v katerih so v obdobju po zaprtju begunskega koridorja (glej **balkanski koridor**) plastične mrežaste oranžne pregrade obdajale travnate površine, da bi migrantom preprečile dostop do prostorov za počitek ter jih tako, skupaj z drugimi ukrepi, izključile iz mestnega središča (Beznec idr. 2016: 58).

Čeprav je ravno tako postavljena znotraj ozemlja, pa ograja okrog detencijskega centa Ježevo (v tehničnem smislu gre pravzaprav za zid, postavljen okrog kompleksa, z žico na vrhu ter premično kovinsko ograjo/vrati za vstop in izstop) priključuje podobo nekaterih zidov na državnih mejah, torej tistih ob zunanji meji ozemlja, s trdnimi temelji in neprebojnimi lastnostmi. Po drugi strani se zdi slovenska ograja na meji s Hrvaško, tista na zunanjih mejah ozemlja oziroma na državni in do nedavnega schengenski meji, bolj prepustna od detencijske ograje/zidu, pa tudi od madžarske ograje, prav tako schengenske, v večjem delu tudi evropskounijske pregrade (glej **schengen**). Slovenska ograja bi spominjala na »običajne« ograje, če ne bi imela rezilne žice; pravzaprav po svoji izvedbi in uporabljenih materialih tudi je »običajna«, tako imenovana vrtna mrežasta ograja, kot so tiste okrog poletnih kampov ali podobnih turističnih in drugih kompleksov.

Poimenovanja, ki se uporabljajo za ti dve oviri na državnih mejah, slovenski in madžarski, pričajo tudi o razlikah v njuni medijski in siceršnji percepciji, povezani z njunimi tehničnimi značilnostmi. Slovenska pregrada se imenuje ograja ali žica, v glavnem ne zid, medtem ko se fizična ovira na madžarski meji s Srbijo občasno poimenuje,² z

2 <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2015/7/2/madarski-zid-prema-srbiji-ce-biti-gotov-za-nekoliko-mjeseci>

asociacijami na Berlinskega ter druge zgodovinske in sodobne zidove, »madžarski zid«.³ V paru »ograja/zid« drugi člen vzbuja občutek večje trdnosti in neprepustnosti ter je, za razliko od ograje, ki jo je praviloma lažje prestaviti in odstraniti, običajno bolj statičen in odporen. S trdnostjo in odpornostjo je povezan tudi preneseni pomen zidu, v smislu prepreke ali nepremostljive ovire: naleteti na zid v tem smislu pomeni »naleteti na odpor, prepreko, nepremostljivo nerazumevanje ali podobne ovire«.⁴ Medijsko in drugo izrazoslovje mejnih pregrad ter sinonimna raba pojmov ograja, zid in žica v različnih kombinacijah (kot so bodeča žica, bodeča ograja, mejna ograja, zidovi iz bodeče žice, žičnate ograje in rezilna žica)⁵ včasih zanemarita razlike med mejnimi ovirami, ki pa se jasno kažejo v tehničnih značilnostih oziroma uporabljenih materialih, kompleksnosti in celotni fizični obliki. Gre za cel spekter ovir, od tehnološko zelo preprostih do prefinjenih, od kolotov žice, prosto razmetanih po zemlji ali nataknenih na kovinske drogo-ve, do panelnih ograj z žico ob vznožju ali na vrhu ali brez nje ter tako imenovane pametne, SF ali visokotehnološke madžarske ograje, kakor jo zaradi načina gradnje, materialov in sestavnih delov, kot so senzorji za toploto, elektrošoki, kamere in zvočniki (prim. Kallius 2017), imenujejo mediji.⁶ Ograje na meji so podobne preprekam (*Zakon o nadzoru državne granice*, NN 83/13, 27/16, 114/22, 151/22, prim. *Zakon o nadzoru državne meje*, Ur. l. RS 35/10, ZNPPol, 5/17, 68/17, 47/19, 139/20, 161/21, 29/22, 76/23 in 112/24) – betonskim blokom in podobnimi pregradam – s katerimi se blokirajo posamezne točke na mejah, natančneje predvsem ceste in makadamske poti,⁷ medtem ko pregradam na meji v najširšem smislu pripadajo tudi očiščeni prostori, kot je tisti, ki je nastal s sečnjo gozda (glej sječa šume) na Plješivici. Ograje in vrata na uradnih mejnih prehodih ali v njihovi bližini, denimo premična kovinska ograja oziroma, kot jo imenujejo v uradnih dokumentih, protinavalna zaščitna ograja na

3 <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2015/7/2/madarski-zid-prema-srbiji-cebiti-gotov-za-nekoliko-mjeseci>

4 https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f151URN9&keyword=zid

5 <https://www.dw.com/hr/bodljikava-%C5%BEica-na-sutliostaje/a-19456296>;
<https://balkans.aljazeera.net/blogs/2015/6/24/suze-izbjeglica-i-ograda-od-madarskih-kobasica>; <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/bodljikava-zica-na-granicama-eu-njemacka-drzi-da-je-zastita-granica-legitimna-20211024>; <https://www.dw.com/hr/slovenska-%C5%BEilet-%C5%BEica-opasna-i-za-ljude-i-za-%C5%BEivotinje/a-19505100>

6 <https://www.index.hr/vijesti/clanak/madarska-gradi-novunapredniju-ogradu-na-juznojgranici/954070.aspx>; <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/madarska-se-opasala-high-tech-ogradom-kako-bi-zaustavila-migrante-20170428>

7 <https://eufondovi.mup.hr/primjeri-projekata-folder/nabavljeni-betonski-stupovi-za-zatvaranje-cestovnih-pravaca-iputova-na-vanjskoj-granici/197>

mejnem prehodu Maljevac / **Velika Kladuša**, postavljena »z namenom zaščite pred nenadzorovanim prihodom migrantov na mejni prehod«, ali »vrata za zaporo ceste« na mejnem prehodu Ličko Petrovo Selo / Izačić (glej **pomične ograde ali vrata**), lahko prav tako, v širšem smislu, štejejo kot mejne pregrade, o katerih razpravljamo na tem mestu. Ograja, zid in žica se občasno uporabljajo kot sinonimi v smislu fizične pregrade, ne glede na materiale, iz katerih so narejeni, kot na primer v besednih zvezah madžarski zid ali slovenska žica. Po drugi strani pa uporaba posameznega od teh izrazov nakazuje, da gre za različne vrste pregrad, prav glede na njihov material in način izdelave. Zid je torej v tem smislu zidana ovira, izdelana iz trdnega materiala, opeke, kamna, betona in podobno; ograja je kovinska ali druge vrste pregrada, ki ni zidana; žica pa se nanaša na pregrado, narejeno zgolj ali primarno iz materiala, po katerem je dobila ime: bodeča ali rezilna žica. Pogosto pa gre za kombinacijo različnih materialov in načinov izdelave. Z diahrono perspektive lahko prav tako govorimo o evoluciji mejnih ovir: žico je zamenjala ograja (slovensko-hrvaška meja), ki postaja vse trdnjša in neprebojnejša, med drugim tudi tako, da se je eni (šibkejši) ograji dodala druga (močnejša in pametnejša). Skupaj tvorita celoto, med njima pa patrolirajo policisti in »rendžerji« (madžarsko-srbska meja).

Fizične značilnosti oziroma vrste materialov, višina in širina ovir, njihove različne nadgradnje in podobno ne kažejo le na stopnjo njihove trdnosti in neprepustnosti ter na njihov videz v širšem okolju, temveč tudi na finančna sredstva, vložena v njihovo izgradnjo in postavljanje, kar pa je pogosto povezano s sumi na korupcijo.⁸ Ograje, zidovi in žice so namreč skupaj z različnimi visokoprefinjenimi tehnološkimi in drugimi rešitvami za nadzor mej del rastoče in dobičkonosne industrije (prim. Akkerman 2019; Jones 2017), povezane z **varnostnizacijo** in **militarizacijo** mej (prim. **INDUSTRIJA**). Čeprav se Evropska unija zelo posveča takšni varnostnizaciji, pa vsaj za zdaj zavrača financiranje »bodečih žic in zidov« iz svojih fondov zaradi simbolike (prim. Sicurella 2018).⁹ Obenem pa se iz teh fondov izdatno financirajo ter politično in drugače podpirajo vsa druga možna sredstva in načini obrambe ter nadzora različnih vrst meja (Jones 2017). Ograje na teh mejah, zlasti zunanjih, ne glede na to, kdo jih financira, so številne: poleg prej

8 <https://www.poslovni.hr/svijet/tvrtka-minis-ogradu-postavila-zakonito-327738>

9 <https://www.politico.eu/newsletter/brussels-playbook/epp-reshuffle-greece-wants-wall-sanctioning-schroder/>

omenjene madžarske ograje iz leta 2015 na meji s Srbijo (Korte 2022), nato pa še s Hrvaško, je Bolgarija leta 2014 začela graditi ograjo na meji s Turčijo, tako kot Grčija dve leti pred tem. Po madžarski ograji se je leta 2015 zgradila tudi makedonska na meji z Grčijo in slovenska na meji s Hrvaško, nato ponovno makedonska na meji z Grčijo, leta 2017 pa nova madžarska na meji s Srbijo in leta 2020 še srbska na meji z Makedonijo. Ograje, postavljene vzdolž **balkanske poti**, so bile predhodnice ali sodobnice drugih evropskih ograd, kot je španska na meji z Marokom, avstrijska na meji s Slovenijo, litovske in latvijske na meji z Belorusijo, britansko-francoska v Calaisu, poljska na meji z Belorusijo in tako naprej. Nekatere od teh ograd so ograje Evropske unije, nekatere so interne schengenske, druge znotraj schengenskega območja, nekatere pa so »zgolj« evropske, vendar so vse del »svetovnih« ograd in zidov, postavljenih v zadnjih letih in desetletjih (prim. Brown 2017; Vallet 2019).

Za razliko od zidov in ograd, ki so jih v zgodnejšem obdobju postavljali zaradi konfliktov med državami, se sodobne pregrade na državnih mejah – kljub navajanju drugačnih razlogov, predvsem protiterorističnih in protitihotapskih – večinoma postavljajo zaradi zaščite pred migranti (prim. Vallet 2019). Tako se tudi za ograje, povezane z balkansko potjo, kot glavni in odkrito izpostavljen razlog za njihovo postavljanje omenja prav obramba pred migranti. Četudi so se zamisli o njih pojavljale že prej, denimo ideja o madžarski pregradi leta 2014 v povezavi z migracijami s Kosova proti Zahodni Evropi (Bez nec idr. 2016: 40–41), pa je prav po dolgem poletju migracij leta 2015, ko so begunci in begunke množično in na različne načine poskušale prečkati ta ozemlja, steklo postavljanje zunanjih ograd in zidov. To je bilo cinično razloženo kot »gradbeni odgovor« na »val ilegalnih migrantov«¹⁰ oziroma kot »način spopadanja s trajno begunsko krizo« (Sicurella 2018). Takrat postavljene pregrade so v nekaterih elementih sorodne tistim iz zgodnejšega obdobja, po hladni vojni, ki so prav tako zastavljale gibanje proti Zahodu, vendar so predvsem preprečevale zapuščanje ozemlja (na primer madžarskega) in ne toliko vstopa vanj (gl. Pauletta 2004: 132–135).

Sodobne mejne ograje, zidovi in žice so svojevrstne naslednice obzidij obzidij in drugih pregrajevalnih utrd, ki jih poznamo iz obdobja miru. Zunaj vojnega in vojaškega konteksta so povezane s pojmi iz tako imenovane obrambne arhitekture, ki jih v svojih nastopih zlorabljajo tudi različne protimigrantske kampanje, kot je bila

10 <https://obris.org/europa/eu/kakva-madarska-ograda-prema-srbiji/>

tista, imenovana *Hrvatski bedem* (Hrvaško obzidje). V javnem diskurzu se uporabljajo tudi pojmi, ki asociirajo na branik krščanstva (kot je *antemurale migrantis*), ali pa se za obrambo pred ilegalnimi migranti poziva k postavitvi bodeče žice in mitraljeških gnezd tam, kjer jih sploh ni.¹¹ Po velikih napovedih o izginjanju meja na svetovni ravni, povezanih s padcem Berlinskega zidu ter obljubo globalne prihodnosti brez meja, lahko tudi na teh ozemljih – kjer je bila izkušnja padca Zidu zaradi njegovega sovpadanja z vojno in nastajanjem novih delitev vseeno bistveno drugačna in bolj zapletena (prim. Čolović 2009) – govorimo o novih mejah in njihovem zidovju ter, na globalni ravni, o »novi dobi zidov« (Leuenberger 2019) oziroma v analogiji z »novim svetovnim redom« o »novem zidnem redu« (Novosseloff 1995 po Vallet 2019).

Nekatere od značilnosti ovir, postavljenih na različnih lokacijah vzdolž balkanske poti, so njihova nenehna podvrženost spremembam, nadgradnjam in okrepitevam, pa tudi njihovo množenje, podvajanje ali podaljševanje v kilometrih vzdolž mej;¹² povezanost njihovih materialnih značilnosti s tereni,¹³ na katerih so postavljene; vpliv na naravno pokrajino¹⁴ ter zlasti na živalski svet (prim. Safner idr. 2021); njihovo nadgrajevanje z različnimi tehnologijami, kot so nadzorne kamere ali droni, ter z ljudmi ali celo **ŽIVALMI**, vpoklicanimi v obrambo meje; njihova vloga pri fizičnem poškodovanju tistih, ki jih skušajo prečkati, ter »stroga zaupnost«, ki jih občasno spremlja. Takšni so denimo primeri, ko se ne želi razkriti natančna dolžina ograje »iz taktičnih razlogov«, domnevno povezanih s preprečevanjem tihotapstva,¹⁵ ali kadar se javnosti ne posreduje nobena informacija, saj naj bi njihovo razkritje povzročilo »hudo škodo« državnim interesom.¹⁶

Kar se tiče lokacij, so mejne ovire ponekod oddaljene od naselij in postavljene v nedostopnih ali vsaj manj obiskanih delih pokrajine, drugod pa so umeščene zelo blizu naselij ali obljudenih lokacij. Tako so, denimo, na nekaterih predelih Madžarske ob meji s Hrvaško in

11 <https://balkans.aljazeera.net/teme/2018/8/6/postaje-li-krajina-antemurale-migrantis>; <https://dalmatinskiportal.hr/vijesti/martin-pauk-o-migrantima--postavio-bih-vi-soku-ogradu-sbodljikavom-zicom--a-u-drugom-redu-mitraljeska-gnijezda/37563>

12 <https://www.infomigrants.net/fr/post/41109/slovenia-to-dismantleborder-fence-with-croatia>

13 <https://obris.org/europa/eu/kakva-madarska-ograda-prema-srbiji/>

14 <https://kulturpunkt.hr/tema/sveto-trojstvo-ograde-zilet-zice-i-granice/>

15 <https://www.dnevnik.si/1042990034>

16 <https://www.slobodnaevropa.org/a/severna-makedonijasrbija-granica-zicanaograda-postavljena-strogopoverljivo/30857508.html>

Srbijo prepreke postavljene »sredi polja«, v pokrajini brez naravnih ovir, zato jih na fotografijah, posnetih iz daljave, lahko opazimo zgolj z uporabo povečave, ki mejo šele naknadno naredi vidno. Za dostop do teh ovir je treba vložiti določen trud, saj so zemljišča oddaljena od cest ter od krajev, kjer ljudje živijo, delajo ali bivajo. Zato celo tisti, ki živijo v njihovi relativni bližini, ne vedo vselej, kje so te ovire in na kakšen način do njih priti, kot je to v enem od ERIM-ovih raziskovalnih intervjujev maja leta 2022 povedala meščanka iz Kneževih Vinogradov.

Nekatere pregrade so postavljene na krajih v neposredni bližini prostorov, kjer se ljudje zbirajo, vendar na prvi pogled niso jasno opazne. Poleti dobro obiskano rečno kopališče v bližini Broda na Kolpi je s slovenske strani ograjeno z žico, ki je ob rečni obali na slovenski strani skoraj preraščena z rastlinjem, zato jo je mogoče opaziti šele naknadno ali pa sploh ne. O nasilni in zavržni vpetosti posameznih pregrad v naravo govori tudi primer žice, ki je postavljena v sami reki.

Lokalno znanje o ograjah, zidovih in žicah ni odvisno le od njihove bližine ali oddaljenosti od kraja bivanja ali zbiranja, temveč tudi od eksistencialnih ali drugih vrst interesov ljudi, ki na posameznih področjih živijo. Prebivalci Preševa v bližini srbsko-makedonske meje, s katerimi so se raziskovalci pogovarjali junija leta 2020, tako večinoma niti niso vedeli, da Srbija postavlja pregrado proti Severni Makedoniji. Po drugi strani pa je bila situacija v Miratovcu, vasi, le deset kilometrov oddaljeni od Preševa v smeri meje – zato ker naj bi tamkajšnjim prebivalcem, brez nadomestila, zaradi postavljanja ograje odvzeli zemljo – povsem drugačna. Poleg tega pa ograja vpliva tudi na njihovo vsakdanje življenje, s tem ko jim je otežila dostop do obdelovalnih površin, ki ležijo na drugi strani »ograjene« meje (klikAktiv 2021).

V medijskih prispevkih z različnih lokacij so ljudje komentirali pregrade, postavljene v njihovi bližini, zlasti njihov negativni vpliv na mestno gospodarstvo, predvsem turizem, pa tudi na preživljanje prostega časa.¹⁷ Po drugi strani pa obstajajo tudi tisti, ki so, če že ne izpostavljajo pregrad in z njimi povezanega nadzora kot pridobitve, vsaj precej manj kritični do ograevanja, kot je to lastnica kampa pri Kolpi na obmejnem področju Slovenije in Hrvaške, ki postavljanje ograje na zunanji meji Slovenije primerja s postavljanjem ograje okoli hiše ali z ograjami v mestih, ki obdajajo tovarne in jih tako ščitijo.¹⁸ Sprejemanje pregrad kot nečesa neizogibnega in njihova vpetost v običajne aktivnosti sta jasno razvidna na posameznih slovenskih obmejnih področjih ob Hrvaški, kjer je »veliko odprtih vrat v žici«, kjer »ljudje sprehajajo

17 <https://www.dw.com/hr/bodljikava-%C5%BEica-na-sutli-ostaje/a-19456296>

18 <https://www.youtube.com/watch?v=00ZfrlaOWhk>

pse«, policisti pa reze na vratih podmažejo ali »negujejo ograjo«, kot je to v svojih zapiskih s terena (glej **terenski dnevnik i terenske beleške**) zabeležila ena od ERIM-ovih raziskovalk pozno spomladi leta 2022. Kratek posnetek, ki ponazarja groteskno ozračje spajanja žice z vsakdanjikom, prikazuje praznovanje otroškega rojstnega dne poleg ograje na slovensko-hrvaški meji (*»Birthday by the fence«*) in je delo raziskovalcev, združenih v okviru projekta *Fencing Borders*, ki vizualno, zvočno in na druge načine dokumentirajo pregrade, postavljene vzdolž meja na teh ozemljih. Poleg že omenjene vloge, ki jo imajo mejne ovire pri fizičnem poškodovanju tistih, ki jih skušajo prečkati, je treba po drugi strani poudariti tudi podvrženost taistih ovir različnim migrantskim strategijam izogibanja (prim. Vallet 2019). Te vključujejo tudi, samostojno ali s strani tihotapcev organizirano (prim. Bezec idr. 2016: 50–51), rezanje, preskakovanje žice, kopanje tunelov, lezenje pod žico, uporabo lestev (glej **merdevine**), luknjanje (klikAktiv 2021), pa tudi iskanje terena, na katerem ovir ni, saj bi jih bilo tam težje postaviti. To obenem razkriva tudi nevarnost terena, čez katerega se morajo ljudje na poti prebiti, kot so to izpostavili prebivalci v enem od raziskovalnih intervjujev spomladi leta 2022 v Gorskem kotarju, v povezavi s prečkanjem reke Kolpe: *»Grejo tam, kjer žice ni, a tam je nevarno, strmo, hitro.«*

Ograje, zidovi in žice imajo, nazadnje, vlogo tudi v zagonu akcij, protestov in diskurzov, ki nasprotujejo utrjevanju, mejam, domnevni obrambi in nasilju.¹⁹ V tem smislu lahko izpostavimo eno od dejanj tovrstnega upora, in sicer LeZborovo izvedbo pesmi *»Clandestino«*, ki jo Manu Chao posveča vsem *»ilegalcem sveta«*, v kateri se refren oddalji od izvornih verzov, toda hkrati ohranja njihov pomen, prav z izpostavljanjem ograje, zidu ali žice kot pomembnih znamenj evropskega odnosa do ljudi na poti:

Preko mora i Balkana žilet žica sa svih strana / ko pse nas tjeraju, a mi naprijed moramo / daleko je bezbroj stopa vaša tvrđava Evropa / samo jedno sanjamo, da ko ljudi živimo [...] Marokanka ilegalka / Pakistanac ilegalac / Sirijka ilegalka / solidarnost – kriminal

[Preko morja in Balkana z vseh strani rezilna žica / kot pse nas preganjajo, a mi naprej moramo / daleč je vaše trdnjave Evrope stopnic

19 <http://radio.rojc.eu/drustvo/igre-na-granici/>; <https://www.lupiga.com/vijesti/hrvatsko-slovenska-akcija-rezanja-zice-ako-je-danas-normalna-zilet-zica-na-granici-sto-ce-biti-sutra>; <https://libela.org/u-fokusu/smrt-zici-sloboda-narodu/>; <https://ravnododna.com/na-trgu-republike-u-ljubljani-postavljeno-bozicno-drvce-od-zilet-zice/>; <https://dolenjskilst.svet24.si/novice/politika/na-kolpi-solidarnostni-begunski-spust-plovil-263533-1727827>

Pogosto povezovanje mejnih pregrad z različnimi vrstami napovedi o njihovem postavljanju ali odstranitvi,²⁰ pa tudi z opozorili, grožnjami, spodbudami²¹ in podobnimi diskurzi držav in drugih akterjev v kontekstu migracij je povezano tudi z namenom ter vlogo fizičnih ovir. Te se v literaturi redko (ali pa sploh ne) predstavljajo kot učinkovita sredstva za zaustavljanje migracij, bolj so prepoznane kot sredstvo notranjih in zunanjepolitičnih, ekonomskih, finančnih, suverenih, identitetnih in podobnih, nacionalnih ter postnacionalnih oblik nadvlade (prim. Brown 2017; Valllet 2019; Korte 2022). Pogosto se poudarja ravno neučinkovitost ograj in zidov pri preprečevanju migracij. Tako kot druga sredstva, namenjena temu cilju, tudi ograje ne zaustavljajo, temveč preusmerjajo gibanja na nove, pogosto nevarnejše poti ter hkrati spodbujajo in krepijo tihotapske dejavnosti in mreže (prim. Beznec idr. 2016: 50, 54; Vallett 2019). Kljub temu se z ozke domovinsko-teritorialne in časovno omejene perspektive posamezne ovire lahko izkažejo za učinkovite pri preprečevanju in zaustavljanju ali vsaj zmanjšanju števila prehodov. To je bilo denimo vidno na primeru zapiranja madžarske meje s Srbijo in postavljanja ograje leta 2015, ko se je državno organizirano gibanje migrantov iz Madžarske preusmerilo na Hrvaško. Ne glede na njihovo neučinkovitost znotraj celotnega mejnega režima pa imajo materialne ovire na zunanjih, pa tudi različnih notranjih mejah svoj dejanski, fizični učinek: od ureznin in zlomljenih nog do smrti (glej **SMRT**), ki jih povzročajo nove nevarne poti, po katerih so ljudje na poti prisiljeni iti (prim. De León 2015), pa tudi smrti na samih ovirah. Za razliko od ograj okrog španskih enklav Evropske unije na afriški celini, ki so neposredno smrtonosne,²² pa se ograje in zidovi, povezani z balkansko potjo, izkažejo za posredno smrtonosne – ljudje na poti, ki se izogibajo fizičnim in drugim oviram, umirajo v rekah, gorah, med prebijanjem čez oborožene pokrajine (glej **naoružani krajolik**) ali v tovornjakih ter pod vlaki. Tudi na videz manj nevarne ograje in zidovi v notranjosti ozemlja so lahko posredno ali neposredno smrtonosni: »V Veliki Kladuši je mladi Maročan Ahmed H. poskušal vstopiti v sprejemni center Miral (želel se je stuširati), a se

20 <https://www.novilist.hr/novosti/licemjerna-tvrđava-europa-slovenija-nakon-medij-skog-spektakla-proglasila-tajnim-plan-micanja-zilet-zice-s-granice/>

21 <https://www.civilnodrustvo.hr/crna-gora-dobila-od-madarske-bodljikavu-zicu-radi-zastite-granice/>

22 <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/06/melilla-never-again/>

je med vlečenjem skozi ograjo, postavljeno okrog centra, zadušil in preminil.«²³ V luči tega se zdi še posebno groteskno predstavljanje sodobnih mejnih in drugih ograj, zidov in žic kot »obrambnih« elementov. Čeprav naj bi branile prostor pred vstopom nezaželenih, pa zunaj vojnega in vojaškega konteksta ograje, zidovi in žice, skupaj z drugimi sredstvi in praksami varnostnizacije ter militarizacije, izpostavljajo ljudi, ki potrebujejo zatočišče, nevarnostim in trpljenju ter jih pahnejo v pogubo, s čimer pa se bolj kot sredstva obrambe izkažejo za sredstva napada.

23 <https://kulturpunkt.hr/tema/sveto-trojstvo-ograde-zilet-zice-i-granice/>

Preselitev

DRAGO ŽUPARIĆ-ILJIĆ

Preselitev (ang. *resettlement*) in relokacija (ang. *relocation*) sta dva različna, toda do določene mere dopolnjujoča se programa, ki sta zamišljena – sodeč po besedah in diskurzu humanitarnih ter sorodnih organizacij – kot odgovor na globalni izziv **BEGUNSTVA**. Usmerjena sta k različnim populacijam razseljenih ljudi, ki potrebujejo mednarodno zaščito. V osnovi se med seboj razlikujeta glede na to, ali gre za – v primeru preselitve – »transfer« oseb z že priznanim statusom begunca ali pa – v primeru relokacije – za »transfer« potencialnih prosilcev za mednarodno zaščito. Obe praksi sta del globalnega režima migracij, ki ga mednarodni humanitarni akterji – zlasti Urad visokega komisarja za begunce (*United Nations High Commissioner for Refugees*, UNHCR) in Mednarodna organizacija za migracije (*International organization for migration*, IOM) – pa tudi tehnokratske strukture Evropske

unije, predvsem Evropska komisija, razumejo ter uporabljajo kot mehanizem, s pomočjo katerega se države članice soočajo s povečanim številom prosilcev za mednarodno zaščito (v primeru relokacije), ali kot eno od tako imenovanih trajnih rešitev za ljudi, ki jim je že priznan določen status (v primeru preselitve).

S sprejetjem Newyorške deklaracije o beguncih in migrantih (*New York Declaration for Refugees and Migrants*) iz leta 2016 so se države zavezale, da bodo okrepile in razširile zakonite načine prihoda beguncev s pomočjo programov preselitve in njim podobnimi rešitvami. V Globalnem sporazumu o beguncih (*Global Compact on Refugees*) je eden od glavnih ciljev širitev dostopa do tako imenovane rešitve tretje države, kar se nanaša na različne zakonite poti, vključno s programi relokacije in pripadajočimi načini zakonitega prihoda beguncev iz države, v kateri so zaprosili za zaščito, v državo sprejema (UNHCR 2019). Evropska komisija obenem zagovarja vzpostavitev programov preselitve na ravni EU, zlasti od sprejema Evropskega migracijskega programa (*Managing the Refugee Crisis*, COM/2015/0490) leta 2015 dalje, vendar v enaki meri, vsaj deklarativno, zagovarja tudi druge pravne možnosti zakonitega prihoda, ki naj bi postale dostopne ljudem, ki potrebujejo zaščito.

Preselitev se v prvi vrsti nanaša na izbor in fizično premestitev oseb iz držav, v katerih so pridobile neko obliko zaščite, denimo status begunca, v »tretjo državo«, ki je izrazila namen, da jih sprejme, jim ponudi zaščito in omogoči določeno obliko trajnega bivanja, boljše razmere za integracijo ter možnost naturalizacije v prihodnosti (UNHCR 2011). Programi preselitve se uporabljajo v primerih, ko drugi dve tako imenovani trajni rešitvi – repatriacija, to je prostovoljna vrnitev v matično državo, ali lokalna integracija, najpogosteje v državi prvega sprejema in priznanja azila – niso in niti ne moreta biti uporabljeni v zadostni meri. Program preselitve, ki ga zelo pogosto omogoča UNHCR, se predstavlja kot trajna in vzdržna rešitev, predvsem za posebno ranljive skupine beguncev (glej **RANLJIVOST**), kot so žrtve nasilja in mučenja, osebe s posebnimi potrebami, starejši, ženske in otroci, vključno s tistimi, ki so dolgotrajno oziroma »podaljšano« razseljeni. Poleg tega se v zadnjih letih na programe relokacije in preselitve gleda kot na možne strategije zmanjševanja ranljivosti lokalnih skupnosti pred vplivi podnebnih sprememb, naravnih nesreč in razseljevanja, ki ga povzročajo razvojni projekti (prim. McAdam 2015; Cernea in Maldonado 2018).

Po Adèle Garnier in sodelavcih (2018) so, zgodovinsko gledano, po številu beguncev, ki prihajajo prek vladnih programov preselitve, do zdaj prednjačile Kanada, ZDA, Avstralija in nekatere skandinavske države, kot so Švedska, ki preselitve izvaja že od petdesetih let, pa tudi

Danska, od sedemdesetih, ter Finska in Nizozemska, od osemdesetih let prejšnjega stoletja. Pomoč pri evakuaciji, sprejemu, pa tudi preselitvi razseljenih oseb je Evropi znana že od prej, in sicer na primeru madžarskih in čehoslovaških beguncev v letih 1956 in 1968, desetletje pozneje v povezavi z begunci iz Indokine ter z begunci s Kosova in iz Bosne in Hercegovine v devetdesetih. Sprejem, ponekod pa tudi preselitve so se nadaljevale z begunci iz Iraka v prvem desetletju 21. stoletja, libijskimi begunci po letu 2011 ter od leta 2015 s sirskimi begunci, pa tudi z državljani Afganistana, Konga, Eritreje, Sudana in drugih. Največje število beguncev se danes preseljuje iz držav, ki na svojem ozemlju gostijo ogromno število beguncev, kot so Libanon, Turčija, Jordanija, Uganda in Tanzanija (UNHCR 2022: 22).

V kontekstu Jugovzhodne Evrope so državne strukture Slovenije in Hrvaške tem politikam dale prednost šele v nedavnem obdobju, po begunskem koridorju (glej **balkanski koridor**). Prihod oseb s statusom begunca iz tretje države, v kateri so imele neko obliko dovoljenja za bivanje, v državo članico Evropske unije pomeni pridobitev pravic, ki so izenačene s tistimi po priznanju statusa begunca. S sporazumom med Evropsko unijo in Turčijo iz marca leta 2016 je bila praktično začrtana prihodnja programska usmeritev Evropske unije na tem področju. Gre za to, da so tisti, ki skušajo neregularno priti v Grčijo, vrnjeni v Turčijo, medtem ko naj bi imeli tisti, ki potrpežljivo **ČAKAJO** v Turčiji (v glavnem Sirci v turških begunskih **KAMPIH**), priložnost priti v Evropsko unijo prek programa preselitve. Preselitev se tako občasno razume kot mednarodno **SOLIDARNOSTNO** orodje bogatejših držav članic OZN do članic iz kroga manj razvitih držav, ki ponujajo začasno zatočišče največjemu številu beguncev na svetu (prim. Zamore in Aleinikoff 2019).

Med letoma 2015 in 2021 naj bi v Evropo s programom preselitve prišlo prek 100.000 oseb, ki so tu pridobile zaščito.¹ Po drugi strani program relokacije vključuje fizično premestitev osebe, ki je prosilec za mednarodno zaščito, iz ene države članice EU v drugo državo članico. Vzpostavljen je bil leta 2015, prvotno kot enotni projekt EU. Predstavljen in razumljen je kot mehanizem »delitve odgovornosti« in »notranje solidarnosti« držav članic EU, z vgrajenimi kvotami, ki bi morale biti zavezujoče za vse države članice. Prvotna zamisel je bila, da bodo druge države članice pomagale Grčiji in Italiji ter tako zmanjšale pritisk na njuna azilna sistema s prerazporeditvijo prosilcev za mednarodno zaščito na svoje ozemlje in s prizadevanjem, da nekatera območja ne bi postala žarišča (*hotspoti*).

1 https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-of-life/statistics-migration-europe_en#refugees-in-europe

Svet za pravosodje in notranje zadeve je septembra leta 2015 sprejel dve odločitvi o relokaciji 160.000 prosilcev za mednarodno zaščito iz Italije in Grčije v druge države članice, ki naj bi procesirale njihove vloge za mednarodno zaščito skupaj z dovoljenjem za bivanje. Vendar pa so do konca leta 2017 premestili manj kot 20.000 ljudi, v času pandemije COVID-19 pa je bilo izvajanje tega programa še dodatno omejeno (Griffin 2021: 18). Nekatere države so jasno zavrnilo sodelovanje v tem programu (na primer Danska in Velika Britanija pred Brexitom), kvote pa so iz zavezujočih postale prostovoljne, čeprav se niti kot takšne večinoma niso spoštovale.

V okviru skupnega evropskega programa relokacije in preselitve državljanov tretjih držav ali oseb brez državljanstva, ki izpolnjujejo pogoje za odobritev mednarodne zaščite, so države članice leta 2015 začele sodelovati pri namestitvi in sprejemu beguncev, vendar ne vse v enaki meri. Prav tu so se pokazali nesoglasje, neenotnost in šibkost tega, kar je bilo zamišljeno kot Skupni evropski azilni sistem (CEAS), ki bi moral delovati po načelih razdelitve odgovornosti, solidarnosti in sodelovanja. Od popolnega zavračanja predlaganih kvot za relokacijo in preselitev, kar je bilo stališče madžarskega premierja, prek ksenofobnih izjav bolgarskega premierja in češkega predsednika do odprtega stališča Slovaške in Poljske, da bosta sprejeli le krščanske begunce s področja Bližnjega vzhoda.²

Slovenija je do zdaj z omenjenim programom preselitve sprejela štiri-deset oseb, ki so prišle leta 2018. Konec leta 2022 se je Vlada Republike Slovenije odločila sprejeti petdeset državljanov Sirije ali Afganistana iz Turčije, ki jih je UNHCR tam registrirala kot begunce in ki jim lahko po preselitvi v Slovenijo priznajo status begunca.³ Ministrstvo za notranje zadeve je v sodelovanju z vladnim Uradom za oskrbo in integracijo migrantov pripravilo izvedbeni načrt za sprejem teh oseb iz Turčije do 31. januarja leta 2023.⁴ Gre za število, ki se šteje za sorazmerno obremenitvam in zmožnostim slovenskega sistema integracije migrantov in oseb z mednarodno zaščito.

Hrvaška je prek programa preselitve do zdaj sprejela skupno

2 <https://www.politico.eu/article/eu-countries-still-fighting-over-mandatory-relocation-of-migrants/>

3 <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MNZ/Dokumenti/DM/december-2022/Odlocanje-v-postopkih-za-priznanje-mednarodne-zascite-podatki-za-december-2022.xlsx>

4 <https://sobotainfo.com/novica/slovenija/slovenija-bo-sprejela-50-beguncev-iz-sirije-afganistana/663269>

250 beguncev. Novembra 2017 je na Hrvaško prispelo prvih štirideset beguncev iz Sirije, nekaj veččlanskih družin, od katerih so imele nekatere člane, ki so spadali med posebej ranljive skupine. Od takrat do avgusta leta 2019 je na Hrvaško prispelo skupno sedem skupin beguncev iz Turčije, ki so bili skoraj vsi etnični sirski Kurdi s številnimi veččlanskimi družinami (Župarić-Iljić 2020). Nastanjeni so bili v Zadru, Slavonskem Brodu, Zaprešiću, Zagrebu, Veliki Gorici, Varaždinu, Sisku, Karlovcu in Dugi Resi, vendar niso vsi od njih tudi ostali. Okoli polovica jih je zapustila Hrvaško v nadaljnjih, tako imenovanih sekundarnih gibanjih proti Zahodni Evropi. Občasno se preselitev in relokacija že med samim transferjem iz ene države članice v dogovorjeno drugo članico izkoristita za priložnost oddaje prošnje za azil med tranzitom. Tak je primer mladoletnic brez spremstva, ki bi jih morali leta 2021 premestiti iz Grčije na Hrvaško, pa so med poletom oziroma presedanjem z enega poleta na drugega v Amsterdamu zaprosile za azil na Nizozemskem.⁵

Čeprav je bila po odločitvi Vlade Republike Hrvaške iz leta 2015 predvidena relokacija 1433 oseb iz Italije in Grčije na Hrvaško, pa je bilo do konca leta 2017 uspešno preseljenih le enaindvajset oseb iz Italije in šestdeset iz Grčije (HPC 2018), preden se je program ustavil. Slovenija je med letoma 2016 in 2021 uspešno preselila 260 oseb, pri čemer jih je večina prišla v letih 2016 in 2017.⁶ Po spremembi oblasti v Afganistanu, avgusta leta 2021, je na Hrvaško, skupaj s hrvaškimi državljani, ki so takrat tam bivali, prispelo tudi dvajset afganistanskih državljanov, ki so pobegnili pred novovzpostavljenim režimom.

Osebe, ki so prišle s programi preselitve in relokacije, so se znotraj sistema integracije soočile z administrativnimi težavami, podobnimi tistim, s katerimi se soočajo prosilci za mednarodno zaščito ter osebe s priznanim statusom begunca. Na Hrvaškem so začetno podporo v tako imenovani zgodnji integraciji osebam, ki so prišle v letih 2017 in 2018, ponudili uslužbenci hrvaškega urada IOM, leta 2019 pa uslužbenci Jezuitske službe za begunce (JRS) v sodelovanju s hrvaškim Ministrstvom za notranje zadeve (MUP), Hrvaškim Rdečim križem, UNHCR, lokalnimi oblastmi v enotah lokalne in regionalne

5 <https://www.index.hr/vijesti/clanak/hrvatska-je-trebala-primiti-djecu-izbjeglice-iz-grcke-na-aerodromu-se-dogodio-obrat/2267933.aspx>

6 <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MNZ/Dokumenti/DM/december-2022/Odlocanje-v-postopkih-za-priznanje-mednarodne-zascite-podatki-za-december-2022.xlsx>

samouprave ter z lokalnimi organizacijami civilne družbe in verskimi skupnostmi. Leta 2023 je postal MUP-ov partner pri izvajanju integracije v lokalnih skupnostih Center za kulturo dialoga (*Centar za kulturu dijaloga* - CKD). Analiza iz leta 2019 (Ajduković idr. 2019) je pokazala, da v večini lokalnih skupnosti manjkajo jasno razdelani akcijski načrti delovanja za dosego učinkovitega modela sprejema in integracije oseb s priznano mednarodno zaščito. Razlog za to naj bi bilo pomanjkanje ustreznih upravnih in institucionalnih kapacitet za trajnostno koordinacijo ter sistematično spremljanje izvajanja in evalvacijo integracijskega procesa, tako na nacionalni kot tudi na lokalnih ravneh (Giljević in Lalić Novak 2018). Podobne paradokse in pomanjkljivosti sistema integracije migrantov ter beguncev najdemo tudi v Sloveniji (prim. Zorn 2021).

Strokovnjaki izpostavljajo nekaj temeljnih moralnih, družbenih in političnih težav programov preselitve in relokacije.

Izbor in relokacijo ljudi, ki bi lahko uporabili te programe, pogojujejo diskrecijske pravice nacionalnih vlad in mednarodnih humanitarnih organizacij, zaradi česar je sam mehanizem preselitve dostopen zgolj približno enemu do dvema odstotkoma begunske populacije (Betts 2017). Podatki UNHCR kažejo, da je število preseljenih, kljub potrebam, najmanj nezadostno. Leta 2021 je bilo preseljenih 57.500 ljudi od ocenjenih prek 1,4 milijona beguncev, ki bi potrebovali preselitev v tretje države (UNHCR 2021). Z moralnega vidika smo do premeščanja in preselitev zato lahko kritični kot do vrste družbenega inženiringa in projektiranega (kvazi)**HUMANITARIZMA**, v okviru katerega se pogosto izvaja etnično profiliranje oziroma preselitev oseb točno določenih nacionalnosti, ki so izbrane kot bolj zaželeni od nekaterih drugih (na primer Sirci v primerjavi z Afganistanci) (de Boer in Zieck 2020).

Države gostiteljice preselitev pogosto razlagajo kot linearno in enkratno dejanje sprejema, čeprav so v resnici migrantske izkušnje in begunske poti kompleksne ter zato vključujejo različne oblike prostovoljne in neprostovoljne mobilnosti ter **NEMOBILNOSTI**, pa tudi različne oblike **PRISILE**, znotraj katerih je preselitev lahko zgolj ena od etap (Yıldız in Sert 2021). Glede na to, da **INDUSTRIJA** preseljevanja obrne več milijard dolarjev letno, v ozadju stoji jasna politična ekonomija velesil znotraj sistema OZN, pri čemer je načelo legitimacije celotnega programa pogosto prisilne narave. Sami begunci bi si namreč morda bolj želeli drugih »trajnih rešitev«, kot je vrnitev v izvorno državo ali lokalna integracija (Lutz in Portmann 2022), vendar se to pogosto spregleda ali ne upošteva. V tem smislu programi preselitve ostajajo slepi za posamezne težnje beguncev ter ne upoštevajo njihovega delovanja in njihove odpornosti, težki življenjski perspektivi navkljub.

Globalno gledano programi preselitve niso prinesli širitve spektra humanitarne zaštite. Namesto tega države kombinirajo preselitve, ki jim dajejo svojevrstno humanitarno patino, z restriktivnimi politikami nadzora mej, to pa jim sočasno omogoča nadaljevanje toga zastavljenih praks nadzora dostopa do ozemlja in institucije azila. V tem smislu sledijo dobro znanim politikam **varnostnizacije** migracij, **eksternalizacije** migracijskih režimov in režimov mej ter **iregularizacije** in **kriminalizacije** (glej **krimigracija**) migrantskih gibanj (Garnier idr. 2018). Poudarjamo tudi, da je režim preselitve osredotočen na državo in njene interese, je neenoten oziroma razdrobljen, saj je v mnogem odvisen od arbitrarnih odločitev nacionalnih vlad o številu, času in načinu preselitve, pa tudi odločitev o profilu ljudi ter vrsti zaštite, ki jim jo je država pripravljena ponuditi (Garnier idr. 2018).

Spolna dimenzija (glej **rodna dimenzija**) je tu še posebno poudarjena, saj se pri konstruiranju zaželenih tipov beguncev močno daje prednost ženskam in družinam z otroki, ki jih diskurzivno uokvirjajo ter predstavljajo kot ogrožene in pasivne žrtve. Te »kategorije« se obravnavajo kot manj ogrožajoč dejavnik v primerjavi z demografsko skupino mladih samskih moških (Welfens in Bonjour 2021). Mehanizem preselitve tako pravzaprav krepi in vzdržuje vsiljeno dihotomijo med podobo zaželenega migranta (kot pasivnega in pomoči potrebnega begunca, najraje ženske in družine) ter nezaželenega migranta kot grožnje, nevarnosti in nadloge. Takšen diskurz spodbuja aktivno politiko, po kateri je edini legalen in legitimen način prihoda na ozemlje tisti prek programov relokacije ter preselitve, ki jih odobravajo in izvajajo nacionalne vlade, medtem ko so ljudje na poti na mejah in znotraj ozemlja dojeti kot »lažni, neverodostojni begunci«, »kriminalci«, »izkoriščevalci sistema« in podobno (Župarić-Iljić 2020).

Programi preselitve so hkrati tudi mehanizmi varnostnizacije, saj si država prek njih prisvaja del sistema nazora nad gibanji migrantov in beguncev. Poleg tega država bolj ali manj eksplicitno pridobiva podporo javnosti za restriktivne politike in ukrepe upravljanja iregulariziranih migracij na svojih mejah ter spodbuja organiziran in nadzorovan sprejem izbranih ter zanj neogrožajočih profilov begunske populacije. V uradnih sporočilih za javnost hrvaški MUP odkrito priznava, da zakonita in varna preselitev omogoča beguncem zagotovitev potrebne mednarodne zaštite, pa tudi, da je preselitev hkrati »orodje za upravljanje migracij in kriz, zmanjševanje nezakonitih migracij in preprečevanje tihotapljenja, ki so mu begunci pogosto izpostavljeni«.⁷

7 <https://mup.gov.hr/vijesti-8/u-republiku-hrvatsku-preseljena-druga-skupina-izbjeglica-iz-turske/271645>

Vzporedno s sodelovanjem v programih preselitve po zaprtju begunskega koridorja je mejni režim postal vse bolj omejujoč za vse tiste, katerih gibanje je iregularizirano, nasilje na mejah ter prisilna vračanja (glej PUŠBEK) pa so onemogočala pravico do dostopa do ozemlja ter morebitne postopke priznanja begunskega statusa. Nasilje in izgoni so se najpogosteje dogajali na področju Siško-moslavške in Karlovske županije, kjer pa so se od leta 2019 v svojih skupnostih navajali na prisotnost tako imenovanih novih sosedov, več deset beguncev, ki so tja prišli prek programov preselitve.

Nazadnje je cilj vseh treh tako imenovanih trajnih, vzdržnih rešitev mednarodnega režima zaščite (prostovoljna vrnitev v izvirno državo, integracija v državi sprejema, preselitev v tretjo državo) »popraviti« situacijo begunstva, ki se razume kot anomalija, ki jo je treba vrniti nazaj v normalnost, v »nacionalni red stvari«, ki vzdržuje (in podpira) humanitarni režim zaščite. Pri tem ne gre le za normativni položaj razumevanja nacije kot prave, pravilne ureditve, temveč gre tudi za pomembno epistemološko pozicijo, izhodišče za dekonstruiranje metodološkega nacionalizma, ki iz takšnega stališča izhaja (Malkki 1995).

Če upoštevamo vse navedene kritike, se je smiselno vprašati o prihodnosti programov preselitve in relokacije. Države bodo nedvomno vsaj na papirju še naprej podpirale takšne programe, katerih uspešnost pa bo odvisna od predanosti in politične volje nacionalnih vlad za njihovo izvajanje v svetu, v katerem so vse bolj izražene potrebe po varnosti in zaščiti za vse širši sloj prebivalstva. Zaobiti infrastrukturo najvplivnejših mednarodnih akterjev na področju begunstva in humanitarizma bi za izvajanje teh programov verjetno pomenilo nadaljnje drobljenje pravic do zaščite, pa tudi profiliranje in inženiring, s provizoričnimi odločbami in zanemarjanjem individualnih potreb beguncev. Kljub temu številke kažejo, da sta dve tretjini beguncev, preseljenih po vsem svetu, dobili podporo prek preselitvenega programa UNHCR. Preostala tretjina je bila preseljena z drugimi sredstvi, najpogosteje prek zasebnih sponzorskih programov, ki, denimo, financirajo večino priseljenih oziroma preseljenih v Kanado, ki takšne programe izvaja že od leta 1979 (UNHCR 2022: 39).

Znotraj OZN je prisotna usmeritev, da že danes tako imenovane alternativne oziroma komplementarne poti za prihod in sprejem postanejo dostopnejše vsem kategorijam migrantov, vključno z osebami, ki potrebujejo mednarodno zaščito. Nekatere od teh poti se nanašajo na humanitarne načine prihoda na podlagi humanitarnih vizumov ali humanitarnih koridorjev, zasebnih sponzorstev in sponzorstev skupnosti, združevanja družin ter vizumov za delo in izobraževanje.

Podobno kot programi preselitve in relokacije takšne poti zagotavljajo ne le varnejše, zakonite in cenejše načine prihoda, temveč tudi večje število (kvoto) tistih, ki jih je mogoče sprejeti, s čimer se povečujejo možnosti za uspešen sprejem in dolgoročno integracijo.

Prisila

TEODORA JOVANOVIĆ

Pojem prisile se uporablja v najrazličnejših kontekstih – od migracij, spolnega nasilja, kršenja človekovih pravic, kazenskega prava do izvajanja zakonov, državne oblasti, diplomacije in drugega. Glede na to, da je prisila abstrakten in moralno obremenjen pojem, je odveč iskati univerzalno opredelitev ločeno od specifičnega konteksta. Preden se lotimo obravnave prisile v kontekstu migracij, ni odveč predstaviti različnih teoretskih pristopov k pojmu prisile, izpostaviti prevladujočih asociacij ter pokazati na teoretsko naravo pojma.

Scott A. Anderson (2010) izpostavlja dva prevladujoča pristopa k pojmu prisile. Prvi pristop povezuje ta pojem z načinom, kako eden od akterjev izvaja pritisk nad voljo drugega z uporabo grožnje. Drugi pristop pa prisilo razume kot delovanje močnejšega akterja, ki ustvarja, nato pa izkorišča razliko v pozicijah moči nad drugim akterjem, da

omeji ali onemogoči delovanje drugega akterja, in to bodisi s silo ali nasiljem. To dejanje je lahko enkratno ali sistematično. V današnjem času prevladuje prvi pristop, pri katerem je poudarek na pritisku in grožnji (kot sredstvih). Pri drugem pristopu pa je poudarek predvsem na neenakem razmerju moči, vendar tudi na sili in nasilju kot sredstvih.

Prisila je v središču pozornosti teoretikov zaradi treh predstav, ki so pogosto tudi glavne asociacije na ta pojem. Prvič, prisila se skoraj vedno razume kot nasprotje (antiteza) svobode (Carr 1988: 59). Prisila teži k omejevanju človekove volje in svobode (Anderson 2010: 1). Drugič, prisila je bolj upravičena in manj sporna, kadar jo izvaja politična oblast, še posebej država. S tem v zvezi se pogosto poraja vprašanje, ali ima država pravico uporabljati prisilo, in če ima to pravico, v kolikšni meri ter iz katerih razlogov. To vprašanje so obravnavali v različnih kulturnih kontekstih in z različnih ideoloških gledišč. Mnogi bi se strinjali s tem, da je uporaba prisile v določenih okoliščinah moralno upravičena (Anderson 2010: 26). Med družbami z različnimi državnimi ureditvami obstaja konsenz, da država – še posebej pa policija, vojska in administracija – lahko uporablja različna sredstva prisile za ohranjanje družbenega reda. Zakoni se ne bi mogli izvajati brez sredstev prisile. Policijska prisilna sredstva (policijske gumijevke, sredstva za vezanje, policijski psi, strelno orožje in drugo) obstajajo v skoraj vseh zakonih o policiji (Ganija 2010). Do neke mere je prisila vedno povezana s politiko, saj je neizbežna pri kolektivnem sprejemanju in izvrševanju odločitev (Stupar 2011: 4).

Nasilje je še ena od asociacij, povezanih s prisilo. Jasno je, da sta prisila in nasilje povezana, ne gre pa za isto stvar. John Dewey je pred prvo svetovno vojno oziroma v trenutku, ko je bilo treba upravičiti vojaške intervencije, poskušal razlikovati med silo, prisilo in nasiljem (Dewey 1916). Pisal je o tem, da je nasilje vedno destruktivno in neupravičeno, medtem ko je uporaba fizične sile upravičena, kadar ni drugih sredstev za doseg cilja, prisila pa naj bi zavzemala sredinski položaj med obema pojmom. Nasprotno pa je Hannah Arendt trdila, da je nasilje instrumentalno in da mora biti cilj, h kateremu stremi, upravičljiv (Arendt 2013). Dewey nasilje razlaga kot čisti izraz neupravičene uporabe sile. Predstava o nasilju pa »ne more temeljiti zgolj na oblikah njegovega izražanja«, saj je »nasilje odnos, ne pa stanje ali lastnost« (Nedeljković 2011: 12, 14). Dejanje neposrednega ali fizičnega nasilja je le ena od manifestacij, oblik izražanja ali celo posledic kroga nasilja (Galtung 1990). Za razumevanje nasilja kot odnosa je ključna vloga žrtve, ki pa se lahko tudi spreminja (na primer kadar žrtev izvaja nasilje). Tudi kadar je težko določiti, kdo konkretno izvaja nasilje – kadar je izvor nasilja nematerialen oziroma abstrakten (na

primer institucije, administracija, strukturne okoliščine) – se nasilje vseeno lahko zelo jasno doživi (Nedeljković 2011: 118). Ta problem ponovno zamegli mejo med prisilo in nasiljem, kar je še posebej jasno v kontekstu prisilnih migracij.

O migracijah se pogosto razmišlja, piše in govori kot o nečem, kar je mogoče razdeliti na različne vrste ali tipe. Delitve migracij na različne vrste so politizirane ter se uporabljajo s ciljem upravljanja in nadzora migracij (Malkki 2005; Scheel idr. 2015; Faist 2018). Ena od najbolj znanih je delitev na prisilne in prostovoljne migracije. Ta delitev je ustvarjena na podlagi odločitve za migracijo. Skrajno poenostavljeno razumevanje predpostavlja, da nekateri migrirajo prisilno (begunci), drugi pa prostovoljno (migranti). Prisilna migracija se najpogosteje razlaga kot dogodek in se enači z drugimi procesi prisile, ki so predhodniki tega dogodka (Ali 2023). Poenostavljena in običajna razlaga prisile bi jo lahko izpostavila kot tako imenovani potisni dejavnik, povezan z začetnim trenutkom odhoda iz države. Predstavlja gonilno silo, strukturo, splet okoliščin, ki prihajajo od zunaj, zunaj posameznika in neodvisno od osebne izbire. Poenostavljeno predstavo o prisili v migracijah – kot izoliranem dogodku, ki »potiska« posameznike v migracijo – moramo dekonstruirati, saj jo zlorabljajo različni akterji, ki nadzorujejo migracije z namenom zaustavljanja neželene gibanja proti EU. Kritična obravnava prisile v kontekstu migracij je nujna v trenutku, ko okrog tega, kdo sme in kdo ne sme biti prisoten na ozemlju Evrope, potekajo številni boji.

Prisilne migracije tradicionalno zajemajo **BEGUNSTVO**. Begunci so predstavljeni kot žrtve okoliščin, nasilja in struktur, torej kot osebe, ki niso imele druge izbire, kot da zapustijo določeno ozemlje. Mednarodne organizacije, vključno z UNHCR, zelo pogosto poudarjajo, da begunci nimajo izbire, za razliko od migrantov.¹ Proces oblikovanja konceptualne kategorije begunca je tesno povezan z institucionalizacijo begunca kot pravne kategorije, kot je opredeljena v *Konvenciji o statusu beguncev* iz leta 1951 in spremljajočem newyorškem *Protokolu* iz leta 1967 (Malkki 2005). Po definiciji iz *Konvencije*, ki so jo ratificirale številne države po svetu, je begunec vsaka oseba, ki se upravičeno boji, da bo preganjana zaradi svoje rase, vere, nacionalnosti, pripadnosti določeni družbeni skupini ali zaradi svojih političnih prepričanj, in ki se zaradi tega nahaja zunaj države,

1 <https://www.unhcr.org/news/stories/unhcr-viewpoint-refugee-or-migrant-which-right>

katere državljanstvo ima, ter zaradi utemeljenega strahu ne more zahtevati zaščite te države; ali pa oseba, ki zaradi takih okoliščin nima državljanstva in se nahaja zunaj države, v kateri je imela stalno prebivališče, ter se zaradi utemeljenega strahu ne more vrniti vanjo. Ni odveč poudariti, da v *Konvenciji o statusu beguncev* pravzaprav nikjer ni omenjeno, da so begunci ljudje, ki bežijo pred vojno, četudi je bila sprejeta neposredno po drugi svetovni vojni in se pogosto v tem smislu tudi interpretira. Begunce se tako v pravnem kot v idejnem smislu dojema kot »žrtve družbeno-političnih struktur, ki jih silijo h gibanju« (Khosravi 2010: 13). Podobno kot drugim subjektom **HUMANITARIZMA** je tudi idealtipskemu beguncu pripisana vloga žrtve. Da bi bila oseba pravno prepoznana kot begunec, mora skozi proces oddaje vloge za mednarodno zaščito, v tem času pa je označena kot prosilec za azil. V tem smislu je begunec oseba, za katero je ugotovljeno, da je njen »strah pred preganjanjem utemeljen«, in ki ji je dodeljen azil. Azil dodeljujejo posamezne države. V Srbiji, na Hrvaškem in v Sloveniji so za to pristojni organi v okviru Ministrstva za notranje zadeve, medtem ko je v Bosni in Hercegovini to v domeni Ministrstva za varnost (*Ministarstvo sigurnosti*). Danes pa je bolj kot kdaj koli prej dostop do azilnega postopka otežen. Številni ekstrateritorialni instrumenti, kot so bilateralni in trilateralni sporazumi o vračanju, tako imenovanem ponovnem sprejemu (ang. *readmission*) v »varne tretje države« in »varne izvirne države«, ter regulative Evropske unije, ki preprečujejo možnost oddajanja vloge za mednarodno zaščito v več različnih državah članicah EU (na primer **Dublin**) in drugo – ti instrumenti imajo za posledico zavračanje vlog zaradi dejstva, da je šel prosilec za azil čez različne varne države ali da je odrinil iz države, ki se šteje za »varno«. Instrumenti, ki sistematično preprečujejo dostop do pravne kategorije begunca (Zetter 2007: 181), spreminjajo azil iz »pravice v privilegij« (Stojić Mitrović 2021: 30), pa tudi v farso (Lipovec Čebren in Zorn 2016). V strokovni literaturi se prisilne migracije v glavnem ne enačijo več s pravno kategorijo begunca, temveč zajemajo celoten spekter gibanja ljudi, ki so primorani zapustiti domovino iz različnih strukturnih in kompleksnih razlogov, povezanih s prisilo: konfliktov, naravnih nesreč, ekoloških dejavnikov, materialne prikrajšanosti, lakote, političnega ter družbenega zatiranja in tako naprej, oziroma dejavnikov, ki niso zajeti v *Konvenciji o statusu beguncev* (Turton 2003; Zetter 2007; Glasman 2017). Revščina, brezposelnost in materialna prikrajšanost so prepoznane kot strukturno nasilje ter lahko močno vplivajo na odločitev o odhodu iz določene države. Standardizirani kriteriji, ki jim mora oseba zadostiti, da bi bila priznana kot prisilno razseljena, pa ne vključujejo ekonomskega nasilja.

Izključevanje revščine in brezposelnosti iz prisilnih dejavnikov je posledica prevladujoče ideologije ekonomskega liberalizma v zahodnih družbah, ki se je prenesla tudi na **režim migracij** (Apostolova 2016).

V študijah migracij se je že v devetdesetih letih 20. stoletja razvila ideja, da prisilnih in prostovoljnih migracij ne gre obravnavati kot binarna nasprotja, temveč kot kontinuum ali spekter (Van Hear 1998). Na enem koncu spektra (prostovoljnost) bi lahko stala kategorija turista, na drugem koncu spektra (prisila) pa trgovina s sužnji, povezana s kolonializmom (prim. Turton 2003: 9). Nekateri avtorji menijo, da popolnoma neprostovoljna migracija ljudi ni mogoča, saj vedno obstaja določena, četudi najmanjša možna raven izbire in možnosti delovanja oziroma avtonomnega delovanja (ang. *agency*) migrantov (gl. Turton 2003: 11; Khosravi 2010: 13). Pojem avtonomnega delovanja oziroma možnosti delovanja (gl. Zaharijević 2018: 182–183) ponuja okvir za razumevanje ljudi kot akterjev, sposobnih razumeti svoj položaj in ukrepati, »celo kadar so pod najbolj ekstremnimi oblikami prisile« (Long 2001: 16). Proučevanje moči v okviru migracijskih študij dekonstruira ustaljeno dojemanje beguncev kot pasivnih žrtev (Rivetti 2013: 307). V določenih kontekstih pa je povsem prisilna migracija možna, saj je lahko nekdo popolnoma neprostovoljno premeščen v drugo državo (ali mesto). Trgovina z ljudmi, sodobno suženjstvo in vojno ujetništvo so nekateri konteksti, v katerih je to mogoče (Mandić 2022). Ko je nekdo dobesedno ugrabljen s pomočjo različnih sredstev (onesveščanje, omamljanje, pretepanje, vezanje in drugo) ter premeščen v drugo državo (iz takšnih ali drugačnih razlogov), nedvomno lahko govorimo o povsem prisilni migraciji. Običajno razumevanje prisilnih migracij pa se sploh ne nanaša na takšne situacije, temveč se v glavnem povezuje z omenjenim kontekstom begunstva oziroma notranjega razseljevanja (kadar prisilna migracija poteka znotraj iste države).

Še en pomemben korak v smeri razumevanja prisile v kontekstu migracij predstavljajo študije neprostovoljnega ostajanja. Stephen C. Lubkemann (2008) je na primeru državljanske vojne v Mozambiku pokazal, da je negibnost, to je **NEMOBILNOST** (ang. *immobility*), prav tako lahko neprostovoljna. Jørgen Carling (2002) pa je raziskal, kako se lahko neprostovoljna nemobilnost odraža v želji po migriranju, medtem ko je nezmožnost uresničitve te želje posledica vse bolj restriktivnih migracijskih politik.

Z osredotočanjem na koncept prisile skušamo pokazati na to, da se prisila v kontekstu migracij dogaja tudi po zapustitvi tako imenovane izvirne države oziroma na poti. Dogaja se tudi, ko ljudje, ki prosijo za mednarodno zaščito, pridejo v državo, v kateri si želijo zgraditi

novo življenje – deportacija ni nič drugega kot prisilna migracija (Gibney 2013). Standardizirane razlage prisilnih migracij, ki so tukaj izpostavljene kritikam in dekonstrukciji, deportacije ne prepoznavajo kot oblike prisilnih migracij. Poenostavljeno rečeno, deportacije se ne obravnavajo kot prisilna gibanja, ker države, ki jih izvajajo, štejejo za države, ki spoštujejo človekove pravice in ker se tovrstno »odstranjevanje« neželene prosilcev za azil in drugih izvaja v skladu z vladavino prava (Sökefeld 2020). Z drugimi besedami, štejejo za upravičene. Poleg tega politike, ki si prizadevajo potencialne prosilce za azil vrniti tja, od koder so prišli, zelo zavestno manipulirajo s koncepti prisile in prostovoljnosti. To se najjasneje vidi na primeru prostovoljne vrnitve s pomočjo asistence (glej **asistirani dobrovoljni povratak**).² Martin Sökefeld (2020) je upravičeno postavil pod vprašaj prostovoljnost vrnitve, kadar gre pri tem za zadnjo možnost.

Nazadnje lahko v kontekstu mejnih režimov na Balkanu prepoznamo prisilna gibanja in prisilno negibnost, s katerimi se ljudje soočajo na svoji poti k državam EU (Jovanović 2021). Priča smo **PUŠBEKOM**, **pulbekom** in neprostovoljnim relokacijam v **KAMPE** kot specifičnim oblikam prisilnega gibanja. K prisilni negibnosti pa lahko prištejemo prakse omejevanja gibanja, torej zadrževanja ljudi na poti v različnih **DETENCIJAH**, kampih, sprejemnih in azilnih centrih, pa tudi v objektih, ki so jih ljudje na poti sami zasedli.

V dosedanjem etnografskem raziskovanju sem posebno pozornost namenila prisotnosti prosilcev za azil iz Irana v Srbiji, da bi razčlenila, na katere načine se izraža prisila v kontekstu migracij. Razlogi, zaradi katerih Iran predstavlja ustrezno študijo primera za kritično vrednotenje koncepta prisile v kontekstu migracij, so večplastni. Prvi razlog je stereotip, da je Iran bogata država, v kateri ni vojne. S tem stereotipom sem se pogosto srečevala. Zabeležila sem ga denimo jeseni leta 2019, v neformalnem pogovoru z dekletom, ki je zaposlena v eni od najvplivnejših mednarodnih humanitarnih organizacij, zadolženih za oskrbo beguncev. Vprašala me je, zakaj se ukvarjam z Iranom, saj Iranci niso begunci, ker tam ni vojne. Drugi razlog je povezan z načinom, kako so ljudje iz Irana postali prosilci za azil v Srbiji. Od jeseni leta 2017 do jeseni leta 2018 je v Srbiji veljala odločitev o odpravi vizumov za državljane Irana. Nekateri od njih, ki so v državo prišli z letalom kot turisti, so postali prosilci za azil bodisi v Srbiji bodisi v državah EU, v katere

2 <https://jacobin.com/2022/07/europe-migrants-un-assisted-voluntary-return-asylum-iom>

so vstopili pozneje. Po uradnih podatkih so v času, ko je veljala odločitev o ukinitvi vizumov, srbske oblasti iranskim državljanom izdale 1891 potrdil o izkazanem namenu oddaje vloge za mednarodno zaščito (BCLJP 2018). Brezvizumski režim je bil ukinjen po enem letu in mesecu dni, saj so politični predstavniki EU in srbskega Ministrstva za notranje zadeve obtožili prosilce za azil, da so »zlorabili« odpravo vizumov. Kar so uradniki imenovali »zloraba«, na tem mestu, v skladu s pristopom **AVTONOMIJE** migracij, razumemo kot **apropriacijo**.

Nekaj posebnosti, povezanih z načinom prečkanja meje, je vplivalo na to, da so se prosilci za azil iz Irana v Srbiji znašli v drugačnih okoliščinah kot ljudje iz drugih držav, ki so del azilnih, **iregulariziranih migracij** (Afganistan, Sirija, Irak, Pakistan, Gana, Somalija in druge). Prvič, meje so prečkali z letalom in potnim listom, ne pa peš in brez dokumentov – to je v nasprotju z običajnimi predstavami o beguncih. Drugič, dejstvo, da je bila Srbija prva država, v kateri so ob vložitvi prošnje za mednarodno zaščito dali prstne odtise, jih je naredilo »imune« na instrumente, ki omogočajo zavrnitev vloge zaradi dejstva, da je prosilec na svoji poti prečkal »varne tretje države«. To jim je povečalo možnost, da dobijo azil. Tretjič, moji sogovorniki iz Irana so se v kampih znašli prvič v življenju. V glavnem niso imeli večletnih izkušenj s krajšim ali daljšim bivanjem v različnih kampih in skvotih vzdolž različnih meja – za razliko od drugih prosilcev za azil v obdobju po zaprtju begunskega koridorja (glej **balkanski koridor**). Prav tako so se prvič srečali s profesionalnimi tihotapci, saj jih pred prihodom v Srbijo niso potrebovali. Eden od sogovornikov je na vprašanje o tem, ali želi s svojo družino ostati v Srbiji, odgovoril, da so nekajkrat poskušali nadaljevati pot, iti na **GEJM**, vendar morajo zato, ker jim je tihotapec pobral ves denar, ostati v Srbiji, saj trenutno nimajo druge izbire. V tem smislu gre za prisilno negibnost oziroma ostajanje. Prosilci za azil iz Irana so na različne načine izražali občutek »ujetosti« v srbskih kampih oziroma neprostopoljne nemobilnosti.

Strah pred smrtno kaznijo se je pojavljal kot zelo specifičen element prisile v pripovedih prosilcev za azil iz Irana. V Iranu se različne prakse kaznujejo s smrtno kaznijo. Smrtna kazen sodi med tista nasilna dejanja, ki jih države, ki jih izvajajo, vidijo kot upravičena. Usmrtitev je skrajni izid in dejanje nasilja. V mnogih zahodnih državah se še vedno izvaja smrtna kazen za morilce, saj velja za upravičeno vrsto kazni. Iran je pogosto prikazan kot država, v kateri se hudo kršijo človekove pravice in kjer so svoboščine omejene (prim. Rivetti 2013: 310). Takšna predstava o Iranu gre z roko v roki s prevladujočimi asociacijami, povezanimi s pojmom prisile. Mnogi od mojih sogovornikov so izpostavili, da se v svoji državi niso počutili svobodne. Moramo pa biti

previdni z interpretacijami, ki temeljijo na zahodnocentričnih razumevanjih svobode. Prav te ideje se lahko izkoristijo za upravičevanje vojaških intervencij in sankcij s strani »osvoboditeljev«.³ V obdobju, ko so prosilci za azil iz Irana v večjem številu prihajali v Srbijo, je bil Iran znova podvržen mednarodnim ekonomskim sankcijam. Sankcije so oblika ekonomskega nasilja. Nezmožnost prosilcev za azil iz Irana, da s svojim potnim listom odprejo račun v srbskih bankah (ali v nekaterih primerih omejitev uporabe bančnega računa), je ena od konkretnih posledic teh sankcij.

Primer prosilcev za azil iz Irana v Srbiji kaže na to, kako se toge kategorizacije migrantov v stiku z etnografskim raziskovanjem terena sesujejo v prah. Turisti (»prostovoljna migracija«) se čez noč prelevijo v prosilce za azil, ki pred »azilno policijo« (kakor je eden od sogovornikov imenoval uslužbenca Urada za azil Ministrstva za notranje zadeve) pričajo o »utemeljenem strahu pred preganjanjem«; nekateri med njimi so nato po določenem času pridobili pravni status begunca (»prisilna migracija«). Številke govorijo v prid temu, da gre le za neznamenat delež ljudi ter da so pravno priznani begunci izjema: od štirinadvajsetih odobrenih prošenj za mednarodno zaščito v Srbiji leta 2018 jih je bilo pet državljanov Irana (BCLJP 2018).

Vloga raziskovalcev ni pomoč »azilni policiji«. Zato sta vprašanji, »zakaj so prosilci za azil zapustili Iran« ter »ali so oni *pravi* begunci«, povsem nepomembni. Relevantni vprašanji sta, »zakaj so se ljudje prisiljeni gibati v okviru azilnih migracij« ter »zakaj morajo svojo prisotnost upravičevati z igranjem vloge žrtve«. Prisila v kontekstu migracij je veliko več kot le »vzrok« razseljevanja. Iznajdljivost (glej **humanitarizem odpornosti**) in zmožnost delovanja obstajata hkrati s prisilo. Z drugimi besedami, prisila ne izključuje vedno možnosti, da se nekaj ukrene.

3 <https://www.glasamerike.net/a/iran-sankcije-nove-uvdene/6930542.html>

Pušbek

MARIJANA HAMERŠAK IN BOJAN MUCKO

Pušbek je izraz, s katerim v kontekstu **iregulariziranih migracij** označujemo izgon nedržavljanov, beguncev in drugih migrantov v sosednjo državo. Gre za **PRISILNO** gibanje nazaj, ki se večinoma izvaja nemudoma, z minimalnimi administrativni postopki ali povsem brez njih. Gre za preplet formalnih in neformalnih ravnanj, ukazov in prestopkov, ki se opirajo na sredstva in tehnike nadzora, lovljenja in zapiranja, pogosto s prekomerno uporabo sile, fizičnega in drugega nasilja, orožja in podobno. Izvajajo jih policija, vojska in drugi državni varnostni organi s podporo različnih akterjev, od lokalnih prebivalcev, ki policiji prijavljajo srečanja z ljudmi na poti (glej **klic na policijo?**), prek nekdanjega Frontexa (danes Evropske agencije za mejno in obalno stražo) pa vse do zasebnih plovil, kot so bila tista, ki jim je malteška vlada naložila nalogo, da preusmerjajo ladje z begunci in drugimi neželenimi

potniki (Amnesty International 2020). Izraz je postal del naše jezikovne rabe s prvimi poročili o rasnem profiliranju (glej **rasna profilacija u koridoru**), izključevanju in deportacijah v begunskem koridorju (glej **balkanski koridor**) (Banich idr. 2016).

Čeprav se o pušbekih praviloma govori v povezavi z državami, kot so Hrvaška, Bolgarija in Italija, so danes resničnost po vsej Evropi in svetu, od Avstralije do ZDA (glej *pushback map*¹ ter nacionalna in druga poročila, priložena k poročilu o pušbekih Visokega komisarja Združenih narodov za človekove pravice, *Office of the United Nations High Commissioner for human rights* – OHCHR leta 2021). Poleg tega pušbeki, čeprav se iz medijev morda zdi drugače, niso omejeni niti na število ljudi, ki jih zadevajo, ne z lokacijami, kjer se izvajajo. Pušbek je lahko rutinski izgon ene osebe prek zelene meje,² pa tudi stotin ali celo več tisoč ljudi, kot na primer leta 2016, ko je Severna Makedonija v Grčijo izgnala več kot 1500 ljudi (ECCHR 2022). Poleg tega, kot je dobro razvidno iz kartografskega prikaza pušbekov *Mreže za monitoring nasilja na mejah* (BVMN), se lahko pušbek začne s prijetjem na morju, v bližini mejne črte ali pa globoko znotraj državnega ozemlja, denimo pri Glini, Korenici, pa tudi v Zagrebu ali na Reki, če govorimo o Hrvaški. Poleg tega z imenom pušbek označujemo tudi avtomatske, pospešene izgone iz Nemčije v Grčijo, ki se izvajajo na podlagi tako imenovanega Seehoferjevega sporazuma iz leta 2018, pa tudi izgone v sosednjo državo, od koder oseba, ki se jo izganja, sploh ni prišla.³ Tako je to konec leta 2020 na enem od družbenih omrežij opisal Smail, ki je več let poskušal priti v Italijo iz Srbije ter Bosne in Hercegovine:

Kadar se gejm začne v Srbiji, se ne bojim, da me bodo Hrvati ali Slovenci ujeli, temveč se bojim, da me bodo namesto v Srbijo vrnili v Bosno. Hrvati vedo, da te ne bodo mogli preteptati ali ti vzeti denarja ali mobitela, če te bodo poslali v Srbijo. V Bosni je drugače. Na meji z Bosno so policaji v maskah. Stojijo ob jarku, v katerem gori ogenj, in grozljivka se lahko začne.

Eddie iz Pakistana, s katerim smo se pogovarjali v začetku leta 2021, ko je bival v **KAMPU** Lipa v bližini Bihaća, je prav tako omenjal hrvaške »policaje v maskah«, ki jih je imenoval *billa group*. Poimenovanje je, po njegovem, izpeljano iz urdujske besede za mačko (ta se v latinični različici zapisovanja glasi *billi* ali *billa*), saj so Eddieja in njegove

1 <https://pushbackmap.org/>

2 <https://borderviolence.eu/testimonies/17137-2/>

3 https://www.ecchr.eu/en/case/seehofer-deal-forced-returns-germany-greece/#case_context

prijatelje svetle barve oči za temnimi pokrivali (fantomkah) spominjale na mačje oči. To poimenovanje je pravzaprav sinekdoha, kjer edina nepokrita (telesna) značilnost policajev predstavlja celoto grozečega telesa oziroma sistema, podobno kot nasilni, nezakoniti, prikriti pušbeki na zelenih mejah danes delujejo kot sinekdoha za celoto nasilnega in rasiziranega režima nadzora zunanjih mej Evropske unije.

Pušbek ni pravni termin, vendar se pogosto uporablja tudi v uradni komunikaciji na najvišjih državnih in drugih ravneh, denimo v Evropskem parlamentu,⁴ sodbah Evropskega sodišča za človekove pravice (na primer *Case of M. H. and Others v. Croatia*), v poročilih odbora Sveta Evrope (npr. Council of Europe 2021), dokumentih varuhinje človekovih pravic Republike Hrvaške (Pučki pravobranitelj 2020) in odborih hrvaškega parlamenta.⁵ Takšni in podobni konteksti pušbeke, v skladu z določbami sodobnega pravnega okvira, obravnavajo, problematizirajo in obsojajo kot oblike kršenja temeljnih človekovih pravic ter kot primere kršenja prepovedi kolektivnega izгона, kot je ta opredeljena v *Protokolu 4*, ki je bil leta 1963 dodan *Konvenciji za zaščito človekovih pravic in temeljnih svoboščin* (*Zakon o ratifikaciji konvencije*, Ur. l. RS 33/1994), kot tudi zločini prisilnih izginotij, ki v določenih primerih predstavljajo tudi zločin proti človečnosti, v skladu z opredelitvijo *Konvencije o zaščiti vseh oseb pred prisilnim izginotjem* (*Zakon o ratifikaciji Mednarodne konvencije o zaščiti vseh oseb pred prisilnim izginotjem*, Ur. l. RS 173/2021), kot kršenje načela prepovedi vračanja (*non-refoulement*), opredeljenega v *Konvenciji o statusu beguncev* iz leta 1951, odvzem pravice do dostopa do azila pa tudi širše: pravice do življenja, pravice do pritožbe, prepovedi mučenja in nečloveškega ravnanja in drugo (prim. Keady-Tabbal in Mann 2021).⁶ S te perspektive se zdi pušbek evfemizem, ki nazorno opisuje način in smer prisilnega gibanja, obenem pa sam izraz lahko prikrije vzroke in posledice prisilnega vračanja.⁷

Ljudje na poti v komunikaciji v angleškem jeziku občasno uporabljajo izraz *pushback*, vendar za to vrsto prisilnega gibanja pogosteje uporabljajo glagol *deport*, kot je to storil Zia iz Afganistana v prvem od

4 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/P-8-2014-008564_EN.html

5 <https://www.sabor.hr/hr/press/javnost-rada/arhiva/pregled-sjednica-radnih-tijela-u-10-sazivu-od-15-rujna-do-15-prosinca>

6 <https://balkaninsight.com/2021/08/19/courts-chip-away-at-migrant-pushback-practices-in-eu/>

7 <https://arrestedlawyers.org/2022/08/05/pushbacks-core-element-of-policies-against-irregularised-mobility-asylum/>

sporočil, s katerimi nas je pozimi leta 2021 obveščal o svojih poskusih prečkanja iz Bosne in Hercegovine na Hrvaško: »*Da, brat moj, včeraj so me deportirali. Sem v Lipi.*« Če poskušamo aktualizirati pojem deportacije, ki je bil po drugi svetovni vojni in milijonih deportiranih v smrt izrinjen iz evropske pravne nomenklature (prim. Kamto 2006: 244), nezaželeni današnjega časa s svojimi jezikovnimi praksami orišujejo vezi med sodobnostjo in zločini iz preteklosti. Evropski pravni sistemi namesto pojma deportacije uporabljajo olepševalnice, kot so odstranitev, vračanje, vrnitev ali v angleščini *removal, return, deterrence* in podobno. Podobno predstavniki oblasti namesto izraza pušbek, glede na razpoložljivi pravni aparat, uporabljajo pojme, kot so ponovni sprejem (hr. *readmisija*, it. *riamissione*), vračanje (hr. *(od)vračanje*, it. *respingimento*) ali zavrnitev vstopa / zavrnitev na meji (šp. *denegación de entrada / rechazo en frontera*). Meje med temi in onimi oblikami izključevanja z določenega ozemlja ter pušbeki niso vedno jasne, niti jih ni mogoče enoznačno določiti.

Dogaja se, da države, kot sta Grčija in Hrvaška (PRO ASYL 2014; Popović idr. 2022a: 71, 137–138), zanikajo pričevanja, dokumente, posnetke in poročila o pušbekih. »Zavračam obtožbe, da je hrvaška policija pri zaščiti meja prekorčila svoja pooblastila. Raziškali smo vse pritožbe in nismo našli ničesar, kar bi potrdilo, kar se očita policiji. Poleg tega se pritožbe nikdar ne nanašajo na konkretne posameznike in konkretne dogodke,« je konec leta 2018, le dan preden so bili objavljeni prvi videoposnetki pušbekov iz Hrvaške (prim. BVMN 2018), izjavil hrvaški minister za notranje zadeve.⁸ Drugi pristop pa je normalizacija, integracija pušbekov v varnostni diskurz in zakonodajni okvir. Tako hrvaška policija, kot poudarjajo v sporočilih za javnost,⁹ na zeleni meji ne izvaja množičnih nasilnih izgonov, temveč zgolj odvrača (iz glagola odvrniti, ang. *discourage*), in sicer v skladu z *Zakonikom o schengenskih mejah (Regulation (EU) 2016/399, OJ L 77, 11/06/2019)*. S tem ohlapnim jezikovnim povezovanjem rutinskih, množičnih pušbekov na hrvaških mejah s pravnimi akti se oblikuje psevdopravni okvir za njihovo legitimacijo ter normalizacijo nasilnih in diskriminatornih praks.

Izključevanje tujcev z določenega ozemlja je osnovna oblika nadzora mej, zato lahko primere takega nadzora najdemo daleč v preteklosti.

8 <https://vlada.gov.hr/vijesti/ministar-bozinovic-policija-sprjecava-nelegalne-migracije-sto-joj-je-i-duznost-po-hrvatskom-i-europskom-zakonodavstvu/24963>

9 <https://mup.gov.hr/vijesti-8/reagiranj-mup-a-na-izvjescje-human-rights-watcha/285858>

V bolj nedavni zgodovini ga lahko prepoznamo v praksah iz obdobja med obema svetovnima vojnoma, ko so si države množično podajale ljudi brez državljanstva, pogosto mimo kakršnih koli administrativnih postopkov. Z besedami Hannah Arendt, ki opisuje stanje v tedanji Evropi, so bile tudi takrat množice ljudi »na milost in nemilost prepuščen[e] policiji, ki se ni preveč obremenjevala z nekaj nelegalnimi dejanji, ki bi državi olajšala breme, ki so ga predstavljali *indésirables*« (Arendt 2003: 362). Tudi takrat je, kot se je glasil argument, »državo, ki je vztrajala pri svoji suvereni pravici do izгона, [...] ilegalna narava brezdržavljanosti prisilila v resnično nelegalna dejanja« (prav tam: 363). Države so tedaj osebe brez državljanstva po besedah Arendt »pretihotapile« v sosednje države, »te pa so ji[m] vrnile z istim« (prav tam). Tudi takrat je šlo, z besedami iz napovedi prvega poročila o pušbekih v hrvaškem kontekstu (Banich idr. 2016), za ping-pong z ljudmi.¹⁰ Kot odgovor na tovrstne prakse je *Konvencija o statusu beguncev* iz leta 1951 uvedla prepoved vračanja v sosednjo državo, za kar se v *Konvenciji*, pa tudi pozneje, v različnih jezikih uporablja francoski izraz *non-refoulement*. Na podoben način se danes uporablja internacionalizirani angleški izraz *pushback*.

Pušbek, kot smo že omenili, izhaja iz angleškega izraza *pushback* ali *push-back*, ki poleg zavračanja (vpisanega v samo razumevanje pušbeka kot zavrnitve vstopa v državo) pomeni tudi fizično odrivanje in potiskanje, kakor se, čeprav zelo redko, ta izraz prevaja v medijih na Hrvaškem, v Srbiji, v širši regiji ali v okviru dela institucij EU.¹¹ Dobesedno, fizično potiskanje z namenom odstranjevanja z ozemlja je prikazano tudi na videoposnetku **halo this is border**, na katerem se vidi, kako hrvaški policaji odrivajo družine z otroki, ki so pozimi leta 2020 pri Bosanski Bojni poskušali iz Bosne in Hercegovine priti na Hrvaško. Izraz med drugim v polje migracij in **BEGUNSTVA** vstopa prek poročil o odrivanju, potiskanju ladij in čolnov z vietnamskimi begunci iz teritorialnih voda držav Jugovzhodne Azije v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (Grant 1979). Kar se tiče neavtoriziranih gibanj iz Azije, je takšno vrsto izključevanja institucionalizirala Avstralija s politiko »paciifiške rešitve« in operacijami, kot sta *Relex* in *Relex II*¹² iz začetka novega tisočletja (Klein 2014), izvajala pa jo je, med

10 <https://www.liberties.eu/hr/stories/igranje-ping-ponga-ljudima-u-sustavu-azila/7270>

11 <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/pljuste-optuzbe-protiv-hrvatske-policije-a-mi-smo-proverili-zasto-je-protuzakonito-gurati-ilegalne-migrante-preko-granice-foto-20190801>; <https://www.politika.rs/sr/clanak/448149/Izgurani-izaglavljani-u-slepoj-ulici>; <https://www.bilten.org/?p=24113>; https://fra.europa.eu/sites/default/files/handbook-law-asylum-migration-borders-2nded_hr.pdf

12 *Relex* in *Relex II* sta bili pomorski operaciji, s katerima je avstralska vlada dala pooblastila vojski (*Australian Defence Forces*) za odvracanje ladij z begunci iz avstralskih voda,

drugim, tudi Tajska, ki je ladje z rohinškimi begunci po humanitarni oskrbi preusmerjala proti Maleziji in Indoneziji (McConnachie 2014: 630). Italija in Malta sta na začetku tisočletja vse pogostejše posegali po podobnih praksah, potiskanjih ali odvrčanju ladij z begunci proč od svojih obal. Daniel iz Eritreje je s temi besedami opisal pušbek iz malteških teritorialnih voda leta 2005:

Peti dan je prišla malteška obalna straža. Dali so nam vodo. Neka star-ka je rekla: »Videla bom svojega sina na Malti.« Ladja se je skoraj prevrnila, ker so ljudje vstali, da bi vzeli vodo. Prišla je druga malteška ladja, poveljniška ladja, in nas fotografirala. Malteška ladja je prinesla vrv. Privezali so jo za naš čoln in nas začeli vleči. Po dveh urah, ko je sonce začelo zahajati, je malteška ladja spremenila smer in nas odpeljala v Libijo.

Videli smo, da gremo v napačno smer. Vsi so govorili: »Prosimo vas, ne!« Prosili smo Maltežane, ti pa so samo odmahovali z rokami, češ »ne«.

Videli smo zeleno libijsko zastavo na ribiški ladji. Maltežani so jim predali vrv. Vsi so jokali. Voda je vdirala v čoln. Valovi so bili veliki. Naš čoln se je nagibal. Dvajset minut se je zdelo, kot da bomo potonili. Potem so Maltežani presekali vrv in odšli. Ribiška ladja nas je odpeljala do Libije. (Human Rights Watch 2009: 38)

Italija je konec prvega desetletja novega tisočletja v duhu oblikovanja pravne fikcije podpisala vrsto sporazumov z Libijo in Alžirijo, s katerimi je formalizirala in eksternalizirala nekatere vidike tako imenovanih operacij pušbek, ki niso več nujno vključevale tudi dobesednega potiskanja ladij proti Afriki (Council of Europe 2010). Opis ene od takšnih operacij najdemo v fiktivni biografiji somalske atletinje Yusuf Omar:

Ne, nihče nas ne bo vlekel.

Nekateri med nami so začeli dvomiti in govoriti, da nas nikdar ne bodo odpeljali na varno v Italijo. Tako smo preživeli naslednjih nekaj ur: dve ladji, ki stojita druga nasproti drugi, morda kakih petdeset metrov narazen, zibajoč se na morju, medtem ko italijanski kapitan po radiu govori s tihotapci.

Po naši ladji se od ust do ust šepetaje prenaša novica, da nas nameravajo vrniti. Poklicali bodo italijansko mejno policijo in nas pospreмили v Tripoli. Ali morda v Kufro. Nekatere od nas prevzame groza. Druge premaga izčrpanost. (Catozzella 2017: 226–227)

Danes je nadzor nad južno morsko mejo EU še dodatno eksternaliziran in usmerjen v strategije »zgodnjega zaznavanja« plovil

da jim prepreči stik z Avstralijo, ki naj nikakor ne bi mogla biti njihova destinacija.

v Sredozemskem morju, še pred njihovim vstopom v tako imenovane cone SAR (cone iskanja in **REŠEVANJA**) ali teritorialne vode (prim. npr. Cobarrubias idr. 2015), v **pulbeke**, driftbeke in sistematična ignoriranja plovil v stiski (glej **morska grobnica**). V zadnjih letih je grška obalna straža prestrežene ladje z begunci in drugimi migranti množično vlekla na odprto morje, kjer jih je pustila pluti.¹³ Ta praksa, ki temelji na predpostavki, da se bodo ladje pod vplivom morskih tokov, vetrov in drugih naravnih dejavnikov same vrnile v Turčijo, se v analogiji s pojmom pušbek imenuje driftbek, iz angleškega izraza *driftback*. Pulbek je vlečenje oseb (in ladij) nazaj, proč od meja, ki jih želijo prečkati. Čeprav o pulbekih govorimo predvsem v povezavi z vlečenjem ladij proti Libiji in drugim sredozemskim državam, iz katerih ljudje odhajajo, pa se ne izvajajo samo na morskih mejah. V širšem smislu lahko z izrazom pulbek označimo vse prakse, ki ljudem na poti onemogočajo ali otežujejo prečkanje meje oziroma gibanje v želeni smeri, kot sta zapiranje in gradnja ovir ali kampov na osamljenih krajih, daleč stran od meja.

Medtem ko se države Evropske unije ob Sredozemskem morju vse bolj zatekajo k tovrstnim posrednim, toda zato nič manj nasilnim in nevarnim oblikam izključevanja beguncev in drugih migrantov z ozemlja EU, pa na kopenskih in morskih mejah na vzhodu uporabljajo pušbeke – aktivne oblike neposrednega, telesnega in občasno izrecno rasističnega nasilja, kot to velja denimo za Hrvaško (Isakjee idr. 2020: 13). Od začetka novega tisočletja do danes so pušbeki kontinuirano dokumentirani na grško-turški meji in prav tako na mejah med Španijo ter Marokom v Ceuti in Melilli (Karamanidou in Kasperek 2022: 21), od leta 2010 dalje pa tudi na mejah Srbije (Amnesty International 2015) in Bolgarije (Hristova idr. 2014). Ob ponovni uvedbi mejnega nadzora po dolgem poletju migracij (glej **dugo migracijsko ljeto**) so pušbeki postali resničnost francosko-italijanske, madžarsko-srbske, hrvaško-srbske in drugih meja vzdolž koridorja (prim. Karamanidou in Kasperek 2022: 16–17). Od leta 2018 dalje, ko se je gibanje migrantov preusmerilo k Bosni in Hercegovini, so pušbeke v določenem obdobju redno beležili tudi na slovensko-hrvaški meji (InfoKolpa 2020; Regvar 2018), pozneje pa še na avstrijskih in italijanskih mejah s Slovenijo. Od leta 2021 dalje se pušbeki množično in odkrito izvajajo na poljski ter litovski meji z Belorusijo. Zaporedni pušbeki, ki se izvajajo prek več meja, na primer iz Avstrije v Slovenijo, iz Slovenije na Hrvaško, iz Hrvaške v Srbijo ali Bosno in Hercegovino, se imenujejo

13 <https://forensic-architecture.org/investigation/drift-backs-in-the-aegean-sea>

tudi verižni pušbeki. Izraz pušbek oziroma interni (notranji) pušbek se uporablja tudi za izključevanje in premestitev nezaželenih oseb znotraj državnega ozemlja, na primer iz italijanske Ventimiglie na meji s Francijo v Taranto na samem jugu Italije (Tazzioli 2017) ali prek zapletenih notranjih meja današnje Bosne in Hercegovine – njenih občinskih, kantonalnih in entitetnih meja (prim. Mlinarević in Ahmetašević 2019: 31). Zio in njegovo skupino je hrvaška policija izgnala v Republiko Srbsko, od koder so potem v Bihać (ki je v Federaciji Bosne in Hercegovine) prišli šele v drugem poskusu, po tem ko so doživeli še notranji pušbek. V Bihaću jih je po nekaj dneh ponovno zajela bosanska policija in jih odpeljala ven iz mesta, v kamp Lipa.

Pušbeki na zunanjih mejah Evropske unije niso posamezni incidenti, temveč oblika »sistemskega nasilja nad begunci« (Bužinkić in Avon 2020; prim. ECCHR 2022). Izvajajo se sistematično v okviru policijskih akcij, kot so akcija *Koridor* na Hrvaškem,¹⁴ bolgarski načrt iz leta 2013, ki je predvideval napotitev dodatnih 1500 policistov na meje (Hristova idr. 2014: 6), ali grška operacija *Xenios Zeus* iz leta 2012, v okviru katere so aktivirali dodatnih 1800 policistov (PRO ASYL 2014: 1). Nasilje, ki spremlja pušbeke, je odvisno od različnih dejavnikov in lahko zajema vse osebe z iregulariziranim statusom, ne glede na starost in spol, ter tudi samo po sebi lahko kaže značilnosti sistematičnosti. V članku, objavljenem na začetku leta 2021, je zdravnica z izkušnjo dela na obmejnem področju Bosne in Hercegovine poudarila: »[N]asilje, ki smo mu priča, je zagotovo sistematično. Občutek imam, da posebej moške ciljajo (udarjajo) v zgornji del telesa, v predel glave in v levo stran prsnega koša. Videla sem številna zlomljena rebra, občasno tudi zlomljene kosti obraza, vendar je bilo nogam iz praktičnih razlogov vedno prizaneseno.«¹⁵

Po uradnih izjavah so na Hrvaškem v začetku leta 2022 za nadzor državnih mej »usposobili in angažirali prek 6.500 mejnih policistov«, ki vsakodnevno preprečujejo »od 300 do 700 poskusov nezakonitega prečkanja meje«,¹⁶ pri čemer se ravna po različnih navodilih in ukazih, med katerimi je tudi ukaz iz leta 2016, da se migrante pelje na policijsko postajo ob meji. Tega ukaza danes javnost ne pozna, je pa

14 <https://net.hr/danas/vijesti/zastrasujuca-devijacija-akcije-koridor-policija-sve-dogovara-na-whatsappu-a-poseban-zadatak-u-hvatanju-migranata-imaju-taksisti-ed34c-c9e-b1c4-11eb-b01c-0242ac140013>

15 <https://n1info.ba/vijesti/njemica-koja-lijeci-migrante-u-bih-o-nasilju-iz-hrvatske-na-bebu-suzavcem-u-oci/>

16 <https://mup.gov.hr/vijesti/ministar-bozinovic-nakonferenciji-o-upravljanjugranicama-sazrijelo-je-vrijemeda-svi-zajedno-u-duhu-medjusobnog-povjerenja-napravimo-korak-naprijed-i-stoprije-pronadjemo-zajednicko-odrzivo-rjesenje-za-izazove-migracija-i-zastite-granica/287471>

njegovo vsebino rekonstruirala varuhinja človekovih pravic v dopisu generalnega državnega odvjetnika Republike Hrvaške z dne 23. 1. 2018 (*Dostava podataka*, P.P.-20-5-6-16/18-37, P.P.-20-05-7/711-16). Podoben učinek je imelo tudi le deloma javno dostopno navodilo slovenskim policistom iz maja leta 2018, da vse osebe, ki jih zajamejo pri iregularnem prečkanju meje, vrnejo na Hrvaško (InfoKolpa 2020). Hrvaški mediji so na začetku leta 2022 poročali o ukazu hrvaškim policistom, ki natančno določa sam način izvajanja pušbekov, pri čemer nalaga, da je »samo odvracanje treba [...] razpršiti na več krajev in pred samim odvracanjem dobro pregledati okolico samega kraja, da bi odkrili prisotnost morebitnih oseb, ki bi to ravnanje snemale, ali predmetov, v katerih bi se lahko nahajale skrite kamere.«.¹⁷

Pušbeki se različno artikulirajo in opredeljujejo, predstavljajo in izpodbijajo se v različnih kontekstih, odvisno od političnih prioritet na različnih ravneh, migrantskih gibanj, zgodovinskih in trenutnih geopolitičnih odnosov, veljavne zakonodaje in odnosa do nje, lokalnih zgodovin, prometne infrastrukture, geomorfoloških posebnosti terena in drugega. Lahko so, kot v primeru Hrvaške, v središču družbenih konfliktov in nenehnih medijskih spektakularizacij meja (za spektakularizacijo pušbeka pri Idomeniju prim. Graf 2021: 103–105; za Hrvaško prim. Popović idr. 2022a), lahko pa so skorajda normalizirani, kot denimo v primeru pušbekov iz Madžarske. Medtem ko se v madžarskem kontekstu od dolgega poletja migracij pušbeki izvajajo v imenu ohranjanja nacionalne homogenosti in suverenosti (Rajaram 2016), na podlagi novosprejetih zakonskih določb in odredb (po katerih so pušbeki dovoljeni v premeru osmih kilometrov od mejne črte),¹⁸ pa se na Hrvaškem najpogosteje izvajajo v tajnosti, pod minimalnimi zakonsko določenim standardi postopkov ali povsem zunaj njih, najpogosteje ponoči, na osamljenih krajih na zeleni meji, spremljajo pa jih različne oblike fizičnega, verbalnega in drugega nasilja. Namesto v imenu suverenosti se na Hrvaškem v prvi vrsti izvajajo v imenu nadzora zunanje meje EU, s čimer je Hrvaška več let dokazovala svojo pripravljenost za vstop v **schengen**, za kar je tudi prejemale izdatno finančno, logistično in politično podporo najvišjih organov Evropske unije (prim. Augustová in Sapoch 2020; Isakjee idr. 2020: 15–18). Nenazadnje pa

17 <https://www.index.hr/vijesti/clanak/ovo-je-naredba-policijima-o-tjeranju-migranta-pazite-da-vas-ne-snime/2336836.aspx>

18 <https://asylumineurope.org/reports/country/hungary/asylum-procedure/access-procedure-and-registration/access-territory-and-push-backs/>

Evropska unija, poleg tega, da nastopa kot financer,¹⁹ v določenih kontekstih, prek Frontexa, tudi neposredno sodeluje v pušbekih. Po naj-novejših poročilih iz Grčije predstavniki te evropske agencije sprožajo postopke – puškebe pri lokalnih oblasteh, v tem primeru grške obalne straže – tako, da sporočajo lokacije ladij z begunci.²⁰

Novejše forenzične rekonstrukcije pušbekov v gozdovih (glej **šuma**) na poljsko-beloruski meji ali na reki Marici/Evrosu na meji med Grčijo in Turčijo izredno natančno rekonstruirajo in vizualizirajo posamezne elemente pušbekov v teh specifičnih kontekstih.²¹ V hrvaškem kontekstu ti elementi obsegajo prestrezanje (na cesti, na vlakcu, na avtobusu, v azilnem domu, v gozdu in podobno), celo v obliki lova (glej **pismo planinara**), pri čemer se uporabljajo različna tehnološka sredstva (gozdne kamere, (glej **šumske kamere**) detektorji srčnega utripa, droni, helikopterji, ladje, **OGRAJE** in drugo) ter **ŽIVALI**, predvsem psi (glej **Candy** ter **Bubo in Endi**); ali se izražajo v obliki **NEMOBILNOSTI** in zapiranja (glej **DETENCIJA**) na policijskih postajah, pa tudi na drugih krajih (na primer v garažah in kletih)²² ter vračanja do mejne črte s policijskimi avtomobili ali neoznačenimi belimi kombiji, v katerih po pričevanjih ni dotoka svežega zraka ali so prisotna temperaturna nihanja, z izmeničnim gretjem in hlajenjem. Mnogi članki, poročila in pričevanja, ki smo jih slišali, izpostavljajo, da je treba k opisanemu dodati uničevanje ter prisvajanje lastnine (**mobitelov**, polnilcev, denarja, dokumentov, **nahrbtnikov** (glej **ruksak**), oblačil, obutve in drugega), poniževanje in žaljenje, prisilno slačenje, klofutanje, pretepanje, streljanje (v zrak, v avtomobil) ter porivanje po strminah, v reke in drugo. Z drugimi besedami, kot to povzema literatura (Hameršak in Pleše 2021a: 214), na podlagi poročila BVMN, policija ljudi, potem ko jih ujam, v gozdu »prisili, da klečijo v snegu« ali »da sedijo na od dežja razmočeni zemlji, jih zaslišuje in preiskuje, prisili jih k molku, jim odvzema dokumente, telefone, denar« in drugo lastnino, »razbija telefone in polnilce, zažiga spalne vreče in nahrbtnike, uporablja solzivec in elektrošokerje, grozi z orožjem, spušča pse nadnje, fizično napada ljudi in jih pretepa«. Temu sledi vračanje do mejne črte, kjer

19 <https://eufondovi.mup.hr/financijski-instrumenti-eu-82/financij-ski-okvir-2014-2020/87>

20 <https://www.lighthousereports.com/investigation/frontex-the-eu-pushback-agency/>

21 <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2021/09/poland-belarus-border-crisis/>; https://vimeo.com/738396988?fbclid=IwAR2sgrSkqCP4qHZIEcmWe-RI3gkEVspr3WOfDSMkrOynLXXvKiswJMD_mRw; <https://forensic-architecture.org/investigation/evros-situated-testimony>

22 <http://arhiva.h-alter.org/vijesti/garaze-podrumi-koridori>

se začne zadnje dejanje izгона, v katerem večja ali manjša skupina ljudi »v črnih uniformah z maskami čez obraz ljudi na poti tolče s pestmi, rokami nogami, palicami«, pri čemer si pomagajo tudi s priložnostnimi sredstvi iz okoliške narave, kjer se dogaja pušbek (glej oborožena pokrajina, **naoružani krajolik**).

Ljudje so tako prisiljeni v *vodo – reko, rečico ali potok* – ki hkrati predstavlja mejo, ki jo morajo prečkati, in še eno točko nasilja: *policisti jih silijo, da se pomikajo proti potoku, tolčejo jih s palicami po nogah in hrbtih, da bi bili hitrejši, ali pa jih porivajo v reko z brkami, vzklikajoč Go Bosnia! Fuck you! Celo tisti, ki jim uspe pobegniti policistom in se izogniti njihovim udarcem, se med begom ne uspejo izogniti temu, da padejo v vodo* (Hameršak in Pleše 2021a: 215).

Reke, potoki in strmi hribi, po katerih ljudi dobesedno potiskajo čez mejo, v tem kontekstu postanejo »naravna pomožna sredstva policije« (Augustova idr. 2019: 12).

Odkar se pušbeki sistematično dokumentirajo na Hrvaškem, od leta 2016 dalje (prim. Hameršak 2021), pa do prvih mesecev leta 2020 so postali vse pogostejši in vse bolj brutalni.²³ Poleg zgoraj omenjenih oblik nasilja se z njimi povezuje tudi spolno nasilje, vključno s posilstvom.²⁴ Pušbeki so posredno, pa tudi neposredno vzroki **SMRTI** na mejah, kot je bila denimo smrt **Madine Hussiny**, ki je umrla leta 2017 med pušbekom, pa tudi smrti enajstih oseb, med njimi osmih otrok, ki so leta 2014 utonile pri grškem otoku Farmakonisi, in mnogih drugih. Vse to kaže na sklep, da pušbeki niso občasni incidenti, temveč, kot smo že zapisali, oblika »sistemskega nasilja nad begunci« (Bužinkić in Avon 2020; prim. Graf 2021). Kot poudarjata Lena Karamanidou in Bernd Kasperek (2022), pušbeki niso odklon od zakonodaje in vrednot Evropske unije, ki bi jih lahko preprečili z vladavino prava in spoštovanjem človekovih pravic. Pušbeki so normalizirane tehnologije upravljanja mej, neločljive od vestfalskih mej in vpete v rasizirane, nasilne mejne režime liberalnih držav (Karamanidou in Kasperek 2022: 14). Nazadnje pa predstavljajo tudi specifično obliko nadzora in omejevanja gibanja prek prisilnega gibanja (prim. Tazzioli 2017; Garelli in Tazzioli 2018), natančneje prisilnega gibanja nazaj. Dolgoročno pa se z njimi gibanje vendarle ne zaustavlja. Ravno nasprotno, ljudje na poti so po pušbeku skorajda prisiljeni v ponovno gibanje oziroma

23 <https://www.cms.hr/otvoreno-pismo-centra-za-mirovne-studije-premijeru-plenkovicu-koliko-izdvojenih-incidenata-cini-sustavnu-praksu/>

24 <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/cetvorica-migranata-privedeni-su-kao-svjedoci-na-sud-u-karlovcu-a-onda-su-predani-policiji-15035080>

nov poskus prečkanja meje ali novi **GEJM**, če govorimo o **balkanski poti**. Za novi gejmski se lahko odločijo celo že isti dan, lahko pa tudi po tednih ali mesecih priprav. Naslednji gejmski, kot tudi vsi drugi za njim, se lahko zaključijo s pušbekom, ki jih ljudje na poti preštevajo z visokimi dvomestnimi števili, prav tako kot preštevajo gejm. Njihovo ponavljanje, tako kot gejmski, katerega del so (prim. Jovanović 2021: 446), ima za posledico hipermobilnost in kaotično, nenehno kroženje ljudi po zelo omejenem ozemlju, neko obliko ujetosti v gibanju (glej **balkanski krug**). Hkrati pa, v želji, da se izognejo še enemu pušbeku, ljudje na poti preizkušajo tudi možnost **apropriacije** elementov sistema upravljanja migracij, katerega del je pušbek. Tak primer je taktiziranje s spolno in starostno razdelitvijo skupine, tako da se gejmski začne s prečkanjem tistih skupin, ki se sistemsko etiketirajo kot ranljive (ženske in otroci), kar naj bi omogočalo poznejši poskus »združevanja z družino« za preostale člane skupine. Ta tip taktične iznajdljivosti vključuje sprejemanje kategorij s spektra **RANLJIVOSTI**, da bi se, četudi ob visoki ceni nedoločenega **ČAKANJA**, ujetosti in ločenosti družine, subvertiral sistem in nadaljevala pot.

Ranljivost

URŠULA LIPOVEC ČEBRON IN TEA ŠKOKIĆ

Ranljivost je široko uporabljen in pomensko večplasten pojem, ki se prekriva z drugimi pojmi, kot so ogroženost, krhkost in neodpornost, pogosto se povezuje tudi s tveganjem, neenakostjo ali pa s skrbjo in **ZDRAVJEM**. Prepletenost z drugimi pojmi in večpomenskost samega pojma sta posledici zgodovinskih, političnih in znanstvenih konceptualizacij ranljivosti. Številni avtorji s področja medicine, socialne medicine in javnega zdravstva pojem ranljivosti tako uporabljajo za označevanje tveganja za razvoj določenih bolezni ali zdravstvenih težav (gl. WHO 2002; Zaletel-Kragelj idr. 2011; Grabovschi idr. 2013). Pravne vede se pri obravnavi ranljivosti osredotočajo na zakonsko in pravno zaščito ljudi ter skupin, ki so, denimo, izpostavljene diskriminaciji in neenakosti (gl. npr. Peroni in Timmer 2013). Javne politike pa dajejo poudarek na prepoznavanje ranljivih skupin in njihovih potreb

ter snovanje politik, ki bodo te potrebe zadovoljile in, kot lahko vse pogosteje zasledimo v dokumentih, povečale njihovo sposobnost odpornosti. Filozofija, teologija, sociologija ter socialna in kulturna antropologija pa ranljivost razumejo širše, kot neločljivi del človekovih izkušenj in družbenih procesov, ki hkrati potekajo na mikro-, mezo- in makroravni. Ti procesi in izkušnje se obravnavajo kot ključne za človeško ranljivost na številnih življenjskih področjih. Pri tem omenjene discipline človeka razumejo hkrati kot objekt teh procesov in kot subjekt, ki nenehno sprejema različne odločitve v danih okoliščinah, sama ranljivost pa postane predmet moralnih in etičnih premislekov o človeškem ter človeškosti. V tej smeri gredo tudi razprave o tem, ali je ranljivost univerzalna človeška lastnost ali pa je specifična, v smislu, da le določeni posamezniki in skupine potrebujejo zaščito in pomoč; ali označuje zgolj negativne vidike, kot sta nemoč in odvisnost od drugih, ali pa vsebuje pozitiven impulz delovanja; je ranljivost nasproten pojem osebni avtonomiji (gl. npr. Brown idr. 2017; Zagorac in Stamenković Tadić 2022) ter ali je ranljivost dehumanizirajoča in je zato stigmatizirana ali pa prav zato, ker je človeku lastna, vzbuja empatijo in **SOLIDARNOST**.

Razen teh dihotomnih pogledov, na konceptualizacijo ranljivosti vse bolj vplivajo spoznanja o spremenljivosti vedenja posameznika oziroma o tem, da ljudje različno shajajo z ranljivostjo ter da so hkrati izpostavljeni različnim vplivom, kar povzroči možnost sovpadanja ter prepletanja več oblik ranljivosti in neenakosti (Škraban idr. 2020; prim. Lipovec Čebtron 2019). Ena od posledic tega teoretskega pristopa je, da vse več raziskovalcev opušča uveljavljene besedne zveze, kot sta »ranljiva skupina« ali »ranljivi posameznik«. Te besedne zveze namreč nakazujejo, da ima skupina ali posameznik le eno lastnost – in sicer tisto, ki povzroča specifično obliko ranljivosti. S tem se jih esencionalizira in zreducira skoraj izključno na objekt intervencije. Poleg tega skupine, ki jih imenujemo ranljive, niso statične in strogo omejene, temveč se spreminjajo in prekrivajo: v določenem življenjskem obdobju je lahko posameznik v več skupinah, ki so še posebej izpostavljene tveganjem ali imajo specifične potrebe, medtem ko v drugem obdobju ne pripada nobeni takšni skupini. To je še posebej razvidno v kriznih obdobjih, kot je bilo obdobje pandemije COVID-19, ko so se obstoječe ranljivosti v kratkem časovnem obdobju povečale in poglobile. Etnografska raziskava, ki je potekala v okviru mednarodnega projekta *Sonar-Global* ter se je med drugim izvajala v Ljubljani in Pomurju, je pokazala, da je pandemija močno poglobila že obstoječe ranljivosti v Sloveniji, na primer med številnimi delavci v kulturi, ki so že pred pandemijo živeli v negotovih delovnih in življenjskih razmerah, najbolj pa

so bili izpostavljeni tveganju prekarni delavci brez stalnega prebivališča. Hkrati se je pojavila vrsta novih ranljivosti, na primer med delavci v turizmu in gostinstvu (Lipovec Čebren idr. 2021), kar kaže na to, da so tudi osebe, ki so bile pred pandemijo manj družbeno ogrožene, v tej zdravstveni krizi postale izpostavljene nepričakovanim tveganjem, ki so pogojevala njihovo ranljivost. To nas opozarja, da vztrajanje pri togi nespremenljivosti »ranljivih skupin« oziroma zanemarjanje njihovih kompleksnosti prispeva k stereotipnim in stigmatizirajočim pogledom, ki le redko prepoznajo skupne ovire več različnih skupin, pa tudi raznolikosti znotraj posamezne skupine.¹

Če pa vendarle ostanemo pri pojmih ranljivost, ranljiva skupina, ranljivi posameznik, bi bilo smiselno prepoznati, da gre za relacijske pojave. To pomeni, da se ranljivost ne obravnava kot značilnost določenih skupin ali posameznikov, temveč kot nekaj, kar se oblikuje v dinamiki med njimi ter širšim družbenim, kulturnim in ekonomskim okoljem (Rogers 1997: 67). V literaturi se uporabljajo različne besedne zveze, kot so slojevita ranljivost (Luna 2009), kompleksne neenakosti (Mladenović 2016), kompleksne potrebe (Kvaternik in Grebenc 2008) ali intersekcijska diskriminacija (Kuhar 2009), ki poudarjajo odnosni vidik in so nastale na podlagi različnih teoretičnih izhodišč. Vse opisujejo dejstvo, da součinkovanje različnih političnih in družbenih sil proizvaja zapletene vzroke in posledice izključenosti posameznih skupin prebivalstva. Intersekcionalnost je eden najvplivnejših teoretičnih pristopov k razumevanju ranljivosti. Čeprav so že prej obstajale različice teorije intersekcionalnosti, pa za utemeljiteljico koncepta šteje Kimberlé Crenshaw (1989; 1991). Crenshaw je kot profesorica prava in aktivistka podala feministično kritiko identitetnih politik ter zakonodajnih praks, ki so temeljile na izpostavljanju le ene družbene ali politične identitetne kategorije, pri čemer so redko upoštevale, da vplivajo druga na drugo, s tem pa ustvarjajo kompleksen sistem diskriminacije (Crenshaw 1991; Kuhar 2009). Upoštevanje teh kompleksnosti je prineslo bistvene spremembe pri sodnem prepoznavanju diskriminacije. Pred tem so namreč v primerih temnopoltnih žensk v ZDA najpogosteje zaznavali enodimenzionalno diskriminacijo, čeprav je v glavnem šlo za preplet različnih oblik diskriminacije, ki so jih ženske doživljale tako zaradi spola kot zaradi barve kože (Hernández 2005).

1

To je leta 2019 v svojem predavanju poudaril David Ingleby (Vir: <https://assr.regione.emilia-romagna.it/eventi/2019/equita-servizi-sanitari/ingleby.pdf>)

V središču interseksionalnosti je teza, da se identiteta osebe oblikuje na podlagi prepleta različnih družbenih kategorij (kot so starost, razred, spol, spolna identiteta in spolna usmerjenost, jezik, verska, etnična in družbena pripadnost, politična prepričanja), ki so vedno medsebojno povezane. Postavlja pa se vprašanje, kako prepletenost teh kategorij vpliva na življenje posameznika, kako se ta vpliv kaže v različnih družbenih okoljih ter kako reproducira neenakost. Interseksionalnost predpostavlja, da imajo osebe številne vloge in identitete ter da lahko hkrati čutijo pripadnost različnim skupinam. Pri tem pa ne gre za platenje ene kategorije na drugo, temveč za razumevanje edinstvene izkušnje posameznika, ki izhaja iz presečišča dveh ali več družbenih položajev, prepletenih v kompleksnem, prekrivajočem se ter včasih kontradiktornem sistemu interakcij (Goethals idr. 2015: 77–78). Teorija interseksionalnosti se je izkazala za posebej uporabno pri razumevanju pojmovanja ranljivosti beguncev in drugih migrantov.

Javno mnenje v državah na **balkanski poti** se v odnosu do beguncev pogosto giblje med dvema problematičnima skrajnostma: na eni strani sovražni govor (gl. Kralj 2008) in diskurz varnostnizacije, ki migrante kriminalizira (glej **krimigracija**) ter v njih vidi grožnjo gospodarski, družbeni in kulturni blaginji skupnosti (gl. Jalušič 2019; Pozniak in Petrović 2014; Kralj 2008), na drugi strani pa diskurz viktimizacije, ki migrante dojema kot pasivne, ranljive žrtve. Slednji ranljivost obravnava kot eno od ključnih značilnosti migrantov in beguncev, pri tem pa zanemarja, da pojem temelji na procesualnosti ter da gre za relacijski koncept, zaradi česar je v hrvaških medijih med letoma 2018 in 2019 pogosto prišlo do esencijalizacije migrantov in beguncev. Helena Popović, Kruno Kardov in Drago Župarić-Iljić (2022a) prepoznava omenjeno dvojnost – diskurzivno oblikovanje in medijsko prikazovanje beguncev kot grožnje (na primer kot tistih, ki nezakonito prečkajo državne meje, ki so nepremišljeni in se podajajo na nevarno pot, vlamljajo v hiše, kradejo in uničujejo tujo lastnino) ali pa kot žrtev (žrtev tihotapcev ali nesreč, ki so jih doletele na poti) (Popović idr. 2022a: 8–9).

Tudi v okviru humanitarnega diskurza pojem ranljivosti razlagajo na različne načine. Najpogosteje je uporabljen za zagovarjanje pravic in zaščite beguncev, da bi se upravičila pozitivna diskriminacija, po kateri naj bi bili posamezni begunci v posebej travmatični in krizni situaciji, zaradi česar naj bi potrebovali dodatno pomoč. Takšna hierarhizacija ranljivosti je pogosto kritizirana, saj se tu ranljivost uporablja kot operativna kategorija, s katero se glavni akterji humanitarne

pomoči osredotočajo na posledice **BEGUNSTVA** – ranljivost posameznih skupin, ne pa na vzroke, ki so do nje pripeljali. Uveljavljena opredelitev koncepta ranljivosti, ki je izšla iz humanitarnega diskurza, ima za posledico, da se Evropsko sodišče za človekove pravice vse bolj naslanja nanj, čeprav za to nima podlage v mednarodnem pravu (Beduschi 2018). Sociolog Bryan Turner ugotavlja, da so človekove pravice univerzalne ravno zato, ker si ljudje delijo »skupno ontologijo, utemeljeno na ranljivosti« (2006: 6), oziroma da ranljivost opredeljuje našo človeškost, s tem pa tudi temeljne človekove pravice (2006: 1). Natalie Welfens in Yasemin Bekyol pa sta na podlagi analize dokumentov in terenskega raziskovanja programov **PRESELITVE** in humanitarnega sprejema pokazali, da je ranljivost kategorija javnih politik (kategorija *policy*), s katero se določene družbene skupine označujejo za bolj ranljive od drugih, medtem ko kontingentni razlogi za ranljivost ostajajo postranski (Welfens in Bekyol 2021: 1). Delovna opredelitev ranljivosti v dokumentih javnih politik je v glavnem nejasna ali nedorečena, kar za selekcijske prakse **HUMANITARIZMA** pogosto pomeni, da so kriteriji pomoči določeni na podlagi ranljivosti (kdo je ranljivejši od drugih) in se glede na to izvajajo postopki, dodeljujejo pravice in zagotavlja zaščita (Welfens in Bekyol 2021: 2). S tem se, po mnenju avtoric, obstoječe ranljivosti še poglobljajo ali pa se ustvarjajo nove ranljivosti.

Primer takšnega dokumenta, ki služi določanju »ranljivejših« med begunci, je tudi »orodje sistema azila in migracij« – *Vulnerability Screening Tool* – ki so ga razvili UNHCR, *International Detention Coalition* ter *Fundacija Oak* (UNHCR idr. 2016). Namenjen je humanitarnim delavcem ter odločevalcem, da bi jim olajšal prepoznavanje ranljivih skupin in pomagal pri zagotavljanju odgovorov na njihove potrebe. Domene ranljivosti, ki jih je treba prepoznati na terenu, zajemajo otroke (otroci brez spremstva ali v spremstvu staršev, družinskih članov ali skrbnikov); nato domeno, povezano s spolom, družbenim spolom, spolno identiteto ter spolno usmerjenostjo (nosečnice, doječe matere, LGBTQI+, ženske in otroci, ki jim grozi spolno ali družinsko nasilje); osebe z zdravstvenimi težavami (starejše osebe, samomorilne osebe, osebe s fizičnimi ali duševnimi boleznimi ter oviranostjo, odvisniki, osebe v stiski); tiste, ki potrebujejo zaščito (ang. *protection need*) (prosilci za azil, osebe, ki so preživele mučenje ali travmo, osebe, ki so preživele spolno ali spolno zaznamovano nasilje, žrtve trgovine z ljudmi, osebe brez državljanstva); ter druge (če izpraševalec, ki opravlja intervju z beguncem, prepozna ranljivost, ki ni bila predhodno opredeljena) (2016: 3). Čeprav avtorji priročnika poudarjajo, da je eden od njegovih ciljev zmanjšanje predpostavk za **DETENCIJO** (ang. *presumption of detention*) ter omilitev omejevanja svobode in svobode

gibanja, smo priča dolgotrajnemu zadrževanju beguncev v **KAMPIH**, azilnih domovih in detencijskih centrih ter maksimalnemu omejevanju njihovega gibanja. Posledično smo priča tudi povečevanju ranljivosti vseh skupin beguncev. Poleg tega hierarhizacija ranljivosti, ki se vzpostavlja v tem in podobnih dokumentih, ustvarja nove razlike, krivice in izključevanja. Tiste, ki jih raziskujejo, predpisujejo in izvajajo, bi moralo, kot izpostavlja Florencia Luna, bolj »skrbeti večnivojsko izkoreninjenje in zmanjševanje [ranljivosti], kot pa iskanje povezav s taksonomijami [...]. Ne morejo se zanašati na seznam 'domnevno' ranljivih populacij, saj [...] takšno stališče tvega stigmatizacijo teh skupin« (Luna 2019).

Hierarhizacija ranljivosti je še posebej vidna pri distribuciji pomoči, ki temelji na spolni razliki. Vključevanje spolne dimenzije (glej **rodna dimenzija izbjeglištva**) v konkretno humanitarno pomoč in izpostavljanje žensk kot posebej ranljivih je še ena od oblik binarnih kategorizacij v razumevanju migracij – podobno kot delitev na zakonite ali ilegalne, regularne ali iregularne in podobno (gl. Gerard 2014: 1–27).

Poleg tega je izpostavljanje kategorije spola prispevalo k esencionalizirani in univerzalizirajoči podobi »ženske kot žrtve«: tiste, ki je pasivna, odvisna od moških članov svoje skupnosti, brez dostopa do pravic in skorajda neločljivo povezana z otroki (Grabska 2011). Feminiziranje ranljivosti je povratno oblikovalo podobo »idealne begunke« (Fiddian-Qasimiyeh 2010) in »performativnost spola« (Nasser Eddin 2017) za prikaz idealne podobe begunca. Shahram Khosravi v avtoetnografski knjigi »*Illegal« Traveller* opisuje situacijo, ki ji je bil priča kot prevajalec:

Mlada ženska, Kurdinja, zgodnjih dvajsetih let, ki so ji zavrnilo prošnjo za azil, se je sestala s svojo odvetnico, da bi se pripravila na sestanek na oddelku za migracije. [...] Ko je odvetnica prišla, se je najprej obregnila ob videz in oblačila mlade ženske. Svetovala ji je, naj raje odstrani ličila in obleče kavbojke namesto mini krila, saj »ne izgleda kot begunka«. (Khosravi 2010: 72)

Po drugi strani pa se moškim, zlasti mlajšim, znotraj režima **migracij** pogosto odreka ranljivost, kar pomeni, da »spolno zaznamovana pričakovanja glede volje in moči moških dejansko lahko povečajo njihovo ranljivost« (Griffiths 2015: 483). Tako so, na primer, v **kampu v Slavonskem Brodu** za časa begunskega koridorja (glej **balkanski koridor**), po katerem so begunci potovali čez Hrvaško, odeje po večkrat delili med starejše in družine, medtem ko so mladi moški pogosto ostali brez njih. V istem kampu so obstajali programi za ženske, kot je

bil program, ki je potekal v **Rodinem šotoru**, v katerem so svetovalke za dojenje in prostovoljke društva Roda ponujale podporo pri dojenju ter splošno pomoč materam z majhnimi otroki (Škokić in Jambrešić-Kirin 2017: 92). Šotor so ženske pogosto izkoristile za kratek počitek, medtem ko so jih moški čakali na prostem pred šotorom. Programi za preprečevanje ali odpravljanje spolno zaznamovanega nasilja so del dejavnosti v mnogih begunskih kampih, nastali pa so kot del politike, ki se osredotoča na ranljivost žensk begunk ter se le redko, ali pa skorajda nikoli, ne nanaša na moške.

V primeru otrok pa Evropska komisija v *Sporočilu o novem paktu o migracijah in azilu* (COM/2020/609) poudarja, da je treba »upoštevati posebne potrebe ranljivih skupin, kar vključuje preselitve. Komisija je potrebe otrok opredelila kot prednostne, saj so dečki in deklice pri migracijah še posebej ranljivi«. Marijana Hameršak in Iva Pleše (2021b) sta na primeru begunskega koridorja in tranzitnega begunskega kampa v Slavonskem Brodu leta 2016 pokazali, kako se je v praksi izvajala zaščita »najranljivejših« beguncev – otrok brez spremstva.

Na splošno sva imeli v času bivanja v Slavonskem Brodu občutek, da je bilo glavno tveganje za otroke ločitev od njihove skupine, medtem ko so na poti. Medtem ko so ti otroci, ločeni od staršev, dobili humanitarno pozornost, pa otrok, ki so zapustili svoje domove in družine v iskanju boljšega življenja, nekateri tudi pred več leti – in so v samem bistvu koncepta otrok brez spremstva – oblasti (policija in/ali socialni delavci) niso prepoznale kot take. O njih se ni govorilo niti v internih niti v javnih poročilih o kampu, pa tudi ne na sestankih ali v vsakdanjih pogovorih med prostovoljci. Pa so vseeno bili tam, danes z gotovostjo trdimo, da so šli mimo skoraj neopaženi. (Hameršak in Pleše 2021b: 227)

Spremljanje transformacije od otroka, ki potuje sam kot privilegirani humanitarni subjekt, do otroka kot kompetentnega družbenega akterja je spodbudilo Hameršak in Pleše, da sta o otrocih na poti pisali kot o aktivnih subjektih, ki posegajo po specifičnih strategijah upora proti evropskim mejnim režimom in zavestno razkrivajo ali prikrivajo (odvisno od situacije, v kateri so se znašli) svoj status otroka, ki potuje sam. Po drugi strani pa se polnoletni ljudje na poti, ki skušajo priti do – običajno težko dostopnega ali nedostopnega – statusa begunca ali drugih oblik zaščite v državah EU, zaradi političnega privilegiranja ranljivosti otrok (torej določanja ranljivosti na podlagi biološke starosti) pogosto zatekajo k prikrivanju lastne biološke starosti oziroma se predstavljajo za mlajše, kot so v resnici. Če na to prakso gledamo skozi koncept **AVTONOMIJE** migracij, je očitno, da begunci z

»nižanjem« svoje starosti premagajo in reinterpretirajo avtomatsko ter togo postavljeno ločnico med »ranljivimi« mladoletniki in »neranljivimi« odraslimi begunci, z namenom, da bi tudi tisti, ki so že dopolnili osemnajst let, imeli pravice, ki se nanašajo na mladoletne.

V državah EU se izvajajo različni medicinski postopki, s katerimi se skuša ugotoviti, ali begunci prikrivajo svojo biološko starost, pri čemer so zdravniki pogosto postavljeni v vlogo sodnikov, ki morajo določiti, kdo spada v ranljivo skupino in kdo ne. Te prakse so, med drugim, vprašljive tako zaradi svoje evropocentričnosti kot tudi zaradi predpostavke o univerzalnem, identičnem biološkem razvoju telesa s predpostavljenimi antropometričnimi značilnostmi prebivalstva Evrope. Poleg tega so izjemno problematični tudi sami postopki, na podlagi katerih zdravniki »ugotavljajo« biološko starost, saj gre za »medicinske metode«, ki se razlikujejo od države do države Evropske unije (vključujejo pa tudi Norveško in Švico), poleg tega nekatere države uporabljajo le določene metode, medtem ko druge uporabljajo skoraj vse. Te metode zajemajo zobozdravstveni pregled, oceno telesnega razvoja, preiskave spolne zrelosti, rentgen zapestne kosti (dlan, roka), rentgen ključnih kosti ter zobni rentgen (EASO 2018: 102). Četudi je v *Praktičnem vodniku urada EASO o ugotavljanju starosti* zapisano, da »se ne sme uporabiti nobena metoda, ki vključuje goloto ali pregled, opazovanje ali merjenje spolovil ali intimnih predelov telesa« (2018: 10), se v nekaterih državah še vedno uporablja metoda merjenja mod. V istem vodiču je navedeno, da se v sedmih državah EU za oceno starosti uporablja opazovanja spolne zrelosti osebe, ki:

Pri dečkih upošteva razvoj penisa in mod, rast sramnih in pazdušnih dlak, rast brade in poudarjen ščitasti hrustanec.

Pri dekletih je preiskava usmerjena v razvoj prsi, rast sramnih in pazdušnih dlak ter obliko bokov. V povprečju dekleta povsem spolno dozori pri 16. letu, fantje pa pri 17. letu (EASO 2018: 52)

V posameznih državah lahko poleg pediatrov pri pregledih sodelujejo tudi drugi zdravniki, kot na primer ginekolog (2018: 52). Kot so na več mestih potrdili zdravniki, so tovrstne prakse »nenatančne, neetične in potencialno nezakonite ter se ne smejo uporabljati za oceno starosti« (Aynsley-Green idr. 2012: 17).

Prakse, s katerimi ljudje na poti zaobidejo arbitrarno določene starostne meje, nas opozarjajo, da o otrocih – pa tudi drugih skupinah, ki se običajno štejejo za ranljive – ne moremo razmišljati izključno skozi prizmo žrtve in nemoči (gl. tudi Gilson 2014; Fineman in Gear

2013; Butler 2006). Kljub temu je viktimizacija ena od ključnih oblik družbenega odnosa do migrantov in beguncev. Od njih se pričakuje, da se bodo obnašali kot žrtve, denimo v azilnih postopkih, kar je še posebej očitno v intervjujih, na podlagi katerih se ugotavlja, ali je njihova prošnja za azil utemeljena. Khosravi v že omenjenem delu opisuje lastno izkušnjo pri predmetu antropološka metodologija, ko ga je v okviru praktičnega dela predmeta intervjuvala sošolka. Med intervjujem so se sošolki napolnile oči s solzami. Njeno sočutje razlaga takole: »Očitno sem ji povedal točno to, kar se od begunca pričakuje. V moji pripovedi ni bilo radosti, niti samoiniciativnosti, samoopredelitve ali individualnosti. V tem intervjuju sem se, kot so me 'naučili', predstavil kot žrtev, oropana kulture, prostora ali zgodovine« (Khosravi 2010: 72).

Carolina Moulin razume viktimizacijo kot problem, ki temelji na nezdržljivosti svobode in zaščite. Če želijo begunci pridobiti zaščito, se morajo odreči svobodi, še posebno pa ne smejo javno kritizirati procesa pridobivanja mednarodne zaščite, azilnih domov, detencije ter države gostiteljice nasploh. Poudarja, da ta napetost med pravico do svobode in pravico do zaščite izhaja iz zahteve, da morajo biti begunci hvaležni ter da je status mednarodne zaščite na ta način bolj podoben darilu kot pravici. Hvaležnost pa vzpostavlja hierarhijo med tistim, ki »podeljuje« status (država), in tistim, ki ta »dar« prejema (begunci) (Moulin 2012).

Caress Schenk opozarja, da je podoba o migrantih, ki je nastala v krogih zagovornikov človekovih pravic, pogosto oblikovana tako, da jih obravnava izključno kot žrtve okoliščin, ki jim manjkajo pravice, dostopne v ciljnih državah. Kljub temu pa

imajo migranti možnost sprejemanja odločitev, ki zmanjšujejo negotovost in tveganje v njihovem migracijskem okolju ter ob vračanju domov. Te izbire obstajajo hkrati z ranljivostjo in pomanjkanjem formalnih pravic; ne nadomestijo jih. Ranljivost migrantov prihaja iz mnogih smeri, vključno – toda ne omejeno zgolj z – odsotnostjo pravnega statusa. (Schenk 2020: 637)

Kot zunanje razloge njihove ranljivosti avtorica navaja družbeno diskriminacijo in diskriminacijo na trgu dela, rasizem, s katerim se soočajo, revščino ali vojno, pa tudi notranje razloge, kot so družinska pričakovanja in odgovornosti, ki se nalagajo nanje. Vse to prispeva k njihovim izkušnjam izkoriščanja, krivice in negotovosti. Hkrati pa Schenk ugotavlja, da migranti aktivno delujejo, saj so vpeti v družbene strukture, ki ponujajo varovalno mrežo v negotovih časih, sposobni so se znajti med neformalnimi pravili in prostori, kjer se zakoni izvajajo

neenakomerno, ter imajo možnost uporabe lastnega pravnega ali družbenega statusa za doseganje ciljev (Schenk 2020: 637–638).

Aktivna drža migrantov in beguncev oziroma sprejemanje odločitev in delovanje kljub lastni ogroženosti in prikrajšanosti – ali pa prav zaradi njiju – omogočata, da se pojem ranljivosti rekonceptualizira. To pomeni, da se ranljivost nekoga ne obravnava zgolj kot odklon od norme, ki vključuje samozadostnost, avtonomijo in neodvisnost, medtem ko so ranljivi posamezniki in skupine hkrati izpostavljene pokroviteljstvu, stigmatizaciji in objektivizaciji ter viktimizaciji kot nemočne in pasivne žrtve. Hkrati to pomeni, da se jim priznava ogroženost, s tem pa se kaže na vzrok ranljivosti ter se k odgovornosti pozivajo institucije, ki njihovo ranljivost proizvajajo. S takšno rekonceptualizacijo pojem ranljivosti ne bi bil več tako nedoločen, fleksibilen, analitično nejasen in problematičen z vidika ukrepanja.

Reševanje

MARIJANA HAMERŠAK IN ROMANA POZNIAK

Reševanje življenj se v literaturi povezuje s humanitarnim delovanjem ter **HUMANITARIZMOM** z vso njegovo paleto pomenov in vrednostnih predznakov. Didier Fassin (2012: 189; prim. tudi Fassin in Vasquez 2005: 392) reševanje uvršča med temeljne značilnosti humanitarizma (poleg takojšnjega neposrednega ukrepanja ter specifičnih gonilnih prepričanj in čustev), medtem ko Michael Barnett (2011: 9) sam humanitarizem preprosto opisuje kot »biznis reševanja življenj«. Reševanju življenj in humanitarizmu so skupna temeljna protislovja in konflikti, predvsem tisti, povezani z neravnovesjem v razmerjih moči, težnjo k apolitičnosti in nevtralnosti ter vpetostjo v vojaško-varnostni okvir. Kot oblika humanitarne intervencije reševanje predvideva, da so na eni strani tisti, ki rešujejo in so strukturno vnaprej določeni za dajanje, na drugi strani pa tisti, ki jih je treba rešiti in lahko torej zgolj

prejemajo (Fassin 2007: 512). Poleg neravnovesja v razmerjih moči je reševanju in humanitarizmu skupno tudi načelo apolitičnosti oziroma nevtralnosti, s katerim humanitarne organizacije in agencije skušajo zagotoviti dostop do materialnih in človeških virov v politično polariziranih okoljih. Izbira strani, izražanje političnih predznakov ali javne kritike bi namreč lahko ogrozilo financiranje ali omejilo misije ter delovanje humanitarnih in reševalnih operacij in ekip. Strateška nevtralnost (Redfield 2011) depolitizira okvir, v katerem potekajo humanitarne intervencije oziroma, konkretno, reševanje življenj, kot tudi okoliščine, ki so do njih pripeljale. Nazadnje sta humanitarizem ter reševanje življenj v današnjem času na različne načine vpeta v varnostne, pa tudi vojaške misije, akcije in intervencije (Fassin in Vasquez 2005). V vojaško-strateškem okviru se koncepta apolitičnosti in nevtralnosti uporabljata pri določanju sprejemljivega števila civilnih žrtev v vojnih napadih oziroma, z besedami Eyal Weizmana (2013: 144–146), pri vzpostavljanju ravnotežja med žrtvami in koristmi misije. Tu gre za logiko nove oblike »sorazmernega nasilja: nasilja, ki ubija in rešuje, nasilja, ki preračunava in določa mejo med življenjem in smrtjo« (prav tam 2013: 148).

Danes se državne meje in njihov nadzor vse bolj militarizirajo ter obenem humanitarizirajo. Na krajih, kjer prečkanje meje globalnega Severa postaja vprašanje življenja in **SMRTI**, se tako za tisoče ljudi ustvarja – kot jo imenuje William Walters – humanitarna meja (2011: 138). To mejo zaznamuje vzporedno, pa tudi sinergijsko delovanje varnostne in humanitarne logike, njena prepoznavna reprezentacija pa je reševanje življenj. Za mnoge je simbol takšne meje Sredozemsko morje (glej **morska grobnica**), na katerem se že več kot desetletje izmenjujejo aktivistične in državne, tehnopolitične operacije, plovila in posadke, posvečene reševanju življenj beguncev ter drugih migrantov.

Najbolj znana operacija tehnopolitičnega (prim. Stubbs 2012: 21) reševalnega mejnega režima (glej **režim migracija**), vzpostavljenega v Sredozemlju, je vojaško-humanitarna operacija *Mare Nostrum*, ki jo je italijanska vlada začela izvajati leta 2013 kot odziv na vrsto večjih brodolomov in tisoče izgubljenih življenj, pričakujoč, da bo z bližajočim se predsedovanjem Svetu Evropske unije dobila podporo drugih držav članic za svoja prizadevanja pri reševanju. Večina držav EU pa je reševalne operacije obravnavala kot dejavnik, ki spodbuja **iregularizirane migracije**, zaradi česar je bila tudi sama operacija ukinjena po manj kot letu dni (gl. npr. Cusumano 2019). Kljub empiričnim in teoretskim nesoglasjem, predvsem pa slepim pegam v znanosti danes ovrženih

teorij dejavnikov privleka in potiska (ang. *push-pull*) (Garelli in Tazzioli 2021) – se je ta teza razširila tako na reševalne operacije zunaj Sredozemlja kot tudi na tiste, povezane z gibanji na **balkanski poti**.

Operacija *Mare Nostrum* velja za ključno pri institucionalizaciji humanitarizacije morske meje Evropske unije, ne le zaradi ogromnih sredstev, s katerimi je razpolagala, temveč tudi zato, ker je reševanje življenj vpeljala v mandat misij za nadzor meje. V okviru tega »spektakulariziranega rituala suverene moči« (Cuttitta 2018: 638) so po nekaterih ocenah rešili vsaj 150.000 oseb. Operaciji *Mare Nostrum* je sledila – po količini finančnih virov, razpoložljive opreme in ljudi – bistveno manjša operacija *Triton* pod vodstvom Frontexa, izdatno financiranega in v vseh smislih dobro opremljenega vseevropskega čuvara **schengena** ter zunanjih meja EU, ki se je medtem preimenoval v *Evropsko agencijo za mejno in obalno stražo*. Z nadaljevanjem neokolonialne apropiacijske agende evropskih reševalnih operacij v Sredozemlju, ki je bila, po nekaterih interpretacijah, vpisana že v imenu *Mare Nostrum* (Mainwaring in DeBono 2021), so visoki predstavniki Evropske komisije pozdravili začetek operacije *Triton* z besedami: »Sredozemlje je evropsko morje in evropska odgovornost« (Malmström po Mainwaring in DeBono 2021: 1034). *Triton* pa je bil v praksi, ravno nasprotno, usmerjen k izogibanju odgovornosti za reševanje. Plovila, vključena v to operacijo, so se namreč v glavnem zadrževala na severnem delu Sredozemlja in nanj omejevala svoje intervencije ter se osredotočala na reševanje tistih, ki so bili že skoraj na cilju. Frontex je to namerno zadrževanje *Tritonovih* plovil v bližini italijanske obale utemeljeval z argumentacijo, ki veliko pove o sprevrženih prioritetah te operacije. Če bi se reševanje izvajalo bližje libijski obali, bi bilo sicer rešenih več ljudi, vendar bi to vplivalo na znižanje stroškov, trajanje in tveganost poti ter posledično tudi na porast števila iregulariziranih prehodov (Frontex po Cusumano 2019: 11). Plovila operacije Pomorskih sil Evropske unije (EUNAVFOR), ki so bila nameščena precej južneje v Sredozemlju, kažejo na to, da sam položaj ali oprema, ki jo imajo na razpolago reševalna plovila, ne zagotavljata njihove večje aktivnosti ali večje predanosti reševanju. Ker so imela plovila EUNAVFOR, kot vojaška plovila, zaščitene lokacije, so se, kot opozarjajo nekateri kritiki (Cusumano 2019: 13), zlahka držala ob strani in se niso vključevala v reševalne akcije, čeprav so bila v neposredni bližini ladij z begunci.

Triton in EUNAVFOR »sta izvedla razmeroma majhno število akcij iskanja in reševanja ter sta namesto tega dajala prednost nadzoru mej in protitihotapskim akcijam« (Cusumano 2019: 4). Hkrati pa sta v javni komunikaciji obe operaciji strateško izdatno mobilizirali pojem reševanja. Eugenio Cusumano razkorak med besedami in dejanji

oziroma med hkratnim pozivanjem k reševanju in ignoriranjem množice klicev na pomoč opisuje z izrazom organizirana hinavščina (2019: 4). S pridevnikom organizirano Cusumano neposredno kaže na to, da organizirana hinavščina izhaja iz organizacij, institucij, ki jo izvajajo, hkrati pa nakazuje tudi njeno organiziranost. V tem kontekstu se evropske politike, sredstva in programi osredotočajo na

krepitev zmogljivosti libijskih oblasti, da zaustavijo migrante, še preden bi jih rešila druga plovila, ki bi jih posledično odpeljala v Italijo. Povečanje števila ljudi, ki so jih libijske oblasti »reševale« na morju po vzpostavitvi vlade narodne enotnosti, je kazalo na njihovo pripravljenost na sodelovanje v zameno za politično podporo. Ljudi so večinoma prestregli v libijskih vodah, nekatere pa so vrnili tudi iz mednarodnih voda. (Cuttitta 2018: 648)

V tem ozračju je bil leta 2017 sprejet sporazum med Italijo in Libijo, ki je v Sredozemlju, kot so ob njegovi peti obletnici zapisali Zdravniki brez meja (MSF), pomenil »pet let nasilja, sponzoriranega s strani EU«.¹

Poleg državnih, vojaških in sorodnih akterjev reševalne akcije v Sredozemlju hkrati izvajajo še nevladne organizacije, aktivisti, pa tudi »navadni državljani«, ki se združujejo ter organizirajo lastne operacije, plovila in posadko. Samoorganizirana humanitarna flota, kot jo imenuje Maurice Stierl (2018), je sestavljena iz zelo različnih akterjev, ki delujejo z različnimi cilji in političnimi predznaki. Nekateri med njimi, denimo Postaja za pomoč migrantom na odprtem morju (*Migrant offshore aid station*, MOAS), do neke mere nadaljujejo tradicijo apolitičnosti ter tesnega sodelovanja z oblastmi, medtem ko je večina, med njimi tudi *Sea-Watch* in MSF, skušala ne le neodvisno delovati, temveč tudi pričati o nezakonitem delovanju, nasilnih postopkih, izogibanju in ignoriranju klicev na pomoč, zaradi česar so bili izpostavljeni **kriminalizaciji solidarnosti** (prim. Stierl 2018). Delovanje se v literaturi (Cuttitta 2018) ocenjuje skozi prizmo repolitizacije reševanja v Sredozemlju, čeprav se tudi sami, kadar se zatekajo k diskurzu o tragedijah in nesrečah, še naprej nagibajo k »humanitarni antipolitiki« (Ferguson 1990; Pallister-Wilkins 2017), ki zakriva razmerja moči in politični kontekst.

Za razliko od samoorganiziranih reševalnih akcij v Sredozemskem morju pa nevladne organizacije, aktivistične skupine in posamezniki

1 <https://www.msf.org/italy-libya-agreement-five-years-eu-sponsored-abuse-libya-and-central-mediterranean>

v reševalnih akcijah na balkanski migracijski poti sodelujejo občasno in posredno; tako, da ljudi na poti, katerih življenje je ogroženo, usmerjajo k državnim reševalnim službam. Ko neodvisne skupine in aktivistično usmerjene organizacije pri svojem delu uporabljajo izraz reševanje za strateško viktimizacijo migrantov pri apeliranju na državne in mednarodne institucije v kontekstu nasilja na mejah, kažejo na paradoksalno, toda občasno neizbežno zavezništvo med aktivističnimi in humanitarnimi praksami. Temu v prid govori primer zaposlene v nevladni organizaciji v Črni gori, ki je marca leta 2022, medtem ko je na avtobusni postaji v Pljevljah pričakala migrante, svoj kontakt dala mladeniču, ki je bil opazno v slabem zdravstvenem stanju. Pozneje jo je prosil za pomoč iz zapuščene hiše v bližini meje, v katero se je zatekel, potem ko je prijatelj, s katerim je potoval, pot nadaljeval sam, saj, po predvidevanjih naše sogovornice, mladenič »ni mogel več dohajati tempa«. »Poklical me je enkrat okrog enajstih zvečer in mi rekel, da dobesedno umira, jaz sem to slišala, komaj je govoril.« Takoj po tem, ko je to prijavila policiji in Službi za zaščito in reševanje (*Služba za zaščito i spašavanje*), se je sprožila reševalna akcija:

On nikakor ni uspel poslati prave lokacije, ves čas je pošiljal napačno lokacijo. Vsi so mi razlagali: »Ni šans, da je tukaj!« in to je trajalo in trajalo ..., ker on je komaj govoril. Na trenutke je celo zaspal. Jaz sem ga klicala, nisem ga dobila. Ni se mi javljal – katastrofa – na srečo mu je v nekem trenutku uspelo poslati točno lokacijo. Potem pa niso mogli ponj, ker je bil teren katastrofalen. Niso imeli motornih sani, čakali so mejno policijo, da pride, da oni prinesejo sani. Norišnica, v glavnem, ampak na koncu jim ga je, komajda, okrog dveh, treh zjutraj, uspelo izveliči od tam. Bilo je veliko snega, nekje imam tudi slike, mediji so pisali o tem, na srečo jim je uspelo.

Med primere, ki poleg zgoraj opisane posredniške vloge civilne družbe in aktivistov v reševalnih operacijah na **balkanski poti** kažejo dvojno odgovornost državnih služb – torej odgovornost za ogrožanje življenj in odgovornost za njihovo reševanje – spada tudi akcija iz decembra leta 2016. Akcija je bila sprožena po tem, ko je prevajalec beograjske nevladne organizacije Info Park prejel klic na pomoč sedemčlanske kurdske družine, izgubljene v gozdu (glej **šuma**) v bližini srbsko-bolgarske meje. Družino je, po tem, ko so izrazili namen, da bodo zaprosili za azil, na poti do sprejemnega centra prestregla skupina ljudi v uniformah – po besedah družine je šlo za policiste in vojake – jih odstranila z avtobusa, jim uničila izdane dokumente ter jim ukazala, naj se peš vrnejo v Bolgarijo. Življenja članov družine so bila pozneje rešena z uspešno iskalno in reševalno operacijo (Stojić Mitrović idr. 2020: 52), ki jo je, po obvestilu Info Parka, organizirala policijska postaja v Surdulici.

Simptomatično je, da tega dogodka mediji niso izkoristili za preusmerjanje pozornosti od **PUŠBEKOV** in poudarjanja človeške plati policije na vprašanje širšega konteksta. V medijsko odmevnih reševalnih akcijah, ki jih v skladu z doktrino organizirane hinavščine (torej pod pritiskom medsebojno nasprotujočih si zahtev po spoštovanju človekovih pravic in varovanju meje) izkoriščajo v glavnem članice Evropske unije oziroma v kontekstu balkanske poti Hrvaška ter občasno tudi Slovenija, je policija predstavljena kot rešiteljica ljudi na poti. V državah na balkanski poti, ki niso del EU, kot so Črna gora, Srbija ali Bosna in Hercegovina – kjer sta bila vsakdanje življenje in gibanje ljudi na poti do nedavnega precej manj kriminalizirana (glej **krimigracija**), s tem pa so bili tudi manj ogroženi ali izpostavljeni pogubi, ki jih s sabo prinaša nenehno skrivanje in prikrito gibanje – novice o reševanju življenj niso krožile po medijih niti niso bile del strategije humanitarizacije nadzora mej, kakršno smo videli, denimo, na Hrvaškem.

Akcije reševanja življenj na »‘nedostopnih’, ‘zahtevnih’, ‘goratih’ in ‘gozdnih’ pa tudi ‘miniranih’ terenih v težkih, mrzlih vremenskih razmerah, v katerih policija najde migrante ali pa jih rešuje iz različnih stisk na podlagi prijav« (Popović idr. 2022a: 67) se v hrvaških medijih predstavljajo kot humanitarni spektakli človekoljubja v kriznih okoliščinah. Hrvaška policija sporočila za javnost ter medijske prispevke o reševanju življenj redno objavlja na svojih spletnih straneh na posebni podstrani (kategorija »podpora skupnosti«, podkategorija »migranti«).² Naslovi, kot so »Pri Novski najdenih 42 migrantov, v zadnjem trenutku rešeni pred zadušitvijo« ali »Dramatična reševalna akcija: migranti obtičali v globokem snegu, policisti so na rokah nosili podhlajene otroke«, so v skladu s preverjeno tradicionalno kombinacijo sočutja in represije (Fassin in Vasquez 2005), s tem pa kontekstu, ki ga skoraj izključno zaznamuje varnostni register, dodajajo »humanitarni pridih« (Hameršak in Pleše 2021a: 211).³ V diskurzivno polje, ki se je do takrat osredotočalo na prijetje migrantov, se tako vpeljejo novice o njihovem reševanju, pri čemer je včasih težko ugotoviti, ali je šlo v resnici za prijetje, predstavljeno kot reševanje, oziroma za reševanje-prijetje – izraz, ki se občasno uporablja v literaturi (Fontanari idr. 2022: 75). To je posebej očitno v novicah o reševanju iz prevoznih sredstev, torej po prestrezanju, ne na podlagi prijav. Tu se reševanje

2 <https://policija.gov.hr/migranti/125>

3 <https://www.rama-prozor.info/clanak/kod-novske-pronadjena-42-migranta-u-posljednji-tren-spaseni-od-gusenja/24727>; <https://net.hr/danas/vijesti/krenuli-iz-bih-pjesice-preko-pljesevice-mali-migranti-promzrli-i-kolabirali-odvezli-ih-u-gospicku-bolnicu-06a25396-b9f2-11ec-a401-0242ac130022>

izvaja tudi v imenu »verjetne« nevarnosti, kot je bilo na primer leta 2020, ko so »policisti [...] na področju policijske uprave v regiji Siško-moslavške [...] 23. februarja v večernih urah najverjetneje rešili življenja dvanajstim tujim državljanom, zaprtim v prtljažnik avtodoma, ki ga je upravljal tihotapec« (poudarili avtorici).⁴

Tudi v tem kontekstu se reševanja, kot je za reševanja v Sredozemlju ugotovil Maurizio Albahari (2015), diskurzivno in medijsko praviloma oblikujejo kot posamezni spektakli, ločeni, enkratni dogodki. To dodatno poudarjajo novice o reševanjih, ki so bila spektakularizirana že na samem terenu, kot na primer reševanje iz reke Dragonje na hrvaško-slovenski meji pozimi 2021, ko je na stotine policistov, gasilcev, lovcev in drugih z obeh strani meje iskalo deklico oziroma telo deklice, ki je ponoči izginila (glej **nestali; pogrešani ali izginuli**) med poskusom prečkanja meje.⁵ Novice o reševanju ljudi na poti večinoma portretirajo kot žrtve, ki nujno potrebujejo tujo pomoč. Prikazani so kot »izčrpani in podhlajeni«, policisti pa jim pomagajo, rešujejo jih pred nevarnostjo, »okrepčajo jih s hrano in pijačo«, kadar je treba, pa jih celo na rokah odnesejo do zdravnika in rešilnih vozil.⁶ Konfiguraciji moči sledijo tudi koreografije družbenih hierarhij v podobah, ki spremljajo novice. Na njih so ljudje na poti praviloma bližje tlom, na njih ležijo, sedijo ali čepijo, v neustreznih oblačilih, zaviti v odeje, medtem ko so policisti v uradnih uniformah, pokončni ali sklonjeni nad njimi. Reprezentacije, ki seveda niso specifične za reševanje v migracijskem kontekstu, temveč spremljajo poročila o reševalnih operacijah nasploh, pa mobilizirajo dobro znane obrazce vizualnega prikazovanja družbenih hierarhij. Kot je že dolgo tega na primeru oglasov pokazal Erving Goffman, se koreografije družbenih hierarhij gradijo in potrjujejo tako, da se, med drugim, moške prikazuje v profesionalnem okolju, pri delu – na primer ko zdravijo – in nasploh kot tiste, ki vodijo ali usmerjajo (1979: 32), medtem ko so ženske in otroci pogostejše prikazani na tleh ali na posteljah (prav tam: 41). Pomembno vlogo pri vizualnem oblikovanju razmerij moči imata tudi relativizacija velikosti prikazanih oseb ter težnja, da se osebe

4 <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/policija-se-hvali-spasavanjem-migranata-poljski-par-ugurao-ih-12-u-kamper-jos-19-nadeno-kod-jasenovca-foto-20200228>; <https://mup.gov.hr/vijesti/video-devetero-nezakonitih-migranata-spaseno-iz-drvenog-sanduka/285849>

5 <https://www.24sata.hr/news/video-pogledajte-kako-hrvatski-i-slovenski-policijci-spasavaju-zenu-47-jos-traze-curicu-10-802336>

6 <https://brodsko-posavska-policija.gov.hr/vijesti/policijci-pomogli-migran-tima/17575>; <https://karlovačka-policija.gov.hr/vijesti/jos-jedan-slucaj-spasavanja-migranata/31303>; <https://licko-senjska-policija.gov.hr/vijesti/spasavanje-migranata-na-pljesivici/10196>; <https://policija.gov.hr/vijesti/izbjegnuto-stradavanje-osoba-na-pljesevici/1723>

z višjim družbenim statusom (moške, profesionalce in druge) prikazuje kot višje in večje, četudi morajo zaradi tega tisti z nižjim statusom sedeti, ležati ali se pripogibati (1979: 28). Kot poudarjajo Helena Popović, Kruno Kardov in Drago Župarić-Ilić, številni članki, »v katerih policija 'rešuje' prezeble, utrujene, izčrpane ženske, ki so občasno noseče, pri čemer jih rešitelji v podobi pogumnih policistov 'nosijo na rokah' in jim celo pomagajo roditi v gozdu«, mobilizirajo arhetipske kategorije žensk in moških, v katerih so moški »dinamični, aktivni, se gibljejo, medtem ko so ženske statične, pasivne, ranljive, obstojijo na mestu« (2022a: 11) (glej **RANLJIVOST**).

Poleg vizualne ravni se razkorak med tistimi, ki rešujejo, in tistimi, ki jih je treba rešiti, v lokalnem okolju ustvarja tudi diskurzivno, kot je bilo to denimo v tvitu hrvaškega ministra za notranje zadeve ob akciji reševanja beguncev z minskega polja v Liki. »Čestitke in pohvale pripadnikom ATJ Lučko za uspešno reševanje življenj desetih nezakonitih migrantov, najdenih na območju, kjer je nevarnost min!«⁷ Na eni strani so predstavniki oblasti in zakonov, pripadniki posebnih policijskih enot, medtem ko so na drugi strani izgubljeni, sredi minskega polja ujeti nezakoniti migranti oziroma, kot jih v uradnih izjavah še drugače imenujejo: ilegalni migranti.⁸ Osebe, ki so jih rešili, se postavlja v ambivalentno vlogo žrtev in krivcev, tisti, ki jih rešujejo, pa so prikazani kot poslanci trenutne oblasti, profesionalni, sposobni in humani.

V prispevkih o reševanju se s pomočjo spektakularizacije, viktimizacije in individualizacije krivde spretno prikriva dejstvo, da sistem nadzora mej, vizumski režim in restriktivne migracijske politike nasploh ljudi na poti prisilijo (glej **PRISILA**) v skrivanje v naravi ali v prevoznih sredstvih ter da jih sistem zavestno in namerno izpostavlja, pa tudi prepušča pogubi (prim. Hameršak in Pleše 2021a: 217) ter da so, konec koncev, tisti, ki jih rešujejo, hkrati tudi tisti, pred katerimi bežijo in pred katerimi se skrivajo. Pri tem se je težko znebiti vtisa, da gre v velikem številu primerov dobesedno za proizvodnjanje medijskih dogodkov oziroma prikazovanje reševanja kot medijskega dogajanja. Oktobra leta 2021 so, po objavi še ene serije posnetkov in drugih dokazov o mučenjih in nasilnih pušbekih iz Hrvaške v Bosno in Hercegovino,⁹ hrvaški mediji poročali o reševanju migrantov pri

7 <https://twitter.com/davorbozinovic/status/1367895390121586692>

8 <https://net.hr/danas/crna-kronika/muskarac-pronaden-mrtav-u-jami-bio-je-migrant-izvukao-ga-je-hgss-s-dubine-od-70-metara-f59e8c0-b1c3-11eb-a327-0242ac14002b>

9 <https://www.portalnovosti.com/palice-s-granice>

Mežnici in Topuskem, med katerimi so bile družine z otroki.¹⁰ Podooben temu je tudi odziv na poročilo organizacije *Human Rights Watch*, objavljen na spletnih straneh hrvaškega Ministrstva za notranje zadeve (MUP) prav istega dne, ko je bila »po zaslugi hitrega odziva hrvaške policije na področju Korenice oskrbljena petčlanska družina«. ¹¹ Poleg poudarjanja skrbnosti in učinkovitosti hrvaških policistov je v zapisu navedeno tudi, da policija preverja vse prijave nevladnih organizacij, čeprav »praviloma ne vsebujejo dovolj podatkov, potrebnih za kriminalistično preiskavo«, in ne glede na to, da je »doseданje preiskovanje navedb iz obtožb pokazalo na [...] več primerov lažnih prijav«, pri čemer se naslanjajo na dobro znani narativ o migrantih kot nezanesljivih, neverodostojnih subjektih, katerih izjave je treba jemati z rezervo (Popović idr. 2022a: 28; Ticktin 2016). Zato ne čudi, da nekateri mediji v policijskih sporočilih za javnost prepoznajo elemente taktiziranja ali hvalisanja, na kar opozarjajo bralce v nadnaslovih, kot so: »Policija se hvali z reševanjem migrantov: Poljski par jih je 12 stlačil v prikolico, drugih 19 so našli pri Jasenovcu« ali »Policija se je pohvalila: Rešenih šest izčrpanih migrantov v gozdu na Plješevici«. ¹²

Prepletanje novic o reševanju in policijskih sporočil za javnost kaže, da gre za strateško heroizacijo policistov in humanitarizacijo policije, kot na primer v prispevku »Preprečena nesreča oseb na Plješevici« iz začetka leta 2019, ki v duhu mesec dni prej objavljenega *Poziva organizacijam, ki delujejo v državah na tako imenovani balkanski poti*¹³ sklene z apelom:

Ob tej priložnosti pozivamo nevladne organizacije in druge, ki sodelujejo v humanitarnem delu z migranti v državah na t. i. balkanski poti, naj migrante seznani s pravili zakonitega vstopa v Republiko Hrvaško, naj jih opozorijo na tveganost, smrtno nevarnost in nepredvidljivost takih poti ter naj jih odvrnejo od takšne namere, da bi preprečili morebitne poškodbe, podhladitve in hude nesreče nezakonitih migrantov.¹⁴

10 <https://www.24sata.hr/news/drama-kod-ogulina-policija-je-zatekla-migrante-dvoje-djece-loseg-stanja-prevezli-su-u-bolnicu-791066>; <https://sisacko-moslavacka-policija.gov.hr/vijesti-8/policijci-pronaslidijete-s-ubodom-strsljena/37118>

11 <https://mup.gov.hr/vijesti-8/reagiranje-mup-a-na-izvjescje-human-rights-watch-a/285858>

12 <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/policija-se-hvali-spasavanjem-migranata-poljski-par-ugurao-ih-12-u-kamper-jos-19-nadeno-kod-jasenovca-foto-20200228>; <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/policija-se-pohvalila-spaseno-sestero-iscrpljenih-migranata-u-sumi-kod-pljesevice---570835.html>

13 <https://policija.gov.hr/vijesti/poziv-organizacijama-koje-djeluju-u-drzava-ma-na-tzv-balkanskoj-ruti/1694>

14 <https://licko-senjska-policija.gov.hr/vijesti/izbjegnuto-stradavanje-osoba-na-pljesevici/9984>

Zelo podoben apel je bil poslan dve leti pozneje v zaključku sporočila za javnost ob reševalni akciji na minskem polju.¹⁵ V duhu individualizacije krivde za nesreče pozivi nagovarjajo nevladne organizacije, ki jim tudi implicitno pripisujejo odgovornost za iregularizirana gibanja in nezgode, hkrati pa je policija z njimi polemizirala zaradi obtožb o nasilju na mejah in pušbekih. V tej vrsti medijskih poročanj, po vzoru argumentacije, preverjene na primerih iz Sredozemlja, včasih neposredno obtožujejo tudi same ljudi na poti, kot denimo v zaključku policijske sporočila za javnost o reševalni akciji v okolici Stare Gradiške, kjer izpostavljajo:

Vedno se zamolči dejstvo, da so migranti za doseganje svojega cilja pripravljeni uporabiti vsa sredstva, tudi namerno izpostavljanje nevarnosti, ogrožanje življenja in zdravja sebe ter članov svoje družine, kot v tem primeru, ko so dobro vedeli, da jim bo hrvaška policija rešila življenje, če se znajdejo v nevarnosti.¹⁶

Nazadnje se policija in njeni predstavniki sklicujejo na reševanje tudi v odzivih na nekatere novejšje, še posebno mednarodne obtožbe ali dokaze o nasilju na mejah. Tako je hrvaški minister za notranje zadeve v odzivu na članek, ki ga je leta 2020 objavil *The Guardian* o nasilnih pušbekih, pretepanju in spolnih zlorabah na hrvaških mejah,¹⁷ poudaril, da mediji, ki izrekajo te obtožbe, »zanimivo, nikdar niso rekli nič o tem, kako hrvaška policija ravna človeško« (prim. tudi nastop na 14. seji Odbora za človekove pravice in pravice etničnih manjšin, Hrvaški parlament, 23. 10. 2021).¹⁸ Na podoben način je isti minister na novinarski konferenci ob sodbi proti Hrvaški za smrt **Madine Husiny** izpostavil:

Sami ste, vsaj nekateri od vas, poročali o tem, kolikokrat je hrvaška policija rešila migrante iz rek, ki so se utapljali ali pa bi se lahko utopili. Kolikokrat so hrvaški policisti nosili nosečnice in otroke do prvih zdravstvenih ustanov, kjer so prejeli zdravstveno oskrbo in pomoč. Vztrajno vam poskušam pokazati, in to bom vedno počel, vse dokler bom na tem mestu, da hrvaški policisti ravnavo v skladu z zakonom. In ravnavo na humanitaren in human način.¹⁹

15 <https://policija.gov.hr/vijesti/video-pripadnici-atj-lucko-spasili-nezakonite-migrante-iz-minski-sumnjivog-podrucja/5264>

16 <https://brodsko-posavska-policija.gov.hr/vijesti/policaici-pomogli-migrantima/17575>

17 <https://www.theguardian.com/global-development/2020/oct/21/croatian-police-accused-of-sickening-assaults-on-migrants-on-balkans-trail-bosnia>

18 <https://n1info.hr/vijesti/a566636-andquotZanimljivo-da-Guardian-nikada-ne-pi-se-o-tome-koliko-je-humana-nasa-policijaandquot/>

19 <https://www.index.hr/vijesti/clanak/video-bozinovica-resetali-pitanjima-o-madini-i-koroni-necu-podnijeti-ostavku/2319545.aspx>

V pričujočem besedilu smo zgolj orisali politično in medijsko pokrajino, v kateri reševanje zaseda pomembno mesto, pri čemer praviloma manjkajo vprašanja o razmerju med schengenskim in vizumskim sistemom ter utopitvah na slovensko-hrvaški, donedavnega schengenski meji (glej **schengen**), pa tudi na mejah med Hrvaško in sosednjimi državami, ki niso v EU. Natančneje, gre za vprašanja o tem, zakaj se ljudje na poti sploh morajo skrivati v kombijih, tovornjakih in gozdovih. Zakaj se morajo gibati ponoči in v snegu, reke pa prečkati prek slapov namesto prek mostov? Medijski zapisi o reševalnih akcijah se praviloma ne ukvarjajo s temi vprašanji niti ne poskušajo najti odgovorov nanje. Ravno nasprotno, kot je v zvezi z reševalnimi akcijami v Sredozemlju pokazala Pallister-Wilkins (2017), implicitno ali eksplicitno mobilizirajo narative samoodgovornosti oziroma, v skrajni sili (zlasti v komentarjih, ki spremljajo prispevke), neodgovornosti migrantov, ki so se sami ali s svojimi družinami podali na tvegano potovanje, sami našli brezobzirne in pohlepne tihotapce, ki so jih natlačili v avtomobile in kombije, ali pa so se bodisi sami bodisi organizirano usedli v čoln, se gibali po gozdovih in minskih poljih, zavedajoč se, da obstaja velika verjetnost, da bodo na tej poti podlegli balkanski zimi, globokemu snegu, številnim rekam, gozdovom, kamnitim plazovom in drugim nevarnostim (prim. Hameršak in Pleše 2021a: 217).

Evropska unija in njene članice se na nasprotujoče si zahteve po reševanju življenj in zmanjševanju števila prehodov meje – ki so za države na zunanji meji še dodatno potencirane z možnostjo uporabe **Dublinske uredbe** (*Regulation (eu) No 604/2013, OJ L 180, 26.6.2013*) ter naknadnih množičnih deportacij rešenih oseb, ki nadaljujejo pot proti drugim državam Evropske unije – odzivajo po eni strani s spektakularizacijo humanitarizma in meje, v obliki reševalnih akcij tujcev, po drugi strani pa z nenehnimi prizadevanji za dolgoročno zadrževanje migrantov na varni razdalji (Pallister-Wilkins 2020: 997). Reševanje življenj v kontekstu iregulariziranih migracij tako deluje kot druga plat Janusove podobe sodobnega režima nadzora migracij, utemeljenega na sinergiji varnostne in humanitarne logike. Življenja beguncev in drugih migrantov se v kontekstu reševanja v Sredozemlju, kot tudi na zunanjih kopenskih mejah, na katere se nanaša pričujoče besedilo, predstavljajo kot življenja, ki se lahko živijo le, kot poudarja Martina Tazzioli (2015), če so bila prej rešena. Reševanje pa, kot dodaja Tazzioli, pri tem ne pomeni nujno tudi rešitve, saj mu lahko sledijo cikli deportacij, pušbekov, **pulbekov**, zapiranja in **ČAKANJA**.

Smrt

MARIJANA HAMERŠAK

Na mejah in zaradi mej se je vedno umiralo. Po eni od različic izročila o nastanku Rima je Romul ubil Rema zato, ker je preskočil brazdo, ki je označevala meje prihodnjega mesta. »Tako naj umre vsak, ki preskoči moje obzidje« (Zamarovský 1985: 296), je oznanil Romul, čeprav so bila obzidja šele zemeljska črta. Poleg neposrednih spopadov okrog ozemlja – v osvajalskih pohodih, spopadih in vojnah – se je zaradi meja in na mejah vedno umiralo tudi na begu. V prvi polovici 20. stoletja je bilo prečkanje meje edina varna možnost za številne »sovražnike« nacističnega režima: Jude, homoseksualce, komuniste in druge. Nekatere so med poskusom pobega prek meje zajeli policisti držav, iz katerih so bežali, druge pa so pri poskusu prečkanja meje zaustavili policisti držav, od katerih so pričakovali zatočišče. Po besedah Lise Fittko, ki je Walterju Benjaminu, pa tudi številnim drugim pomagala pri prehodu

čez francoske Pireneje, je Benjamin storil samomor s prevelikim odmerkom tablet morfija, po tem ko so mu španski mejni policisti zavrnili vstop v državo na podlagi še enega novega, pospešeno sprejetega odloka »v obdobju novih odlokov« (Fittko 2021: 148). Po poročilih mrliškega oglednika je Benjamin umrl zaradi možganske kapi (Taussig 2006: 3), zato okoliščine njegove smrti vse do danes še niso povsem razjasnjene. Neizpodbitno pa je, da je bilo prečkanje meje zanj vprašanje življenja in smrti. Skrivanju, zapiranju, deportaciji v taborišče in smrti je lahko ubežal zgolj s prečkanjem meje, ki mu jo je bilo prepovedano prečkati.

Tudi po drugi svetovni vojni evropske meje še naprej terjajo življenja. Oborožena mejna policija, vsekakor pa tudi **OGRAJE**, žice ter zidovi, med katerimi so posebno mesto zasedali Berlinski zid in ljudje, ubiti ob poskusu njegovega prečkanja, so bili in so še vedno gradniki bipolarne podobe sveta hladne vojne, utemeljene na antagonizmu med liberalnim, odprtim Zahodom in komunističnim, zaprtim Vzhodom. V praksi pa so tudi zahodnoevropske države sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja, torej le nekaj let po začetku gradnje Berlinskega zidu, začele aktivno zapirati meje in »ožiti« možnosti priseljevanja (Sciortino 2004: 26–28; Comte 2018: 76–109), za kar si vztrajno prizadevajo še danes. Potem ko je Francija leta 1972 zaradi napetosti na trgu dela uvedla dodatne pogoje za prečkanje meje za državljane nekdanjih kolonij (Comte 2018: 108), pa tistim, ki teh vstopnih pogojev niso mogli izpolniti, ni preostalo drugega kot ilegalne poti. Nekatere od teh poti so vodile prek Jugoslavije, ki je kot ena od utemeljiteljic gibanja neuvrščenih v tem času liberalizirala prečkanje meja s sporazumi in načrti o (gospodarskem, tehnološkem, kulturnem, znanstvenem in drugem) sodelovanju z drugimi državami članicami, pa tudi z ukinitvijo vizumskega režima za državljane številnih afriških, azijskih in latinskoameriških držav, denimo za Maroko leta 1964, Tanganjiko in Zanzibar (današnja Tanzanija) leta 1965, Alžirijo, Kubo in Tunizijo leta 1966, Iran in Pakistan leta 1970, Indijo in Kostariko leta 1971 ter Irak leta 1972 (*Službeni list SFRJ – Dodatak MU*). Nekateri od teh ljudi so po vstopu v Jugoslavijo z letalom na skrivaj nadaljevali svojo pot proti Zahodu, čez Avstrijo ali Italijo. Tako so leta 1973 v neposredni bližini Trsta, nekaj kilometrov od italijanske meje, zaradi podhladitve in izčrpanosti umrli štirje mladeniči iz Malija in Mavretanije.¹ Pokopani so bili v navzočnosti sorodnikov in številnih domačinov na pokopališču v

1 https://ricerca.gelocal.it/ilpiccolo/archivio/ilpiccolo/2008/10/23/NZ_26_SPAL.html; <https://it.euronews.com/2021/03/11/migranti-rotta-balkanica-1973-val-rosandra>

kraju Boršt (*Sant'Antonio in Bosco*), kjer še danes stojijo grobovi z imeni Somil Dibya Mibaye (roj. 1948), Bakari Traore (roj. 1948), Seydou Dembele (roj. 1951) in Mamadou Niakhate (roj. 1954).

Glede na to, da so smrti pri Trstu neposredno povezane z ožejem regularnih možnosti vstopa v Francijo, lahko o njih govorimo tudi kot o najstarejših smrtih sodobnega evropskega **režima migracij** in z njim povezane **iregularizacije migracij**. Aktivisti in nevladne organizacije, pozneje pa tudi mediji in raziskovalci v Evropi in ZDA so šele v devetdesetih letih prejšnjega stoletja začeli z dokumentiranjem (prim. *List of Refugee Deaths*, ki ga mreža *United for Intercultural Action* – UNITED, objavlja od leta 1993 dalje) ter analizo smrti na mejah (prim. Cornelius 2001). Prvi akademski, aktivistični in medijski odzivi so nastali kot odgovor na vse bolj omejujoče migracijske politike, ki so bile v nasprotju z deklarativno uveljavljenim mitom iz obdobja po hladni vojni o svetu brez meja, ter so bili usmerjeni na aktualno stanje in potrebe, kar je do danes ena od temeljnih značilnosti razumevanja smrti na mejah. Še danes se namreč raziskave in kritike smrti na mejah osredotočajo na zahodne države in njihovo neposredno okolico (Srednjo Ameriko, sever Afrike ter, rečeno z evropocentričnim izrazom, Bližnji vzhod), medtem ko zgodovinska perspektiva, če je sploh prisotna, najpogosteje ne sega dlje v preteklost od devetdesetih let prejšnjega stoletja. To je razvidno iz *d@b Database*, nastale v okviru projekta *Human Costs of Border Control* Univerze v Amsterdamu, ali zemljevida *Border Kills* (1993–2020), ki prikazuje, kako je v nekaj desetletjih Sredozemsko morje postalo **morska grobnica** (prim. tudi Ritaine 2015 po Pécoud 2020: 380). Poleg tega dokumentiranje smrti na mejah – zaradi šibkega ali nezanesljivega angažmaja držav, mednarodnih teles in organizacij – še danes najpogosteje temelji na logistično in čustveno zahtevnih povezavah z različnimi akterji in skupnostmi ter nastaja v prepletu aktivističnih, umetniških, komemorativnih, zakonodajnih in raziskovalnih naporov.

Smrti na mejah ali, z drugim imenom, smrti migrantov ter smrti med migracijo so tragična posledica razkoraka med izključujočimi migracijskimi politikami in potrebo ljudi po migriranju oziroma, v izrazoslovju tega pojmovnika, konflikta med **PRISILO** in **AVTONOMIJO** migracij. Same opredelitve pojma se, kot je strnila Tamara Last (2020: 21), razlikujejo, saj so odvisne od vrste elementov, denimo od tega, ali pojem meje povezujejo z neposrednim **tranzitom**, prečkanjem zunanjih državnih meja, ali pa izhajajo iz širšega razumevanja pojmov tranzita in meje. Z drugimi besedami: ali se osredotočajo na smrti pri

poskusu skritega prečkanja meje v bližini mejne črte, na ograjah, zidovih, žicah, v ladjah ali v **DETENCIJI** ob meji, kot tudi na »naravnih« mejah, kot so puščava Sahara v Afriki, puščava Sonora v ZDA ali gozdovi Like, Alp ali Podlasja na mejah med Poljsko in Belorusijo, v globinah Sredozemskega morja ali Rokavskega preliva, pa tudi rek Save, Drine, Kolpe, Une ali Marice / Evrosa, ali pa upoštevajo tudi smrti daleč stran od državnih meja. Po ERIM-ovem zemljevidu smrti² na mejah ljudje vzdolž **balkanske poti** v tranzitu umirajo tudi globoko v notranjosti ozemlja, v avtomobilih, kontejnerjih in hladilnicah, na cestah in avtocestah, železniških progah in postajah, v gorah in rekah, močvirjih ter gozdovih. S samega zemljevida sicer to ni razvidno, saj prikazuje lokacije, ne pa razdalje, toda v tranzitu lahko ljudje umrejo tudi na neznanih točkah čezoceanskih, več tisoč kilometrov dolgih poteh, kot sta leta 2000 umrla dva moška, najdena v hladilnici tovarne ladje. V Ekvadorju sta se vkrcala na ladjo, misleč, da bosta potovala v ZDA, vendar je ta po štiriindvajsetih dneh plovbe pristala v pristanišču na Reki.³ Dvajset let pozneje se je sedem moških iz Alžirije, Egipta in Maroka, med katerimi je bil tudi devetnajstletni mladenič, na železniški postaji v **Šidu** v Srbiji skrilo v tovarne kontejnerje, upajoč, da se jim bo tako uspelo prebiti na Hrvaško ali v katero drugo državo Evropske unije. Kontejnerje pa so na Reki pretovorili na čezoceansko ladjo, ki je čez tri mesece prek Argentine prispela v Paragvaj z njihovimi trupli, od katerih so, po besedah pristojnega državnega tožilca, »ostali samo lasje in kosti«.⁴ Poleg razpršenih meja, ki v današnjem času, kot se je izrazil Étienne Balibar, »sploh ne nahajajo več na mejah, v geografsko-političnem in administrativnem smislu«, temveč so »v bistvu povsod, kjer se izvaja selektivni nadzor« (2002: 84), se smrti na mejah v širšem smislu povezujejo z razpršenimi oblikami tranzita in večletnimi, tudi desetletja trajajočimi nelinearnimi gibanji (prim. Tsianos idr. 2009) čez različne obmejne cone. Že omenjeni UNITED-ov seznam zato med umrle na mejah prišteva tudi umrle v **DETENCIJI**, na policijskih postajah, v napadih iz sovraštva na **KAMPE**, v požarih v zapuščenih hišah, skladiščih ali tovarnah, med deportacijo ali po njej, smrti, ki so se zgodile mesece ali leta po prečkanju meje zaradi težkih življenjskih razmer, bolezni in odvisnosti, pomanjkljive zdravstvene

2 <https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1loCgbvNrkmZHHyRPZdlif-DaPlvkj50Ld&hl=en&ll=44.72463341425375%2C20.62697514999998&z=6>

3 Ico Mikulić idr. 'U štivi frižideru pronađena mrtva dva »slijepa putnika«' *Novi list*, 11. 4. 2000. Hrvatski državni arhiv. Vjesnikova novinska dokumentacija, SUD 60 STRANCI.

4 <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/23/paraguay-bodies-fertilizer-shipment>

oskrbe, brez zaščite državnih ustanov (sodstva, policije in drugih), zaradi strahu pred detencijo ali deportacijo in tako naprej. V najširšem smislu so smrti na mejah prezgodnje smrti oseb, katerih gibanje ali bivanje ni dovoljeno oziroma je iregularizirano (prim. Last 2020: 21). V ta okvir smrti na mejah spadajo med drugim samomori, pa tudi umori, denimo v spopadih med migranti ali skupinami tihotapcev, pri čemer kot smrt na meji lahko razumemo tudi smrt osemindvajsetletnega Maročana Ahmeda H., ki se je v začetku pandemije COVID-19 – ko so kampi v Bosni in Hercegovini čez noč postali detencijski centri (prim. Hameršak in Stojić Mitrović 2021) – zadušil, ko se je poskušal splaziti skozi ograjo kampa na severozahodu Bosne in Hercegovine, da bi se lahko stuširal.⁵ Vprašanje opredelitve smrti na mejah presega akademsko prizadevanje za natančne opredelitve, saj vključuje izrazito politično razsežnost. Osredotočanje na ozke opredelitve smrti na državnih in naddržavnih zunanjih mejah poleg dejanskega števila umrlih prikriva tudi odgovornost držav in drugih akterjev, vpletenih v snovanje ter izvajanje smrtonosnih migracijskih politik. Nenazadnje pa ozke opredelitve, kot jih na primer uporablja dokumentacijski projekt *Missing Migrants* Mednarodne organizacije za migracije (*International Organisation for Migration* – IOM), prispevajo k depolitizaciji, občasno pa tudi k integraciji smrti v sisteme upravljanja migracij in nadzora mej. Kot sta pokazala Charles Heller in Antoine Pécoud (2019), projekt IOM, ki zaradi svoje medijske odmevnosti pridobiva vse večji pomen, najmanjše število umrlih beleži v Evropi, saj med umrle na mejah ne prišteva, na primer, umrlih v detencijskih centrih, med deportacijo, kot tudi ne smrti, ki so povezane z iregulariziranim statusom nasplah (na primer z delom na črnem trgu ali z nedostopnostjo zdravnika). Hkrati pa omenjeni projekt največjo smrtonosnost geografsko povezuje s Sredozemskim morjem. IOM »se s tem izogiba primerom, ki bi zahtevali kritiko državnih praks. Ta strategija je v skladu z IOM-ovim splošnim zavračanjem obtoževanja svojih držav članic, kar je stališče, ki IOM razlikuje od drugih agencij OZN, kot je denimo UNHCR, ki redno kritizira države, ki ne spoštujejo temeljnih načel *Ženevske konvencije o beguncih*« (Heller in Pécoud 2019: 491).

Pojem smrti na mejah, ki so ga aktivisti in drugi vpeljali z namenom, da bi države pozvali k odgovornosti zaradi represivnih migracijskih politik, se danes vse bolj uporablja za njihovo upravičevanje (Cuttitta

5 <https://klix.ba/vijesti/crna-hronika/migrant-smrtno-stradao-pri-pokusaju-ilegal-nog-ulaska-u-prihvatni-centar-u-velikoj-kladusi/200514091>

2020: 10), kar vidimo tudi v primeru omenjenega projekta IOM. Z izjemo še redkih kritično ozaveščenih prispevkov raziskovalnega novinarstva – ki se v domačem kontekstu s smrtmi na mejah ukvarjajo z vidika življenjskih zgodb in politične odgovornosti za prekinjena življenja, nevidne smrti in odrekanje pravice do žalovanja – v medijskem prostoru še vedno prevladujejo prispevki, v katerih smrti na mejah, postavljene v kontekst krize in z zožene perspektive, predstavljajo kot nesrečne dogodke, za katere so odgovorni brezobzirni tihotapci, kruta narava ali celo nepremišljenost migrantov samih (za hrvaški kontekst prim. Popović idr. 2022a: 65). Zaključna misel enega od tovrstnih prispevkov se glasi: »V želji, da se dokopljejo do boljšega življenja, migranti pogosto pozabijo na nevarnost. Tihotapci pa, žal, tujo nesrečo izkoriščajo za svoj dobiček.«⁶ V tipičnih prispevkih se, kot povzema Paolo Cuttitta, prepletata dve ključni značilnosti spektakularizacije oziroma spektakla meje: »žrtev (ubogi migrant, katerega življenje je ogroženo) in storilec zločina (brezčutni tihotapec oziroma ogaben trgovec z ljudmi)« (Cuttitta 2020: 10). Pri tem se, v neke vrste obrnjeni tezi, nadzor mej predstavlja kot **REŠEVANJE** življenj oziroma kot oblika preprečevanja smrti na mejah, ne pa kot njihov povzročitelj.

Posebno mesto znotraj medijskih spektakularizacij smrti na mejah zasedajo novice o desetinah ali stotinah umrlih v brodolomih, zapuščenih hladilnicah ali velikih avtomobilskih nesrečah, ki jih mediji predstavljajo kot enkratne dogodke, katastrofo, ki je ni bilo mogoče preprečiti (prim. Albahari 2015). V nasprotju s pregovorno nezainteresiranostjo za posamezne migrantske usode in trpljenje občasno navajajo zelo natančne številke umrlih. Tako so, denimo, poročali, da je 3. oktobra 2013 pri Lampedusi, komaj kilometer od italijanske meje, utonilo 336 ljudi. Navajanje števil zunaj konteksta ne poudari pomena vsakega preminulega, temveč prispeva k anonimizaciji, značilni za migracijske spektakle števil (Stierl idr. 2016). Namesto podrobnosti o umrlih, njihovih družinah, individualnih ali političnih okoliščinah ti prispevki prinašajo zgolj velike številke, brez konteksta. Spektakularizacije trpljenja poleg uporabe števil pogosto mobilizirajo otroke. Z zanašanjem na močna čustva, ki jih sprožajo podobe otroške nedolžnosti in hierarhije **RANLJIVOSTI**, v katerih so visoko umeščeni prav otroci, mediji najpogosteje le začasno razgalijo brutalnost sodobnih smrti na mejah. Sara Kekuš, Davor Konjikušić in Petra Šarin (2017) so z analizo fotografij, objavljenih ob novici o truplu triletnega sirskega dečka Alana Kurdija, ki so ga našli na plaži,

pokazali, da so smrti otrok na mejah v prvi vrsti predstavljene skozi humanitarno usmiljenje ter kot take lahko pomenijo depolitizacijo in normalizacijo smrti na mejah.

V nasprotju s spektakularizirano vidnostjo so smrti na mejah v uradnih statistikah skoraj povsem nevidne (npr. Dearden idr. 2020: 54; prim. tudi Pécoud 2020). V skladu s standardiziranimi obrazci in navodili (prim. Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi in Hrvatski zavod za javno zdravstvo 2011: 24), ki jih ne prepoznavajo kot ločeno kategorijo, so zato v uradnih statistikah zabeležene kot nasilne smrti zaradi nesreč oziroma kot smrti zaradi padca, utopitve, prometne nesreče in podobno. V tem okviru se tudi smrti, ki so se zgodile zaradi **PUŠBEKA** ali med njim, na primer smrt **Madine Hussiny** na hrvaško-srbski meji leta 2017 ali smrti enajstih oseb, med njimi osmih otrok, pri grškem otoku Farmakonisi leta 2014, opredeljujejo kot nesreče.⁷ Nekatere od smrti na mejah se uradno uvrščajo celo med naravne smrti oziroma smrti zaradi bolezni. Same naravne smrti v migracijskem kontekstu pa so praviloma, vsaj posredno, odvisne od zunanjih razlogov (povezanih z nasilnimi smrtmi) ali človeškega dejavnika. Zastoj srca na poti po ekstremnih fizičnih naporih, pešačenju po snegu ali soncu, se uvršča med naravne smrti, vendar ga hkrati zlahka prepoznamo kot neposredno posledico **iregularizacije migracij**. Kot naravna smrt je zapisana tudi smrt Khobeiba Bena Khodera iz Tunizije, ki so ga, kot je izpostavljeno v naslovu novinarskega članka Ivane Perić, vsi klicali Ali.⁸ Potem ko je Alija hrvaška policija sezula in ga bosonogega po snegu nagnala v Bosno in Hercegovino, se je vrnil v kamp v Bihać, kjer je več mesecev živel v agoniji in zavračal amputacijo obeh nog, čeprav se je vse težje in težje premikal, dobesedno je izgubljal dele nog, vse dokler ni, uradno zaradi posledic gangrene, v resnici pa zaradi posledic pušbeka, preminil v lokalni bolnišnici.

Smrti na mejah so sestavni element sodobnih modelov upravljanja migracij (prim. Squire 2017). Kot se je izrazila Martina Tazzioli (2015: 5), so smrti neizbežna posledica – ne pa nepričakovan stranski učinek – migracijskih politik, predvsem vizumskega režima, kar je nazadnje odkrito priznal tudi hrvaški minister za notranje zadeve Davor Božinović v odzivu na sodbo Evropskega sodišča za človekove pravice glede smrti Madine Hussiny: »Dokler se to vprašanje ne razreši na ravni EU, nihče ne more obljubiti, da se ne more zgoditi incident.«⁹

7 <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/01/greece-farmakonisi-migrant-tra-gedy-one-year-and-still-no-justice-victims/>

8 <https://www.bilten.org/?p=40270>

9 <https://www.index.hr/vijesti/clanak/video-bozinovica-resetali-pitanjima-o-madi->

S tem je, kot je poudaril Boris Pavelić, z najvišje ravni državne oblasti poslano sporočilo, da je Evropa »začela računati« na incidente na mejah, pa tudi na smrti, da jih je »vštela« v svojo politiko.¹⁰ Z uporabo različnih rasiziranih oblik nasilja (prim. Gündoğdu 2022: 21) se delu prebivalstva v imenu pravice do nadzora mej odreka pravica do življenja. Znotraj tega sistema je prečkanje meje nekaterim prepovedano, za druge pa samoumevno. Nekatere se pošilja v smrt, druge pa se rutinsko spušča čez meje. V tem smislu lahko o smrtih na mejah govorimo, če si sposodimo izraz Maurizia Albaharija (2015), kot o zločinih miru oziroma o administrativno in institucionalno podprtih oblikah nasilja, ki služijo ohranjanju obstoječega družbenega sistema.

Smrti na mejah so redko posledica neposrednega nasilja, uporabe strelnega orožja, gumijastih nabojev, palic, solzivca, kot je bilo to v pokolu pri Melilli junija leta 2022 ali v primeru, ko je španska civilna straža februarja leta 2014 poskušala zaustaviti na stotine migrantov, ki so skušali priplavati do druge španske enklave, Ceute, pri tem pa uporabila solzivec in gumijaste nabojе, zaradi česar je najmanj petnajst ljudi izgubilo življenje.¹¹ V literaturi se smrti na mejah zato povezujejo predvsem s pojmom strukturnega nasilja (prim. Weber in Pickering 2011: 93–118; Squire 2017; Cuttitta 2020: 11). To je nasilje, ki za razliko od neposrednega nasilja nima jasno prepoznavnih storilcev, temveč deluje »neslišno in nevidno«, vpeto v vsakdanjik (Galtung 1969: 173) v obliki kriminalizacije pomoči, gibanja, bivanja in z delegiranjem nasilja drugim, naravi, nesrečnim okoliščinam, višji sili ali drugim državam, daleč od centrov, v imenu katerih se izvaja. Po podatkih, objavljenih na spletni strani 4D Database, osredotočeni na balkansko pot, sedanji vizumski režimi in sistem nadzora mej, ograje ter druge vrste materialnih in nematerialnih ovir ljudi na poti usmerjajo na strehe vlakov, na podvozja avtobusov in tovornjakov, v kontejnerje in hladilnice, na kraška in minska polja ali v oborožene pokrajine (glej *naoružani krajolik*), gozdove (glej *šuma, sledi v gozdu*), gore in številne reke, ki v migracijskem kontekstu postanejo smrtonosne, celo kadar to sicer niso, kot je denimo reka Dragonja na meji med Slovenijo in Hrvaško. Ciljno ali posredno izpostavljanje nevarnostim in naravnim elementom (prim. De León 2015; Schindel 2020a) se še dodatno zavaruje ter nadgrajuje s pasivnostjo oziroma nedelovanjem,

ni-i-koroni-necu-podnieti-ostavku/2319545.aspx

10 <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/11/22/evropi-i-nama-evropljani-ma-smrt-je-postala-politicko-sredstvo>

11 <https://www.lighthousereports.com/investigation/reconstructing-the-melilla-massacre/>; <https://www.ecchr.eu/en/case/europes-treacherous-borders-seeking-justice-for-ceuta-victims/>

zapuščanjem, nereševanjem, kot je to za kontekst Sredozemlja natančno razloženo na primeru, znanem kot *The Left to Die Boat*, iz leta 2011. Gre za nespektakularno obliko prikritega, liberalnega nasilja (Isakjee idr. 2020) ali počasnega nasilja (Nixon 2013), ki deluje postopoma, daleč od pogledov ter razpršeno v času in prostoru, njegovi izidi pa so lahko prav tako usodni, če ne smrtonosni. V kontekstu sodobnega režima migracij to »specializirano počasno nasilje«, kot ga imenuje Estela Schindel (2020a), ni toliko usmerjeno v zaustavljanje ljudi na poti kot v prepuščanje ljudi naravi ali območjem brez zaščite.

Kljub nenehnemu nadzoru in osredotočenosti na meje pa so smrti na mejah, kot poudarjajo že prve sistematične raziskave (Weber in Pickering 2011: 52), pogosto nevidne. Kot del ilegaliziranih, skritih poti čez izolirana nenaseljena območja bodo mnoge smrti najverjetneje za vedno ostale skrite ali neznane. Še posebej glede na to, da lahko prijava nesreče ali smrti na poti vodi v detencijo in deportacijo, kot se je zgodilo skupini Alžircev marca leta 2019. Potem ko so prijavili padec in smrt člana skupine, so jih najprej zaprli v Tranzitni center za tujce Trilj, pozneje pa so bili izgnani v Bosno in Hercegovino.¹²

Umrli v Sredozemskem morju pogosto izginejo brez sledu, čeprav njihove smrti niso nujno skrite (Albahari 2015: 114). V nasprotju s tem pa se v gozdovih, rekah, puščavah in drugih težko dostopnih in za telesa umrlih uničujočih terenih umira brez sledu in daleč od oči. Na Hrvaškem je uradno samo ena oseba na poti umrla zaradi min, čeprav poznavalci predvidevajo, kot smo lahko slišali na enem od terenskih raziskovanj, da jih je »*kdo ve, koliko. Ko človeka ubije mina, ga ni lahko najti. Tudi zaradi živali.*« Izpostavljena specifičnim temperaturnim razmeram, **ŽIVALIM**, zvlečena na dno rek ali v globino jam, telesa umrlih sčasoma razpadejo in izginejo. Te izginule lahko razumemo kot žrtve nekronasilja, ki se, po Jasonu De Leónu, izvršuje in proizvaja skozi odnos do telesa umrlega – v tem kontekstu predvsem z namernim zanemarjanjem telesa – ki pa ga »storilec, žrtev (in njena ali njegova kulturna skupnost) ali oboji doživljajo kot žaljivega, svetoskrunskega oziroma nečloveškega« (2015: 69). Gre za zgodovinsko dobro znano in spremenljivo obliko nasilja, s katerim se umrlim, kot je Kreont odredil za Polinejka, odreka pravica do groba in pogreba. Truplu Polinejka

12 <https://borderviolence.eu/testimony/march-30-2019-0000-20km-east-from-otocac-at-the-north-west-end-of-the-national-park-plitvicka-jezera>; <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/poginuli-muskarac-iz-kraske-jame-kod-vrhovina-najverojatnije-alzirac-20190401>

naj bo namreč, z besedami iz Sofoklejeve *Antigone*, »ukraden grob in žalovanje svojcev; gol, neobjokovan naj plen bo ujedam« (Sofoklej 1968: 9).

Strah pred smrtjo, ki odkrito ali prikrito prežema priprave na GEJM in njegove poskuse (Augustová 2021: 210–212), se prepleta s strahom pred izginotjem (Kobelinsky 2017 v Schindel 2020a: 393) in smrtjo, ki ni znana, življenjem, ki ni objokovano, ter telesom, ki ni pokopano. Izginotje za družino in bližnje pomeni nezaključeno izgubo (**nezaključeni gubitak**). Razpeti med upanjem in brezupom, v pričakovanju in strahu pred novicami o pogrešanem (prim. Boss 2000: 8–9), prestajajo tudi administrativne agonije, nerazrešene družinske in premoženjsko-pravne odnose (Mirto idr. 2020: 109), nemočni, saj brez trupla ne morejo sprožiti pravnih postopkov: zahtev za preiskavo in ugotavljanje odgovornosti za smrti.

Hkrati pa številna najdena telesa niso identificirana – če že ne večina njih (prim. Tapella idr. 2016: 57; Dearden idr. 2020: 57; Cattaneo idr. 2023). Njihovo identifikacijo, če govorimo o Evropi, otežuje odsotnost nacionalnih in mednarodnih postopkov za povezovanje fizičnega obstoja (telesa) in matičnega registra (ime), iskanje pogrešanih in njihovih sorodnikov, pa tudi odsotnost protokolov, ki bi predvidevali sistematično zbiranje, shranjevanje ter primerjavo podatkov o najdenih telesih in pogrešanih osebah (prim. Cattaneo idr. 2023). Identifikacijo v ožjem smislu izvaja policija ter je odvisna od številnih okoliščin in akterjev – denimo, kako je prišlo do smrti, ali lahko kakšna priča potrdi identiteto žrtve oziroma ali jo je možno določiti na podlagi osebnih dokumentov, najdenih ob umrlem, ali pa je treba izvesti test DNK ali daktiloskopsko analizo in podobno. Medtem pa je v praksi položaj po sami prijavi pogrešane osebe veliko bolj zapleten, saj se postopki, ki se skoraj samodejno sprožijo za pogrešane državljane – kot so denimo objava »profila« na spletni strani hrvaškega Nacionalnega registra izginulih oseb, začetek iskalne operacije, obveščanje celotnega operativnega sistema policije, preverjanje pri drugih službah, opravljanje razgovorov z vsemi osebami, ki bi lahko imele koristne informacije o pogrešanih osebah, in podobno – za begunce in druge migrante, ki izginejo na poti, aktivirajo, če sploh, zgolj z dodatnimi pritiski. Nevidnost in izključenost, ki sta jih spremljali skozi življenje, se prenašata tudi v smrt (Kovras in Robins 2016). S te perspektive se kaotične in težke posmrtni poti ter dolgotrajne in pogosto nedokončane identifikacije razkrivajo kot posledica in nadaljevanje ilegalizacije. Leta 2022 je bil eden od izbranih (glej **IZBRIS**) prebivalcev Slovenije pokopan šele šest mesecev po smrti saj šestdeset let njegovega življenja ter pričevanja njegovih prijateljev in znancev s perspektive državnih služb niso

zadostovala za potrditev njegove identitete. Slednjo so določili šele na podlagi analize DNK.

Zaradi pomanjkanja jasno določenih in delujočih postopkov je identifikacija v praksi odvisna od znanja, sposobnosti, moči, razumevanja ali nerazumevanja posameznikov, zaposlenih pri policiji, v bolnišnicah, komunalnih podjetjih, državnih tožilstvih in podobno. Odvisna je tudi od agilnosti ter politik nacionalnih in lokalnih skupnosti ter institucij, posameznikov in organizacij, pa tudi od tega, kje je oseba umrla. V nekaterih hrvaških občinah in regijah so identificirani skoraj vsi pokojni, v nekaterih pa niti eden. Mednarodno in medresorsko sodelovanje skorajda ne obstaja. Na nekaterih mejah, denimo ameriško-mehiški, so na pobudo družin in strokovnjakov vzpostavili funkcionalne postopke (npr. *Colibrí Center for Human Rights*), za brodolome v Sredozemlju v oktobru leta 2013 pa obstajajo preverjeni in prilagojeni protokoli, ki se sicer uporabljajo za identifikacijo žrtev katastrof (prim. Cattaneo idr. 2023: 150–151).

Identifikacija, še posebej pa repatriacija (to je vrnitev telesa v izvirno državo) sta v veliki meri odvisni od ekonomskih zmožnosti družine umrle osebe, od tega, ali lahko kdo od družinskih članov fizično pripotuje v državo, kjer se je smrt zgodila, stopi v stik s policijo in drugimi službami, kot tudi od spretnosti, politik in interesov veleposlaništev držav izvora ter povezanosti in razširjenosti skupnosti iz izvirne države v državi, v kateri se je smrt zgodila, ali njeni bližini. Paradoksalno lahko pravilniki o varovanju, zbiranju in posredovanju osebnih podatkov, osredotočenost na vzorce DNK in njihovo primerjavo, pa tudi učinkovitost služb (v primerih hitrih pokopov) v praksi otežujejo oziroma celo onemogočijo identifikacijo (prim. Perl 2016: 204; Cattaneo idr. 2023). Zato lahko, kot poudarja Ville Laakkonen (2022: 4), namesto o neidentifikaciji (ang. *unidentification*) umrlih v kontekstu migracij govorimo o sistemu institucionalizirane neidentifikacije (ang. *institutionalized non-identification*).

Od nedavnega se izginotja in smrti na mejah, pa tudi druge oblike nasilja na mejah, kot je pušbek, povezujejo z neposredno ali posredno državno organiziranimi izginotji, predvsem z *desaparecidos*, pogrešanimi, ugrabljenimi in ubitimi v prvih desetletjih druge polovice 20. stoletja v Latinski Ameriki (Distretti 2020; Schindel 2020b: 37; Azarova idr. 2022: 136, 139–140). Poleg tega se v migrantski kontekst prenašajo nekateri pristopi, s katerimi zahtevajo pravice za izginule v Latinski Ameriki oziroma razlike med zahtevanjem pravic za umrle in za izginule. Izginotje je zločin v trajanju, saj traja, vse dokler se pogrešana oseba ne pojavi ali dokler se okoliščine ne razjasnijo in razglasi njena smrt (Schindel 2020a: 393). Države so tiste, ki morajo za pogrešane

podati pojasnilo, ali so umrli in kako, ter za to tudi odgovarjati (Schindel 2020a: 392). Za to je z Mednarodno konvencijo o zaščiti vseh oseb pred prisilnim izginotjem (Zakon o ratifikaciji Mednarodne konvencije o zaščiti vseh oseb pred izginotjem, Ur. l. RS 173/2021) iz leta 2006 določen tudi kazenskopравни okvir, po katerem prisilno izginotje (ang. *enforced disappearance*) »predstavlja zločin ter, kot je to v posameznih primerih določeno z mednarodnim pravom, zločin proti človečnosti«. Pri tem je pomembno, da v središču pravnega okvira niso države, kot je to sicer v mednarodnem pravu, niti posamezniki, kot je to v okviru človekovih pravic, temveč družine ter morebiti prijatelji kot »ključna enota skupne skrbi«, kar je pomembno, saj gre za normativno premiso, usklajeno z živeto izkušnjo mnogih migrantov (Azarova idr. 2022: 138).

Danes organi, kot je Mednarodna komisija za izginule osebe (*International commission on missing persons*, ICMP) ali OHCHR-ova Delovna skupina za prisilna ali neprostovoljna izginotja (*Working group on enforced or involuntary disappearances*, WGEID) (prim. Citroni 2017), v svoje delokroge vključujejo umrle in izginule na mejah, s čimer pa širijo polje morebitnih političnih in pravnih intervencij (Schindel 2020a: 399). Hkrati je predlagana tudi ponovna opredelitev, ki gre v smeri povezovanja izginulih in umrlih na mejah z »družbenimi izginotji«, ki so jim s prisilnimi izginotji skupne »odsotnost, nevidnost, pomanjkanje reprezentacije, nezmožnost, da se ubesedijo ter poimenujejo« (Gatti 2020: 56). Nenazadnje imajo lahko družbena izginotja podobne učinke kot prisilna izginotja, toda za razliko od prisilnih izginotij niso posledica državnega pregona, usmerjenega proti posameznikom, temveč zajemajo celotne družbene skupine ter temeljijo na praksah zapuščanja in izbrisa oziroma popolne izključenosti iz političnega in pravnega reda, socialnega varstva in okvirov pripadnosti (Schindel 2020b). Družbeno izginuli so okrnjeni posamezniki, brezimna telesa, imena, odrezana od svoje zgodovine in brez dokumentov (Gatti 2020: 47–48). To so skupine in posamezniki, katerih obstoj države ignorirajo in zanikajo (Schindel 2020b: 11), za časa življenja, pa tudi po smrti. To so, v skladu z izrazoslovjem Achilleja Mbembeja (2003: 40), živi mrtveci oziroma živa trupla, kot Samir Karim, v romanu *Dvije deke, tri plahte* Rodaana Al Galidija (2021: 359), poimenuje sebe in druge prebivalce nizozemskega azilnega doma.

Solidarnost

ROMANA POZNIAK

Čeprav se danes pojavlja v različnih, včasih protislovnih oblikah, se solidarnost nanaša predvsem na povezanost, utemeljeno na skupnih izkušnjah, odgovornostih in interesih (Rozakou 2020: 197). Zgodovinsko gledano koncept solidarnosti izvira iz rimskega prava, v katerem je označeval »odgovornost vsakega člana družine ali skupnosti za plačilo skupnih dolgov kot *obligatio in solidum*« (Bayertz 1999 po Schwiertz in Schwenken 2020: 409), šele v 18. in 19. stoletju pa so ga začeli razlagati v okviru družbene kohezije (Schwiertz in Schwenken 2020: 409). Med pomembnejše razlage solidarnosti šteje tudi Durkheimova delitev na mehansko in organsko solidarnost, obravnavana v knjigi *O delitvi družbenega dela* iz leta 1893: prva vključuje tradicionalne oblike vzajemne podpore, kot so tiste v verskih skupnostih, družini, soseski in podobno; medtem ko se druga nanaša na družbeno kohezijo, ki izhaja

iz »diverzifikacije in kompleksne delitve dela, značilne za sodobne družbe« (Rozakou 2020: 197). Razumevanje semantike solidarnosti zahteva vključitev francoske revolucije, čeprav je bil takrat, kot navaja Hauke Brunkhorst, v središču pojem bratstva (franc. *fraternité*). Šele po revoluciji ga je solidarnost »nadomestila – najprej v delavskem gibanju pod vplivom Marxa in Lassalla, ob koncu stoletja v sociologiji in pravni znanosti, danes pa tudi v ustavnih besedilih in mednarodnih sporazumih o človekovih pravicah« (Brunkhorst 2004: 9). Veliko bolj kot bratstvo je solidarnost označevala odmik od družinskih vezi in prepoznavanje skupnih interesov na veliko širši ravni, v smislu pripadnosti politični in človeški skupnosti (Rakopoulos 2016: 146).

Aafke Komter (2005) izpostavlja tri procese, ki v sodobnem kontekstu določajo prakse in pomen pojma solidarnosti: individualizacija, diverzifikacija in globalizacija. Po avtorici do individualizacije prihaja zaradi modernizacije, ki zmanjšuje vpliv ter vezi znotraj družine, soseske in cerkve. Diverzifikacija vodi k dezintegraciji stabilnih, skupnih identitet in prepričanj, k zapiranju vase in prepoznavanju lastnih potreb, s tem pa tudi k vse večji negotovosti v širšem družbenem kontekstu. Globalizacija pa s svojo omreženostjo odpira prostor novim načinom delovanja in novim oblikam solidarnosti (Komter 2005: 170–171). Razlaga, ki jo razvijata Helge Schwiertz in Helen Schwenken (2020), se naslanja prav na ta potencial globalizacije za doseganje družbenih sprememb. Kot ključne težave današnjega razumevanja solidarnosti izpostavljata povezovanje tega pojma z nacionalnimi, državnimi in teritorialnimi entitetami, še posebej v javnem in političnem diskurzu, ki izključuje številne družbene skupine in modele družbene povezanosti. Pri tem avtorici poudarjata še, da je danes bolj kot kadar koli prej jasno, da so državljani in »nedržavljeni«, ljudje na poti in druge skupine »povezani prek delitve dela znotraj sistema globalnega kapitalizma« (2020: 413). Potencial za družbene spremembe Schwiertz in Schwenken prepoznavata v pobudah civilne družbe, ki izražajo solidarnost z ljudmi na poti, torej z osebami, ki ne sodijo v nacionalno zakoreninjene perspektive državljanstva. To pomeni, da tovrstne pobude delujejo onkraj institucionalnih oblik solidarnosti in prakticirajo to, kar omenjeni avtorici imenujeta »vključujoča solidarnost« (2020: 406). V aktivističnih in akademskih krogih se solidarnost pogosto uporablja za razlikovanje med organizacijami in akcijami, ki so primarno povezane s **HUMANITARIZMOM** (sistemom, ki ga določajo hierarhična razmerja moči med »prejemniki« in »ponudniki« pomoči), ter organizacijami in akcijami, ki temeljijo

na vzajemni podpori, enakopravnosti in državljanskem aktivizmu. Ta zapoved razlikovanja se še posebno nanaša na skupine in organizacije, ki se ukvarjajo z **REŠEVANJEM** življenj na morju ter s pomočjo ljudem na poti in ilegaliziranim migrantom, ter kljub prepovedim in zakonskim oviram ne pristajajo na prevladujoče državne in meddržavne sheme financiranja nevladnih organizacij (gl. Cuttitta 2018; Mezzadra 2020). Ni pa novost, da v sodobnem mejnem režimu razlika med solidarnostjo in humanitarizmom ni povsem jasna (Mezzadra 2020) ter da posamezne razlage solidarnosti prav tako tvegajo podvajanje hierarhičnih in izključujočih diskurzov ter politik (Schwartz in Schwenken 2020: 406).

S tem v zvezi Harald Bauder in Lorelle Juffs (2020) opozarjata na tisti del študij migracij in **BEGUNSTVA**, ki ne prepozna ali vsaj ne poudarja večplastne perspektive solidarnosti, s čimer se zane-marjajo »ontološke in normativne razsežnosti« tega koncepta (Bauder in Juffs 2020: 47). Evthymios Papataxiarchis pozornost preusmerja na nevarnost »romantizacije solidarnosti« in poudarja, da je ključno spremljati tako njeno »semantično variacijo kot emske kategorije v raznolikih kontekstih ekonomske in politične rabe« (2016: 209). Prav zato je pomembno razločiti pomen solidarnosti, posebej pa upoštevati odnos do obremenjenega pojma humanitarnega dela ter posledično solidarnosti pripisane vloge izvoda za družbeno delovanje, ki si prizadeva za ustvarjanje novih in spreminjanje obstoječih migracijskih politik. Solidarnost se v kontekstu sodobnega **migracijskega režima** najpogosteje pojavlja, uporablja in kooptira na različne načine, ki jih navajamo spodaj.

Prvi med njimi je politično-administrativne narave, nanaša pa se na uporabo solidarnosti kot mehanizma razporejanja odgovornosti znotraj sheme upravljanja migracijskih gibanj v državnih in meddržavnih okvirih. Preambula k *Pogodbi o Evropski uniji* govori o »solidarnosti med narodi, podpisniki sporazuma« (Brunkhorst 2004: 10). V povezavi z varnostno in s tem tudi migracijsko politiko pa je v tej pogodbi navedeno, da »Unija v okviru načel in ciljev svojega zunanjega delovanja vodi, določa in izvaja skupno zunanjo in varnostno politiko, ki temelji na razvoju medsebojne politične solidarnosti držav članic« (št. 2, 24. člen, poudarila avtorica). Solidarnost z migranti pa se redko artikulira na ravni Evropske unije, saj bi to pomenilo, da bi si njeni državljani z migranti dejansko lahko delili socialno skrb in druge državne mehanizme zaščite. EU se v glavnem osredotoča na solidarnost v obliki vzajemnega odnosa med nacionalnimi državami članicami, v okviru sinergij varnostnih in migracijskih politik (Schwartz in Schwenken 2020: 409). V zadnjih nekaj letih, pa tudi desetletjih, se vse pogosteje

pojavlja jo pozivi k »razbremenitvi« držav na zunanjih mejah EU, ki so zaradi svojega geografskega položaja izpostavljene večjemu številu prihodov migrantov in azilnih prošenj. V želji po razrešitvi napetosti med državami na zunanjih mejah EU (ki jih skrbi, da bo »pritisak migrantov presegel njihove zmožnosti«)¹ in drugimi državami članicami (ki jih vodita imperativ varnosti in zaskrbljenost glede spoštovanja postopkov na zunanjih mejah), Evropska unija v *Novem paktu o migracijah in azilu* (*New Pact on Migration and Asylum*, COM/2020/609) predlaga »nov pristop k migracijam, da bi se zgradilo zaupanje na temelju učinkovitejših postopkov ter doseglo novo ravnotežje med kolektivno odgovornostjo in solidarnostjo«.² Poudarek na koordiniranem pristopu k upravljanju migracij in izboljšanju sistema razlikovanja med »verodostojnimi« in »neverodostojnimi« prosilci za azil (gl. Bakalović 2013) – s tem pa tudi mehanizmu učinkovite »delitve odgovornosti« – poudarja varnostnizacijske usmeritve (glej **varnostnizacija**) in »menedžerizacijo« migracijskih politik (Andrijasevic in Walters 2010), medtem ko omenjeni predlog, po opozorilih aktivistov, daje »prednost vračanju in deportacijam«.³ Med državami EU se ta tehnokratska, administrativna oblika solidarnosti pogosto uporablja kot mehanizem nadzora, zasledovanja in omejevanja migracijskih gibanj. Z reduciranjem solidarnosti na mehanizem birokratske vzajemnosti pa migracijska politika EU posredno odobrava prakse zapiranja in izгона beguncev ter ljudi na poti, o čemer pričajo kontinuiteta in intenzifikacija **PUŠBEKOV** v preteklih letih, kot tudi niz pozivov skupin za zaščito človekovih pravic ter poročil o nasilju na mejah.⁴

Ne glede na poskuse kooptacije pojma se solidarnost še vedno v prvi vrsti povezuje z delovanjem solidarnih skupin in pobud, ki jih lahko opišemo z izrazom »solidarni humanitarizem«. S tem izrazom je Katerina Rozakou (2017) opisala delovanje samoorganiziranih skupin v Grčiji, ki sicer ponujajo humanitarno pomoč, vendar ne pripadajo uradnemu humanitarnemu sektorju (gl. tudi Fechter in Schwittay 2019). Pobudam, ki so bile ustanovljene med množičnim **tranzitom**

1 https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_hr

2 https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en

3 <https://www.cms.hr/hr/azil-i-integracijske-politike/pakt-o-migracija-ma-i-azilu-za-novi-pocetak-i-neponavljanje-gresaka-potrebno-je-otkloniti-rizic-ne-stavke-i-razraditi-pozitivne-aspekte>

4 <https://borderviolence.eu/violence-within-borders>

beguncev čez Hrvaško (pa tudi po njem), so se pridruževali – ali pa so jih sami ustanavljali – prebivalci, nezadovoljni z odzivom države, mednarodnih organizacij in hrvaškega Rdečega križa. Njihov namen ni bil zgolj ponujati konkretne pomoči, temveč tudi zoperstavljanje poblagovljenju trpljenja in inerciji uveljavljenih organizacij (gl. Pozniak 2022). Režim humanitarizma praviloma ustvarja podobo beguncev kot pasivnih in nemočnih žrtev, ki ne znajo poskrbeti zase, pri čemer sta **AVTONOMIJA** in samoorganizacija razumljeni kot grožnji, značilnost »nevarnih« in »lažnih« prosilcev za azil (Ticktin 2016). **Humanitarna industrija** se spretno naslanja na podobo beguncev kot manjvrednih subjektov (Kuljić 2016) in jo uporablja kot sredstvo za poblagovljenje trpljenja, posledično pa tudi za lastno finančno rast. V nasprotju s tem pa solidarnost izhaja iz enakopravnega odnosa, ki ne vsiljuje življenjskih odločitev, načina obnašanja in drugih standardov, značilnih za humanitarizem (Dadusc in Mudu 2022). Če upoštevamo, da države v času begunskega koridorja (glej **balkanski koridor**) v letih 2015 in 2016 beguncem niso uspele zagotoviti socialnih pravic ter da so se humanitarni in pravni mehanizmi izkazali za pomanjkljive, je »solidarnost od spodaj«, kot oblika podpore prebivalcev ter organizacij civilne družbe, služila kot dopolnitev ali celo zamenjava državne sistema skrbi (Schwartz in Schwenken 2020: 410).

Val sočustvovanja in čustvenih odzivov prebivalcev, ki so bili v svoji neposredni bližini priča tujemu trpljenju, Jelena Vasiljević (2020) imenuje »reakcijska solidarnost«. Poleg humanitarnega delovanja v času begunskega koridorja kot primere reakcijske solidarnosti avtorica navaja mobilizacijo prebivalcev v kriznih situacijah, kot so bile poplave v Srbiji, na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini leta 2014, ali akcije zbiranja denarja za zdravljenje v tujini (gl. tudi Brković 2016). Težava afektivne mobilizacije civilne družbe je v tem, da tak odziv hkrati predstavlja simptom sistematičnega sesutja javnih storitev (zdravstvenega varstva in civilne zaščite, socialnega varstva in tako naprej). To pomeni, da prostovoljske pobude, ki so se pojavile v času begunskega koridorja, kljub svojim prvotnim namenom prispevajo k »normalizaciji nove ureditve, v kateri samoorganizirane akcije prebivalcev polnijo praznine, ki jih za seboj pušča propadajoča institucionalna solidarnost« (Vasiljević 2020: 285). Vasiljević razlikuje med reakcijsko in politično solidarnostjo; k slednji prišteva pobude in družbena gibanja, ki si prizadevajo, da bi solidarnost postala temeljno načelo delovanja javnih institucij. Z drugimi besedami, za razliko od neposrednih (humanitarnih) akcij prebivalcev, imajo gibanja – kot so bile študentske zasedbe fakultet na Hrvaškem, v Sloveniji in Srbiji, državljanski ple-numi v Bosni in Hercegovini ter protikorupcijski protesti v Sloveniji

[in Srbiji]⁵ in podobno – močnejša politična izhodišča ter težnjo po zoperstavljanju vseobsegajoči neoliberalizaciji, zaradi česar lahko rečemo, da »repolitizirajo« solidarnost (Vasiljević 2020).

Pobude s spektra solidarnega humanitarizma pa se, v sodobnem hrvaškem ter širšem evropskem okolju, kažejo na prepletu teh dveh oblik solidarnosti. Skupine in organizacije, kot so *Are You Syrious?*, *Inicijativa Dobrodošli* in kolektiv *Žene ženama*, temeljijo na političnih, ne le afektivnih premisah. Njihovo podporno delo ni bilo omejeno samo na neposredno pomoč, temveč je vključevalo tudi zagovorništvo in prizadevanje za družbene spremembe. V času begunskega koridorja pa vse do danes v svojih vsakdanjih aktivnostih hkrati skušajo odgovarjati na humanitarne, politične ter pravne potrebe ljudi na poti. Predvidevajo možnost spremembe migracijskih politik in se zavzemajo za obnovitev institucionalne skrbi. Ena od udeleženk teh pobud je ta pristop poimenovala kot aktivističen, saj

ne temelji le na tem, kar bi ti ljudje nujno potrebovali, temveč tudi na zagotavljanju možnosti tem ljudem, da v družbi dosežejo enako raven moči in participacije, kakor ju imaš ti. Na kakšen način jim omogočiti, da se opolnomočijo, da samostojno zastopajo svoja stališča, potrebe ali kar koli drugega? (Pozniak 2022)

Večina teh pobud pa se težko izogne institucionalizaciji in tako imenovani NVO-izaciji svojega dela – najpogosteje zaradi zakonskih omejitev, ki se nanašajo na pridobivanje sredstev, ali pa zaradi vprašanja trajnejšega, vzdržnega delovanja, za katere ni predvidenega finančnega nadomestila. To seveda ne pomeni, da te pobude niso solidarne, temveč da težje dosegaajo cilje, ki niso usklajeni s politikami donatorjev.

Del organizacij civilne družbe, vključno s tistimi, ki delajo z ljudmi na poti, ima svojo zgodovino v povojnih in tranzicijskih devetdesetih letih preteklega stoletja na Hrvaškem, ko je vzporedno z mirovniškim aktivizmom prišlo do njegove profesionalizacije, posledično pa tudi do preobrazbe v izvajalce psihosocialnih storitev. Te usmeritve potrjujejo tezo Vanesse Pupavac (2004b), da so varnostno-humanitarne intervencije, s prevzemanjem terapevtske paradigme, skušale krepiti odpornost med prebivalstvom, prizadetim zaradi vojne. S patologizacijo trpljenja in spodbujanjem psihosocialne odpornosti, uokvirjene z diskurzi pomoči in razvoja, so si zahodne organizacije implicitno prizadevale disciplinirati povojno prebivalstvo, pri čemer se na čustva ni gledalo več kot na stvar skrbi zase, temveč kot na »vidik dobrega

5 Dodale urednice.

upravljanja» (Pupavac 2004b: 152). Financiranje in profesionalizacija civilnih pobud pa sta služila kot sredstvi za doseganje teh ciljev. Aida Bagić (2004: 207–208) ugotavlja, da so solidarne donatorske pobude – torej organizacije in skupine, ki so se upirale usmeritvam humanitarnega upravljanja – kljub temu zahtevale veliko več čustvenega vložka, dolgotrajnih sestankov, prijateljstev, pa tudi romantičnih razmerij. Avtorica se zato sprašuje, v kolikšni meri je bila ta mešanica občutkov tovarištva, skupne navdušenosti in prepričanj učinkovita pri uporabi razpoložljivih virov. S tem povezano je še danes aktualno vprašanje izogorelosti v humanitarnem in civilnodružbenem sektorju, kot tudi povezava med politično angažiranim pristopom k humanitarnemu delu ter profesionalno izogorelostjo (gl. Pozniak 2022). Aktivistke svojega dela praviloma ne dojemajo (zgolj) kot službo, še posebej ne na začetku svojega angažmaja, nevladne organizacije pa nimajo vedno jasno razdeljenih vlog in odgovornosti, kot tudi ne potrebnih znanj in izkušenj, s katerimi bi jih lahko zaščitile pred izgorevanjem. V tem kontekstu družbeno angažirano delovanje in čustveno delo hkrati predstavljata vir subverzivnosti in upora, lahko pa služita tudi kot vir izkoriščanja v režimu neoliberalnih in migracijskih politik (gl. Pozniak 2022; prim. Weeks 2007).

Pomembno je omeniti vlogo solidarnosti v žalujoče-aktivističnih (glej **žalobni aktivizam**), kontraspominskih (glej **kontramemorizacija**) protestnih akcijah, kot so bile tiste, organizirane za **Madino Hussiny**, deklico, ki jo je vlak do smrti poškodoval med pušbekom iz Hrvaške v Srbijo (glej **SMRT**),⁶ kot tudi zahteve pobude *Zagreb grad-utočišče* (Zagreb mesto-zatočišče), da se z njenim imenom poimenuje ulica, trg ali otroško igrišče v javnem prostoru Zagreba. Sem sodijo tudi delavnice izdelave transparenta *Krojimo za nočni marš* (Krojimo za nočni marš) in spominskega platna *Prijelaz/Passage* (Prehod), ki ju je s kolektivom *Žene ženama* osnovala in vodila selma banich, ter vrsta pozivov pobud *Transbalkanska solidarnost* in *Zagreb grad-utočišče*.⁷ V omenjenih primerih lahko na solidarnost gledamo kot na gonilno silo akcij civilne družbe, ki niso del kontinuiranih programov organizacij pomoči. Cilj teh pobud je odpiranje prostora za politično delovanje in emancipacijo, pri čemer se, po besedah vodje delavnic, nič ne bo »jemalo za politično samoumevno«.

6 <https://welcome.cms.hr/index.php/2020/11/21/dan-madine-hussiny-akcija-pravda-za-madinu/>

7 <https://selmabanich.org/index#/osmi-mart/>; <https://selmabanich.org/index#/the-passage/>; <https://ziviateljje.dk/projects-education/no-borders-program/women-to-women/>; <https://selmabanich.org/>; <https://transbalkanskasolidarnost.home.blog/>

Krojenje za noćni marš je zajemalo izdelavo platna s skrbno izbranim sloganom »Ne morejo nas vseh pobiti«, dogovorjenim na prvem srečanju. Po krojenju je sledilo všivanje črk različnih skrbno izbranih barv, nazadnje pa še izdelava cofov, s katerimi je bil v desnem kotu transparenta izvezen napis *love & rage*. Od sredine januarja do začetka marca leta 2020 so v okviru te pobude potekala redna srečanja, na katerih so se zbirale stalne članice (privabljal pa so tudi nove članice) transmigracijskega kolektiva *Žene ženama*, ki so prihajale iz različnih držav (Iran, Somalija, Hrvaška, Turčija, ZDA, Nemčija, Afganistan in druge) ter so v tistem času živele na Hrvaškem. Med protestom, organiziranim 8. marca, je kolektiv *Žene ženama* z opisanim transparentom popeljal povorko skozi samo središče Zagreba. S tem dejanjem je kolektiv v javnem prostoru mesta naredil korak naprej na lokalni civilni sceni, po katerem je solidarnost z migranti postala sestavni del feminističnega gibanja, s tem pa tudi del zahtev za spremembo družbenih in političnih okoliščin, ki omogočajo razraščanje izkoriščevalske zveze kapitalizma ter patriarhata. Poleg tega so skupne izkušnje kršenja pravic na podlagi spolne, rasne ali nacionalne diskriminacije udeleženkam delavnic omogočile, da skozi skupno politično in umetniško delo spremenijo asimetrično razmerje moči med prostovoljkami, aktivistkami in ženskami na poti, sicer značilno za humanitarizem (prim. Greenberg in Spasić 2017). Smisel in namen tega procesa je vodja delavnice videla v prepoznavanju in razvoju potenciala kolektiva *Žene ženama*, da se ukvarja s »političnimi temami«, pri čemer je jasno razločevala vlogo humanitarizma, ki ga, kot je razložila v pogovoru, razume kot neke vrste »*odnos med tistimi, ki imajo, in tistimi, ki nimajo*«, od političnega potenciala migracij, medsebojnega deljenja in učenja ter z njimi povezane »*radikalne pedagogike, kjer ne gre zgolj za prenos znanja, temveč [...] ravno tako prenos upora*«.

Nazadnje je neizogibna dimenzija tudi problem kriminalizacije solidarnosti. Izraz »zločini solidarnosti«, aktualen med organizacijami s področja človekovih pravic, se nanaša na problem kaznovanja »omogočanja nepooblaščenega vstopa, tranzita in bivanja migrantov« v Evropski uniji (Tazzioli 2018: 4). V skladu z istim načelom hrvaški Zakon o tujcih (*Zakon o strancima*, NN 133/20, 114/22, 151/22) v 53. členu določa, da je prepovedana »pomoč ali poskus pomoči državljanom tretjih držav pri nezakonitem prečkanju meje, pri tranzitu prek državnega ozemlja, v kolikor je državljan tretje države v Republiko Hrvaško vstopil nezakonito, ter pri nezakonitem bivanju«. Kot izjema prepovedi pomoči iregulariziranim osebam se štejejo reševanje življenj, ponujanje nujne medicinske

in humanitarne pomoči ter drugi humanitarni razlogi, pod pogojem, da »pomoč pri nezakonitem bivanju« ne preprečuje izvajanja »ukrepa za zagotovitev vrnitve«. Te opredelitve so problematične predvsem zato, ker kriminalizirajo sistematično, učinkovito pomoč in dovoljujejo, če sploh, zgolj neizbežno, biopolitično pomoč – tisto, ki migrante ohranja pri življenju, hkrati pa sodeluje v režimu nadzora migracij ter odrekanju državljskih in kršenju človekovih pravic. Če upoštevamo dejstvo, da policija z neposrednim ali posrednim delovanjem ogroža življenja ljudi na poti, so tovrstne zakonske omejitve za povrh še paradoksalne. Če obstaja utemeljen sum, da policija oziroma državne službe izganjajo migrante v Bosno in Hercegovino ali Srbijo ter jih izpostavljajo trpljenju in fizičnemu nasilju ter s tem ogrožajo njihova življenja – ali se nismo po zakonu dolžni odzvati, ne da za to tvegamo kazen?

V kontekstu evropskega mejnega režima je bilo zabeleženih več poskusov kriminalizacije solidarnosti, med najodmevnejše primere pa sodi aretacija kapitanke ladje *Sea-Watch 3*, Carole Rackete, zaradi ne-pooblaščenega pristanka na Lampedusi leta 2019 s štiridesetimi rešenimi migranti na krovu.⁸ V lokalnem kontekstu se primeri gibljejo od besednih groženj ter zastraševanja prostovoljcev in prostovoljk pa vse do odločitev sodišč v škodo prostovoljcev, v enem od primerov celo do odvzema statusa mednarodne zaščite partnerju aktivistke in takratne sodelavke organizacije *Are You Syrious?*.⁹ Aktivistko je policija zastraševala tako, da je njenim staršem poslala »poziv na zaslišanje zaradi suma vpletenosti v pridobivanje 'nezakonite' pravne pomoči družini« smrtno ponesrečene Madine Hussiny ter ji grozila z aretacijo.¹⁰ Primer Dragana Umičevića je še posebej pomemben, saj gre za prostovoljca, ki je skušal pomagati družini Hussiny, vendar je bil, kot so poročali mediji, »ovaden zaradi domnevne pomoči pri ilegalnem prečkanju državne meje«, pri čemer je hrvaško Ministrstvo za notranje zadeve (MUP) zanj zahtevalo zaporno kazen, denarno kazen v višini 230.000 kun [32.000 evrov] ter prepoved delovanja organizacije *Are You Syrious?*. Sodišče za prekrške je Umičevića pravnomočno obsodilo na denarno kazen 60.000 kun [8.500 evrov], ta znesek pa je bil po navedbah istega vira zbran z »državljsko solidarnostjo« oziroma z akcijo zbiranja sredstev, ki jo je zagnala organizacija *Are You Syrious?*.¹¹

8 npr. <https://www.dw.com/en/italys-salvini-slams-sea-watch-incident-as-an-act-of-war/a-49415160>; <https://arhiva.h-alter.org/vijesti/za-pravdu-i-solidarnost-sloboda-da-zacarolu-rackete-i-piju-klemp>

9 <https://www.portalnovosti.com/trazili-su-da-budem-dousnik>

10 <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/rekordnu-kaznu-mora-platiti-s-braniteljskom-mirovinom-neka-se-policija-zapita-sto-su-ucinili-15133277>

11 <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/u-manje-od-24-sata-skupljen-novac-za-pokrivanje-kazne-aktivistu-koji-je-kaznjen-zbog-pomaganja-15134084>

Kriminalizacija solidarnosti je ena od strategij režima nadzora nad migracijskimi gibanji. Čeprav pod pojmom režim razumemo tudi politike in prakse, ki nimajo univerzalnega izhodišča niti niso vedno medsebojno usklajene, pa sta eksternalizacija in nadzor begunskih ter drugih iregulariziranih gibanj (glej **iregularizirane migracije**) vsekakor cilja, glede katerih se strinja večina izvajalcev in snovalcev migracijskih politik. V tem smislu se spodbujanje empatije, pomoči in še posebej upora v okviru državnega in mednarodnega upravljanja izkrivlja ter prikazuje kot varnostni problem – spodbujanje »nezakonitih migracij« – namesto kot odpor proti »evropskemu apartheidu« (Balibar 2004). V tem specifičnem kontekstu institucionalizacije in normalizacije nasilja nad ljudmi na poti se prakse solidarnosti »od spodaj«, v humanitarni, pravni ali protestni obliki, pojavljajo kot gonilo sprememb obstoječih režimov moči, ki ustvarjajo in vzdržujejo družbene in geopolitične hierarhije ter zavračajo možnost enakopravne mobilnosti.

Zdravje

URŠULA LIPOVEC ČEBRON

Osebe, ki jih imenujemo ljudje na poti ali **iregularizirani** migranti in begunci, se na področju zdravja in zdravstva soočajo s številnimi ovirami. Na to že leta opozarjajo različne antropološke, sociološke ter javnozdravstvene raziskave (npr. Koehn in Sainola-Rodriguez 2005; Calavita 2005; Giannoni in Mladovsky 2007; Castañeda 2008; 2009; Goldade 2009; Like 2011; Ingleby idr. 2012; Rechel idr. 2013), ki poudarjajo vlogo restriktivnih migracijskih politik, zaradi katerih so ljudje na poti izpostavljeni mnogim zdravstvenim tveganjem. Lahko bi celo rekli, da gre za preprosto enačbo: bolj ko ima oseba negotov status, težje ovire srečuje pri iskanju zdravstvene oskrbe, posledično pa se sooča z vse večjimi zdravstvenimi težavami.

Na splošno o zdravstvenem stanju ljudi na poti ne vemo veliko. Nacionalne raziskave zdravstvenega stanja prebivalstva v glavnem

temeljijo na homogenih vzorcih in pogosto ne vsebujejo podatkov o zdravju priseljencev ali etničnih manjšin. V Avstraliji, Kanadi in Združenih državah Amerike epidemiološki podatki običajno zajemajo tudi etnično pripadnost, kar je v Evropi redkost (Mladovsky 2007a; 2007b). Vendar pa so pogosto tudi ti podatki vprašljivi, saj ne razlikujejo med posameznimi kategorijami priseljencev niti njihovimi pravnimi statusi (Mladovsky 2007a; 2007b; Rechel idr. 2013). Tudi v primerih, ko potekajo epidemiološke raziskave o zdravju ljudi na poti, so te običajno pomanjkljive zaradi vrste metodoloških šibkosti. Zaradi negotovih statusov in strahu pred deportacijo se namreč te osebe pogosto izogibajo posredovanju kakršnih koli podatkov državnim ustanovam. Poleg tega raziskave mnogih oseb ne vključijo, saj običajno potekajo v jeziku večinskega prebivalstva in z metodami (fiksni telefon, različne spletne aplikacije), do katerih ljudje na poti nimajo dostopa oziroma jih ne poznajo.

Na te šibkosti statističnih podatkov kaže raziskava, v kateri smo poskušali ugotoviti, koliko begunk je rodilo v Sloveniji v času begunskega koridorja (glej **balkanski koridor**). Vprašanja smo leta 2016 poslali vsem večjim porodnišnicam vzdolž **begunske poti** od Srbije prek Hrvaške do Slovenije, vendar smo odgovore dobili le od slovenskih, pa še od teh nerealno nizko številko (dvanajst porodov). Podrobnejša analiza podatkov je razkrila, da je ta številka posledica neustrezne metodologije: v porodnišnicah so podatke namreč iskali glede na plačnika, ki je bil v primeru porodnic v begunskem koridorju Ministrstvo za zdravje. Pri tem pa so izključili vse tiste, kjer je bil plačnik neznan ali pa je bila storitev krita prek zdravstvenega zavarovanja, kot v primeru žensk, ki so dobile mednarodno ali subsidiarno zaščito (Bombač idr. 2018).

Ne glede na to, da število znanstvenih del o zdravstvenih vidikih migracij v zadnjih letih hitro narašča, se raziskovalci pogosto osredotočajo na relativno ozko usmerjeno področje, v glavnem na behavioristične in kulturne vidike, zanemarjajo pa strukturne. Medicinska antropologinja Heide Castañeda in sodelavci (2015) so na podlagi strokovnih ter znanstvenih raziskav v ZDA prišli do zaključka, da je na tem področju najbolj zastopan behavioristični pristop. Ta pristop se osredotoča na vedênje in izbire posameznikov oziroma na vprašanje, kako, denimo, ljudje z izkušnjo migracije uporabljajo storitve zdravstvenega sistema, koliko jih je vključenih v presejalne teste, v kolikšni meri njihov način življenja predstavlja tveganje za razvoj kroničnih bolezni in podobno. Poudarek tega pristopa je na individualizaciji odgovornosti za zdravje in zdravstvena tveganja, pri čemer je večinoma spregledan pomen socialnih, kulturnih, ekonomskih in političnih dejavnikov, ki

ključno določajo posameznikovo vedenje (Castañeda idr. 2015: 378–379). Kot dokazujejo mnoge etnografske raziskave, pa ravno ti dejavniki pomembno vplivajo na slabšanje zdravja priseljencev po prihodu v novo državo (Castañeda 2008; 2009; Castañeda idr. 2015; Lipovec Čebren 2018 in drugi). V primerjavi s preostalim prebivalstvom so namreč bolj izpostavljeni različnim oblikam socialne izključenosti, kar znatno prispeva k porastu njihovih zdravstvenih težav. K temu poleg izključenosti iz izobraževalnega sistema in sistema socialnega varstva prispeva tudi diskriminacija na področju dela. Tako so, na primer, prezrte posledice vse bolj selektivnih politik na trgu dela in oteženega dostopa do dovoljenj za bivanje, ki ključno vplivajo na to, kako se bo določena oseba vedla v odnosu do svojega zdravja ter zdravstvenih programov in ustanov. Raziskave v Sloveniji (Lukič 2010; Pajnik 2010; Pajnik in Bajt 2011; Vodopivec 2020) poleg težav pri dostopu do trga dela kažejo na pogosto kršenje delavskih pravic in neprimerne delovne razmere: od neprimerne delovne opreme prek preobremenitve na delu in dela zunaj delovnega časa do neplačevanja prispevkov, prikrivanja nesreč in poškodb na delu, odrekanja pravice do bolniške in dopusta.

Naslednji najpogostejši pristop na področju raziskovanja zdravstvenih vidikov migracij se osredotoča na vprašanja, kako kulturne značilnosti oblikujejo vedenje posameznikov ter na kakšen način vplivajo na dojemanje zdravstvenih tveganj za zdravje. Kot ugotavljajo nekateri avtorji (Carpenter-Song idr. 2007; Castañeda idr. 2015), tovrstne raziskave pogosto uporabljajo koncept kulture na površen in stereotipen način, pri čemer sta kultura in etničnost običajno sopomenki, medtem ko se odnosi med člani posamezne skupnosti dojemajo kot statični. Osnovna premisa tega pristopa je akulturacijska: osebe z izkušnjo migracije naj bi svoje vedenje vse bolj prilagajale večinskemu prebivalstvu, pri čemer naj bi postopoma opuščale vse več elementov svoje kulture, ki ima – glede na večino raziskav – negativne učinke na njihovo zdravje. Če k tej akulturacijski logiki dodamo še dejstvo, da večinsko prebivalstvo – za razliko od migrantskih skupnosti – nikoli ni opisano s kulturnimi značilnostmi, postane jasno, da gre tu za nevaren etnocentrizem (Castañeda idr. 2015: 278–390). Poleg tega ta pristop predpostavlja, da pripadnost določeni etnični skupini določa zdravstveno vedenje posameznikov ter – tako kot omenjeni pristop – vso odgovornost prelaga na posameznika, ki naj bi imel možnost izbire med (manj zdravim) vedenjem svoje etnične skupine in (bolj zdravimi) praksami večinskega prebivalstva.

V znanstveni literaturi na področju migracij in zdravja se zdi najslabše zastopan pristop, ki se osredotoča na strukturne dejavnike, pri čemer se raziskave osredotočajo na dostop do zdravstvenih ustanov in

na vpliv pravnega statusa na zdravje migrantov (vključno z življenjskimi in delovnimi razmerami ter posledicami **DETENCIJE** in deportacije). Nekatere od teh raziskav temeljijo na makrodružbenem pristopu ter raziskujejo vpliv širših družbenih, političnih in ekonomskih dejavnikov, vključno z nacionalnimi in lokalnimi politikami, pri čemer dokazujejo, da osebe z migrantsko izkušnjo pogosto nimajo dostopa do družbenih virov oziroma da se soočajo s podobnimi problemi kot revno prebivalstvo. Lahko bi rekli, da gre za razredno vprašanje, saj dostop do zdravstvene oskrbe ni otežen zgolj migrantom in beguncem, temveč tudi drugim družbenim skupinam: od mnogih brezdomcev do brezposelnih in mladih prekarnih delavcev ter starejših revnih prebivalcev (Lipovec Čebtron in Pistotnik 2015). Čeprav ta pristop razkriva številne neenakosti na področju zdravja in zdravstvene oskrbe, pa po mnenju nekaterih avtorjev (Castañeda idr. 2015) problem nastopi pri raziskavah, ki zanemarjajo, da se izključevanje ne dogaja le v zdravstvenem sektorju, temveč izhaja iz širšega družbenega konteksta (prav tam: 281–282).

Med posledicami zanemarjanja strukturnih ovir pri dostopu do zdravstva ni le razrast že omenjene akulturacijske logike, temveč tudi vse bolj prisoten **varnostnizacijski** diskurz (Huysmans 2000), ki migrante in begunce pogosto opisuje skozi starodavno predstavo o tujcu kot prenašalcu nalezljivih bolezni. Ta predstava se je pojavljala že v antiiki, dodatno pa se je okrepila v srednjem veku, ko so tujce – pogosto Jude – obtoževali, da so prenašalci kužnih bolezni (Ginzburg 2017) in kot taki nevarni za zdravje vsega prebivalstva. V tem kontekstu se migrante prikazuje kot nehigienske subjekte (Horton in Barker 2009), njihovo kužnost pa kot posledico njihove nezainteresiranosti za skrb za higieno, nezmožnosti biti urejeni in čisti, spolne nenasitnosti, promiskuitetnosti in podobno (Bassin idr. 2002). Podobno mediji v državah na **balkanski poti** migrante in begunce pogosto obtožujejo, da prinašajo nevarne nalezljive bolezni, ki so v Evropi eksotične in redko prisotne (na primer ebola) ali pa so bile v preteklosti že izkoreninjene (na primer ošpice) (za Srbijo prim. Stojić Mitrović 2017). Naslov besedila, objavljenega leta 2019 na enem od hrvaških portalov, se tako glasi: »**ALARMANTNO STANJE**: Policisti na terenu zaradi migrantov zbolevajo za groznimi nalezljivimi boleznimi, MUP pa o tem molči!?!«.¹ Naslednje leto pa je v Sloveniji skupina predstavnikov

1 <https://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/alarmantno-stanje-policijci-na-terenu-zbog-migranata-obolijevaju-od-grozne-zarazne-bolesti-mup-o-tome-suti-1324689/>

desno orientirane Slovenske demokratske stranke (SDS) zahtevala sklic izredne seje parlamentarnega odbora, na kateri naj bi obravnavali problematiko zagotavljanja »zdravstvene varnosti policistov in zdravstvenih delavcev ob stikih z ilegalnimi migranti«, glede na to, da so »k nam (v Evropo) prihajale osebe, okužene z virusi tuberkuloze, hepatitisa, HIV-a, ošpic, ebola«. ² Mit o kužnem migrantu pa ne ostaja na ravni govora, temveč usmerja prakse obravnave ljudi na poti. To je bilo opaziti tudi v času begunskega koridorja, ko so zdravstveni domovi v Sloveniji dobili poziv, naj v **KAMPE** kar najhitreje pošljejo svoje zdravstvene delavce. Zdravnica, ki je nekaj mesecev ponujala medicinsko pomoč ljudem na poti, nam je leta 2017 z naslednjimi besedami opisala odziv svojega nadrejenega in kolegov:

Videla sem ta poziv in predlagala direktorju, da grem konec tedna s timom na mejo, a mi je rekel, da mi tega ne bo več dovolil. Rekel je: »Prinesla boš neko nalezljivo bolezen, zaradi katere bomo vsi zboleli.« Večina kolegov je samo kimala. Rekla sem: »Grem. Grem sama.« In sem šla! Takrat sem skoraj ostala brez službe, vse je bilo zelo strah!

V času terenske raziskave smo leta 2015 v Centru za azil v Banji Koviljači v Srbiji opazili, da zdravniški pregled ne poteka kot v Ljubljani v azilnem domu, kjer medicinska sestra in zdravnik na hitro pregledata prosilce za azil (običajno zgolj lasišče in kožo, glede na to, da v glavnem preverjajo, ali imajo garje), temveč jih zaposleni v centru peljejo v bližnjo zdravstveno ustanovo na zdravniški pregled, ki je po zapiskih s terena (glej **terenski dnevnik i terenske beleške**)

precej bolj temeljit in vključuje tudi rentgen pljuč. Ko sem enega od zdravnikov vprašala, čemu služi ta rentgenski posnetek, mi je odgovoril s ciničnim izrazom na obrazu: »Ničemur.« Povedal mi je, da obstaja predstava o tem, da imajo ljudje na poti pogosto tuberkulozo, zaradi česar so se oblasti odločile sistematično pregledati njihova pljuča. Njegova večletna praksa ter praksa njegovih kolegov pa dokazuje, da je »mnogo več tuberkuloze med srbskim prebivalstvom kot med azilanti, med katerimi se na letni ravni odkrijeta en ali dva primera«.

Nasprotno od mita o kužnem migrantu, raziskave kažejo na to, da je zdravje priseljencev v povprečju enako ali celo boljše od zdravja drugih prebivalcev: redkeje imajo kronične bolezni, bolezni srca in ožilja, otroci migrantov se redkeje rodijo z nizko porodno težo in tako naprej (Stoyanova in Mladovsky 2007). Taki so bili tudi rezultati

2 <https://www.sds.si/novica/ilegalni-migranti-na-nase-obmocje-prinasajo-bolezni-ki-so-bile-ze-zdavnaj-izkoreninjene/>

raziskave, ki jo je leta 2016, v času begunskega koridorja in po njem, v Sloveniji izvajala skupina zdravnikov v azilnem domu ter njegovih izpostavah. Iz zdravniških izvidov je razvidno, da je imela večina zdravljenih oseb zgolj lažja obolenja:

Od marca do decembra je bilo pregledano in zdravstveno oskrbljeno okoli 1000 prosilcev/-k na treh lokacijah, v azilnem domu na Viču ter v izpostavah na Kotnikovi v Ljubljani in v Logatcu. Obravnavali so prosilce/-ke vseh starostnih skupin z akutnimi in kroničnimi obolenji, pri katerih bi lahko opustitev zdravljenja povzročila poslabšanje stanja. Večina je imela lažja obolenja kot so gastrointestinalne težave, respiratorne okužbe, bolečine v križu in glavoboli, kar je podobno kot pri državljanih Republike Slovenije (Bombač idr. 2017: 32).

Boljše zdravstveno stanje raziskovalci običajno razlagajo z dejstvom, da se za selitev odločijo številni mladi in psihofizično boljše pripravljeni ljudje. Nekateri avtorji pa tudi z »učinkom zdravega migranta« (*healthy immigrant effect*), saj to, da mnogi priseljenci redkeje izkoristijo možnost bolniškega staleža, pripisujejo njihovem domnevno boljšemu zdravstvenemu stanju. Kot smo že omenili, se njihovo zdravje pogosto slabša zaradi številnih ovir, s katerimi se srečujejo v novi državi. Gre predvsem za strukturne ovire, ki se nanašajo na težave pri pridobivanju (trajnejših) pravnih statusov, zaradi česar težje dostopajo do zaposlitve in do mnoštva pravic, kar migrante pogosto pahne v revščino, s tem pa se po eni strani povečuje pojav zdravstvenih težav, po drugi strani pa zmanjšuje dostop do zdravstvenega zavarovanja ter kakovostne zdravstvene oskrbe.

Številna pričevanja z balkanske poti kažejo na to, da pot sama po sebi ne predstavlja tolikšnega zdravstvenega tveganja kot razmere na njej. O tem govori tudi naslednji zapis s terena, nastal leta 2019 v okviru etnografske raziskave v **Veliki Kladuši**:

Ko smo se dobili pri Latanu (lokalna restavracija, ki jo je lastnik Lantan namenil pomoči beguncem), so se pogosto pritoževali nad slabimi življenjskimi pogoji (pozimi so živeli v napol porušeni stavbi, ki so nam jo pokazali, brez ogrevanja in pitne vode) in neprimerno prehrano (več mesecev so jedli le najbolj poceni suho hrano, na improviziranem ognjišču pa so si lahko skuhali le čaj ali preprosto juho). Še pogosteje so pripovedovali o težkih poškodbah, ki so jih dobili na poti. Večinoma so to bile poškodbe, ki so jim jih prizadejali hrvaški policisti – pogosto so jih mučili na različne načine, jim uničevali očala in poškodovali noge. Pri tem so ponavljali: »No more game,« da bi pojasnili logiko, ki je vodila policiste: s poškodbami so jim poskušali preprečiti, da bi nadaljevali pot oziroma se nanjo vračali.

O podobnih poškodbah že od leta 2017 poročajo nevladne organizacije, aktivisti in novinarji (glej npr. Dobrodošli in Are you Syrius? 2017; Delescluse in Silov 2018; Vladislavljević 2020), v svojem poročilu pa je to izpostavil tudi *Evropski odbor za preprečevanje mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja* (CPT).

Čeprav so na posameznih delih poti občasno delovali Zdravniki brez meja (*Médecins Sans Frontières* – MSF) in druge nevladne organizacije, ki so ponujale zdravstveno pomoč, se ljudje na poti tudi nanje niso mogli povsem zanesti, saj so bili pogosto odsotni zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in številnih administrativnih ovir. O administrativnih preprekah priča primer skupine zdravnikov iz Slovenije, ki so – kot smo izvedeli iz pogovora z enim od njih – od pristojnih ustanov poskušali dobiti dovoljenje za prostovoljno zdravniško delo v Unsko-sanskem kantonu leta 2019, torej v času, ko je bilo v tej regiji na stotine ljudi brez zdravstvene oskrbe. Kljub mnogim prošnjam in večmesečnemu ČAKANJU dovoljenja niso dobili, zato se je večina zdravnikov odločila, da se tej pobudi odpove, saj so se bali za izgubo zdravniške licence. Tako je v Bosno in Hercegovino odpotoval le en zdravnik.

V Bosni in Hercegovini, kot na drugih delih balkanske migracijske poti, tako zdravstveno oskrbo pogosto ponujajo prostovoljci, na zelo osnovni ravni in pogosto brez ustreznih kvalifikacij. O tem je poveden odlomek iz intervjuja z zaposleno v nevladni organizaciji, ki je leta 2019 delovala v Veliki Kladuši:

Čeprav tu [odpre majhno sobico, v kateri so police s povoji in zdravili] je veliko vsega, moraš vedeti, da so vse to donacije in imajo večinoma pretečen rok. [...] Potem je tudi problem, da nam dajejo praktično vsi isto – povoje, obveze, tablete za proti bolečini ..., antibiotikov skoraj nimam, antibistaminikov skoraj nič in tako dalje. [...] Nisem zdravnik. Imam narejeno srednjo šolo za zdravstvene tehnike. To je več kot drugi kolega, ki tu dela, ko me ni. On ima samo prvo pomoč, se uči sproti.

Vse to odpira številna vprašanja o vlogi zdravstvenih delavcev in, na splošno, o vlogi zdravstva na področju migracij. Kot kažejo mnoga poročila različnih organizacij in izkušnje s terena, je ključna težava, da se ljudem na poti sistematično odreka dostop do zdravstvenega varstva, ki je organizirano za preostanek prebivalstva. Sočasno pa se zanje vzpostavlja vzporedni sistem, ki je mnogo manj kakovosten ter povsem prekaren (finančno, kadrovsko in organizacijsko). Kot kažejo raziskave tovrstnih vzporednih sistemov v Nemčiji ali ZDA (npr. Becker 2004; Castañeda 2008), ti vzpostavljajo vrsto **tamponskih**

con, ki preprečujejo množičen pojav etično nesprejemljivih in izrazito nečloveških situacij znotraj državnega ozemlja, hkrati pa drugim zdravstvenim institucijam omogočajo nemoteno sledenje represivnim zdravstvenim zakonom ter prispevajo k vzdrževanju *statusa quo*. Glede na to, da tak vzporedni sistem najpogosteje ne deluje, ljudem na poti ne preostane drugega, kot da vedno znova potrkajo na vrata javnih zdravstvenih služb. Številne izkušnje s terena pričajo o **SOLIDARNOSTI** zdravstvenih delavcev, ki na različne načine (po koncu delovnega dne, na osnovi kartice zdravstvenega zavarovanja drugega zavarovanca ali brez vpisa pacienta v sistem) vseeno zagotavljajo zdravniško pomoč. Če gre za iregularizirane osebe, ki niso v azilnem postopku in nimajo v državi nobenega drugega pravnega statusa, je treba to ravnanje zdravstvenih delavcev v kontekstu vse bolj represivne migracijske politike razumeti kot dejanje nepokorščine, za katerega so lahko kaznovani (Lipovec Čebtron 2009).

Čeprav je bil zdravniški poklic že »tradicionalno« povezan z nadzorom in omejevanjem priseljevanja, pa je v zadnjih desetletjih zdravnikom v različnih evropskih državah naložena povsem nova vloga. Od njih se pričakuje, da policiji posredujejo podatke o pacientih, ki nimajo pravno urejenega statusa. Če je bila njihova vloga »vratarjev« utemeljena s strokovnimi zdravstvenimi ocenami, pa nova vloga »ovaduhov« ali »špicljev« ni povezana s stroko. Prav nasprotno, slednja je v nasprotju z zdravniškim poklicem, saj krši kodeks zdravniške etike in z njim povezano načelo zaupnosti. Čeprav so se zdravniki v nekaterih evropskih državah (najbolj opazno v Italiji) javno zoperstavili ter na svoje ambulate nalepili napis »Tu potni list ni potreben« (ital. *Qui non serve il passaporto*), pa takega odziva v državah balkanske migracijske poti (še) ni zaslediti. Še več, kot kaže terenski zapis iz Srbije iz leta 2015, so nekateri zdravstveni delavci brez težav ponotranjili vlogo policijskih ovaduhov:

V času intervjuja z zdravnico je na vrata potrkala mlajša ženska, ki je na kratko opisala svoje ginekološke težave. Zdravnica jo je zelo pazljivo poslušala, si zapisovala, potem pa jo je vprašala, ali ima dokumente: »No documents?« Ženska je odkimala. Zdravnica ji je rekla, naj počaka, da končava z intervjujem. Ko je zaprla vrata, mi je rekla, da mora poklicati policijo, ker je ženska brez dokumentov. Ko sem jo vprašala, zakaj bi to morala storiti, mi je razložila, da je to dolžna narediti po zakonu. Povedala je tudi, da bo danes že drugič klicala policijo iz istega razloga. Ko sem ji pojasnila, da se njeni kolegi v Italiji temu upirajo, je bila vidno presenečena in si je želela o tem izvedeti več.

Vse to pušča sledi ne le na fizičnem, temveč tudi na duševnem zdravju migrantov in beguncev. Znano je, da ljudje na poti pogosto že v državi odhoda doživijo travmatične izkušnje, katerih posledice se še poslabšajo zaradi dolgotrajne izpostavljenosti tveganim situacijam na sami poti. Dodatne travme pri teh ljudeh povzročajo, rečeno z evfemizmom, vračanja, deportacije, ponovni sprejemi (readmisije), **PUŠ-BEKE** (Delescluse in Silov 2018). O posledicah pušbekov na duševno zdravje pričajo besede enega od članov Ambasade Rog iz Burundija:

Iz Burundija sem prišel, ker sem moral rešiti svoje življenje. Ko sem prvič prečkal bosansko-hrvaško mejo, so nas ujeli policisti in nas z velikim nasiljem nagnali nazaj v Bosno. Takrat so se pričele moje težave, zaradi šoka sem moral poiskati zdravniško pomoč zaradi povečanega pritiska, mislil sem, da bom umrl. [...] Zaradi vsega tega veliko hodim k zdravniku. Imam tudi težave s psiho in hodim k psihiatru in na terapijo. Zaradi psihičnih težav sem bil tudi hospitaliziran. Imam namreč travmo zaradi Hrvaške in fobijo pred njenimi policisti. Ponoči ne morem spati. Če pa že zaspi, sanjam reko. Utapljam se v reki. Govorim s svojimi umrliimi sorodniki. Zakopan sem sredi Hrvaškega gozdu. To sanjam vsako noč. Počutim se, kot da se mi meša. Sploh odkar sem izvedel, da me želijo poslati nazaj. Umrli bom, če me pošljejo nazaj.³

Težka kronična bolezen ali drugo resno zdravstveno stanje je bilo do nedavnega podlaga za odlog deportacije ali celo odobritve zaščite (Fassin 2005), vendar imajo takšna stanja vse manjšo težo v sodobnem **migracijskem režimu**. Posameznike lahko deportirajo v države, od koder prihajajo, ali v katero od držav na obrobju EU, ne glede na njihovo težko zdravstveno stanje. Kot to poudarjajo MSF v svojem poročilu o ljudeh, ki so vrnjeni na Hrvaško na podlagi *Dublinske uredbe* (*Uredba EU št. 604/2013*, L 180/31, 26. 6. 2013; glej **Dublin**):

[Z]abeležili smo mnoge primere pacientov, ki so bili pripeljani iz Avstrije, Nemčije ali Švice s težkimi boleznimi (npr. rak, Marfanov sindrom), kroničnimi boleznimi (diabetes, kardiovaskularne bolezni itd.), težavami v duševnem zdravju (PTSP, težka depresija, poporodna depresija itd.) ali v visoki nosečnosti. Večina med njimi se je v teh državah pritožila in se pri tem sklicevala na svojo bolezen, težko psihično stanje ali nosečnost, vendar so sodišča njihove pritožbe zavrnila (Delescluse in Silov 2018).

Lahko bi rekli, da pravni status pri nobenem delu prebivalstva ne vpliva tako odločilno na dostop do zdravstvenega zavarovanja kot za migrante in begunce, ki jih pogosto lahko označimo kot osebe brez

zdravstvenega državljanstva (Nichter 2008). Nekatere države morajo po zakonu zagotoviti pravico do zdravstvenega zavarovanja osebam, ki jim je, na primer, priznan begunski status (Delescluse in Silov 2018). Mnogi drugi te pravice nimajo, denimo osebe brez dokumentov ali prosilci za azil. Čeprav za navedene skupine obstajajo izjeme (v Sloveniji, na primer, imajo vsi otroci do dopolnjenega 18. leta pravico do obveznega zdravstvenega zavarovanja), pa sama izključitev iz sistema zdravstvenega zavarovanja pomeni velike težave pri udejanjanju katere koli zdravstvene pravice, vključno s pravico do nujnega zdravljenja. Po slovenskem zakonu je lahko vsakdo, ne glede na zdravstveno zavarovanje, deležen nujnega zdravljenja, ki obsega neodložljive zdravstvene storitve oživljanja, ohranitve življenja in preprečitve poslabšanja zdravstvenega stanja obolelega ali poškodovanega (*Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju*, Ur. l. RS 72/06). Čeprav se zdi to zakonsko določilo nedvoumno, pa se v praksi nujna medicinska pomoč pogosto interpretira zelo različno. Problem ni le v ohlapnosti tega pojma (Ticktin 2006), temveč tudi v številnih birokratskih ovirah, ki vse bolj onemogočajo dostop do te temeljne pravice (Pistotnik in Lipovec Čebtron 2015). Po izjavah mnogih sogovornikov iz Slovenije (Pistotnik in Lipovec Čebtron 2015; Lipovec Čebtron idr. 2016) v določenih primerih administrativno ali zdravstveno osebje nezavarovanim osebam nujno medicinsko pomoč odreka ali pa zaračunava. Čeprav ne moremo trditi, da gre za zelo razširjeno prakso, pa je ta – kot kaže primer – opazna tudi pri nekaterih ginekoloških pregledih med nosečnostjo in porodom, ki spadajo pod (brezplačno) nujno medicinsko pomoč:

Tujke morajo plačati, če nimajo urejenega zdravstvenega zavarovanja. S: Tudi porod? Mn: Mhm [pritrdi, op. U. L. Č]. S: To je verjetno kar nek znesek, ne? Mn: Ja, to je konkreten znesek. [...] Pa ni bilo nič, je bil čisto klasičen porod, kaj šele, da se kaj zakomplicira. (Lipovec Čebtron 2017: 60)

Na kratko se moramo ustaviti še pri ovirah, ki morda na prvi pogled ne vplivajo toliko na dostop do zdravstvenih ustanov kot zdravstveno zavarovanje, čeprav se v praksi izkažejo za enako pomembne. Gre za kulturne in jezikovne ovire. Znano je, da kulturni dejavniki pomembno določajo odnos med zdravstvenim osebjem in pacientom, pri čemer tu ne gre le za pogoste jezikovne nesporazume (oziroma odsotnost medkulturnih mediatorjev ali tolmačev), temveč za prisotnost množstva kulturnih razlik, ki izhajajo iz pacientovega in zdravnikovega različnega dojemljanja vzrokov in kategorij bolezni ter zdravljenja. Medicinski

antropologi (Kleinman 1980; Good 1994; Helman 2007 idr.) že leta dokazujejo, da je vsako srečanje med zdravnikom in bolnikom soočenje dveh različnih svetov, ki ga lahko zaznamuje niz nesporazumov, do katerih bolj verjetno pride, če zdravnik in pacient prihajata iz različnih delov sveta. Zato ne čudi, da sogovorniki in sogovornice v različnih raziskavah (npr. Lipovec Čebtron in Pistotnik 2015; Lipovec Čebtron 2018) poročajo o seriji nesporazumov, ki se pojavljajo med zdravstvenimi delavci ter migranti ali begunci. Iz teh nesporazumov je jasno, da zdravstveni delavci, ki v času izobraževanja niso bili deležni usposabljanja na tem področju, drugačne navade (od prehrane, higiene, odnosa do telesa in zdravja ter medosebnih odnosov) pogosto interpretirajo po kriterijih lastne kulture ter jih v etnocentrični maniri vidijo kot »pomankljive« ali »napačne«.

Zdravstvene ustanove na balkanski migracijski poti so praviloma »enojezične«, saj izhajajo iz predpostavke, da njihovi uporabniki govorijo in razumejo jezik večine. Nasprotno, pa se zdravstveni delavci v praksi vse pogostejše srečujejo s pacienti, s katerimi zaradi jezikovnih ovir ne morejo komunicirati. Na velike jezikovne težave kažejo tudi rezultati vseslovenske anketne raziskave med 564 zdravstvenimi delavci, od katerih jih je kar 94 odstotkov poročalo, da imajo stik z uporabniki, ki ne govorijo slovenskega jezika (Kocijančič Pokorn in Lipovec Čebtron 2019). Take komunikacijske ovire se, kot so opozorili že mnogi raziskovalci (Verrept in Louckx 1997; Szczepura 2005; Verrept 2008; Farini 2013; 2015), pojavljajo ob postavljanju in sporočanju diagnoze, navodilih med pregledom ali pri predpisovanju ustrezne terapije in nadaljnjem zdravljenju. Čeprav jezikovne ovire v veliki meri otežujejo delo zdravstvenih delavcev, najtežje posledice vseeno nosijo migranti in begunci, ki so deležni manj kakovostne zdravstvene oskrbe. Kot nakazujejo podatki s terena, se zaradi tega redkeje odločajo za zdravniške preglede ali pa z njimi odlašajo. O podobnih praksah pišejo tudi drugi raziskovalci (Becker 2004; Goldade 2009), ki dokazujejo, da ljudje iz strahu pred zavrnitvijo ali diskriminatornim ravnanjem zdravstvenih delavcev odlašajo z zdravstvenimi pregledi, vse dokler ni (pre)pozno.

Za zaključek se vrnimo v leto 1978, ko je v kazahstanski Alma Ati (današnji Almaty) v soorganizaciji Svetovne zdravstvene organizacije in UNICEF-a potekala konferenca, na kateri so sodelovali predstavniki večine svetovnih držav ter številni predstavniki Združenih narodov. Na tej konferenci je bil sprejet predlog strateškega načrta z naslovom *Zdravje za vse do 2000*, s katerim so želeli zagotoviti osnovno zdravstveno varstvo za vse prebivalce sveta. Ta načrt je temeljil na petih točkah, pri čemer je v prvi točki predvideval, da morajo biti zdravstvene storitve enako distribuirane, osnovna zdravstvena pomoč

pa zagotovljena vsem (Pizza 2007: 95). Če se je leta 2000 ta strategija izkazala za povsem iluzorno, pa so v današnjem postkovidnem času začele izginjati tudi fraze o »Zdravju za vse« ali »Univerzalnem dostopu do zdravstva«, saj ni več mogoče prikriti, da vse več ljudi, med katerimi je poleg migrantov in beguncev tudi vse večje število drugih prebivalcev, ostaja brez dostopa do osnovne zdravstvene oskrbe.

Zvok

MOJCA PIŠKOR

Zvok je eden od pojmov, ki jih v vsakdanjem govoru uporabljamo, ne da bi zares razmišljali o njegovi natančni opredelitvi in morebitnih večplastnih pomenih. V vsakdanjih situacijah se prav tako ne zavedamo, kako zvok deluje na naša telesa, oblikuje naše doživljanje časa in prostora, prevaja naše odnose z drugimi ter v kompleksnem soodnosu z drugimi ravnmi zaznavanja soustvarja izkušnjo in razumevanje resničnosti.

Krajše opredelitve, ki se pogosto pojavljajo v splošnih jezikovnih slovarjih in spletnih enciklopedijah, zvok opredeljujejo kot mehanski val, valovanje ali vibracijo, ki se širi skozi elastične medije na frekvencah in jakostih, ki so slišne človeškemu ušesu.¹ Če sprejmemo

1 <https://proleksis.lzmk.hr/51142/>; https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&cid=f15iXhN8; <https://enciklopedija.hr/clanak/zvuk>

tovrstno opredelitev, potem tistih zvokov, ki presegajo meje frekvenčnega razpona, slišnega človeškemu ušesu, v ožjem smislu ne bi več mogli obravnavati kot zvoke.² V samo opredelitev zvoka je – ne glede na njeno jedrnatost – vedno vpisan tudi subjekt, ki zaznava in sliši.

Zvoki – kot vibracije, ki smo jim neprestano izpostavljeni, s katerimi so nasičeni prostori, po katerih se gibljemo, in ki se jim težko povsem izognemo – nenehno in neposredno delujejo na naše telo. Glede na to, da se pogosto v celoti ne zavedamo polnosti in gostote akustičnega okolja – deloma tudi zato, ker med poslušanjem nenehno filtriramo zvočne informacije, torej ne poslušamo aktivno in osredotočeno vsega, kar pasivno sprejemamo v sfero slišnega – se zvokov najpogostejše najjasneje zavemo v trenutkih njihovega ekscesa (ki ga doživljamo in pojmujemo kot hrup) ali njihove navidezne odsotnosti (ki jo doživljamo in pojmujemo kot tišino). Poleg tega dejstvo, da so zvoki hkrati minljivi in vseprisotni (Weitzel 2018: 4), v veliki meri otežuje poskuse njihovega dokumentiranja in analitične obdelave, medtem ko sorazmerna skromnost besedišča, s katerim bi lahko zvoke ustrezno opisali, še bolj zaplete ubeseditiv zvočne in slušne izkušnje.

Kot nakazujejo prej omenjene opredelitve, je zvok, kot vir specifičnega akustičnega in avditivnega znanja, skoraj neločljivo povezan s prakso in izkušnjo poslušanja. Čeprav zvok na nas deluje na veliko različnih načinov, ki so neposredno povezani z njegovimi fizikalnimi parametri ter s fiziološkimi procesi, ki izhajajo iz stika zvočnih valov s človeškim ušesom, jih ni mogoče povsem reducirati nanje (Goldsmith 2015: 10). Poslušanje ni zgolj nevtrarno in pasivno dejanje, prirojena naturalizirana in univerzalna sposobnost, temveč je aktivna in angažirana praksa, ki se ne izčrpa na ravni slušnega zaznavanja (prim. Daughtry 2015: 123). Akustično znanje in slušne izkušnje pogosto nakopičimo na nezavedni ravni, v svojem bistvu pa so globoko pogojene z zgodovinsko sedimentiranimi ter družbeno priučenimi razlagalnimi okviri (Rice 2018: 4), zaradi česar je akustično znanje v nenehnem procesu nadgradnje in reartikulacije. Kadar poslušamo (ne pa zgolj slišimo), to počnemo skozi izkušnjo konkretnega trenutka, pa tudi skozi prizmo predhodnih poslušanj, prejšnjih srečanj z istimi zvoki, kulturnega konteksta ter individualne in kolektivne zaloge akustičnega znanja. Iz tega izhajajo načini, kako posamezne zvoke slušno zaznavamo (ali jih ne zaznavamo), pa tudi pomeni, ki jim jih pripisujemo.

Akustemologija je pojem, ki ga je – z združevanjem področij akustičnega in epistemološkega – na področje etnomuzikologije in

2 <https://enciklopedija.hr/clanak/infrazvuk>; <https://enciklopedija.hr/clanak/ultrazvuk>

antropologije zvoka v devetdesetih let 20. stoletja uvedel Steven Feld (1996). Akustemologija uveljavlja pristop in analitično perspektivo, ki izhajata iz temeljnega vprašanja, »kaj je spoznavno ter kako takšno postane z zvočenjem [ang. *sounding*] in poslušanjem« (Feld 2015: 12). S poudarjanjem pomena zvočnega spoznavanja oziroma vloge, ki jo imajo nakopičene plasti akustičnega znanja in slušnih izkušenj v doživljanju, izkušanju ter razumevanju sveta, ki nas obdaja, nas Feld odmika od razumevanja zvoka kot izključno fizikalnega pojava. S tem se odpira prostor za razumevanje zvoka kot neločljivega dela človeške izkušnje ter za premislek o načinih poslušanja kot aktivnega, kontekstualiziranega in situacijskega procesa, prek katerega se oblikujejo identitete ter vzpostavljajo komunikacija in družbena interakcija, pa tudi razmerja moči (prim. Wilbourne in Cusick 2021: 2).

Poleg tega, da sodobni migracijski režimi meje naturalizirajo kot statične, neprepustne in nevprašljive ločnice, jih vzpostavljajo kot prostore razvrščanja zelenih in neželenih teles in eksistenc ter jih instrumentalizirajo v procesih diskriminacije, administrativne, rasne in kulturne separacije (Balibar 2002: 84), pa meje predstavljajo tudi posebne akustične teritorije. Kompleksno medsebojno učinkovanje prostora, zvočenja in poslušanja (Daughtry 2015: 188) te zvočne prostore meje oblikuje skozi soobstoj in prekrivanje aglomeracij zvokov narave, ljudi in tehnologij. Kot takšni neizbežno sodelujejo v izkušnjah in praksah sodobnih migracijskih gibanj, hkrati pa so nenehno vpeti v sisteme nadzora teh gibanj in globoko prepleteni z neravnovesjem razmerij moči.

Attention, attention! I'm warning you that you're at the Hungarian border, at the border cross, which is the property of the Hungarian government. If you damage the fence, cross illegally or attempt to cross, it's counted to be a crime in Hungary. I'm warning you to hold back from committing this crime. You can submit your asylum seeking application in the transit zone.

Pozor, pozor! Opozarjam vas, da ste na madžarski meji, na mejnem prehodu, ki je v lasti madžarske vlade. Če poškodujete ograjo, nezakonito prečkate mejo ali jo poskušate prečkati, se to na Madžarskem šteje za kaznivo dejanje. Opozarjam vas, da se vzdržite in ne storite tega kaznivega dejanja. Prošnjo za azil lahko vložite na tranzitnem območju (zvok »pametne« ograje na madžarski meji).³

3 <https://soundcloud.com/g-bor-medveg>

Prikolica je vlasništvo Ministarstva unutarnjih poslova. Molimo, napustite perimetar prikolice. / The trailer is the property of the Interior Ministry. Please, leave the perimeter of the trailer

Prikolica je last ministrstva za notranje zadeve. Prosim, zapustite območje prikolice (zvok mobilne nadzorne prikolice postavljene ob mestnem bazenu v Slavonskem Brodu).⁴

Ograja na madžarski meji in nadzorna prikolica na hrvaški meji sta dva primera, kjer se meja izraža kot akustični teritorij. Neprekinjena zvočna zanka, s katero se madžarska meja udejanja skozi zvočenje, ter dejstvo, da ciljnega poslušalca naslavlja v prvi osebi (*I'm warning you ...*), še stopnjujeta doživljanje zvoka kot akustične poosebitve meje. Dejstvo, da gre za posnet zvok, ki se neumorno in potencialno neskončno predvaja, se pojavlja tam, kjer ga ni pričakovati, in v prostor meje vstopa na akuzmatični način – kot glas, ki ga ni mogoče povezati s telesom, ki ga proizvaja – učinkovito ustvarja zmedo, dezorientira ter povzroča somatsko in zaznavno nelagodje. Hkrati gre za zven glasu, ki ne govori v madžarskem jeziku, temveč izključno v jezikih tistih, ki so nedvoumno označeni kot tisti, ki ne pripadajo, s čimer se na jezikovni in akustični ravni vzpostavlja jasna ločnica. Mehansko, ponavljajoče se in razosebljeno zvočenje meje s tem učinkovito pogloblja vizualno ter prostorsko začrtane linije razmejitve ozemelj.

Četudi je v marsičem podobna, pa nadzorna prikolica v Slavonskem Brodu, umeščena v samo mestno tkivo, deluje tudi na drugih ravneh. Akuzmatski zvok, ki se sproži v trenutku, ko senzorji zaznajo gibanje, poslušalce zaporedoma naslavlja v hrvaškem in angleškem jeziku. »Jezikovna vključenost« akustično vrinjene meje proizvaja poseben učinek, saj prebivalce mesta⁵ opominja, da meja ne nastopi šele na dva kilometra oddaljenem uradnem mejnem prehodu, temveč tudi tam, kjer je na zemljevidih vrisana črta – zgolj dvesto metrov oddaljena od vsakdanjih krajev gibanja in življenja prebivalcev – sredi reke, ki je postala edina možna točka prehoda za tiste, katerih gibanje in obstoj sta označena kot ilegalna.

Tako prikolica kot ograja sta tam zato, da hkrati procesirata informacije, zbrane v prvi vrsti v domeni vizualnega (s pomočjo optičnih in termalnih kamer), ter oddajata sporočila, proizvedena v domeni akustičnega – prek zvočenja, s katerim se izraža vseprisotnost meje in se »jasno daje vedeti, da je meja pod nenehnim nadzorom, zaradi

4 <https://www.youtube.com/watch?v=1b6WSgr38L0>

5 <https://www.035portal.hr/vijest/zivot/clanak/33817.html>

zagotavljanja varnosti«. ⁶ Prikolico in ograjo bi zaradi tega lahko, podobno kot druge oblike pojavljanja meje v zvoku, razumeli tudi kot konkretna primera manifestacije mejnega »panakustikona« (Szendy 2017). Meja se v tem smislu vzpostavlja skozi prikrito prisotnost panoptičnega, vsevidnega nadzorovalnega očesa in panakustičnega, vse-slišnega nadzorovalnega ušesa.

V kontekstu zvočenja meje je pomembno imeti v mislih, da zvok, kot opozarja Martin Daughtry (2014), ni zgolj polisemično besedilo, podvrženo interpretaciji, temveč tudi materialna sila, ki jo je mogoče usmeriti na telesa, ki se v stiku z »veličino in težo« zvočne sile kažejo kot »krhka in podvržena nasilju, s katerim rezonirajo« (Daughtry 2014: 32). Ena od najbolj drastičnih in ekstremnih oblik militarizacije meje, pa tudi militarizacije zvoka na balkanski poti je povezana z uporabo akustičnih naprav z dolgim dometom (ang. *long range acoustic devices*, LRAD), tako imenovanih zvočnih topov, na grško-turški meji junija leta 2021.⁷ Naprave, pritrjene na vozila obmejne policije, ki je patroljirala na meji, so primer prefinjene tehnologije, ki zvok z visokimi frekvencami in glasnostjo, ki presega prag bolečine, spreminjajo v učinkovito orožje (prim. Parker 2019: 78). Za razliko od drugih oblik militarizacije meje je bil uradni odziv Evrope na zvočne topove na evropskih mejah presenetljivo hiter in deklarativno obsojajoč.⁸ Čeprav so zvočni topovi ekstremna tehnologija, pa – kot poudarja James Parker – predstavljajo le eno znotraj širokega nabora tehnologij in tehnik načrtne »prisile, upravljanja ter nadzora teles prek zvoka in poslušanja«, v specifični obliki otipljive zvočne dominacije države in represivnega aparata (Parker 2019: 79).

Gibanje v kontekstu migracij pogosto pomeni nenehno navigiranje po različnih akustičnih teritorijih, zvočnih protokolih in avditivnih režimih. Skozi to gibanje, zvočenje in poslušanje se uho nadzorovalnega subjekta vedno sooča z nadzorovalnim hegemonskim ušesom, ki posluša oziroma prisluškuje z neizpodbitnega položaja moči. Kraji prečkanka državne meje – pristanišča, letališča, cestni mejni prehodi ali tako imenovane zelene meje – so sami po sebi akustična ozemlja, ki delujejo kot svojevrstne cone akustične (samo)cenzure. Tisti, ki so podvrženi nadzoru na mejah (ne glede na to, ali meje prečkajo kot

6 <https://www.035portal.hr/vijest/zivot/clanak/33817.html>

7 <https://www.codastory.com/authoritarian-tech/sound-cannons-greece/>

8 <https://www.ap.org/news-highlights/best-of-the-week/2021/greece-deploying-sound-against-migrants/>

državljeni ali migranti), so pogosto vnaprej pripravljeni zmanjšati svojo akustično sled, sprejeti podrejeni položaj v razmerju do hegemonskih ušes ter pristati na poslušnost, ki se v akustičnem smislu izraža kot sprejemanje vzpostavljenih režimov zvočenja in poslušanja. Uradni mejni prehodi so akustično zasičeni prostori okrepljenega nadzora, opremljeni s tehnologijami nadzora, fizičnimi ovirami in prisotnostjo obmejne policije. V primerjavi z njimi pa se zelene meje, zaznamovane s prevladovanjem zvokov narave, ponekod pa tudi z odsotnostjo vidnih ovir, pogosto doživljajo kot akustično manj invazivni prostori. Ne glede na raven zvočne zasičenosti in jakosti zvočenja pa doživljanje in izkušnja gibanja po mejnem prostoru temelji na poziciji subjekta, ki posluša.

V skupnih akustičnih prostorih se izmenjava dogaja predvsem na ravni zvokov, ki nas obdajajo in dosegaajo naša telesa ter sprožajo fiziološke reakcije naših čutil. Izkušnja akustičnega prostora – način, kako zvoke doživljamo, si jih razlagamo in iz njih črpamo spoznanja – pa je globoko individualna. Izkušnja se nedvomno spreminja glede na to, ali poslušamo s te ali one strani ločnic, vzpostavljenih s sodobnimi migracijskimi režimi ter delitvijo med tistimi, ki pripadajo, in tistimi, ki ne pripadajo, med tistimi z državljskimi pravicami in tistimi brez pravic, legalnimi in ilegalnimi, zaželenimi in nezaželenimi, pa tudi med »pravimi« in »lažnimi« migranti, »ogrožajočimi« in »ranljivimi«, tistimi, ki si »zaslužijo« zaščito, varnost in sočutje, ter tistimi, ki si tega »ne zaslužijo«.

Sredi noči me je prebudil zvok vozila Nissan Patrol, terenskega vozila, ki ga uporablja Revolucionarna garda. Strah je bil utelešen. Tako kot mnogi drugi mladi ljudje v Iranu sem bil nenehno osredotočen na vse znake nevarnosti, kot je bil zvok vozila Nissan Patrol. Življenje, ki sem ga živel v skrivanju, je bilo oblikovano z različnimi oblikami »somatske budnosti« (Khosravi 2010: 16).

Prihod do meje za iregularizirane migrante na **balkanski poti** pomeni prihod z izkušnjo poslušanja vseh tistih meja in akustičnih teritorijev med mejami, ki so jih bili prisiljeni prečkati na večmesečni, pogosto pa tudi večletni migracijski poti proti središču Evrope. Za nekatere med njimi prihod na mejo oziroma kroženje med mejami pomeni potovanje z arhivom slušnega znanja, v katerem pomembno mesto zavzema travmatična izkušnja navigacije po zvočnih akustičnih teritorijih režimskih zaporov, vsakdanjika vojne in **DETENCIJE**. Vse te izkušnje zvočenja in poslušanja so na neki način shranjene v »ušesu poslušalca« in v veliki meri določajo vsako naslednje srečanje z zvoki, ki utemeljujejo zvočno razsežnost migracij.

Približevanje meji in oddaljevanje od nje se na določeni način odražata v procesu izostrovanja čutov, v nihanju med napetostjo in sprostitvijo telesa ter čutil. Dejstvo, da zvoki posredujejo informacije, ki so lahko v določenih situacijah usodne za same strategije in taktike gibanja po migracijskih poteh, zahteva nenehno pripravljenost na selektivno triažiranje zvokov, ki prodirajo v akustične teritorije, po katerih se poslušalec giblje. Gibati se prikrito in neslišno v kontekstu iregulariziranih migracij pogosto pomeni tudi intenzivno poslušati med gibanjem, zahteva nekakšno obliko začasne »akustične hiperestezijske« (Szendy 2017: 11).

Sodobne politike, prakse in režimi iregularizacije migracij so pripegljali do tega, da o mejah ni več mogoče (če je sploh kdaj bilo) razmišljati kot o konkretnih ločnicah, vpisanih v geopolitični prostor ter vrisanih v na videz samoumevne in objektivne zemljepisne prikaze. Navigacija skozi pomnožene meje, ki so, kot poudarja Étienne Balibar, prisotne »povsod, kjer se uporablja selektivni nadzor« (Balibar 2002: 84), pomeni tudi, da se akustični teritoriji in avditivni mejni režimi pomnožujejo v vseh prostorih (kampih, skvotih, detencijskih centrih, zapuščenih objektih, urbanih javnih prostorih, javnih prevoznih sredstvih, gozdovih, gorah, rekah), v katerih so iregularizirana migrantska gibanja potencialno podvržena nadzoru in kontroli hegemonskih, vseslišnih ušes.

V času formaliziranega begunskega koridorja (glej **balkanski koridor**) so kot taki prostori intenzivnega nadzora postali začasno vzpostavljeni (sprejemni, tranzitni, sprejemno-tranzitni) **KAMPI**. V Sprejemnem centru Livarna v Dobovi se je denimo vzpostavljala le redko problematizirana hierarhija med tistimi, ki so skozenj prehajali (policija, prevajalci, zdravniki, prostovoljci, vozniki avtobusov, migranti). Ta hierarhija se je učinkovito utrjevala s strogo nadzorovanimi postopki (vstopa, registracije, razdeljevanja hrane in oblačil, odhoda), stalno prisotnostjo policije in vojske, samo prostorsko organizacijo kampa, gosto prepredelega s premičnimi ograjami (glej **OGRAJA**), namenjenimi nadzoru gibanja in »razvrščanju« ljudi, pa tudi s strateškim zmanjševanjem možnosti komunikacije med migranti in prostovoljci (prim. Lunaček in Meh 2016: 29–30).

Načrtno omejevanje prostora besedne komunikacije in interakcije, kot tudi obstoj neizgovorjenih ali s posebnim avtomatizmom ponotranjenih akustičnih in zvočnih režimov (komu, kdaj in s kom je dovoljeno govoriti; kdo je primoran biti podrejeno tiho; kdo postavlja vprašanja in kdo na njih odgovarja; čigav glas in kako obvladuje

prostor ter situacijo; kateri glas je mogoče popolnoma ignorirati in utišati; kdo »ima pravico« kričati, zastraševati, groziti) sta kot specifična mehanizma discipliniranja nenehno sodelovala pri vzpostavljanju, vzdrževanju in poustvarjanju drastično neenakih razmerij moči med nadzorujočimi ter nadzorovanimi. Zoževanje prepustnosti koridorja (glej SIA) se je deloma odražalo tudi v zoževanju prostora govora in zvočenja. Vse pogosteje so v času registracije v kampu zastavljali namerno zavajajoča in izključujoča vprašanja (glej **kapciozno izključujoča pitanja**), na katera je bilo vse težje »sprejemljivo« odgovoriti, po drugi strani pa je naraščalo število odgovorov, ki so, ko so enkrat bili izgovorjeni, vodili v izključitev iz koridorja. Proces vse prisotnejšega profiliranja je hkrati pogosto potekal tudi na področju akustičnega – z ocenjevanjem in preverjanjem izvirne države na podlagi izgovorjave in naglasa ali s pretanjenim poslušanjem, ali sam zven glasu razkriva oklevanje, nelagodje, nervozo, strah.

Protokoli zvočne prevlade in vsiljene podrejene tišine, kakršnim smo bili priča v prostorih kampov vzdolž balkanskega koridorja, so se z zapiranjem koridorja prelili v krepitev prakse izгона migrantov na ozemlja sosednjih držav oziroma prisilnega gibanja nazaj. O tem posredno pričajo številna poročila o **PUŠBEKIH**, ki jih sistematično objavlja samoorganizirana mreža *Border Violence Monitoring Network* (Mreža za monitoring nasilja na mejah – BVMN).⁹

Številna pričevanja omenjajo situacije, v katerih ljudje, ki so jih ujeli med prečkanjem meje, jasno izrazijo željo po vložitvi prošnje za azil, policija pa njihov glas – kot sporočila in kot zvočenje – ignorira oziroma načrtno presliši in izgovorjeno obravnava kot neslišen, nepomemben, nesmiseln, neskladen, s tem pa kot zanemarljiv šum iz ozadja. Eden redkih medijskih prispevkov o »neprimerni komunikaciji policijskih uslužbencev z ujetimi migranti« priča o še eni globoko problematični obliki konfiskacije ali zaplembe migrantskih glasov. Neimenovani policisti, ki so »neprimerno komunicirali«, so marca leta 2019 skupino migrantov, »ujetih« med prečkanjem meje na področju Karlovca, prisilili, da skupinsko skandirajo vzklike »Dinamo Zagreb« in »Za dom spremni« ter svoje »ravljanje« snemali s kamero mobilnega telefona.¹⁰ Ravnanje, ki ga je hrvaško Ministrstvo za notranje zadeve (MUP) nepričakovano hitro obsodilo in dogodek hkrati izkoristilo za poudarjanje »ničelne tolerance do kakršnih koli protipravnih vedenj policijskih uslužbencev«, je primer posebej perfidne oblike

9 <https://borderviolence.eu/>

10 <https://www.index.hr/vijesti/clanak/policijac-je-migrante-tjerao-da-vicu-i-za-dom-spremni/2070443.aspx>

konfiskacije in instrumentalizacije podrejenega glasu Drugega. V tem trenutku imeti glas oziroma imeti možnost izraziti svoj glas z zvočenjem ne moremo več preprosto enačiti s sposobnostjo suverena delovanja avtonomnih subjektov. Ravno nasprotno, če upoštevamo, da se je vse skupaj dogajalo v kontekstu pušbeka, ki ga, sodeč po zbranih pričevanjih BVMN, pogosto zaznamuje soobstoj vsiljene podrejene tišine ter pogojevanja glasu in govora (nekaj od izgovorjenega nikdar ne bo slišano), pomenita odvzem glasu in prisila k skandiranju nedvomno posebno obliko poniževanja, dominacije in razosebljenja.

V kontekstu pušbekov ima vsiljena tišina svoje nasprotje v posebni obliki akustičnega zatiranja, ki se, po pričevanjih sodeč, skorajda rutinsko izraža skozi zvočno prevlado tistih, ki pušbeke izvajajo (*Go back! Go to Bosnia!*),¹¹ pa tudi z izrečenimi kletvicami, ki, zaradi intonacije, melodičnih sprememb glasu in gest, ki jih spremljajo, uspešno preskočijo jezikovne ovire,¹² pogosto pa tudi spremljajo samo fizično nasilje¹³ ter še dodatno utrjujejo superiorni položaj vsemogočnega vokalnega agresorja, ki tudi na akustični ravni obvladuje situacijo, prostor in trenutek.

Čeprav je z leti mreža BVMN zbrala na stotine pričevanj, pa so jih zaradi dejstva, da gre za ustna pričevanja, institucije v svojih odzivih na obtožbe o nasilju na mejah pogosto označevale za »nezanesljive vire«, oportuniste in lažnivce. Šele prvi videoposnetki konkretnih prizorov nasilja na mejah, ki so nastali na podlagi večmesečnega raziskovalnega dela evropskih novinarjev, zbranih v mrežo *Lighthouse Reports*, so sprožili širše odzive pristojnih institucij, medijev in dela javnosti (prim. Bakotin 2021).

Verodostojnost posnetka pušbeka,¹⁴ zabeleženega v bližini hrvaško-bosanske meje junija leta 2021, je večinoma izhajala iz dejstva, da mu je skozi vizualni medij uspelo pokazati, kar se je v prisotnosti novinarjev in video kamere dogajalo na meji. Navkljub prevladi vizualnega pa sam posnetek (oziroma njegovi izseki, objavljeni junija 2021) več razkriva v svoji zvočni dimenziji. Prek žvrgolenja ptic, zvokov korakov, težkega dihanja, pljuskanja vode in utišanega pogovora se na posnetku jasno razlegata dva prevladujoča ponavljajoča se zvoka – top udarec policijske palice ob telo migranta in krik bolečine. Kar je na posnetku vidno očem, je precej omejeno, popolnoma pa pride do izraza prek zvočenja. Tako smo nasilju priča (tudi) s poslušanjem. Zaradi

11 <https://borderviolence.eu/testimonies/november-4-2022-0011-velika-kladusa-bosnia/>

12 <https://borderviolence.eu/testimonies/october-21-2022-0600-sturlic-bosnia/>

13 <https://borderviolence.eu/testimonies/february-27-2019-0000-on-a-standard-road-somewhere-in-rural-countryside-croatia/>

14 <https://www.youtube.com/watch?v=HgtgvfAWYbA>

fizikalnega dejstva, da zvok potuje v vse smeri, odzvanja po prostoru in se dotakne vseh teles, do katerih pride, tako kot posledice nasilja, zadeva vse – storilce, žrtve in opazovalce.

Čeprav gre predvsem za zvočni izraz odziva telesa na fizično bolečino, je krik bolečine obenem tudi dejanje zvočenja, ki v določeni meri s prstom kaže na vir bolečine (Meier 2020: 5), predstavlja pa tudi neko obliko upora proti nasilju s pozivom k pričevanju. V kontekstu pušbeka krik bolečine tiste, do katerih pride, iz nevtralnih opazovalcev spremeni v potencialne priče, ki slišijo nasilje meje (Brooks 2020: 111). Zvočno pričevanje je izjemna oblika etičnega in političnega poslušanja, ki pa – zlasti za tiste, ki so poleg zvočnih sledi nasilja prav tako izpostavljeni samemu nasilju – pogosto predstavlja tudi posebno obliko psihološkega mučenja.

To, da vas pretepejo, sploh ni najhujše. Uniči te psihološko mučenje, ko te zadržujejo v temnem kombiju in slišiš le, kako ljudi pretepajo, kako kričijo in jočejo. To pa pomeni, da si naslednji, to je mučenje. (izsek pričevanja o pušbeku iz Hrvaške v Bosno in Hercegovino februarja leta 2024)¹⁵

Z reappropriacijo zvočenja in poslušanja kot specifičnih oblik individualnega in kolektivnega avtonomnega delovanja pa zvok ohranja tudi možnost, da postane sredstvo transformacije prekarnega migrantskega vsakdanjika ter orodje izražanja upora. Prakse reappropriacije v tem kontekstu delujejo kot posebne oblike »možnosti delovanja skozi zvok« (ang. *sonic agency*), s katerimi, kot je to izrazil Brandon LaBelle, »se subjekti in telesa, posamezniki in kolektivitete na ustvarjalen način pogajajo s sistemi dominacije skozi poslušanje in biti slišani« (LaBelle 2018: 4). Čeprav se takšna dejanja zgodijo na mikroravni vsakdanjega življenja, prisilno preživetega v skrivanju (glej **party u afganistanskem skvotu**), pa so nedvomno bolj slišna in imajo potencialno tudi močnejši odmev v izrednih situacijah, ki zajemajo širše kolektivno delovanje in zvočenje.

V kontekstu migracij ter njihovega političnega zvočenja in poslušanja posebno mesto zasedajo številni primeri samoorganiziranih protestov, kjer kolektivno zvočenje – skandiranje, skupinsko petje, vzklikanje gesel oziroma neka oblika zvočne »neposlušnosti« – deluje kot močno sredstvo mobilizacije za delovanje in odpor. Hkrati pa sila kolektivno proizvedenega zvoka destabilizira in zamaje vzpostavljene režime zvočenja ter poslušanja, zavzame akustične prostore in vstopa v

15 <https://borderviolence.eu/testimonies/february-24-2021-2100-near-highway-r401/>

prostor političnega boja. Ne glede na to, ali gre za proteste v samoorganiziranih skvotih, institucionaliziranih begunskih kampih, sprejemnih centrih za tujce, detencijskih centrih, na mejnih prehodih ali mestnih trgih, posamezni subalterni »migrantski glas«, ki bi ga v drugih situacijah morda obravnavali kot nesmiseln šum iz ozadja, s pomnoženim kolektivnim zvočenjem stremi k temu, da postane oglušujoč hrup, ki ga je težko povsem ignorirati. Afektivna moč skupnega, glasnega in usklajenega zvočenja deluje kot specifičen komunikacijski kanal med tistimi, do katerih zvok seže.

Sposobnost zvoka, da prodre skozi pregrade ter vizualne in materialne ovire – ograje, zidove, policijske kordone – jih naredi porozne, se je jasno odražala na protestu prebivalcev in aktivistov pred Centrom za tujce v Postojni avgusta leta 2020 (glej **protest proti detenciji v Postojni**). Migrantom, zaprtim v prostoru centra za tujce, in aktivistom, zbranim pred zaprtimi vrati, je uspelo – z zavračanjem režimov nevidnosti in neslišnosti, s katerimi se sicer rutinsko prikrivajo zatiralske prakse v prostorih **DETENCIJE** – preseči okrepljene fizične pregrade prav z medsebojnim zvočenjem in poslušanjem. V tem kontekstu postane kolektivno poslušanje, ki spodkopava akustične režime in protokole, s katerimi se glasovi migrantov nenehno in sistematično utišujejo, posebna oblika »političnega poslušanja« (Rae idr. 2019).

Ena najskrajnejših oblik ponovnega prilaščanja ali reappropriacije lastnega glasu, ki so ga odtujile represivne politike in migracijski režimi, ni povezana z zmožnostjo zvočenja, temveč, ravno nasprotno, z njegovim popolnim odrekanjem. Migranti, ki so bili ujeti na evropskih mejah v Idomeniju leta 2015¹⁶ in Calaisu leta 2016,¹⁷ so si v času kolektivnih protestov proti spreminjajočim se mejnim režimom z nitmi zašili lastne ustnice. Ta radikalna gesta dvojne abstinence – odrekanje hrani in odrekanje govoru – proizvede tišino (Bargu 2017). To pa je tišina, ki se ne zaznava le kot odsotnost zvoka. Za tiste, ki so ji priča, v tišini odmeva spoznanje o zavestni odločitvi ponižanega človeka, da svojemu glasu odreče možnost, da se izrazi z zvočenjem.

NOW WILL YOU LISTEN? (transparent v rokah človeka z zašitimi ustnicami na protestu migrantov v Calaisu 3. marca 2016)¹⁸

16 <https://www.aljazeera.com/gallery/2015/11/24/refugees-sew-lips-together-in-border-protest>

17 <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/03/calais-officials-refugee-camp-demolition-most-humane-option>

18 V slovenščini: BOSTE ZDAJ POSLUŠALI? Vir: <https://x.com/TomPugh212/status/705028444015468546>

Strogo varovane meje sodobne Evrope – tiste, ki se ujemajo z linijami, načrtanimi na zemljevidih, pa tudi tiste, ki so se zavlekle globoko v notranjost nacionalnih ozemelj, obdanih z zidovi, ograjami in žicami – nenehno potrjujejo Daughtryjevo trditev, da imeti glas ne pomeni vedno in za vsakogar, da bo ta glas tudi v resnici obravnavan kot glas – kot glas, ki ga drugi slišijo in poslušajo, kot glas, katerega zven predpostavlja tudi moč delovanja (Daughtry 2014: 251).

Žival

IVA PLEŠE

Živali kot žrtve mejnih režimov, natančneje ožičenja zunanjih meja ozemlja, so ena bolj izpostavljenih tem javnega diskurza, povezanega z iregulariziranimi migracijami. Po postavitvi pregrad ob madžarsko-hrvaški in slovensko-hrvaški meji leta 2015 so se tudi lokalni mediji začeli posvečati tej temi ter pogosto poročali o trpljenju divjih živali, ki so se zapletle v žico in poginile ali pa jim je žica ovirala pot ter tako ogrozila njihovo prehranjevanje in razmnoževanje.¹ Tudi v strokovni literaturi lahko beremo o izrazito negativnem vplivu mejnih ovir na populacije divjih živali, izpostavljeni pa niso le najbolj opazni vidiki – denimo smrti na samih žicah, omejevanje gibanja in

1 <https://net.hr/danas/vijesti/nevidjene-snimke-stotine-jelena-tumara-u-krdu-is-pred-madjarske-granice-1f3a019c-b9f2-11ec-9f09-0242ac12003e>

spremembe v vedenju živali – temveč tudi vprašanja dolgoročnih genetskih sprememb in zmanjšane vitalnosti živalskih populacij zaradi onemogočenega gibanja (Safner idr. 2021). V raziskavi, ki se ukvarja z neposrednim vplivom ene od mejnih pregrad, tiste med Madžarsko in Hrvaško, na divje živali in njihov življenjski prostor, so v obdobju od postavljanja pregrade v septembru 2015 do konca leta 2017 popisali 64 divjih živali (jelenov, srn in divjih svinj), najdenih ali poginulih »zaradi bodeče žice« (Safner idr. 2021: 276; prim. Linnell idr. 2016).

Negativen vpliv ožičenja na živalski svet je nedvomno velik in vsekakor pomemben, vendar pa se je, v primerjavi z vplivom žičnatih ograj na ljudi na poti, zlasti v določenih obdobjih in deloma v skladu z različnimi diskurzi animalistične tematike, o katerih bomo govorili na tem mestu, izrazito poudarjal in perpetuiral. V medijskem prostoru so bili izjemno redki prispevki, ki jim je uspelo oziroma so vsaj poskušali oblikovati perspektivo – podobno drugim besedilom, ki obravnavajo te teme (prim. Marjanić 2017: 492–512) – ki bi smiselno in sočutno povezala različna trpljenja zaradi ograj, zidov in žic.

Naravnim in kulturnim krajinam ilegaliziranega gibanja pripada torej tudi živalski svet, katerega vloge so v kontekstu migracij različne ter včasih bolj, drugič manj izpostavljene. Po eni strani lahko govorimo o resničnih, fizično prisotnih živalih, kot so tiste, ki so poginile na žicah in zaradi njih, po drugi strani pa o različnih animalističnih stilskih figurah. Ko gre za živali iz fizičnega sveta, te pogosto tvorijo del oboroženih pokrajin (glej **naoružani krajolik**), ki se v svoji naravni obliki uporabljajo kot protimigrantska sredstva, kot (potencialno) pogubno okolje za ljudi na poti (prim. Schindel 2022), pa tudi del krajin, ki se dodatno oborožujejo – s **kamerami**, policijskimi silami, droni ali **OGRAJAMI**. Živali torej pripadajo tako enim kot drugim krajinam, vendar imajo v njih različne vloge.

Zunanje meje ozemlja, ki so pogosto del dodatno oboroženih krajin, se lahko – poleg predmetov, kot je rezilna žica, in redne prisotnosti policije – krepijo tudi s samoorganiziranimi ali uradnimi »obrambnimi« skupinami za izredne namene. Kot opisuje eden od medijskih prispevkov, denimo, majhna skupina dobro oboroženih madžarskih rangerjev prečesava »gozdove ter išče migrante, ki prihajajo čez mejo s Srbijo«. ² V dokumentarnem filmu *Žica* Tihe Dugac pa je predstavljena družina, ki na lastno pobudo varuje mejo, pri čemer se

2 <https://balkans.aljazeera.net/blogs/2015/6/24/suze-izbjeglica-i-ograda-od-madar-skih-kobasica>

odrasli člani družine plazijo pod žico, da bi preverili, ali se je kdo utaboril na drugi strani v bližini žice in čaka, da bi prišel s hrvaškega na slovensko ozemlje. Za razliko od ljudi, ki na meji lahko delujejo bolj ali manj samostojno, pa se živali v čuvaje meja spremenijo s pomočjo človeka ali na njegov ukaz. Na to opozarjajo mnoga poročila mednarodne aktivistične Mreže za monitoring nasilja na mejah (*Border Violence Monitoring Network* – BVMN), kot tudi denimo članek, ki so ga na družbenih omrežjih objavili člani kolektiva *No Name Kitchen* maja leta 2022. V tem besedilu so opisane poškodbe, ki so jih povzročili pasji ugrizi ljudem, ki so bili napadeni med poskusom prečkanja meje v bližini ograje med Madžarsko in Srbijo. Ko sta jih zagledala madžarska čuvaja, sta spustila pse s povodcev, ti pa so jih nato ujeli in ranili. Zapis priča o postavljenih pregradah na mejah, ki so poleg policijskih sil okrepljene tudi z dresiranimi živalmi.

Živali nedvomno pomagajo pri varovanju meje tudi na mestih, kjer ni zgrajenih mejnih ovir. O njih, med drugim, lahko izvemo iz številnih reportaž in sorodnih medijskih prispevkov, ki so v zadnjem desetletju predstavljali varovanje hrvaške in drugih državnih meja. Ena od reportaž opisuje, kako sta bila dva policijska psa iz Obmejne policijske postaje Imotski – »zvesta spremljevalca« policistk in policistov, ki »gredo vsako noč na obhod in nadzorujejo« štirideset kilometrov meje med Hrvaško ter Bosno in Hercegovino – uporabljena za namen promocije preprečevanja »ilegalnih migracij«. ³ Po eni strani sta torej policijska psa fizična, po drugi strani pa diskurzivna pomočnika »varovanja« meja pred migranti. Že sam naslov besedila, o katerem govorimo – »Psa **Bubo in Endi** varujeta hrvaško mejo z BiH pred migranti« – jasno postavlja na eno stran živali, ki pomagajo policistom, so individualizirane z lastnimi imeni ter pripadajo skupini udomačenih živali, do katerih se tudi sicer izraža izrazita naklonjenost, na drugo stran pa »migrante« s splošnim samostalnikom, homogeno predstavljeno in razčlovečeno skupino, pred katero je treba zaščititi mejo.

V isto skupino udomačenih živali, ki so individualizirane z lastnim imenom (prim. **Pablo**) spada tudi psička Candy – »božji dar«, »svetovni fenomen«, »strah in trepet«, »strokovnjakinja za ilegalce«, »ponos hrvaške policije«. To so le nekateri od izrazov, ki so jih v medijih uporabili za psičko mešanko, ki je konec leta 2016 prijavila na mejni prehod Bajakovo in po izjavah tamkajšnjih policistov menda brez kakršne koli predhodne dresure odkrivala »ilegalne migrante«, skrite v tovornjakih. Candy je, po navedbah policistov, znala

3 <https://www.24sata.hr/news/psi-bubo-i-endi-cuvaju-hrvatsku-granico-s-bih-od-migranata-720548>

zelo dobro prepoznati prav migrante, ki jih je razlikovala od, denimo, voznikov tovornjakov »iz istega podnebja«. To so pozneje razlagali še eno od »teorij«, ki ljudi na poti dodatno razčloveči in demonizira ter celo profilira kot »vrsto«: da naj bi jo »migranti pretepli in zato zdaj nekako čuti njihov strah, adrenalin, vonj ali kar koli že«. ⁴ Psička Candy si je za svoje zasluge prislužila medaljo, ki ji jo je okoli vratu nadel minister za notranje zadeve na proslavi ob dnevu hrvaške policije leta 2017. PR-ovska poteza, ki je izkoristila sočutje in naklonjenost do živali, pa tudi poosebljanje lika za promoviranje obmejnopolicijskih dejavnosti, se je izkazala za uspešno: komentariji v medijih so se gibali od dobrohotnih do navdušenih ter povsem pozabili na tiste, ki so se morali skrivati v tovornjakih, oziroma na dejstvo, da so bili ljudje iz stiske prisiljeni v skrivanje in da ne gre za eksplozivna sredstva ali droge, ki naj bi jih zavohali policijski psi. Poleg bučnega aplavza si je ob podelitvi medalje ⁵ psička Candy (posredno pa s tem tudi hrvaška policija) na družbenih omrežjih prislužila komentarje, kot sta »srček mali« ali »pametna psička«, ter želje za »uspešno in dolgo kariero«. O pronicljivi potezi službe za stike z javnostmi hrvaške policije priča eden od komentarjev bralcev, ki povsem spregleda, kako opisana situacija dehumanizira ljudi na poti, še več, pravi: »[R]esnično simpatična zgodba, veseli me, da je v ljudeh še človeškosti in ljubezni.« ⁶

Podobno kot v primeru policijskih psov iz Imotskega gre tudi tu za uporabo živali kot sredstev v boju proti ilegaliziranim migracijam, pa tudi za uporabo animalističnih (in v širšem smislu naturalističnih) elementov, ki ustvarjajo diskurz, usmerjen proti migracijam. Candy, Bubo in Endi, Franz ⁷ ter mnogi drugi znani in neznani pripadniki živalskega sveta kot antropomorfizirani varuhi meje postanejo v omenjenih diskurzih del repertoarja uporabljenih animalističnih elementov. Poleg antropomorfizmov ti diskurzi uporabljajo tudi zoomorfizme, na kar kaže medijska uporaba tako imenovanih divjih in drugih živali v kontekstu ilegaliziranih migracij.

Divje živali so kot del naravne, gozdne krajine – kakor reke, rastlinska odeja, konfiguracija terena, insekti ali skale (prim. Hameršak in Pleše

4 <https://www.vecernji.hr/vijesti/bila-je-lutalica-a-danas-je-ponos-hrvatske-granicne-policije-1201194>

5 https://www.facebook.com/watch/?v=914060028751768&_rdr

6 <https://www.24sata.hr/news/ovo-je-candy-zivi-na-granici-i-ona-je-ekspertica-za-ilegalce-534774/komentari>

7 <https://magazin.hrt.hr/price-iz-hrvatske/policijski-psi-i-njihovi-vodici-stvore-ne-raskidivu-vezu-3544763>

2020) – potencialno nevarne za ljudi na poti, kot smo lahko občasno slišali iz pogovorov z ljudmi, ki so se pripravljali na nove poskuse skrivnega prečkanja bosansko-hrvaške meje. Živali pa so nevarne tudi kot elementi jezikovnih figur, ki sodijo v slabšalni, ksenofobni, rasistični komunikacijski repertoar. Animalistične primerjave in metafore so običajni del diskurza o migracijah, pa tudi nasploh diskurza, ki ima dolgo zgodovino razčlovečevanja različnih Drugih z uporabljanjem »zoološkega« besedišča oziroma jezika, ki si »pomaga z živalstvom« (Fanon 2010: 33). Z metaforami in sorodnimi jezikovnimi izročili, povezanimi z migracijami – ne le ilegaliziranimi – se ukvarjajo korpusno jezikoslovje, kritična analiza diskurza in podobne raziskave (gl. Santa Ana 2002; O'Brien 2003; Mujagić in Berberović 2019), ki v različnih medijskih kontekstih prepoznavajo eksplicitno in implicitno povezovanje migrantov z animalističnimi ter sorodnimi elementi, kot so denimo naravne sile. V lokalnem medijskem prostoru lahko zabeležimo več primerov povezovanja ljudi in živali (predvsem divjih), praviloma z negativnim predznakom. Spodaj navajamo nekaj primerov.

V pogovoru z novinarjem maja leta 2019 je neki gostinec iz Korenice dva rjava medveda, ki ju je imel več let nezakonito zaprta v ograjenem prostoru poleg restavracije, primerjal z migranti v bližnjih **KAMPIH** z bosansko-hercegovske strani meje. Gre za ironično primerjavo, s katero so življenjske razmere v nastanitvi, zgrajeni za medvede, predstavljene kot boljše od življenjskih razmer v kampih: »Moja medveda živita bolje od migrantov, odpeljal vas bom v Bihać, da vidite, kako so oni nastanjeni.«⁸ Čeprav tukaj ne gre za zoomorfističen postopek v ožjem smislu, saj se migrantom neposredno ne pripisujejo živalske značilnosti, pa gre vendar za posredni zoomorfizem, ki migrante povezuje z živalmi na podlagi razmer, v katerih živijo eni in drugi. Namen te primerjave ni opozarjanje na slabe življenjske razmere v begunskih kampih, temveč poudarjanje dobrih življenjskih razmer medvedov v ujetništvu. Posmehljivi ton do ljudi na poti je v novinarskem besedilu podkrepjen s primerjavo fizičnih sposobnosti ljudi in medvedov, ki naj bi jih novinarju opisali gostinčevi someščani, ko so komentirali »povečan pritok migrantov iz Bosne«. Ugotavljali so tudi, da medvedi dnevno prehodijo manj kilometrov kot ljudje na poti, ter ob tem sklenili, da so migranti nevarnejši – vedno gre namreč za neko vrsto nevarnosti ali grožnje – od medvedov, saj lahko prvi hitreje pridejo tja, kamor so se namenili. Na podoben način, toda manj pomenljivo,

8

<https://zadarski.slobodnadalmacija.hr/zadar/regional/medo-prohoda-10-km-dnevno-a-migrant-15-ta-i-slicne-sale-ovih-dana-kruze-korenicom-koju-smo-posjetili-zbog-dva-macolina-medvedja-603638>

z neposrednim spodbujanjem občutka ogroženosti, je ljudi na poti z gozdnimi živalmi primerjal eden od samooklicanih varuhov meje iz Gorskega kotarja, lokalni planinec, ki je leta 2020 dejal: »Neštetokrat sem srečal živali v gozdu in nikdar nisem imel problema z njimi, s temi pa je boljše ne imeti opravka.«⁹

Razen z medvedi se ljudi na poti, neposredno ali posredno, povezuje tudi z drugimi divjimi živalmi, med drugim z uporabo glagolov, kot sta »pustošiti« in »divjati«, s katerimi se izraža njihovo uničujoče delovanje. Tako eden od prispevkov s fotografijami na portalu, namenjenem domačim kmetovalcem, iz novembra leta 2019 nosi naslov »Volkovi in migranti pustošijo po Imotski krajini«¹⁰. Čeprav na fotografijah ni ne volkov ne migrantov, je vsaka od fotografij v tej galeriji pospremljena z istim stavkom. Natančneje, ena od fotografij je posnetek volka in jazbeca z nadzorne kamere, vse druge pa prikazujejo pastirje z njihovimi čredami ter pastirskimi psi. Iz podnaslova je razvidno, da gre za fotografije pastirjev iz Studenca [hr. *Studenaca*], posnete po tem, ko so »skrivnostno« izginile njihove ovce in koze. Bralci iz samega besedila¹¹ izvejo, da volkovi v tistem kraju občasno napadajo koze in ovce, vendar pa se zadnje izginotje skoraj celotne črede koz povezuje tudi z migranti. Med starejšimi prebivalci tega kraja se je namreč razširil glas o tem, da so živali »pregnali migranti«, ki gredo tukaj mimo na poti iz Bosne in Hercegovine. Čeprav se besedilo poskuša ograditi od takšnega pojasnila z navajanjem, da gre za kraj, ki je »postal uhojena begunska steza« le domnevno, ter da »bližnjevzhodnih 'ovčarjev' še nihče ni videl«, pa se vseeno poigrava s posrednim povezovanjem ljudi na poti s »krvoločnimi zvermi« na istem mestu, kjer se omenjajo tudi primeri »nočnih pokolov ovac in koz«, kot tudi ostanki »zaklanih živali«. Temu so dodane fotografije – četudi nima jo nikakršne zveze z ljudmi na poti – označene z naslovom, ki povezuje migrante in volkove, ki, skupaj ali ločeno, pustošijo po Imotski krajini. Podobno kot v prej omenjenem primeru z liškimi medvedi se ljudje na poti tudi tukaj pojavijo mimogrede, obrobno, predstavljeni so kot nevarnost, toda hkrati kot predmet posmeha.

Članek o napovedanem zapiranju kampov v Bihaću in **Veliki Kladuši**, ki je izšel septembra leta 2020, na posmehljiv način povezuje

9 <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/kolone-izbjeglica-prestravile-gorski-kotar-grupe-naoruzanih-ljudi-pljackaju-planinare-slucajne-prolaznike-provaljuju-u-vikendice-1057938>

10 <https://www.agroklub.com/agrogalerija/vukovi-i-migranti-haraju-imotskom-krajini-10910/>

11 <https://www.agroklub.com/stocarstvo/vukovi-haraju-od-30-nestalih-jozi-bilicu-pizicu-vratile-se-tek-tri-koze-i-jarac/55377/>

ljudi na poti ter jazbece in divje svinje. »Šala«, ki naj bi krožila na tem področju, pravi, da so »doslej po pridelkih redno pustošili jazbeci in divje svinje, zdaj pa to počno migranti«. ¹² V istem članku je uporabljen tudi glagol, ki prav tako nosi živalske asociacije, povezane z gibanjem posameznih živalskih vrst. Govora je namreč o »navalu« migrantov na hrvaško mejo (prim. Popović idr. 2022: 36).

V naslednjem primeru pa animalizacija migrantov ni povezana z divjimi živalmi, temveč s tistimi, vzrejenimi na živalskih farmah, uporabljena pa je bila v reklami proizvajalca prehrabnih izdelkov leta 2015. ¹³ V tej reklami se migrante predstavlja kot piščance tujega porekla – piščanci, v španščini *pollos*, so namreč eden od mnogih živalskih nazivov za migrante, kot tudi *polleros* ali *coyotes*, ki sta na ameriško-mehiški meji izraza za tihotapce (prim. De León 2015: 307) – ki bodo »skozi sistem slovaškega nadzorovanja in kaznovanja deportirani, medtem ko bo na Slovaškem, v slovaški družini in slovaški kuhinji ostalo samo *pravo slovaško piščančje meso*« (Marjanić 2017: 507). Čeprav ni šlo za hrvaškega proizvajalca niti za hrvaške medije, pa je reklama leta 2016 prek »štafon predstave« – predstave, v kateri je glasba ustvarjena s pomočjo različnih odvrženih predmetov in materialov – zašla tudi v hrvaški umetniški prostor. »Grozljiva [...] podobnost« med reklamo in tistim, kar se je zgodilo nekaj mesecev po njenem predvajanju, ko so bili ljudje med poskusom, da se dokopljejo do zahodnih delov Evropske unije, prepuščeni smrti v tovornjaku z oznako istega proizvajalca. Kot je zapisala avtorica besedila o begunski krizi in specizmu, je situacija namreč etično pretresla člane gledališke skupine *Kuća ekstremnog muzičkog kazališta*, ki so se s tem ukvarjali v svoji uprizoritvi (Marjanić 2017: 507–508).

S primerjavo prehodnih in neškodljivih sledi, odtisov v blatu, ki jih v naravi za sabo puščajo divje živali, ter sledi, ki škodujejo naravi – odvržena oblačila, konzerve in tetrapaki – ki jih za sabo kot smeti (glej *smeće*) puščajo ljudje na poti, so divje živali postavljene tudi kot nasprotje razseljenim ljudem. Medtem ko so živali pojmovane kot bistveni del narave in domačini »teh gozdov«, pa so ljudje, ki skozi taiste gozdove potujejo zaradi nuje, označeni kot »nepovabljeni tujci«. ¹⁴ Podobno so divje živali predstavljene tudi v posameznih komentarjih

12 <https://www.lika-online.com/zatvaraju-se-kampovi-za-migrante-slije-di-najejda-na-hrvatsku-granico/>

13 <https://www.youtube.com/watch?v=KNdiO9cI37E>

14 <https://saborsko.net/index.php/arhiva-clanaka/1438-putem-u-corkovu-uvalu-na-isli-smo-na-tragove-medvjeda-i-migranata>

medijsko nepotrjenih, pa tudi ovrženih novic o napadu medveda na ljudi na poti neke v gozdovih pri Bihaću. Tu gre za povezanost prej omenjene nevarnosti fizično prisotnih živali v naravno oboroženi krajini ter nevarnosti njihove diskurzivne uporabe. Nekateri medijski portali so namreč napad medveda na ljudi na poti – ki se je, sodeč po neuradnih informacijah prostovoljcev iz Bihaća, pa tudi posnetkih samega napada, zares zgodil, toda mesec dni pred medijsko objavo – označili za primer varovanja hrvaške meje.¹⁵ Med komentarji na družbenih omrežjih je bil tudi tak, ki je neposredno in dvolično nagovarjal medveda z ljubkovalnico, brez kakršne koli empatije do napadenih ljudi, saj se je glasil: »Bravo, medo!« Za razliko od takšnega odprto ksenofobičnega komentarja pa je v drugem, v skladu z razumevanjem medvedove vloge *domaćina* v gozdovih, zapisano: »Medved je na svojem. Gozd je njegov in od vseh drugih živali.« To na prvi pogled nesporno ugotovitev, s katero se poudarja, da je gozd (glej *šuma*) življenjski prostor živali, pa lahko v kontekstu, v katerem se pojavlja, prepoznamo kot ksenofobično in brez sočutja. Ljudi na poti pa se z gozdnimi živalmi povezuje med drugim tudi glede na pokrajino, po kateri se gibljejo, to enačenje jih postavlja v položaj lovne divjadi – lovci na področju Otoka v Slavoniji, ki so se podali na lov za divjimi svinjami, so naleteli na »ilegalne migrante«, ¹⁶ v bližini hrvaško-slovenske meje, na hribu Plešivica nad Rupo, pa so lovci namesto medveda s kamero »ujeli‘ večjo skupino migrantov.« ¹⁷ Lov na migrante pa vendarle ni zgolj eden od poskusov jezikovnih akrobacij, temveč tudi realnost vsakdanjika ljudi na poti, ki med **GEJMOM** pogosto postanejo človeški plen. O tem govori tudi pismo planinca (glej **pismo planinara**), ki je bil junija leta 2019 priča policijskemu lovu na begunce pri planinskem domu Risnjak v Gorskem kotarju. Čeprav je torej šlo za ljudi, ki so »golorki, žejni in lačni« tavalili »po gorah, ki jih ne poznajo«, so v pogovorih med tamkaj zbranimi predstavljeni kot »nevarne zveri«. Takšen način predstavljanja je bil neizbežen za upravičevanje policijskega pregona beguncev ali, kot se je izrazil avtor pisma, za »opravičevanje nasilja nad njimi«. ¹⁸

Povsem nasprotno pa so v pogovorih s prebivalci Bihaća leta 2018 migranti namesto kot plen predstavljeni kot lovci ali »divjaki«, za katere pravijo, da ob reki Uni, v središču mesta »lovijo divje race,

15 <https://dugopolje.org/medvjed-cuva-hrvatsku-granico-napao-migrante-na-granici-ozbiljno-su-ozlijeđeni/#gsc.tab=0>

16 <https://www.vecernji.hr/vijesti/imigranti-ilegalni-afganistanci-svinje-1188761>

17 <https://poduckun.net/u-oku-kamere-umjesto-medvjeda-lovci-ulovili-povecu-grupu-migranata/>

18 <http://arhiva.h-alter.org/vijesti/na-strani-zvijeri>

ki jih nato spečejo na žaru«. ¹⁹ Takšen odnos do divjih živali – ki so za prebivalce Bihaća ali Bišćane »naše race«, nekakšni mestni »hišni ljubljenci« – so nekateri resda razumeli kot »obupano potezo lačnih ljudi«, drugi pa kot »znak in potrditev njihove neciviliziranosti ter zaostalosti« (Hromadžić 2020: 170).

Na diskurz, povezan z divjimi živalmi, ki poudarja večjo ali manjšo nevarnost ljudi na poti, se navezuje primer fotografije ²⁰ treh mladeničev, ki pozirajo ob truplu medveda, ležečega na zemlji, z ogolelim gozdom v ozadju, posnete nekje na Hrvaškem in objavljene na družbenih omrežjih. Medtem ko so v prej omenjeni primerjavi, ki se je nanašala na življenjske razmere, migranti z medvedi povezani z vsaj navidezno empatično perspektivo, pa so v danem primeru postavljeni v vlogo krvnikov. ²¹ Interpretacija te fotografije postavlja divjad v vlogo žrtve, z namenom, kot je mogoče razbrati, izpostavlja nevarnost, ki jo predstavljajo migranti ne le za divje živali, temveč tudi za lokalno prebivalstvo. Čeprav je po ocenah strokovnjakov »veliko verjetneje«, da so ljudje na fotografiji »v gozdu naleteli na medvedovo truplo, kot da so medveda sami ubili«, ²² so jih nekateri tako imenovani obskurni portali predstavljali kot morilce medvedov in fotografijo z družbenih omrežij izkoristili za to, da ljudi, ki prečkajo Hrvaško, prikažejo kot »oborožene in izjemno nevarne«. ²³ Eden od naslovov celo uporablja glagol, s katerim se sicer označuje metoda ubijanja, značilna za vzrejo živali, znana pa je tudi kot način ubijanja ljudi v določenih (zgodovinskih) kontekstih, pri čemer je zaradi izpuščanja stavčnega predmeta nejasno, koga: »Migranti koljejo po hrvaških gozdovih«. ²⁴ O migrantih, ki se v skupinah gibljejo po gozdovih Gorskega kotarja, »ropajo planince« in »naključne mimoidoče«, vsi po vrsti pa so »oboroženi s hladnim ali strelnim orožjem«, ²⁵ govori prej omenjeni varuh meje iz Gorskega kotarja, ki nevarnost pred divjimi živalmi za domačine prikazuje kot manjšo v primerjavi z nevarnostmi, ki jih predstavljajo ljudje na poti.

19 <https://avaz.ba/vijesti/bih/394985/migranti-rostiljaju-patke-na-uni-biscani-zgrozeni>

20 <https://www.nacionalno.hr/jadni-i-nemocni-migranti-po-sumama-poceli-ubijati-i-klati-medvjede/>

21 <https://faktograf.hr/2020/01/28/nenaoruzani-migranti-nisu-mogli-ubiti-medvjeda-u-sumi-u-hrvatskoj/>

22 <https://www.mreza-mira.net/vijesti/razno/krvolocni-migranti-i-hrvatski-medvjed/>

23 <https://www.paraf.hr/naoruzani-i-opasni-migranti-se-pohvalili-kako-su-u-sumi-u-hrvatskoj-ubili-medvjeda/>

24 <https://portal.braniteljski-forum.com/blog/vijesti/naoruzani-i-opasni-migranti-kolju-po-hrvatskim-sumama-pogledajte-ovo>

25 <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/kolone-izbjeglica-prestravile-gorski-kotar-grupe-naoruzanih-ljudi-pljackaju-planinare-slucajne-prolaznike-provaljuju-u-vikendice-1057938>

Neposredno ali posredno povezovanje migrantov z divjimi živalmi se ne dogaja le na tako imenovanih obskurnih portalih in podobnih spletnih straneh, temveč tudi v drugih medijih, navidezno bolj subtilno, pod krinko nevtralnega poročanja o dogodkih²⁶ ali celo v avtorskih kolumnah. Tako je denimo animalistična prispodoba, tokrat podoba kače, uporabljena v besedilu z naslovom »Božanje modrasa in povabilo migrantom«²⁷ iz leta 2018, ki je bilo objavljeno v enem od osrednjih nacionalnih medijev na Hrvaškem in je doživelo širši odziv.²⁸ V tem prispevku se ljudi na poti ter tiste, ki z njimi izražajo solidarnost, po eni strani razvrednoti, po drugi strani pa se jih prikazuje kot izrazito nevarne. Takšna in sorodna raba jezika, ki na različne načine, med drugim z uporabo animalističnih ter naturalističnih prispodob, primerjav in namigov, ljudi na poti (prim. Šaraj malo, brate) razčloveči (prim. Esses idr. 2013), pri tem pa različni deležniki v različni meri sodelujejo v proizvajanju verbalnega nasilja in protimigrantskega diskurza – ki nato služi kot podlaga za svojevrstno družbeno opravičevanje izključevanja nezaželenih – ter neverbalnega oziroma fizičnega in drugih vrst nasilja nad njimi (prim. Baider in Kopytowska 2017).

Na slovenskem aktivističnem spletnem mediju *Komunal.org* je bilo marca leta 2020 objavljeno besedilo v angleščini z naslovom »Welcome to prison«.²⁹ Stanovalci Porina, azilnega doma v Zagrebu, in »njihovi prijatelji« v tem besedilu Porin predstavljajo kot simbolni zapor, ki s postavljanjem ograje okrog stavbe, ne dolgo po razglasitvi epidemije COVID-19, postane tudi pravi zapor. Prisilno zapiranje v azilni dom oziroma omejeni izhodi iz stavbe, ukinitev pravice do obiskov, vseprisotni nadzor s kamerami, preštevane ljudi, omejevanje pravice do kakršnega koli samostojnega organiziranja vsakdanjika, vse to je skupaj z drugim razčlovečujočim procesom oddaje vloge za mednarodno zaščito in čakanjem odgovora nanjo zdaj še podkrepljeno z ograjo, ki je po mnenju avtorjev protestnega besedila jasen pokazatelj, da je azilni dom viden kot prostor nevarnosti in grožnje, ki ga je skupaj z ljudmi

26 <https://www.vecernji.hr/vijesti/imigranti-ilegalni-afganistanci-svinje-1188761;https://www.index.hr/vijesti/clanak/neocekivan-ulov-slavonski-lovci-trazili-vepro-ve-a-nasli-skupinu-ilegalnih-imigranata-iz-afganistana/988627.aspx>

27 <https://www.vecernji.hr/vijesti/mazenje-poskoka-i-vabljenje-migranata-1278701>

28 <https://www.vecernji.hr/vijesti/to-je-opasna-optuzba-i-opasna-laz-koja-otvoreno-poziva-na-neprijateljstvo-i-daljnje-podjele-1279393>; <https://www.portalnovosti.com/poskok-u-njedrima>

29 http://komunal.org/teksti/542-welcome-to-prison-we-are-treated-like-animals-in-the-zoo?fbclid=IwAR20Y3VlB_eGrb_TOIJOjWMxBrlsCKpm0GZMyEN-NOOdtttGDMRwtzpcMFvI

v njegovi notranjosti treba »nadzorovati, regulirati, zakleniti zaradi zaščite skupnosti«. Tako so »celo, kadar se ljudem uspe izogniti pušbeku, preživijo udarce, zastraševanje in druge oblike nasilja ter oddajo vlogo za azil, kaznovani s prisilnim bivanjem za ograjo«. Ograjo namreč avtorji besedila vidijo kot še eno od sredstev, s katerimi se ljudi na poti ponižuje in razčloveči, svojo izjavo pa sklenejo z besedami: »[D]ovolj nam je tega, da smo ujetniki rasistične Evrope, dovolj imamo tega, da nas obravnavajo, kot da nismo ljudje.« To obravnavanje, »kot da niso ljudje«, je eksplicitno poudarjeno v podnaslovu njihove izjave za javnost, ki se glasi »*We are treated like animals in the ZOO!*«. To je stavek, ki smo ga v takšnih in drugačnih oblikah pogosto slišali v različnih situacijah, povezanih z iregulariziranimi migracijami, kot denimo v begunskem **kampu v Slavonskem Brodu**, v katerem je bilo večkrat slišati besede »*We are not animals. Why do you treat us like that?*« (Hameršak in Pleše 2017b: 117).

Na prvi pogled nasproten, toda v resnici pravzaprav soroden odziv na okrutnost, razčlovečenje, izključevanje in nasilje družbe do razseljenih ljudi vključuje neke vrste **apropriacijo**, v danem primeru prevzemanje značilnosti, ki so družbeno in kulturno označene kot živalske. »Postati žival« je ena od taktik, ki jo z vidika **AVTONOMIJE** migracij (Papadopoulos idr. 2008: 211–216) uporabljajo ljudje na poti z namenom, da si izborijo svobodo gibanja ter se soočijo z različnimi ovirami, ki se postavljajo prednje. To taktiko lahko opazimo tudi v posameznih literarnih besedilih, ki temeljijo na kritiki mejnih režimov. Tako denimo glavni junak romana *Utrujenost materiala*, ki ga v gozdu dobesedno preganjajo kot žival, hkrati tudi sam prevzame živalske značilnosti, ki mu, vsaj začasno, omogočajo gibanje in preživetje v surovih in razčlovečujočih okoliščinah:

Pretekel je kot noč črn iglasti gozd, držal se je pri tleh, moral se je skloniti, veje nad njegovo glavo so se prekrivale [...]. Prebil se je čez polje nizkega grmičevja, trni so se mu zabadali v rokave, z vsakim gibom je z vej odmetaval kapice snega, trn se je zadrhl, veja se je napela, sprostila, švignila v zrak in spustila srebrno prho. Popolnoma izčrpan je pritekel do neke kolibe. Tukaj je bil majhen prostorček, ki ga je steptala divjad. Fant se je ustavil in dihal. Drobne sledi kopitc povsod po snegu. Zavedel se je, da ga bosta zasledovala po sledih. Sledila bosta poti, po kateri se je zapeljal po bregu. Videla bosta, kje je vstal, kje je tekel naprej. Razločna sled se konča na začetku iglastega gozda, notri ni snega. Tam se ne bo dalo nič razpoznati. Izgubila bosta orientacijo. Z malo sreče sledi na drugi strani gozda ne bosta več našla. (Šindelka 2021: 121)

LITERATURA

- Agamben, Giorgio 2004 *Homo sacer. Suverena oblast in golo življenje*. Prev. Samo Kutoš. Ljubljana: Študentska založba.
- Agier, Michel 2015 *Managing the Undesirables. Refugee Camps and Humanitarian Government*. Prev. David Fernbach. Cambridge in Malden: Polity Press.
- Agier, Michel (Ažije, Mišel) 2019 *Nove seobe naroda, novi kozmopolitizam*. Prev. Olja Petronić. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ajduković, Dean, Dinka Čorkalo Biruški, Margareta Gregurović, Jelena Matić Bojić in Drago Župarić-Iljić 2019 *Izazovi integracije izbjeglica u hrvatsko društvo. Stavovi građana i pripremljenost lokalnih zajednica*. Zagreb: Vlada Republike Hrvatske, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina.
- Ajlec, Kornelija 2014 'Egipatska vlada i rješavanje izbjegličke problematike tijekom Drugoga svjetskog rata.' *Časopis za suvremenu povijest* 46(2): 295–318.
- Akkerman, Mark 2019 *The Business of Building Walls*. b. n. k.: Transnational Institute, Stop Wapenhandel in Centre Delàs.
- Al Galidi, Rodaan 2021 *Dvije deke, tri plahte*. Prev. Svetlana Grubić Samaržija. Zagreb: Hena com.
- Albahari, Maurizio 2015 *Crimes of Peace. Mediterranean Migrations at the World's Deadliest Border*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ali, Ali 2023 'Conceptualizing Displacement. The Importance of Coercion.' *Journal of Ethnic and Migration Studies* 49(5): 1083–1102.
- Altin, Roberta 2020 'Silos in Trieste, Italy. A Historical Shelter for Displaced People.' V: *Structures of Protection? Rethinking Refugee Shelter*. Tom Scott-Smith in Mark E. Breeze, ur. New York in Oxford: Berghahn Books. Str. 199–208.
- Altin, Roberta in Claudio Minca 2017 'The Ambivalent Camp. Mobility and Excess in a Quasi-Carceral Italian Asylum Seekers Hospitality Centre.' V: *Carceral Mobilities. Interrogating Movement in Incarceration*. Jennifer Turner in Kimberley Peters, ur. London in New York: Routledge. Str. 30–43.
- Anderson, Bridget, Nandita Sharma in Cynthia Wright 2012 '»We are All Foreigners«. No Borders as a Practical Political Project.' V: *Citizenship, Migrant Activism and the Politics of Movement*. Peter Nyers in Kim Ryeigiel, ur. London in New York: Routledge. Str. 73–91.
- Anderson, Scott A. 2010 'The Enforcement Approach to Coercion.' *Journal of Ethics & Social Philosophy* 5(1): 1–31.
- Andersson, Ruben 2014 *Illegality, Inc. Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*. Oakland: University of California Press.
- Andersson, Ruben 2016 'Europe's Failed »Fight« against Irregular Migration. Ethnographic Notes on a Counterproductive Industry.' *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42(7): 1055–1075.
- Andreas, Peter 2000 *Border Games. Policing the U.S.-Mexico Divide*. Ithaca in London: Cornell University.
- Andrijasevic, Rutvica in William Walters 2010 'The International Organization for Migration and the International Government of Borders.' *Environment and Planning D: Society and Space* 28(6): 977–999.

- Anić, Vladimir 2000 'Logor.' *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Apostolova, Raia 2016 'The Real Appearance of the Economic/Political Binary. Claiming Asylum in Bulgaria.' *Intersections. East European Journal of Society and Politics* 2(4): 33–50.
- Arendt, Hannah 2003 *Izvori totalitarizma*. Prev. Zdenka Erbežnik, Patricija Fajon in Polona Glavan. Ljubljana: Študentska založba.
- Arendt, Hannah 2013 *O nasilju*. Prev. Vlasta Jalušič in Mirt Komel. Ljubljana: Založba Krtina.
- Augustová, Karolína 2021 'Photovoice as a Research Tool of the »Game« Along the »Balkan Route«.' V: *Visual Methodology in Migration Studies. New Possibilities, Theoretical Implications, and Ethical Questions*. Karolina Nikielska-Sekula in Amandine Desille, ur. Cham: Springer. Str. 197–215.
- Augustová, Karolína in Jack Sapoch 2020 'Border Violence as Border Deterrence. Condensed Analysis of Violent Push-Backs from the Ground.' *movements* 5(1): 219–231.
- Aynsley-Green, Al, Tim J. Cole, Heaven Crawley, Nick Lessof, L. R. Boag in Rebecca M. M. Wallace 2012 'Medical, Statistical, Ethical and Human Rights Considerations in the Assessment of Age in Children and Young People Subject to Immigration Control.' *British Medical Bulletin* 102: 17–42.
- Azarova, Valentina, Amanda Danson Brown in Itamar Mann 2022 'The Enforced Disappearance of Migrants.' *Boston University International Law Journal* 40(1): 133–204.
- Bachelier, Sarah 2020 'Chasing Down Foreigners at the French-Italian Border (Hautes-Alpes) as a Matter of Social and Racial Policing.' *Journal of Alpine Research / Revue de géographie alpine* 108(2). <https://doi.org/10.4000/rga.7248>
- Bagić, Aida 2004 'Talking about »Donors«. Women's Organizing in Post-Yugoslav Countries.' V: *Ethnographies of Aid. Exploring Development Texts and Encounters*. Jeremy Gould in Henrik Secher Marcussen, ur. Roskilde: Roskilde University. Str. 199–226.
- Baider, Fabienne in Monika Kopytowska 2017 'Conceptualising the Other. Online Discourses on the Current Refugee Crisis in Cyprus and in Poland.' *Lodz Papers in Pragmatics* 13(2): 203–233.
- Bakalović, Vanja 2013 'Razlikuje li Kvalifikacijska direktiva vjerodostojne od nevjerodostojnih izbjeglica?' V: *Prvih deset godina razvoja sustava azila u Hrvatskoj (s osvrtnom na sustave azila u regiji)*. Drago Župarić-Iljić, ur. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Centar za mirovne studije in Kuća ljudskih prava. Str. 63–79.
- Baker, Catherine 2014 'The Local Workforce of International Intervention in the Yugoslav Successor States. »Precariat« or »Projectariat«? Towards an Agenda for Future Research.' *International Peacekeeping* 21(1): 91–106.
- Balibar, Étienne 2002 *Politics and the Other Scene*. Prev. Christine Jones, James Swenson in Chris Turner. London in New York: Verso.
- Balibar, Étienne 2004 *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship?* Prev. James Swenson. Princeton in Oxford: Princeton University Press.

- Banks, Nicola, David Hulme in Michael Edwards 2015 'NGOs, States, and Donors Re-visited. Still Too Close for Comfort?' *World Development* 66: 707–718.
- Bargu, Banu 2017 'The Silent Exception. Hunger Striking and Lip-Sewing,' *Law, Culture and the Humanities* 18(2): 290–317.
- Baričević, Vedrana 2013 'Europeanization of Asylum System and Refugee Protection. Croatian Asylum and Migration Policies.' Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Barnett, Michael 2011 *Empire of Humanity. A History of Humanitarianism*. Ithaca in London: Cornell University Press.
- Bassin, Matena, Tjaša Fabjančič, Ana Frlič, Ana Kušar, Nina Rolc in Iza Verdel 2002 'Medijska toča. Analiza medijske konstrukcije prebežništva.' V: *V zoni prebežništva. Antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji*. Uršula Lipovec Čebtron, ur. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta. Str. 151–166.
- Bauder, Harald, ur. 2013 'Why we Should Use the Term Illegalized Immigrant.' V: *RCIS Research Briefs 1*. Toronto: Ryerson Centre for Immigration and Settlement. Ryerson University.
- Bauder, Harald in Lorelle Juffs 2020 '»Solidarity« in the Migration and Refugee Literature. Analysis of a Concept.' *Journal of Ethnic and Migration Studies* 46(1): 46–65.
- Becker, Gay 2004 'Deadly Inequality in the Health Care »Safety Net«. Uninsured Ethnic Minorities' Struggle to Live with Life-Threatening Illnesses.' *Medical Anthropology Quarterly* 18(2): 258–275.
- Beduschi, Ana 2018 'Vulnerability on Trial. Protection of Migrant Children's Rights in the Jurisprudence of International Human Rights Courts.' *Boston University International Law Journal* 36: 55–85.
- Bendixen, Synnøve in Thomas Hylland Eriksen 2018 'Time and the Other. Waiting and Hope among Irregular Migrants.' V: *Ethnographies of Waiting. Doubt, Hope and Uncertainty*. Manpreet K. Janeja in Andreas Bandak, ur. London idr.: Bloomsbury Academic. Str. 87–112.
- Bennett, Tony, Lawrence Grossberg in Meghan Morris 2005 *New Keywords. A Revised Vocabulary of Culture and Society*. Maiden: Blackwell.
- Benthall, Jonathan 2015 'Religion and Humanitarianism.' V: *The Routledge Companion to Humanitarian Action*. Roger Mac Ginty in Jenny H Peterson, ur. London in New York: Routledge. Str. 279–289.
- Betts, Alexander 2017 'Resettlement. Where's the Evidence, what's the Strategy?' *Forced Migration Review* 54: 73–75.
- Betts, Alexander in Paul Collier 2017 *Refuge. Transforming a Broken Refugee System*. London: Allen Lane.
- Beznez, Barbara 2007 'Nemogoče je mogoče. Intervju z Aleksandrom Todorovičem, pobudnikom gibanja izbrisanih in ustanoviteljem društva DIPS (Društvo izbrisanih prebivalcev Slovenije) ter CIHA (Civilna iniciativa izbrisanih aktivistov).' *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 35(228): 34–45.

- Bez nec, Barbara, Marc Speer in Marta Stojić Mitrović 2016 *Governing the Balkan Route. Macedonia, Serbia and the European Border Regime*. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe.
- Biermann, Frank in Ingrid Boas 2010 'Preparing for a Warmer World. Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees.' *Global Environmental Politics* 10(1): 60–88.
- Bigo, Didier 2007 'Detention of Foreigners, States of Exception, and the Social Practices of Control of the Banopticon.' V: *Borderscapes. Hidden Geographies and Politics at Territory's Edge*. Prem Kumar Rajaram in Carl Grundy-Warr, ur. Minneapolis: University of Minnesota Press. Str. 57–101.
- Billaud, Julie 2019 'Muslim Humanitarianisms. An Afterword.' *Allegra Lab*, julij 2019. Vir: <https://allegralaboratory.net/muslim-humanitarianism-an-afterword-muhum/>, 28. 8. 2025.
- Bojadžijev, Manuela 2009 'Boji migracij in gibanje za globalno pravičnost.' Prev. Barbara Bez nec. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 37(238): 133–137.
- Bojadžijev, Manuela 2019 'Najkrajši put u svet. Der Kürzeste Weg in Die Welt / Migracija, građanska prava i EU u državama bivše Jugoslavije. Novi pogled nakon 15 godina.' V: *Devedeste. Rečnik migracija*. Neda Knežević, ur. Beograd: Muzej Jugoslavije. Str. 73–81.
- Bojadžijev, Manuela in Serhat Karakayali 2010 'Recuperating the Sideshows of Capitalism. The Autonomy of Migration Today.' e-flux 17, 1. 6. 2010. Vir: <https://www.e-flux.com/journal/17/67379/recuperating-the-sideshows-of-capitalism-the-autonomy-of-migration-today>, 28. 8. 2025.
- Bombač, Lea, Uršula Lipovec Čebren, Sara Pistotnik, Andreja Turk Šverko, Andrej Trojar, Simona Repar Bornšek, Nina Sodja, Aida Hadžiahmetović, Helena Liberšar in Erika Zelko 2017 'Zdravstvena obravnava prosilcev in prosilk za mednarodno zaščito v Sloveniji.' V: *Zdravčevi dnevi X. Varnost na delovnem mestu*. Erika Zelko, ur. Ljubljana: Zavod za razvoj družinske medicine. Str. 32–40.
- Bombač Tavčar, Lea, Tanja Premru-Sršen, Miha Lučovnik in Uršula Lipovec Čebren 2018 'Perinatal Outcomes of Pregnant Refugees / Asylum Seekers in Slovenia during the 2015-2016 Humanitarian Corridor.' *Gynaecologia et Perinatologia* 27(3–4): 53–57.
- Bornstein, Erica 2012 *Disquieting Gifts. Humanitarianism in New Delhi*. Stanford: Stanford University Press.
- Boss, Pauline 2000 *Ambiguous Loss. Learning to Live with Unresolved Grief*. Cambridge in London: Harvard University Press.
- Bosworth, Mary 2014 *Inside Immigration Detention*. Oxford: Oxford University Press.
- Bourdieu, Pierre 2000 *Pascalian Meditations*. Prev. Richard Nice. Stanford: Stanford University Press.
- Bratanić, Mateo 2016 'Hrvatski zbjegovi u Italiji od 1943. do 1945. godine.' *Časopis za suvremenu povijest* 1: 161–196.
- Brill, Charlotte 2020 'Grassroots Humanitarianism. A Concept Note.' *Medium*, 27. 5. 2020. Vir: <https://charlotte-brill.medium.com/grassroots-humanitarianism-a-concept-note-538acc658d08>, 28. 8. 2025.

- Brković, Čarna 2016 'Depoliticization »from Below«. Everyday Humanitarianism in Bosnia and Herzegovina.' *Narodna umjetnost* 53(1): 97–115.
- Brković, Čarna 2020 'Vernacular Humanitarianisms.' V: *Humanitarnism. Keywords*. Antonio De Lauri, ur. Leiden in Boston: Brill. Str. 224–225.
- Brooks, Andrew 2020 'Listening Beyond the Border. Self-Representation, Witnessing, and the White Sonic Field.' *Law Text Culture* 24(1): 96–116.
- Brown, Kate, Kathryn Ecclestone in Nick Emmel 2017 'The Many Faces of Vulnerability.' *Social Policy and Society* 16(3): 497–510.
- Brown, Wendy 2015 *Undoing the Demos. Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books.
- Brown, Wendy 2017 *Walled States, Waning Sovereignty*. New York: Zone Books.
- Brubaker, Rogers 1992 *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge in London: Harvard University Press.
- Brunkhorst, Hauke 2004 *Solidarnost. Od građanskog prijateljstva do globalne pravne zajednice*. Prev. Tomislav Medak. Beograd in Zagreb: Beogradski krug in Multimedijalni institut.
- Buckel, Sonja, Fabian Georgi, John Kannankulam in Jens Wissel 2020 'Europski granični režim u krizi. Teorija, metode i analize kritičkog istraživanja Europe.' Prev. Stipe Ćurković. *3k. kapital, klasa, kritika* 6(6): 27–119.
- Burgett, Bruce in Glenn Hendler 2007 *Keywords for American Cultural Studies*. New York: New York University.
- Butler, Judith 2006 *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence*. London in New York: Verso.
- Bužinkić Emina in Marijana Hameršak, ur. 2017 *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za mirovne studije in Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Centar za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija.
- Bužinkić, Emina in Maddalena Avon 2020 'Pushback as a Technology of Crimmigration.' V: *Causes and Consequences of Migrant Crimmigration*. Neža Kogovšek Šalamon, ur. Cham: Springer. Str. 157–170.
- Calavita, Kitty 2005 *Immigrants at the Margins. Law, Race, and Exclusion in Southern Europe*. Cambridge idr.: Cambridge University Press.
- Calhoun, Craig 2008 'The Imperative to Reduce Suffering. Charity, Progress, and Emergencies in the Field of Humanitarian Action.' V: *Humanitarianism in Question. Politics, Power, Ethics*. Michael Barnett in Thomas G. Weiss, ur. Ithaca in London: Cornell University Press. Str. 73–97.
- Carling, Jørgen 2002 'Migration in the Age of Involuntary Immobility. Theoretical Reflections and Cape Verdean Experiences.' *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28(1): 5–42.
- Carling, Jørgen in Kerilyn Schewel 2018 'Revisiting Aspiration and Ability in International Migration.' *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(6): 945–963.
- Carpenter-Song, Elizabeth A., Megan Nordquest Schwallie in Jeffrey Longhofer 2007 'Cultural Competence Reexamined. Critique and Directions for the Future.' *Psychiatric Services* 58(10): 1362–1365.

- Carr, Craig L. 1988 'Coercion and Freedom.' *American Philosophical Quarterly* 25(1): 59–67.
- Casas-Cortes, Maribel, Sebastian Cobarrubias in John Pickles 2015 'Riding Routes and Itinerant Borders. Autonomy of Migration and Border Externalization.' *Antipode* 47(4): 894–914.
- Castañeda, Heide 2008 'Illegal Migration, Gender and Health Care. Perspectives from Germany and the United States.' V: *Illegal Migration and Gender in a Global and Historical Perspective*. Marlou Schrover, Joanne van der Leun, Leo Lucassen in Chris Quispel, ur. Amsterdam: Amsterdam University Press. Str. 171–185.
- Castañeda, Heide 2009 'Illegality as Risk Factor. A Survey of Unauthorized Migrant Patients in a Berlin Clinic.' *Social Science & Medicine* 68(8): 1552–1560.
- Castañeda, Heide, Seth M. Holmes, Daniel S. Madrigal, Maria-Elena De Trinidad Yonung, Naomi Beyeler in James Quesada 2015 'Immigration as a Social Determinant of Health.' *Annual Review of Public Health* 36: 375–392.
- Castles, Stephen in Mark J. Miller 1998 *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. Houndmills in London: Macmillan.
- Castles, Stephen, Hein de Haas in Mark J. Miller 2013 *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. 5. izdaja. New York in London: The Guilford Press.
- Catozzella, Giuseppe 2017 *Nemoj mi reći da se bojiš*. Prev. Anita Vuco. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo in Disput.
- Cattaneo, Cristina, Danilo De Angelis, Debora Mazzarelli, Davide Porta, Pasquale Poppa, Giulia Caccia, Maria Elisa D'Amico, Cecilia Siccardi, Carlo Previderè, Barbara Bertoglio, Morris Tidball-Binz, Douglas Ubelaker, Vittorio Piscitelli in Silvana Riccio 2023 'The Rights of Migrants to the Identification of their Dead. An Attempt at an Identification Strategy from Italy.' *International Journal of Legal Medicine* 137(1):145–156.
- Cernea, Michael M. in Julie K. Maldonado 2018 'Challenging the Prevailing Paradigm of Displacement and Resettlement. Its Evolution, and Constructive Ways of Improving It.' V: *Challenging the Prevailing Paradigm of Displacement and Resettlement. Risks, Impoverishment, Legacies, Solutions*. Michael M. Cernea in Julie K. Maldonado, ur. London in New York: Routledge. Str. 1–42.
- Citroni, Gabriella 2017 'The First Attempts in Mexico and Central America to Address the Phenomenon of Missing and Disappeared Migrants.' *International Review of the Red Cross* 99(2): 735–757.
- Cobarrubias, Sebastian, Maribel Casas-Cortes, Glenda Garelli, Charles Heller, Lorenzo Pezzani, John Pickles in Martina Tazzioli 2015 'Externalization.' *Cultural Studies* 29(1): 1–23.
- Cobarrubias, Sebastian, Maribel Casas Cortes in John Pickles 2011 'An Interview with Sandro Mezzadra.' *Environment and Planning D: Society and Space* 29(4): 584–598.
- Comte, Emmanuel 2018 *The History of the European Migration Regime. Germany's Strategic Hegemony*. London in New York: Routledge.
- Contenta, Andrea 2020 'From Corridor to Encampment. Mapping EU Strategies of Containment in Serbia.' *movements* 5(1): 245–277.

- Cornelius, Wayne A. 2001 'Death at the Border. Efficacy and Unintended Consequences of US Immigration Control Policy.' *Population and Development Review* 27(4): 661–685.
- Cranston, Sophie, Joris Schapendonk in Ernst Spaan 2018 'New Directions in Exploring the Migration Industries. Introduction to Special Issue. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(4): 543–557.
- Crenshaw Kimberlé 1989 'Demarginalizing the Intersection of Race and Sex. A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics.' *University of Chicago Legal Forum* 1(8): 139–167.
- Crenshaw Kimberlé 1991 'Mapping the Margins. Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Colour.' *Stanford Law Review* 43(6): 1241–1299.
- Cusumano, Eugenio 2019 'Migrant Rescue as Organized Hypocrisy. EU Maritime Missions Offshore Libya between Humanitarianism and Border Control.' *Cooperation and Conflict* 54(1): 3–24.
- Cuttitta, Paolo 2018 'Repolicization Through Search and Rescue? Humanitarian NGOs and Migration Management in the Central Mediterranean.' *Geopolitics* 23(3): 632–660.
- Cuttitta, Paolo 2020 'Preface. The Increasing Focus on Border Deaths.' V: *Border Deaths. Causes, Dynamics and Consequences of Migration-Related Mortality*. Paolo Cuttitta in Tamara Last, ur. Amsterdam: Amsterdam University Press. Str. 9–20.
- Čolović, Ivan, ur. 2009 *Zid je mrtav, živi zidovi. Pad Berlinskog zida i raspad Jugoslavije*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Dadusc, Deanna, Margherita Grazioli in Miguel A. Martínez 2019 'Introduction. Citizenship as Inhabitation? Migrant Housing Squats versus Institutional Accommodation.' *Citizenship Studies* 23(6): 521–539.
- Dadusc, Deanna in Pierpaolo Mudu 2022 'Care without Control. The Humanitarian Industrial Complex and the Criminalisation of Solidarity.' *Geopolitics* 27(4): 1205–1230.
- Daughtry, J. Martin 2014 'Thanatosonics. Ontologies of Acoustic Violence.' *Social Text* 32(2): 25–51.
- Daughtry, J. Martin 2015 *Listening to War. Sound, Music, Trauma, and Survival in War-time Iraq*. Oxford: Oxford University Press.
- de Boer, Tom in Marjoleine Zieck 2020 'The Legal Abyss of Discretion in the Resettlement of Refugees. Cherry-Picking and the Lack of Due Process in the EU.' *International Journal of Refugee Law* 32(1): 54–85.
- De Genova, Nicholas 2002 'Migrant »Illegality« and Deportability in Everyday Life.' *Annual Review of Anthropology* 31: 419–447.
- De Genova, Nicholas 2017 'The Economy of Detainability. Theorizing Migrant Detention.' V: *Challenging Immigration Detention. Academics, Activists, Policy-Makers*. Michael J. Flynn in Matthew B. Flynn, ur. Cheltenham in Northampton: Edward Elgar Publishing. Str. 160–170.
- De Genova, Nicholas 2021 '»Doin' Hard Time on Planet Earth«. Migrant Detainability, Disciplinary Power and the Disposability of Life.' V: *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration*. Christine M. Jacobsen, Marry-Anne Karlssen in Shahram Khosravi, ur. London in New York: Routledge. Str. 186–201.

- De Lauri, Antonio 2016 'Introduction.' V: *The Politics of Humanitarianism. Power, Ideology and Aid*. Antonio De Lauri, ur. London in New York: I. B. Tauris. Str. 1–16.
- De Lauri, Antonio 2018 'Humanitarian Borders. The Merging of Rescue with Security and Control.' *CMI Brief* 11.
- De Lauri, Antonio 2019 'A Critique of the Humanitarian (B)order of Things.' *Journal of Identity and Migration Studies* 13(2): 148–166.
- De León, Jason 2015 *The Land of Open Graves. Living and Dying on the Migrant Trail*. Fotografije Michael Wells. Oakland: University of California Press.
- Dearden, Kate, Tamara Last in Craig Spencer 2020 'Mortality and Border Deaths Data. Key Challenges and Ways Forward.' V: *Border Deaths. Causes, Dynamics and Consequences of Migration-Related Mortality*. Paolo Cuttitta in Tamara Last, ur. Amsterdam: Amsterdam University Press. Str. 53–70.
- Dedić, Jasminka, Vlasta Jalušić in Jelka Zorn 2003 *Izbrisani. Organizirana nedolžnost in politike izključevanja*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Dewey, John 1916 'Force and Coercion.' *The International Journal of Ethics* 26(3): 359–367.
- Distretti, Emilio 2020 'Enforced Disappearances and Border Deaths Along the Migrant Trail.' V: *Border Deaths. Causes, Dynamics and Consequences of Migration-Related Mortality*. Paolo Cuttitta in Tamara Last, ur. Amsterdam: Amsterdam University Press. Str. 117–129.
- Dizdar, Zdravko 1990 'Logori na području sjeverozapadne Hrvatske u toku drugoga svjetskog rata 1941 – 1945. godina.' *Časopis za suvremenu povijest* 1–2: 83–110.
- Donato, Katharine M., Brandon Wagner in Evelyn Patterson 2008 'The Cat and Mouse Game at the Mexico-U.S. Border. Gendered Patterns and Recent Shifts.' *International Migration Review* 42(2): 330–359.
- Drangslund, Kari Anne 2021 'Mo's Challenge. Waiting and the Question of Methodological Nationalism.' V: *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration*. Christine M. Jacobsen, Marry-Anne Karlsen in Shahram Khosravi, ur. London in New York: Routledge. Str. 75–95.
- Dromi, Shai M. 2016 'What Does Nationalism Have to Do with Humanitarianism?' *The Sociological Review Magazine*. Vir: <https://thesociologicalreview.org/journal-collections/featured-papers/what-does-nationalism-have-to-do-with-humanitarianism/>, 3. 9. 2025.
- Duda, Igor 2005 *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*. Zagreb: Srednja Europa.
- Duda, Igor 2010 *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*. Zagreb: Srednja Europa.
- Duffield, Mark 2012 'Challenging Environments. Danger, Resilience and the Aid Industry.' *Security Dialogue* 43(5): 475–492.
- Eide, Elisabeth 2020 'Mobile Flight. Refugees and the Importance of Cell Phones.' *Nordic Journal of Migration Research* 10(2): 67–81.
- Eleftherakos, Christos, Vilma van den Boogaard, Declan Barry, Nathalie Severy, Ioanna Kotsioni, in Louise Roland-Gosselin 2018 '»I prefer dying fast than

dying slowly«, how institutional abuse worsens the mental health of stranded Syrian, Afghan and Congolese migrants on Lesbos island following the implementation of EU-Turkey deal.' *Conflict and Health* 12, 38. <https://doi.org/10.1186/s13031-018-0172-y>

- El-Shaarawi, Nadia in Maple Razsa 2019 'Movements upon Movements. Refugee and Activist Struggles to Open the Balkan Route to Europe.' *History and Anthropology* 30(1): 91–112.
- Enciklopedija Leksikografskog zavoda 1966 'Camping.' Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- Eriksen, Thomas Hylland 2021 'Filling the Apps. The Smartphone, Time and the Refugee.' V: *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration*. Christine M. Jacobsen, Marry-Anne Karlsen in Shahram Khosravi, ur. London in New York: Routledge. Str. 57–72.
- Escobar, Arturo 1995 *Encountering Development. The Making and the Unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press.
- Esses, Victoria M., Stelian Medianu in Andrea S. Lawson 2013 'Uncertainty, Threat, and the Role of the Media in Promoting the Dehumanization of Immigrants and Refugees.' *Journal of Social Issues* 69(3): 518–536.
- Faist, Thomas 2018 'The Moral Polity of Forced Migration.' *Ethnic and Racial Studies* 41(3): 412–423.
- Fanon, Frantz 2010 *V suženjstvo zakleti (Upor prekletih)*. 2. pregledana in dopolnjena izdaja. Prev. Maks Veselko. Ljubljana: Založba / *cf.
- Farini, Federico 2013 'Interpreting and Intercultural Mediation in Italian Healthcare Settings.' *Journal of Intercultural Communication* 33: 1–19.
- Farini, Federico 2015 'Talking Emotions in Multilingual Healthcare Settings. A Qualitative Study of Interpreter-Mediated Interaction in Italian hospitals.' *The Interpreters' Newsletter* 20: 123–128.
- Fassin, Didier 2005 'Compassion and Repression. The Moral Economy of Immigration Policies in France.' *Cultural Anthropology* 20(3): 362–387.
- Fassin, Didier 2007 'Humanitarianism as a Politics of Life.' Prev. Rachel Gomme. *Public Culture* 19(3): 499–520.
- Fassin, Didier 2010 'Inequality of Lives, Hierarchies of Humanity. Moral Commitments and Ethical Dilemmas of Humanitarianism.' V: *In the Name of Humanity. The Government of Threat and Care*. Ilana Feldman in Miriam Ticktin, ur. Durham in London: Duke University Press. Str. 238–255.
- Fassin, Didier 2012 *Humanitarian Reason. A Moral History of the Present*. Prev. Rachel Gomme. Berkeley idr.: University of California Press.
- Fassin, Didier in Mariella Pandolfi 2010 'Introduction. Military and Humanitarian Government in the Age of Intervention.' V: *Contemporary States of Emergency. The Politics of Military and Humanitarian Interventions*. Didier Fassin in Mariella Pandolfi, ur. New York: Zone Books. Str. 9–25.
- Fassin, Didier in Paula Vasquez 2005 'Humanitarian Exception as the Rule. The Political Theology of the 1999 Tragedia in Venezuela.' *American Ethnologist* 32(3): 389–405.

- Fechter, Anne-Meike 2012 '»Living Well« while »Doing Good«? (Missing) Debates on Altruism and Professionalism in Aid Work.' *Third World Quarterly* 33(8): 1475–1491.
- Fechter, Anne-Meike in Anke Schwittay 2019 'Citizen Aid. Grassroots Interventions in Development and Humanitarianism.' *Third World Quarterly* 40(10): 1769–1780.
- Feld, Steven 1996 'Waterfalls of Song. An Acoustemology of Place Resounding in Bosavi, Papua New Guinea.' V: *Senses of Place*. Steven Feld in Keith H. Basso, ur. Santa Fe: School of American Research Press. Str. 91–135.
- Feld, Steven 2015 'Acoustemology.' V: *Keywords in Sound*. David Novak in Matt Sakakeeny, ur. Durham: Duke University Press. Str. 12–21.
- Feldman, Ilana 2018 'Care and Suspicion. Corruption as Definition in Humanitarian Relations.' *Current Anthropology* 59(18): 160–170.
- Feldman Ilana in Miriam Ticktin 2010 'Introduction. Government and Humanity.' V: *In the Name of Humanity. The Government of Threat and Care*. Ilana Feldman in Miriam Ticktin, ur. Durham in London: Duke University Press. Str. 1–26.
- Ferguson, James 1990 *The Anti-Politics Machine. »Development«, Depoliticization, and Bureaucratic Power in Lesotho*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fiddian-Qasmiyeh, Elena 2010 '»Ideal« Refugee Women and Gender Equality Mainstreaming in the Sahrawi Refugee Camps. »Good Practice« for Whom?' *Refugee Survey Quarterly* 29(2): 64–84.
- Fineman Albertson, Martha in Anna Grear 2013 'Introduction. Vulnerability as Heuristic. An Invitation to Future Exploration.' V: *Vulnerability. Reflections on a New Ethical Foundation for Law and Politics*. Martha Albertson Fineman in Anna Grear, ur. Burlington: Ashgate Publishing. Str. 1–11.
- Fistrič, Špela, Tanja Uršič in Marko 2011 'Paralelno življenje.' V: *Zgodbe izbrisanih prebivalcev*. Uršula Lipovec Čebren in Jelka Zorn, ur. Ljubljana: Založba Sanje. Str. 17–36.
- Fittko, Lisa 2021 *Moj put preko Pireneja. Uspomene 1940–1941*. Prev. Nadežda Čačinović. Zagreb: TIM Press.
- FitzGerald, David Scott 2019 *Refuge Beyond Reach. How Rich Democracies Repel Asylum Seekers*. Oxford in New York: Oxford University Press.
- Fleischmann, Larissa in Elias Steinhilper 2017 'The Myth of Apolitical Volunteering for Refugees. German Welcome Culture and a New Dispositif of Helping.' *Social Inclusion* 5(3): 17–27.
- Flynn, Matthew 2015 'Bureaucratic Capitalism and the Immigration Detention Complex.' *Global Detention Project Working Paper* 9.
- Flynn, Michael 2013 'The Hidden Costs of Human Rights. The Case of Immigration Detention.' *Global Detention Project Working Paper* 7. Vir: <https://www.refworld.org/reference/themreport/gdc/2013/en/102195>, 6. 9. 2025.
- Fontanari, Elena, Stephan Scheel, Vicki Squire in Martina Tazzioli 2022 'Refuge.' V: *Minor Keywords of Political Theory. Migration as A Critical Standpoint. A Collaborative Project of Collective Writing*. Nicholas De Genova in Martina Tazzioli, ur. *Environment and Planning C: Politics and Space* 40(4): 73–89.

- Fradejas-García, Ignacio 2019 'Humanitarian Remoteness. Aid Work Practices from »Little Aleppo«.' *Social Anthropology* 27(2): 286–303.
- Freedman, Jane 2018 'Amateur Humanitarianism, Social Solidarity and »Volunteer Tourism« in the EU Refugee »Crisis«.' V: *Humanitarian Action and Ethics*. Ayesha Ahmad in James Smith, ur. London: Zed Books. Str. 94–111.
- Galtung, Johan 1969 'Violence, Peace, and Peace Research.' *Journal of Peace Research* 6(3): 167–191.
- Galtung, Johan 1990 'Cultural Violence.' *Journal of Peace Research* 27(3): 291–305.
- Ganija, Halid 2010 'Društvena i pravna zasnovanost policijske prisile (etika, policijsko pravo, sredstva prinude).' *Univerzitetna kronika* 3: 59–64.
- Garrelli, Glenda in Martina Tazzioli 2018 'The Biopolitical Warfare on Migrants. EU Naval Force and NATO Operations of Migration Government in the Mediterranean.' *Critical Military Studies* 4(2): 181–200.
- Garrelli, Glenda in Martina Tazzioli 2021 'Migration and »Pull Factor« Traps.' *Migration Studies* 9(3): 383–399.
- Garnier, Adèle, Kristin Bergtora Sandvik in Liliana Lyra Jubilut 2018 'Introduction. Refugee Resettlement as Humanitarian Governance. Power Dynamics.' V: *Refugee Resettlement. Power, Politics, and Humanitarian Governance*. Adèle Garnier, Liliana Lyra Jubilut in Kristin Bergtora Sandvik, ur. New York in Oxford: Berghahn Books Str. 1–27.
- Gatti, Gabriel 2020 'The Social Disappeared.' *Dossiers, Forum Transregionale Studien* 1: 45–61.
- Gerard, Alison 2014 *The Securitization of Migration and Refugee Women*. London in New York: Routledge.
- Giannoni, Margherita in Philipa Mladovsky 2007 'Migrant Health Policies in Italy.' *Euro Observer* 9(4): 5–6.
- Gibney, Matthew J. 2013 'Is Deportation a Form of Forced Migration?' *Refugee Survey Quarterly* 32(2): 116–129.
- Gilson, Erinn C. 2014 *The Ethics of Vulnerability. A Feminist Analysis of Social Life and Practice*. New York in London: Routledge.
- Giljević, Teo in Goranka Lalić Novak 2018 'Coordination Instruments in Croatian Integration Policy. Classification, Evaluation, and Proposals for Improvements.' *Hrvatska i komparativna javna uprava* 18(3): 373–396.
- Ginzburg, Carlo 2017 *Storia notturna. Una decifrazione del sabba*. Milano: Adelphi.
- Glasman, Joël 2017 'Seeing Like a Refugee Agency. A Short History of UNHCR Classifications in Central Africa (1961–2015).' *Journal of Refugee Studies* 30(2): 337–362.
- Goethals, Tina, Elisabeth De Schauwer in Geert Van Hove 2015 'Weaving Intersectionality into Disability Studies Research. Inclusion, Reflexivity and Anti-Essentialism.' *Journal of Diversity and Gender Studies* 2(1–2): 75–94.
- Goffman, Erving 1979 *Gender Advertisements*. New York etc.: Harper & Row.

- Golash-Boza, Tanya 2009 'The Immigration Industrial Complex. Why We Enforce Immigration Policies Destined to Fail.' *Sociology Compass* 3(2): 295–309.
- Goldade, Kathryn 2009 '»Health is Hard Here« or »Health for All«? The Politics of Blame, Gender, and Health Care for Undocumented Nicaraguan Migrants in Costa Rica.' *Medical Anthropology Quarterly* 23(4): 483–503.
- Goldsmith, Mike 2015 *Sound. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Good, Byron J. 1994 *Medicine, Rationality and Experience. An Anthropological Perspective*. Cambridge idr.: Cambridge University Press.
- Goodwin-Gill, Guy S. in Jane McAdam 2007 *The Refugee in International Law*. Oxford idr.: Oxford University Press.
- Grabovschi, Cristina, Christine Loignon in Martin Fortin 2013 'Mapping the Concept of Vulnerability Related to Health Care Disparities. A Scoping Review.' *BMC Health Services Research* 13(94).
- Grabska, Katarzyna 2011 'Constructing »Modern Gendered Civilised« Women and Men. Gender-Mainstreaming in Refugee Camps.' *Gender & Development* 19(1): 81–93.
- Graf, Laura 2021 'Pushbacks dokumentieren Ungehorsame Beobachtungen von Grenzgewalt auf der Balkanroute.' V: *Kämpfe um Migrationspolitik seit 2015*. Sonja Buckel, Laura Graf, Judith Kopp, Neva Löw in Maximilian Pichl, ur. Bielefeld: transcript Verlag. Str. 93–124.
- Grant, Bruce 1979 *The Boat People. An »Age« Investigation*. Harmondsworth idr.: Penguin Books.
- Greenberg, Jessica in Ivana Spasić 2017 'Beyond East and West. Solidarity Politics and the Absent/Present State in the Balkans.' *Slavic Review* 76(2): 315–326.
- Griffiths, Melanie 2015 '»Here, Man is Nothing!« Gender and Policy in an Asylum Context.' *Men and Masculinities* 18(4): 468–488.
- Grubiša, Iva 2017 'Mi i Oni? Kulturnoantropološko propitivanje terenskog iskustva u Slavoniji.' V: *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvat-skom kontekstu*. Emina Bužinkić in Marijana Hameršak, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za mirovne studije in Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Centar za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija. Str. 59–79.
- Grubiša, Iva 2022 'From Prison to Refuge and Back. The Interplay of Imprisonment and Creating a Sense of Home in the Reception Center for Asylum Seekers.' *Journal of Borderlands Studies* 38(2): 211–228.
- Gündoğdu, Ayten 2022 'Border Deaths as Forced Disappearances. Frantz Fanon and the Outlines of Critical Phenomenology.' *Puncta* 5(3): 12–41.
- Haddad, Emma 2008 *The Refugee in International Society. Between Sovereigns*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hage, Ghassan 2009 'Waiting Out the Crisis. On Stuckedness and Governmentality.' V: *Waiting*. Ghassan Hage, ur. Melbourne: Melbourne University Press. Str. 97–106.

- Hajdarević, Aida 2022 '»Bila sem begunka, ne kriminalka.« Življenje ljudi z begunsko izkušnjo v Sloveniji po vojni v Jugoslaviji.' Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Hamari, Juho 2019 'Gamification.' V: *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. George Ritzer in Chris Rojek, ur. Malden etc.: JohnWiley & Sons.
- Hameršak, Marijana 2019 'Gibli, gibli, drugovi, viču djeca. Gdje je naš rajon G? Abece-da Početnice iz El Shatta.' *Detinjstvo* 45(1): 14–26.
- Hameršak, Marijana 2021 'Between Supporting and Reporting. Grassroots Textual Responses to the Pushbacks at the Fringes of EU.' *Intersections* 7(2): 49–72.
- Hameršak, Marijana in Iva Pleše 2017a 'Zarobljeni u kretanju. O hrvatskoj dionici balkanskog koridora.' V: *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*. Emina Bužinkić in Marijana Hameršak, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za mirovne studije in Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Centar za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija. Str. 9–39.
- Hameršak, Marijana in Iva Pleše 2017b 'Zimski prihvatno-tranzitni centar Republike Hrvatske. Etnografsko istraživanje u slavonskobrodskom kampu za izbjeglice.' V: *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*. Emina Bužinkić in Marijana Hameršak, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za mirovne studije in Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Centar za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija. Str. 101–132.
- Hameršak, Marijana in Iva Pleše 2018 'In the Shadow of the Transit Spectacle.' V: *Contemporary Migration Trends and Flows on the Territory of Southeast Europe*. Marijeta Rajković Iveta, Petra Kelemen in Drago Župarić-Iljić, ur. Zagreb: FF Press. Str. 145–159.
- Hameršak, Marijana in Iva Pleše 2021a 'Forest, Forest, Forest. Sometimes We Sleep. Walking, Sleep, Walking, Sleep. It's Dangerous on This Way. Weaponized Migration Landscapes at the Outskirts of the European Union.' *Etnološka tribina* 44(51): 204–221.
- Hameršak Marijana in Iva Pleše 2021b 'Passing by In/Visibly. The Lone Child in the Croatian Section of the Balkan Refugee Corridor.' *Journal of Borderlands Studies* 36(2): 219–237.
- Hameršak, Marijana in Marta Stojić Mitrović 2021 'Pandemija koronavirusne bolesti in procesi omejevanja na Hrvaškem in v Srbiji.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 61(2): 39–44.
- Hameršak, Marijana, Sabine Hess, Marc Speer in Marta Stojić Mitrović, ur. 2020 *The Frontier Within: The European Border Regime in the Balkans*. Posebna številka. *movements* 5(1).
- Hardt, Michael 1995 'The Withering of Civil Society.' *Social Text* 45: 27–44.
- Harrell-Bond, Barbara 1986 *Imposing Aid. Emergency Assistance to Refugees*. Oxford in New York: Oxford University Press.
- Harrell-Bond, Barbara in Eftihia Voutira 2007 'In Search of »Invisible« Actors. Barriers to Access in Refugee Research.' *Journal of Refugee Studies* 20(2): 281–298.
- Harrison, Elizabeth 2013 'Beyond the Looking Glass? »Aidland« Reconsidered.' *Critique of Anthropology* 33(3): 263–279.

- Haskell, Thomas L. 1985 'Capitalism and the Origins of the Humanitarian Sensibility, Part 1.' *The American Historical Review* 90(2): 339–361.
- Hassan, Ali in Linn Biörklund 2016 'The Journey to Dreamland Never Ends. A Refugee's Journey from Somalia to Sweden.' *Refugee Survey Quarterly* 35(2): 116–136.
- Heller, Charles in Antoine Pécoud 2019 'Counting Migrants' Deaths at the Border. From Civil Society Counterstatistics to (Inter)Governmental Recuperation.' *American Behavioral Scientist* 64(4): 480–500.
- Helman, Cecil G. 2007 *Culture, Health and Illness*. New York: Hodder Arnold.
- Hernández, Tanya Katerí 2005 'The Intersectionality of Lived Experience and Anti-Discrimination Empirical Research.' V: *Handbook of Employment Discrimination Research. Rights and Reality*. Laura Beth Nielsen in Robert L. Nelson, ur. Dordrecht: Springer. Str. 325–337.
- Hernández-León, Rubén 2005 *The Migration Industry in the Mexico-U.S. Migratory System*. California Center for Population Research, On-Line Working Paper Series
- Hess, Sabine 2010 'The Invention of »Transit Migration.« Theoretical and Methodological Considerations on Illegal Migration in Europe's Southeastern Border Region.' *Ethnologia Balkanica* 14: 129–146.
- Horton Sarah in Judith C. Barker 2009 '»Stains« on Their Self-Discipline. Public Health, Hygiene, and the Disciplining of Undocumented Immigrant Parents in the Nation's Internal Borderlands.' *American Ethnologist* 36(4): 784–798.
- Hromadžić, Azra 2020 'Notes from the Field. »Migrant Crisis« in Bihać, Bosnia and Herzegovina.' *movements* 5(1): 163–180.
- Huysmans, Jef 2000 'The European Union and the Securitization of Migration.' *Journal of Common Market Studies* 38(5): 751–777.
- Ibhawoh, Bonny 2018 *Human Rights in Africa*. Cambridge idr.: Cambridge University Press.
- Ingleby, David, Antonio Chiarenza, Walter Devillé in Ioanna Kotsioni, ur. 2012 *Inequalities in Health Care for Migrants and Ethnic Minorities*. Antwerp: Garant Publishers.
- Isakjee, Arshad, Thom Davies, Jelena Obradović-Wochnik in Karolína Augustová 2020 'Liberal Violence and the Racial Borders of the European Union.' *Antipode* 52(6): 1751–1773.
- Ishkanian, Armine in Isabel Shutes 2022 'Who Needs the Experts? The Politics and Practices of Alternative Humanitarianism and Its Relationship to NGOs.' *Voluntas* 33: 397–407.
- Ivančić, Viktor, Hrvoje Polan in Nemanja Stepanović 2018 *Iza sedam logora. Od zločina kulture do kulture zločina*. Beograd: Forum ZFD.
- Jacobsen, Christine M. 2021 '»They Said Wait, Wait – And I Waited«. The Power Chronographies of Waiting for Asylum in Marseille, France.' V: *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration*. Christine M. Jacobsen, Marry-Anne Karlsen in Shahram Khosravi, ur. London in New York: Routledge. Str. 40–56.
- Jacobsen, Christine M. in Marry-Anne Karlsen 2021 'Introduction. Unpacking the Temporalities of Irregular Migration.' V: *Waiting and the Temporalities of*

- Irregular Migration*. Christine M. Jacobsen, Marry-Anne Karlsen in Shahram Khosravi, ur. London in New York: Routledge. Str. 1–19.
- Jacobsen, Christine M., Marry-Anne Karlsen in Shahram Khosravi, ur. 2021 *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration*. London in New York: Routledge.
- Jalušić, Vlasta 2019 'Criminalizing »Pro-Immigrant« Initiatives. Reducing the Space of Human Action.' *Dve domovini* 49: 105–123.
- Janković, Branimir 2021 'Prijeponi o povijesnom revizionizmu i reviziji povijesti.' V: *PROTIV historijskog revizionizma, ZA reviziju povijesnih spoznaja*. Magdalena Najbar-Agičić, ur. Zagreb: KlioFest. Str. 3–20.
- Jansen, Yolande, Robin Celikates in Joost de Bloois 2015 'Introduction.' V: *The Irregularization of Migration in Contemporary Europe. Detention, Deportation, Drowning*. Yolande Jansen, Robin Celikates in Joost de Bloois, ur. London in New York: Rowman and Littlefield. Str. ix–xxvi.
- Jones, Chris 2017 *Market Forces. The Development of the EU Security-Industrial Complex*. Transnational Institute in Statewatch.
- Jones, Reece 2017 *Nasilne meje. Begunci in pravica do gibanja*. Prev. Ana Kralj. Ljubljana: Založba / *cf.
- Jovanović, Teodora 2021 'Forced (Im)Mobilities En Route. »Justified« Violence of the Border Regime in Balkans.' *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 69(2): 433–455.
- Jovanović, Teodora, Katarina Mitrović in Ildiko Erdei 2023 'Moving While Waiting for the Future. Mobility and Education in Šid, Serbia.' *Journal of Borderlands Studies* 38(2): 229–246.
- Judzińska, Natalia in Roma Sendyka 2022 'The Crisis at the Polish-Belarusian Border. Sites and Things.' *Sprawy Narodowosciowe* 54: 1–35.
- Kallius, Annastiina 2017 'The Speaking Fence.' *Anthropology Now* 9(3): 16–23.
- Karamanidou, Lena in Bernd Kasperek 2022 'From Exception to Extra-Legal Normality. Pushbacks and Racist State Violence against People Crossing the Greek-Turkish Land Border.' *State Crime Journal* 11(1): 12–32.
- Karlsen, Marry-Anne 2021 'Waiting Out the Condition of Illegality in Norway.' V: *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration*. Christine M. Jacobsen, Marry-Anne Karlsen in Shahram Khosravi, ur. London in New York: Routledge. Str. 113–130.
- Katz, Irit 2016 'A Network of Camps on the Way to Europe.' *Forced Migration Review* 51: 17–19.
- Katz, Irit 2017 'Between Bare Life and Everyday Life. Spatializing Europe's Migrant Camps.' *Architecture_MPS* 12(2). <https://doi.org/10.14324/111.444.amps.2017v12i2.001>
- Keady-Tabbal, Niamh in Itamar Mann 2021 '»Pushbacks« as Euphemism.' *EJIL. Talk!*, 14. 4. 2021. Vir: <https://www.ejiltalk.org/pushbacks-as-euphemism/>, 28. 8. 2025.
- Kekuš, Sara, Davor Konjikušić in Petra Šarin 2017 'Uloga vizualnih narativa u konstruiranju slike migranata. Poziv na solidarnost ili depolitiziranje masa?' V:

Kamen na cesti. Granice, opresija i imperativ solidarnosti. Lada Čale Feldman, Lidija Duić, Maša Grdešić, Renata Jambrešić Kirin, Anita Dremel in Nataša Medved, ur. Zagreb: Centar za ženske studije. Str. 114–123.

Khan, Nichola 2016 'Immobility.' V: *Keywords of Mobility: Critical Engagements.* Noel B. Salazar in Kiran Jayaram. New York in Oxford: Berghahn Books. Str. 93–112.

Khosravi, Shahram 2010 »Illegal« Traveller. *An Auto-Ethnography of Borders.* Basingstoke in New York: Palgrave Macmillan.

Khosravi, Shahram, ur. 2021a *Waiting. A Project in Conversation.* Bielefeld: transcript Verlag.

Khosravi, Shahram 2021b 'Stolen Time.' V: *Waiting. A Project in Conversation.* Shahram Khosravi, ur. Bielefeld: transcript Verlag. Str. 65–68.

Khosravi, Shahram 2021c 'Afterword. Waiting, a State of Consciousness.' V: *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration.* Christine M. Jacobsen, Marry-Anne Karlsen in Shahram Khosravi, ur. London in New York: Routledge. Str. 202–207.

Klaić, Bratoljub 1958 'Kemp.' *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica.* Zagreb: Zora.

Klein, Natalie 2014 'Assessing Australia's Push Back the Boats Policy Under International Law. Legality and Accountability for Maritime Interceptions of Irregular Migrants.' *Melbourne Journal of International Law* 15(2): 1–30.

Kleinman, Arthur 1980 *Patients and Healers in the Context of Culture. An Exploration of the Borderland between Anthropology, Medicine, and Psychiatry.* Berkeley idr.: University of California Press.

Knežević, Neda, ur. 2019 'Devedesete.' *Rečnik migracija.* Beograd: Muzej Jugoslavije.

Kocijančič Pokorn, Nike in Uršula Lipovec Čebren, ur. 2019 *Večjezično zdravje. Komunikacijske strategije in večkulturni stiki s tujejezičnimi bolniki v slovenskem zdravstvenem sistemu.* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Koehn, Peter H. in Kirsti Sainola-Rodriguez 2005 'Clinician/Patient Connections in Etnoculturally Nonconcordant Encounters With Political-Asylum Seekers. A Comparison of Physicians and Nurses.' *Journal of Transcultural Nursing* 16(4): 298–311.

Kogovšek Šalamon, Neža 2016a *Erased. Citizenship, Residence Rights and the Constitution in Slovenia.* Frankfurt am Main idr.: Peter Lang Academic Research.

Kogovšek Šalamon, Neža 2016b 'Legal Implications of »Humanitarian Corridor«.' V: *Razor-Wired. Reflections on Migration Movements through Slovenia in 2015.* Neža Kogovšek Šalamon in Veronika Bajt, ur. Ljubljana: Peace Institute. Str. 39–49.

Kogovšek, Neža in Brankica Petković, ur. 2010 *Brazgotine izbrisa. Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva republike Slovenije.* Ljubljana: Mirovni inštitut.

Kojanić, Ognjen 2020 'Theory from the Peripheries. What Can the Anthropology of Postsocialism Offer to European Anthropology?' *Anthropological Journal of European Cultures* 29(2): 49–66.

Komter, Aafke E. 2005 *Social Solidarity and the Gift.* Cambridge idr.: Cambridge University Press.

- Korte, Kristina 2022 '»Who is the Animal in the Zoo?« Fencing In and Fencing Out at the Hungarian-Serbian Border. A Qualitative Case Study.' *Journal of Borderlands Studies* 37(3): 453–474.
- Koska, Viktor 2009 'Return and Reintegration of Minority Refugees. The Complexity of the Serbian Returnees Experiences in the Town of Glina.' *Politička misao* 45(5): 191–217.
- Kovras, Iosif in Simon Robins 2016 'Death as the Border. Managing Missing Migrants and Unidentified Bodies at the EU's Mediterranean Frontier.' *Political Geography* 55: 40–49.
- Kralj, Ana 2008 'Nezaželeni? Medijske in politične konstrukcije tujcev v Sloveniji.' *Dve domovini* 27: 169–190.
- Kreichauf, René 2018 'From Forced Migration to Forced Arrival. The Campization of Refugee Accommodation in European Cities.' *Comparative Migration Studies* 6, 7. <https://doi.org/10.1186/s40878-017-0069-8>
- Kuhar, Roman 2009 *Na križiščih diskriminacije. Večplastna in interseksijska diskriminacija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Kuljić, Todor 2016 'Altruizam, filantropija i humanizam. Pojmovnoistorijski aspekti solidarnosti.' *Sociologija* 58(4): 525–551.
- Kurnik, Andrej 2019 'Migracija onkraj pravnega diskurza. Politična subjektiviteta migracije in skupki mobilnosti. *Casopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 47(278): 9–27.
- Kurnik, Andrej in Maple Razsa 2020 'Reappropriating the Balkan Route. Mobility Struggles and Joint-Agency in Bosnia and Herzegovina.' *Dve domovini* 52: 7–23.
- Kvaternik, Ines in Vera Grebenc 2008 'Vrzeli med medicino in socialnim delom. Primer »dvojnih diagnoz.«' *Teorija in praksa* 45(1–2): 129–143.
- Laakkonen, Ville 2022 'Deaths, Disappearances, Borders. Migrant Disappearability as a Technology of Deterrence.' *Political Geography* 99: 1–9.
- LaBelle, Brandon 2018 *Sonic Agency. Sound and Emergent Forms of Resistance*. London: Goldsmiths Press.
- Ladić, Maja in Katarina Vučko 2016 'Slovenia's Response to Increased Arrivals of Refugees. We Don't Want Them, But We Also Don't Understand Why They Don't Want to Stay.' V: *Razor-Wired. Reflections on Migration Movements through Slovenia in 2015*. Neža Kogovšek Šalamon in Veronika Bajt, ur. Ljubljana: Peace Institute. Str. 15–29.
- Lalić Novak, Goranka 2013 'Ograničenje slobode kretanja tražitelja azila. Zaštitna mjera ili kazna?' *Pravni vjesnik* 29(3–4): 139–156.
- Lalić Novak, Goranka 2016 *Azil. Pravni i institucionalni aspekti*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije.
- Last, Tamara 2020 'Introduction. A State-of-the-Art Exposition on Border Deaths.' V: *Border Deaths. Causes, Dynamics and Consequences of Migration-Related Mortality*. Paolo Cuttitta in Tamara Last, ur. Amsterdam: Amsterdam University Press. Str. 21–33.
- Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja 1998a 'Logor.' Zagreb: Institut za migracije i narodnosti in Školska knjiga.

- Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja 1998b 'Prihvatilište za izbjeglice.' Zagreb: Institut za migracije i narodnosti in Školska knjiga.
- Leuenberger, Christine 2019 'Crumbling Walls and Mass Migration in the Twenty-First Century.' V: *Open Borders. In Defense of Free Movement*. Reece Jones, ur. Athens: The University of Georgia Press. Str. 177–190.
- Leutloff-Grandits, Carolin 2023 'The Balkans as »Double Transit Space«: Boundary Demarcations and Boundary Transgressions Between Local Inhabitants and »Transit Migrants« in the Shadow of the EU Border Regime.' *Journal of Borderlands Studies* 38(2): 191–209.
- Like, Robert C. 2011 'Educating Clinicians About Cultural Competence and Disparities in Health and Health Care.' *Journal of Continuing Education in the Health Professions* 31(3): 196–206.
- Linnell D. C. John, Arie Trouwborst, Luigi Boitani, Petra Kaczensky, Djuro Huber, Slaven Reljic, Josip Kusak, Aleksandra Majic, Tomaz Skrbinek, Hubert Potocnik, Matt W. Hayward, E. J. Milner-Gulland, Bayarbaatar Buuveibaatar, Kirk A. Olson, Lkhagvasuren Badamjav, Richard Bischof, Steffen Zuther in Urs Breitenmoser 2016 'Border Security Fencing and Wildlife. The End of the Transboundary Paradigm in Eurasia.' *PLoS Biology* 14(6): e1002483.
- Lipovec Čebren, Uršula 2007 'Metastaze izbrisa.' *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 35(228): 59–75.
- Lipovec Čebren, Uršula 2009 'Zakaj so zdravniki postali ovaduhi? Komentar k novim zdravstvenim politikam do migrantov.' *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 37(238): 148–153.
- Lipovec Čebren, Uršula 2010 'Izbrisane pravice - nevidne bolezni. Analiza zdravstvenih posledic izbrisa.' V: *Brazgotine izbrisa. Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Neža Kogovšek in Branka Petković, ur. Ljubljana: Mirovni inštitut. Str. 149–188.
- Lipovec Čebren, Uršula 2011 'Izbrisani prebivalci brez zdravstvenega državljanstva. Medicinskoantropološka študija. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Lipovec Čebren, Uršula 2017 'Ko nujno postane nenujno. Raziskovanje zdravstvenih vidikov migracije v Sloveniji.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 57(1–2): 54–64.
- Lipovec Čebren, Uršula 2018 'Pregnant Women on the Move and the Response of the Slovenian Health System to Their Needs.' *Glasnik Etnografskega inštituta SANU* 66(3): 657–673.
- Lipovec Čebren, Uršula 2019 'Antropologija in javno zdravje. Izkušnje razhajanja, poskus pri približevanju.' *Etnolog* 29: 35–55.
- Lipovec Čebren, Uršula in Sara Pistotnik 2015 'Iluzija o univerzalnem dostopu do zdravstvenega zavarovanja. Nedržavljeni, prekarni, revni kot zdravstveno nezavarovani prebivalci.' *Etnolog* 25: 89–111.
- Lipovec Čebren, Uršula in Sara Pistotnik, ur. *Balkanska migracijska pot: Od upora na mejah do striptiza humanizma*. Posebna številka. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 44(264).
- Lipovec Čebren, Uršula in Jelka Zorn 2016 'Avtonomija in nadzor migracij v evropskih »tamponskih conah«.' *Dve domovini* 43: 61–75.

- Lipovec Čebrown, Uršula, Marjeta Keršič Svetel in Sara Pistotnik 2016 'Zdravstveno marginalizirane – »ranljive« skupine. Ovire v dostopu do sistema zdravstvenega varstva in v njem.' V: *Ocena potreb uporabnikov in izvajalcev preventivnih programov za odrasle. Ključni izsledki kvalitativnih raziskav in stališča strokovnih delovnih skupin.* Jerneja Farkaš Lainščak, ur. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje. Str. 14–25.
- Lipovec Čebrown, Uršula, Anja Kociper, Neža Vodopivec in Ivanka Huber 2021 'COVID 19. Ocena ranljivosti in vključevanje skupnosti.' V: *Javno zdravje in COVID-19. Zbornik povzetkov in recenziranih prispevkov.* Branko Gabrovce, Ivan Eržen, Alenka Trop Skaza, Mario Fafangel, Mitja Vrdelja in Špela Selak, ur. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje. Str. 54–58.
- Long, Norman 2001 *Development Sociology. Actor Perspectives.* London in New York: Routledge.
- Lovrenčič, Sandra, Dijana Plantak Vukovac, Barbara Šilbar, Bruno Nahod, Darko Andročec, Martina Šestak in Zlatko Stapić 2018 'Igrifikacija. Prema sistematizaciji termina na hrvatskom jeziku.' V: *Zbornik radova Računalne igre 2018.* Strokovna konferenca. Mario Konecki, Mladen Konecki in Andrej Kovačević, ur. Varaždin: Fakultet organizacije i informatike. Str. 1–12.
- Lubkemann, Stephen C. 2008 'Involuntary Immobility. On a Theoretical Invisibility in Forced Migration Studies.' *Journal of Refugee Studies* 21(4): 454–475.
- Lukič, Goran 2010 'Delavci migranti v času ekonomske krize – ali kakšna je razlika med delavci in delovno silo.' V: *Migranti v Sloveniji. Med integracijo in alienacijo.* Karmen Medica, Goran Lukič in Milan Bufon, ur. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. Str. 129–145.
- Luna, Florencia 2009 'Elucidating the Concept of Vulnerability. Layers not Labels.' *International Journal of Feminist Approaches to Bioethics* 2(1): 121–139.
- Luna, Florencia 2019 'Identifying and Evaluating Layers of Vulnerability. A Way Forward.' *Developing World Bioethics* 19(2): 86–95.
- Lunaček Brumen, Sarah in Ela Meh 2016 '»Vzpon in padec« koridorja. Nekaj refleksij o spremembah na balkanski migracijski poti od poletja 2015.' Posebna številka. *Časopis za kritiko znanosti, domisljijo in novo antropologijo* 44(264): 21–45.
- Lutz, Philipp in Lea Portmann 2022 'Why Do States Admit Refugees? A Comparative Analysis of Resettlement Policies in OECD Countries.' *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48(11): 2515–2539.
- Macías Rojas, Patricia in Martina Tazzioli 2022 'Detention/Confinement/Containment.' V: *Minor Keywords of Political Theory. Migration as a Critical Standpoint. A Collaborative Project of Collective Writing.* Nicholas De Genova in Martina Tazzioli, ur. *Environment and Planning C: Politics and Space* 40(4): 781–875.
- Mainwaring, Cetta in Daniela DeBono 2021 'Criminalizing Solidarity. Search and Rescue in a Neo-colonial Sea.' *Environment and Planning C: Politics and Space* 39(5): 1030–1048.
- Majstorović, Danijela 2021 *Discourse and Affect in Postsocialist Bosnia and Herzegovina. Peripheral Selves.* Cham: Palgrave Macmillan.
- Majstorović, Danijela 2023 'Rethinking Migrant Figures and Solidarity from the Peripheral Borderland of Bosnia and Herzegovina.' *Journal of Borderlands Studies* 38(2): 303–321.

- Malkki, Liisa 1995 'Refugees and Exile. From »Refugee Studies« to the National Order of Things.' *Annual Review of Anthropology* 24: 495–523.
- Malkki, Liisa 2002 'News from Nowhere. Mass Displacement and Globalized »Problems of Organization«.' *Ethnography* 3(3): 351–360.
- Malkki, Liisa H. (Malki, Liza H.) 2005 'Izbeglice i egzil. Od »Studija izbegništva« do nacionalnog poretka.' V: *Studije o izbeglištvu*. Ivan Milenković, prir. Prevela Slavica Miletić. Beograd: Grupa 484. Str. 19–78.
- Mandić, Danilo 2021 'A Migrant »Hot Potato« System. The Transit Camp and Urban Integration in a Bridge Society.' *Journal of Urban Affairs* 43(6): 799–815.
- Mandić, Danilo 2022 'What is the Force of Forced Migration? Diagnosis and Critique of a Conceptual Relativization.' *Theory and Society* 51(1): 61–90.
- Marjanić, Suzana 2017 *Topoi umjetnosti performansa. Lokalna vizura*. Zagreb: Durieux in Hrvatska sekcija AICA.
- Martin, Diana, Claudio Minca in Irit Katz 2020 'Rethinking the Camp. On Spatial Technologies of Power and Resistance.' *Progress in Human Geography* 44(4): 743–768.
- Mbembe, Achille 2003 'Necropolitics.' Prev. Libby Meintjes. *Public Culture* 15(1): 11–40.
- McAdam, Jane 2015 'Relocation and Resettlement from Colonisation to Climate Change. The Perennial Solution to »Danger Zones«.' *London Review of International Law* 3(1): 93–130.
- McConnachie, Kirsten 2014 'Forced Migration in South East Asia and East Asia.' V: *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Elena Fiddian-Qasbiyeh, Gil Loescher, Katy Long in Nando Sigona, ur. Oxford: Oxford University Press. Str. 626–638.
- McConnachie, Kirsten 2016 'Camps of Containment. A Genealogy of the Refugee Camp.' *Humanity* 7(3): 397–412.
- McGee, Darragh in Juliette Pelham 2018 'Politics at Play. Locating Human Rights, Refugees and Grassroots Humanitarianism in the Calais Jungle.' *Leisure Studies* 37(1): 22–35.
- M'charek, Amade 2020 'Harraga. Burning Borders, Navigating Colonialism.' *The Sociological Review Monographs* 68(2): 418–434.
- McNevin, Anne in Antje Missbach 2018 'Luxury Limbo. Temporal Techniques of Border Control and the Humanitarianisation of Waiting.' *International Journal of Migration and Border Studies* 4(1–2): 12–34.
- Meier, Isabel 2020 'Affective Border Violence: Mapping Everyday Asylum Precarities Across Different Spaces and Temporalities.' *Emotion, Space and Society* 37: 1–7.
- Melandri, Francesca 2020 *Prava krv*. Prev. Ana Badurina. Zagreb: Fraktura.
- Mesić, Milan in Dragan Bačić 2011 *Manjinski povratak u Hrvatsku. Studija otvorenog procesa*. Zagreb: UNHCR.

- Mezzadra, Sandro 2006 *Diritto di fuga. Migrazioni, cittadinanza, globalizzazione*. Verona: Ombre Corte.
- Mezzadra Sandro 2011 'The Gaze of Autonomy. Capitalism, Migration, and Social Struggles.' V: *The Contested Politics of Mobility. Borderzones and Irregularity*. Vicki Squire, ur. Prev. Rodrigo Nunes. London in New York: Routledge. Str. 121–142.
- Mezzadra, Sandro 2020 'Abolitionist Vistas of the Human. Border Struggles, Migration and Freedom of Movement.' *Citizenship Studies* 24(4): 424–440.
- Mezzadra, Sandro in Brett Neilson 2013 *Border as Method, or, the Multiplication of Labor*. Durham in London: Duke University Press.
- Mezzadra, Sandro in Enrica Rigo 2004 'Evropa migrantov.' Prev. Mirt Komel. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 32(217–218): 162–175.
- Minca, Claudio in Jessica Collins 2021 'The Game. Or, 'the Making of Migration' along the Balkan Route.' *Political Geography* 91. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102490>
- Minn, Pierre 2007 'Toward an Anthropology of Humanitarianism.' *Journal of Humanitarian Assistance*. Vir: <https://reliefweb.int/report/world/toward-anthropology-humanitarianism>, 28. 8. 2025.
- Mirto, Giorgia, Simon Robins, Karina Horsti, Pamela J. Prickett, Deborah Ruiz Verdugo in Victor Toom 2020 'Mourning Missing Migrants. Ambiguous Loss and the Grief of Strangers.' V: *Border Deaths. Causes, Dynamics and Consequences of Migration-Related Mortality*. Paolo Cuttitta in Tamara Last, ur. Amsterdam: Amsterdam University Press. Str. 103–116.
- Mladenović, Ana 2016 'Pomen intersekcionalnega pristopa pri obravnavi kompleksnih neenakosti.' *Šolsko polje* 27(5–6): 95–116.
- Mlinarević, Gorana in Nidžara Ahmetašević 2019 *People on the Move in Bosnia and Herzegovina in 2018. Stuck in the Corridors to the EU*. Sarajevo: Heinrich Böll Stiftung.
- Mostowlansky, Till 2019 'Introduction. Muslim Humanitarianism.' *Allegra Lab*, julij 2019. Vir: <https://allegralaboratory.net/muslim-humanitarianism-muhum/>, 28. 8. 2025.
- Moulier-Boutang, Yann in Jean-Pierre Garson 1984 'Major Obstacles to Control of Irregular Migrations. Prerequisites to Policy.' *International Migration Review* 18(3): 579–592.
- Moulin, Carolina 2012 'Ungrateful Subjects? Refugee Protests and the Logic of Gratitude.' V: *Citizenship, Migrant Activism and the Politics of Movement*. Peter Nyers in Kim Rygiel, ur. London in New York: Routledge. Str. 54–72.
- Mountz, Alison, Kate Coddington, Tina Catania in Jenna M. Loyd 2013 'Conceptualizing Detention. Mobility, Containment, Bordering, and Exclusion.' *Progress in Human Geography* 37(4): 522–541.
- Mreža Frassanito 2006 'Mi nismo prečkali meje, meje so prečkale nas.' *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 34(226): 142–146.
- Muehlebach, Andrea 2012 *The Moral Neoliberal. Welfare and Citizenship in Italy*. Chicago in London: The University of Chicago Press.

- Mujagić, Mersina in Sanja Berberović 2019 'The Immigrants are Animals Metaphor as a Deliberate Metaphor in British and Bosnian-Herzegovinian Media.' *ExELL* 7(1): 22–51.
- Munjin, Bojan 2018 *Izbjeeglička naselja u Srbiji. Narod koji je preživio* (Bulletin 15). Zagreb: Srpsko narodno vijeće.
- Nasser-Eddin, Nof 2017 'Gender Performativity in Diaspora. Syrian Refugee Women in the UK.' V: *A Gendered Approach to the Syrian Refugee Crisis*. Jane Freedman, Zeynep Kivilcim in Nurcan Özgür Baklacioğlu, ur. London in New York: Routledge. Str. 142–154.
- Nedeljković, Saša 2011 *Kultura i nasilje. Pojmovi i paradigme*. Kruševac: Baštinik in Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Nel, Philip in Lissa Paul, ur. 2011 *Keywords for Children's Literature*. New York: New York University Press.
- Nichter, Mark 2008 *Global Health. Why Cultural Perceptions, Social Representations, and Biopolitics Matter*. Tucson: University of Arizona Press.
- Nixon, Rob 2013 *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nyberg Sørensen, Ninna in Thomas Gammeltoft-Hansen 2013 'Introduction.' V: *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration*. Thomas Gammeltoft-Hansen in Ninna Nyberg Sørensen, ur. London in New York: Routledge. Str. 1–23.
- Nyers, Peter 2006 *Rethinking Refugees. Beyond States of Emergency*. New York in London: Routledge.
- Nyers, Peter 2015 'Migrant Citizenships and Autonomous Mobilities.' *Migration, Mobility, & Displacement* 1(1): 23–39.
- O'Brien, Gerald V. 2003 'Indigestible Food, Conquering Hordes, and Waste Materials. Metaphors of Immigrants and the Early Immigration Restriction Debate in the United States.' *Metaphor and Symbol* 18(1): 33–47.
- Pajnik, Mojca 2010 'Socialno državljanstvo, migracije in trg dela.' V: *Migranti v Sloveniji. Med integracijo in alienacijo*. Karmen Medica, Goran Lukič in Milan Bufon, ur. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. Str. 13–36.
- Pajnik, Mojca in Veronika Bajt 2011 '»Third Country« Migrant Workers as »Third Class Non-Citizens« in Slovenia.' V: *Precarious Migrant Labour Across Europe*. Mojca Pajnik in Giovanna Campani, ur. Ljubljana: Mirovni inštitut. Str. 97–118.
- Pallister-Wilkins, Polly 2015 'The Humanitarian Politics of European Border Policing. Frontex and Border Police in Evros.' *International Political Sociology* 9(1): 53–69.
- Pallister-Wilkins, Polly 2017 'Humanitarian Rescue/Sovereign Capture and the Policing of Possible Responses to Violent Borders.' *Global Policy* 8(S1): 19–24.
- Pallister-Wilkins, Polly 2020 'Hotspots and the Geographies of Humanitarianism.' *Environment and Planning D: Society and Space* 38(6): 991–1008.

- Pandek, Kristina in Drago Župarić-Iljić 2018 'Strengthening Borders, Managing Centres. Reception Conditions and Provisions of Services to Asylum Seekers in Croatia.' *Migracijske i etničke teme* 34(3): 217–249.
- Papadopoulos, Dimitris in Vassilis S. Tsianos 2013 'After Citizenship. Autonomy of Migration, Organisational Ontology and Mobile Commons.' *Citizenship Studies* 17(2): 178–196.
- Papadopoulos, Dimitris, Niamh Stephenson in Vassilis Tsianos 2008 *Escape Routes. Control and Subversion in the 21st Century*. London in Ann Arbor: Pluto.
- Papataxiarchis, Evthymios 2016 'Unwrapping Solidarity? Society Reborn in Austerity.' *Social Anthropology* 24(2): 205–210.
- Parker, James E. K. 2019 'Sonic Lawfare. On the Jurisprudence of Weaponised Sound.' *Sound Studies* 5(1): 72–96.
- Pauletta, Ivan 2004 *Bjegunci*. Zagreb: Durieux.
- Pécoud, Antoine 2020 'Death at the Border. Revisiting the Debate in Light of the Euro-Mediterranean Migration Crisis.' *American Behavioral Scientist* 64(4): 379–388.
- Perl, Gerhild 2016 'Uncertain Belongings. Absent Mourning, Burial, and Post-mortem Repatriations at the External Border of the EU in Spain.' *Journal of Intercultural Studies* 37(2): 195–209.
- Peroni Lourdes in Alexandra Timmer 2013 'Vulnerable Groups. The Promise of an Emerging Concept in European Human Rights Convention Law.' *International Journal of Constitutional Law* 11(4): 1056–1085.
- Petričević, Igor 2020 'Od tranzita do naseljavanja, između suosjećanja i ksenofobije. Prilagodba novoj raznolikosti u zagrebačkom hotelu Porin i njegovoj okolini.' V: *Risk Change. Between Mobility Control and Social Transformation. Art/Interdisciplinary Project Risk Change*. Ksenija Orelj, Sabina Salamon in Marina Tkaličić, ur. Rijeka: Muzej moderne i suvremene umjetnosti. Str. 305–309.
- Petrović, Duško 2016 *Izbjeglištvo u suvremenom svijetu. Od političkoteorijskih utemeljenja do biopolitičkih ishoda*. Zagreb: Ljevak.
- Petrović, Duško 2017 'Humanitarno izuzeće. Normalizacije suspenzije prava u kampu i koridoru.' V: *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*. Marijana Hameršak in Emina Bužinkić, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za mirovne studije in Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Centar za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija. Str. 41–58.
- Petrović, Duško 2022 'Posrnuli suverenitet? Dva slučaja posrnuća suvereniteta nacije države na primjeru Hrvatske.' *sic* 13(1): 1–28.
- Picker, Giovanni in Silvia Pasquetti 2015 'Durable Camps. The State, the Urban, the Everyday.' *City* 19(5): 681–688.
- Pistotnik, Sara 2021 'Ljudje brez države. Primeri z območja nekdanje Jugoslavije.' Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Pizza, Giovanni 2005 *Antropologia medica. Saperi, pratiche e politiche del corpo*. Roma: Carocci.

- Popović, Helena, Kruno Kardov in Drago Župarić-Iljić 2022a *Medijske reprezentacije migracija. Diskurzivne konstrukcije migranata, izbjeglica i tražitelja azila u hrvatskim medijima*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
- Popović, Helena, Drago Župarić-Iljić in Kruno Kardov 2022b '»Nas nitko niš' ni' pital«. Medijske reprezentacije slučaja pokušaja uspostave prihvatilišta za tražitelje azila kod Petrinje.' *Revija za sociologiju* 52(2): 153–181.
- Pott, Andreas, Christoph Rass in Frank Wolff, ur. 2018 *Was ist ein Migrationsregime? What Is a Migration Regime?* Springer: Wiesbaden.
- Pozniak, Romana 2019 'Pomoć ili biznis? Transformacija humanitarnog rada u slavonskobrodskom kampu za izbjeglice.' *Studia ethnologica Croatica* 31(1): 49–66.
- Pozniak, Romana 2021 'Briga o sebi u (post)humanitarnom sektoru. Prijepori i prakse rada u izbjegličkom režimu u Hrvatskoj.' V: *Transformacija rada. Narativi, prakse, režimi*. Ozren Biti in Reana Senjković, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku. Str. 267–287.
- Pozniak, Romana 2022 'Humanitarni rad u kontekstu izbjeglištva i migracija u post-tranzicijskoj Hrvatskoj.' Doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Pozniak, Romana in Duško Petrović 2014 'Tražitelji azila kao prijetnja.' *Studia ethnologica Croatica* 26(1): 47–72.
- Pupavac, Vanessa 2004a 'The Demoralised Subject of Global Civil Society.' V: *Global Civil Society. Contested Futures*. Gideon Baker in David Chandler, ur. London in New York: Routledge. Str. 45–58.
- Pupavac, Vanessa 2004b 'War on the Couch. The Emotionology of the New International Security Paradigm.' *European Journal of Social Theory* 7(2): 149–170.
- Rae, Maria, Emma K. Russell in Amy Nethery 2019 'Earwitnessing Detention. Carceral Secrecy, Affecting Voices, and Political Listening in The Messenger Podcast.' *International Journal of Communication* 13:1036–1055.
- Rahola, Federico 2011 'The Detention Machine.' V: *Racial Criminalization of Migrants in 21st Century*. Salvatore Palidda, ur. London: Ashgate. Str. 95–106.
- Rajaram, Prem Kumar 2002 'Humanitarianism and Representations of the Refugee.' *Journal of Refugee Studies* 15(3): 247–264.
- Rajaram, Prem Kumar 2016 'Whose Migration Crisis? Editorial Introduction.' *Intersections* 2(4): 5–10.
- Rakopoulos, Theodoros 2016 'Solidarity. The Egalitarian Tensions of a Bridge-concept.' *Social Anthropology* 24(2): 142–151.
- Razac, Olivier 2009 *Politička povijest bodljikave žice. Prerija, rov, logor*. Prev. Leonardo Kovačević. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Rechel, Bernd, Philipa Mladovsky, David Ingleby, Johan P. Mackenbach in Martin McKee 2013 'Migration and Health in Increasingly Diverse Europe.' *The Lancet* 381(9873): 1235–1245.
- Redfield, Peter 2011 'The Impossible Problem of Neutrality.' V: *Forces of Compassion. Humanitarianism Between Ethics and Politics*. Erica Bornstein in Peter Redfield, ur. Santa Fe: School for Advanced Research. Str. 53–70.

- Redfield, Peter 2012 'Humanitarianism.' V: *A Companion to Moral Anthropology*. Didier Fassin, ur. Chichester: Wiley Blackwell. Str. 451–467.
- Rice, Tom 2018 'Acoustemology.' V: *The International Encyclopedia of Anthropology*. Hillary Callan in Simon Coleman, ur. New York: Wiley. Str. 1–7.
- Rivetti, Paola 2013 'Empowerment without Emancipation. Performativity and Political Activism among Iranian Refugees in Italy and Turkey.' *Alternatives* 38(4): 305–320.
- Rižnar, Barbara in Slavica 2011 'Na koncu ostaneš sam.' V: *Zgodbe izbrisanih prebivalcev*. Lipovec Čebtron, Uršula in Jelka Zorn ur. Ljubljana: Založba Sanje. Str. 101–109.
- Robinson, Corey 2024 'Offshoring and Outsourcing Anti-Smuggling Policy. Capacity Building and the Geopolitics of Migrant Smuggling.' *Geopolitics*: 13–38.
- Rogers, C. Ada 1997 'Vulnerability, Health and Health Care.' *Journal of Advanced Nursing* 26(1): 65–72.
- Rose, Nikolas 1996 'The Death of the Social? Re-figuring the Territory of Government.' *Economy and Society* 25(3): 327–356.
- Rose, Nikolas 2000 'Community, Citizenship, and the Third Way.' *American Behavioral Scientist* 43(9): 1395–1411.
- Roth, Silke 2015 *The Paradoxes of Aid Work. Passionate Professionals*. London in New York: Routledge.
- Rozakou, Katerina 2017 'Solidarity Humanitarianism. The Blurred Boundaries of Humanitarianism in Greece.' *Allegra Lab*, september 2017. Vir: <https://allegra-laboratory.net/solidarity-humanitarianism/>, 28. 8. 2025.
- Rozakou, Katerina 2020 'Solidarity.' V: *Humanitarianism. Keywords*. Antonio De Lauri, ur. Leiden in Boston: Brill. Str. 197–199.
- Rozakou, Katerina 2021 'The Violence of Accelerated Time. Waiting and Hasting during »the Long Summer of Migration« in Greece.' V: *Waiting and the Temporalities of Irregular Migration*. Christine M. Jacobsen, Marry-Anne Karlsen in Shahram Khosravi, ur. London in New York: Routledge. Str. 23–39.
- Rydzewski, Robert 2020 'Hope, Waiting, and Mobility. Migrant Movement in Serbia after the EU-Turkey Deal.' *movements* 5(1): 75–96.
- Safner, Toni, Ana Gracanin, Ivan Gligora, Boštjan Pokorny, Katarina Flajšman, Marco Apollonio in Nikica Šprem 2021 'State Border Fences as a Threat to Habitat Connectivity. A Case Study from South-Eastern Europe.' *Šumarski list* 154(5)–6: 269–278.
- Sandri, Elisa 2018 '»Volunteer Humanitarianism«. Volunteers and Humanitarian Aid in the Jungle Refugee Camp of Calais.' *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(1): 65–80.
- Santa Ana, Otto 2002 *Brown Tide Rising. Metaphors of Latinos in Contemporary American Public Discourse*. Austin: University of Texas Press.
- Sassen, Saskia 1996 *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*. New York: Columbia University Press.

- Schapendonk, Joris 2018 'Navigating the Migration Industry. Migrants Moving Through an African-European Web of Facilitation/Control.' *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(4): 663–679.
- Scheel, Stephan 2019 *Autonomy of Migration? Appropriating Mobility within Biometric Border Regimes*. London in New York: Routledge.
- Scheel, Stephan 2022 'Practices of Appropriation. Theorising the Intertwinement of Migrants' Practices with the Means and Methods of Control.' V: *Agency within Mobility. Conceptualising the Geopolitics of Migration Management*. Lisa Borelli, Patrick Pinkerton, Hamza Safouane, Annette Jünemann, Sandra Götsche, Stephan Scheel in Christina Oelgemöller, ur. *Geopolitics* 27(4): 1149–1154.
- Scheel, Stephan, Glenda Garreli in Martina Tazzioli 2015 'Politics of Protection.' *Cultural Studies* 29(1): 70–73.
- Schenk, Caress 2020 'Migrant Rights, Agency, and Vulnerability. Navigating Contradictions in the Eurasian Region.' *Nationalities Papers* 48(4): 637–643.
- Schewel, Kerilyn 2019 'Understanding Immobility. Moving Beyond the Mobility Bias in Migration Studies.' *International Migration Review* 54(2): 328–355.
- Schindel, Estela 2020a 'Deaths and Disappearances in Migration to Europe. Exploring the Uses of a Transnationalized Category.' *American Behavioural Scientists* 64(4): 389–407.
- Schindel, Estela 2020b 'Mobility and Disappearance. Transregional Threads, Historical Resonances.' *Dossiers, Forum Transregionale Studien* 1: 17–44.
- Schindel, Estela 2022 'Death by »Nature«. The European Border Regime and the Spatial Production of Slow Violence.' *Environment and Planning C: Politics and Space* 40(2): 428–446.
- Schwiertz Helge in Helen Schwenken 2020 'Introduction. Inclusive Solidarity and Citizenship along Migratory Routes in Europe and the Americas.' *Citizenship Studies* 24(4): 405–423.
- Sciortino, Giuseppe 2004 'Between Phantoms and Necessary Evils. Some Critical Points in the Study of Irregular Migrations to Western Europe.' *IMIS-Beiträge* 24: 17–43.
- Sekirnik, Katarina, Anja Sajovic in Bojan 2011 'Moj boj je moj ponos.' V: *Zgodbe izbrisanih prebivalcev*. Uršula Lipovec Čebtron in Jelka Zorn, ur. Ljubljana: Založba Sanje. Str. 110–124.
- Sharma, Nandita 2009 'Escape Artists. Migrants and the Politics of Naming.' *Subjectivity* 29(1): 467–476.
- Sicurella, Federico Giulio 2018 'The Language of Walls Along the Balkan Route.' *Journal of Immigrant & Refugee Studies* 16(1–2): 57–75.
- Simončič, Anja in Ana Mezga 2011 'Sem tu, pa vendar me ni.' V: *Zgodbe izbrisanih prebivalcev*. Uršula Lipovec Čebtron in Jelka Zorn, ur. Ljubljana: Založba Sanje. Str. 37–47.
- Sinatti, Giulia 2019 'Humanitarianism as Politics. Civil Support Initiatives for Migrants in Milan's Hub.' *Social Inclusion* 7(2): 139–148.
- Sofokles 1968 *Antigona*. Prev., spremna beseda in opombe Anton Sovrè. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- Sökefeld, Martin 2020 'Forced Migration, the Other Way Round? The Politics of Deporting Afghans from Germany.' V: *Forced Migration and Conflict-Induced Displacement. Impacts and Prospective Responses*. Muhammad Makki, Aizah Azam, Syed Ali Akash in Faryal Khan, ur. Islamabad: NUST Press. Str. 1–20.
- Squire, Vicki 2011 'The Contested Politics of Mobility. Politicizing Mobility, Mobilizing Politics.' V: *The Contested Politics of Mobility. Borderzones and Irregularity*. Vicki Squire, ur. London in New York: Routledge. Str. 1–25.
- Squire, Vicki 2017 'Governing Migration through Death in Europe and the US. Identification, Burial and the Crisis of Modern Humanism.' *European Journal of International Relations* 23(3): 513–532.
- Stierl, Maurice 2018 'A Fleet of Mediterranean Border Humanitarians.' *Antipode* 50(3): 704–724.
- Stierl, Maurice, Charles Heller in Nicholas De Genova 2016 'Numbers (or, the Spectacle of Statistics in the Production of »Crisis«).' V: *Europe at Crossroads. Managed Inhospitability (Europe/Crisis: New Keywords of »the Crisis« in and of »Europe«)*. Nicholas De Genova in Martina Tazzioli, ur. *Near Futures Online* 1: 22–25.
- Stierl, Maurice, Manuela Bojadžijev, Nicholas De Genova, Julia Eckert, Shahram Khosravi, Clara Lecadet, Federica Mazzara, Anne McNevin in Peter Nyers 2022 'Struggle.' V: *Minor Keywords of Political Theory. Migration as A Critical Standpoint. A Collaborative Project of Collective Writing*. Nicholas De Genova in Martina Tazzioli, ur. *Environment and Planning C: Politics and Space* 40(4): 781–875.
- Stojić Mitrović, Marta 2017 'Koliko su »opasna« tela migranata? Narativi o bolesti i javnom zdravlju i tehnike upravljanja.' *Glasnik etnografskog instituta SANU* 65(3): 593–609.
- Stojić Mitrović, Marta 2021 *Evropski granični režim i eksternalizacija kontrole granica EU. Srbija na balkanskoj migracijskoj ruti*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Stojić Mitrović, Marta in Ana Vilenica 2019 'Enforcing and Disrupting Circular Movement in an EU Borderscape. Housingscaping in Serbia.' *Citizenship Studies* 23(6): 540–558.
- Stojić Mitrović, Marta, Nidžara Ahmetašević, Barbara Bezec in Andrej Kurnik 2020 *The Dark Sides of Europeanisation. Serbia, Bosnia and Herzegovina and the EUropean Border Regime*. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung for Southeast Europe.
- Stubbs, Paul 2001 'New Times? Towards a Political Economy of »Civil Society« in Contemporary Croatia.' *Narodna umjetnost* 38(1): 89–103.
- Stubbs, Paul 2007 'Civil Society or Ubleha?' V: *20 Pieces of Encouragement for Awakening and Change. Peacebuilding in the Region of the Former Yugoslavia*. Helena Rill, Tamara Šmidling in Ana Bitoljanu, ur. Beograd in Sarajevo: Centre for Non-violent Action. Str. 215–228.
- Stubbs, Paul 2012 'Networks, Organisations, Movements. Narratives and Shapes of Three Waves of Activism in Croatia.' *Polemos* 15(2): 11–32.
- Stupar, Milorad 2011 'Ugovorna teorija u širem kontekstu. Neka pojašnjenja i razmišljanja.' *Filozofija i društvo* 22(3): 3–9.

- Szczepura, Ala 2005 'Access to Health Care for Ethnic Minority Populations.' *Postgraduate medical journal* 81(953): 141–147.
- Szendy, Peter 2017 *All Ears. The Aesthetics of Espionage*. New York: Fordham University Press.
- Šindelka, Marek 2021 *Utrujenost materiala*. Prev. Nives Vidrih. Ljubljana: žepna Beletrina.
- Škokić, Tea in Renata Jambrešić Kirin 2017 'Shopping centar nenormalne normalnosti. Etnografija distribucijskog šatora u izbjegličkom kampu u Slavonskom Brodu.' V: *Kamp, koridor, granica. Studije izbjeglištva u suvremenom hrvatskom kontekstu*. Emina Bužinkić in Marijana Hameršak, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za mirovne studije in Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Centar za istraživanje etničnosti, državljanstva i migracija. Str. 81–100.
- Škraban, Juš, Sara Pistotnik in Uršula Lipovec Čebtron 2020 'Neenakosti in ranljivosti v zdravju. Izhodišča za raziskavo.' V: *Neenakosti in ranljivosti v zdravju v Sloveniji. Kvalitativna raziskava v 25 okoljih*. Ivanka Huber, Uršula Lipovec Čebtron in Sara Pistotnik, ur. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje. Str 11–23.
- Tapella, Amelie, Giorgia Mirto in Tamara Last 2016 'Deaths at the Borders. From Institutional Carelessness to Private Concern. Research Notes from Italy.' *InTrasformazione* 5(1): 57–64.
- Taussig, Michael T. 2006 *Walter Benjamin's Grave*. Chicago in London: University of Chicago Press.
- Tazzioli, Martina 2015 'The Politics of Counting and the Scene of Rescue. Border Deaths in the Mediterranean.' *Radical Philosophy* 192: 2–6.
- Tazzioli, Martina 2017 'Containment Through Mobility at the Internal Frontiers of Europe.' *Border Criminologies Blog*, 15. 3. 2017. Vir: <https://blogs.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2017/03/containment>, 28. 8. 2025.
- Tazzioli, Martina 2018 'Crimes of Solidarity. Migration and Containment through Rescue.' *Radical Philosophy* 2.01: 4–10.
- Tazzioli, Martina in Maurice Stierl 2021 '»We Closed the Ports to Protect Refugees.« Hygienic Borders and Deterrence Humanitarianism during Covid-19.' *International Political Sociology* 15(4): 539–558.
- Ticktin, Miriam 2006 'Where Ethics and Politics Meet. The Violence of Humanitarianism in France.' *American Ethnologist* 33(1): 33–49.
- Ticktin, Miriam 2011a 'The Gendered Human of Humanitarianism. Medicalising and Politicising Sexual Violence.' *Gender & History* 23(2): 250–265.
- Ticktin, Miriam 2011b *Casualties of Care. Immigration and the Politics of Humanitarianism in France*. Berkeley: University of California Press.
- Ticktin, Miriam 2014 'Transnational Humanitarianism.' *Annual Review of Anthropology* 43: 273–289.
- Ticktin, Miriam 2016 'Thinking Beyond Humanitarian Borders.' *Social Research* 83(2): 255–271.

- TRANSIT MIGRATION Forschungsgruppe, ur. 2007 *Turbulente Ränder. Neue Perspektiven auf Migration an den Grenzen Europas*. Bielefeld: transcript Verlag.
- Trimikliniotis, Nicos, Dimitris Parsanoglou, Vassilis S. Tsianos 2015 *Mobile Commons, Migrant Digitalities and the Right to the City*. Basingstoke in New York: Palgrave Macmillan.
- Tsianos, Vassilis, Sabine Hess in Serhat Karakayali 2009 'Transnational Migration Theory and Method of an Ethnographic Analysis of Border Regimes.' *SCMR Working Paper* 55.
- Turner, Bryan S. 2006 *Vulnerability and Human Rights*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press.
- Turton, David 2003 'Conceptualising Forced Migration.' *RSC Working Paper* 12. Oxford: Refugee Studies Centre, Queen Elisabeth House, University of Oxford.
- Umek, Dragan, Claudio Minca in Danica Šantić 2019 'The Refugee Camp as Geopolitics. The Case of Preševo (Serbia).' V: *Mediterranean Mobilities. Europe's Changing Relationship*. Maria Paradiso, ur. Cham: Springer. Str. 37–53.
- Vallet, Elisabeth 2019 'Border Walls and the Illusion of Deterrence.' V: *Open Borders. In Defense of Free Movement*. Reece Jones, ur. Athens: The University of Georgia Press. Str. 156–168.
- Vandevoordt, Robin 2019 'Subversive Humanitarianism. Rethinking Refugee Solidarity through Grass-Roots Initiatives.' *Refugee Survey Quarterly* 38(3): 245–265.
- Vandevoordt, Robin 2021 'Resisting Bare Life. Civil Solidarity and the Hunt for Illegalized Migrants.' *International Migration* 59(3): 47–62.
- Van Hear, Nicholas 1998 *New Diasporas. The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*. London: UCL Press.
- Vasiljević, Jelena 2020 'Solidarity Reasoning and Citizenship Agendas. From Socialist Yugoslavia to Neoliberal Serbia.' *East European Politics and Societies* 35(2): 271–292.
- Vasović, Svetlana 2007 'Izgon v smrt.' *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 35(228): 171–176.
- Veigel, Charles, Olga Koshevaliska Garkova, Borka Tushevska in Ana Nikodinovska Krstevska 2017 'The »Gazi Baba« Reception Centre for Foreigners in Macedonia. Migrants Caught at the Crossroad between Hypocrisy and Complying with the Rule of Law.' *The International Journal of Human Rights* 21(2): 103–119.
- Verrept, Hans 2008 'Intercultural Mediation. An Answer to Health Care Disparities?' V: *Crossing Borders in Community Interpreting. Definitions and Dilemmas*. Carmen Valero-Garcés in Anne Martin, ur. Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. Str. 187–201.
- Verrept, Hans in Fred Louckx 1997 'Health Advocates in Belgian Health Care.' V: *Health and Social Services among International Labor Migrants. A Comparative Perspective*. Antonio Ugalde in Gilberto Cárdenas, ur. Austin: CMAS Books, Center for Mexican American Studies, University of Texas at Austin. Str. 67–86.
- Vidmar Horvat, Ksenja 2018 *Periferna Europa: tranzitologija in postkrizni diskurzi v jugovzhodni Evropi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

- Vodopivec, Neža 2020 'Delo in zaposlovanje beguncev v Sloveniji.' Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Vukić, Igor in Ilija Kuzman 2021 'Neke spoznaje o zbrinjavanju i zdravstvenoj skrbi djece s Kozare u prihvatilištima 1942. godine.' *PILAR* 16(31): 67–102.
- Walters, William 2011 'Foucault and Frontiers. Notes on the Birth of the Humanitarian Border.' V: *Governmentality. Current Issues and Future Challenges*. Ulrich Bröckling, Susanne Krasmann in Thomas Lemke, ur. New York: Routledge. Str. 138–164.
- Weber, Leanne in Sharon Pickering 2011 *Globalization and Borders. Death at the Global Frontier*. London: Palgrave Macmillan.
- Weeks, Kathi 2007 'Life Within and Against Work. Affective Labor, Feminist Critique, and Post-Fordist Politics.' *ephemera* 7(1): 233–249.
- Weiss, Thomas G. 2013 *Humanitarian Business*. Cambridge: Polity Press.
- Weitzel, Michelle D. 2018 'Audializing Migrant Bodies. Sound and Security at the Border.' *Security Dialogue* 49(6): 1–17.
- Weizman, Eyal 2013 *Najmanje od svih mogućih zala. Humanitarno nasilje od Arendtove do Gaze*. Prev. Domagoj Orlić. Zagreb: Multimedijalni institut. Preveo Domagoj Orlić.
- Welfens, Natalie in Yasemin Bekyol 2021 'The Politics of Vulnerability in Refugee Admissions Under the EU Turkey Statement.' *Frontiers in Political Science* 3, 622921. doi: 10.3389/fpos.2021.622921
- Welfens, Natalie in Saskia Bonjour 2021 'Families First? The Mobilization of Family Norms in Refugee Resettlement.' *International Political Sociology* 15(2): 212–231.
- Wilbourne, Emily, in Suzanne G. Cusick 2021 'Introduction.' V: *Acoustemologies in Contact. Sounding Subjects and Modes of Listening in Early Modernity*. Emily Wilbourne in Suzanne G. Cusick, ur. Cambridge: Open Book Publishers. Str. 1–11.
- Wilsher, Daniel 2012 *Immigration Detention. Law, History, Politics*. Cambridge in New York: Cambridge University Press.
- Yıldız, Uğur in Deniz Ş. Sert 2021 'Dynamics of Mobility-stasis in Refugee Journeys. Case of Resettlement from Turkey to Canada.' *Migration Studies* 9(2): 196–215.
- Zagorac, Ivana in Barbara Stamenković Tadić 2022 'Health within Illness. The Negativity of Vulnerability Revised.' *Medicine, Health Care and Philosophy* 25(2): 207–217.
- Zaharijević, Adriana 2018 'Angažovano prevođenje filozofije. Slučaj pojma agency.' *Moštovi* 45(175–176): 179–191.
- Zaletel-Kragelj, Lijana, Ivan Eržen in Marjan Premik 2011 *Uvod v javno zdravje*. Ljubljana: Medicinska fakulteta, Katedra za javno zdravje.
- Zamarovský, Vojtech 1985 *Junaci antičkih mitova. Leksikon grčke i rimske mitologije*. Prev. Mirko in Predrag Jirsak. Zagreb: Školska knjiga.

- Zamore, Leah in T. Alexander Aleinikoff 2019 *The Arc of Protection. Reforming the International Refugee Regime*. Stanford: Stanford University Press.
- Zdravković, Lana 2010 'Boj proti odrekanju državljanstva kot paradigma emancipacijske politike.' V: *Brazgotine izbrisa. Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva Republike Slovenije*. Neža Kogovšek in Brankica Petković, ur. Ljubljana: Mirovni inštitut. Str. 251–269.
- Zetter, Roger 1991 'Labelling Refugees. Forming and Transforming a Bureaucratic Identity.' *Journal of Refugee Studies* 4(1): 39–62.
- Zetter, Roger 2007 'More Labels, Fewer Refugees. Remaking the Refugee Label in an Era of Globalization.' *Journal of Refugee Studies* 20(2): 172–192.
- Zickgraf, Caroline 2021 'Theorizing (Im)mobility in the Face of Environmental Change.' *Regional Environmental Change* 21: 126–137.
- Zolberg, Aristide R., Astri Suhrke in Sergio Aguayo 1989 *Escape from Violence. Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*. New York in Oxford: Oxford University Press.
- Zorn, Jelka 2006 'Od izjeme do norme. Centri za tujce, pridrževanje in deportacije.' *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 34(226): 54–73.
- Zorn, Jelka 2009 'The Right to Stay. Challenging the Policy of Detention and Deportation.' *European Journal of Social Work* 12(2): 247–260
- Zorn, Jelka 2010 'Vpisani kot delavci, izbrisani kot Neslovenci: Pogled izbrisanih na obdobje tranzicije.' V: *Brazgotine izbrisa. Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz registra stalnega prebivalstva republike Slovenije*. Neža Kogovšek in Brankica Petković, ur. Ljubljana: Mirovni Inštitut. Str. 19–46.
- Zorn, Jelka 2013 'Citizenship Practices of Non-citizens in Slovenia. »You cannot Fight the System Alone.«.' *Citizenship Studies* 17 (6–7): 803–816.
- Zorn, Jelka 2014a '»No Border, No Nation, Stop Deportation«. Protest Against Immigration Control as Empowerment.' *Critical and Radical Social Work* 2(2): 175–192.
- Zorn, Jelka 2014b 'Undocumented Migrants and Detention Facilities.' V: *Encyclopedia of Social Work*. Oxford: National Association of Social Workers in Oxford University Press.
- Zorn, Jelka 2021 'Nasilne meje, varnostnizacija in kriminalizacija solidarnosti.' *Socialno delo* 60(2): 167–180.
- Župarić-Iljić, Drago 2015 'Utjecaj promjena u okolišu na nastanak (ne)dobrovoljnih migracija.' Doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski Fakultet.
- Župarić-Iljić, Drago 2020 'Model i iskustva prihvata i integracije izbjeglica putem programa preseljenja u europskom i hrvatskom kontekstu.' V: *Integracijske politike i prakse u europskom i hrvatskom kontekstu. Vodič dobre prakse*. Lana Vučinić in Anna-Maria Radić, ur. Zagreb: Hrvatski Crveni križ. Str. 99–130.
- Župarić-Iljić, Drago in Sara Lalić 2024 *Stavovi prema strancima i manjinama u hrvatskom društvu u 2024. godini. Prijetnja, susret, suživot?* Zagreb: Centar za mirovne studije.

SEZNAM ZAKONOV, ODLOČB, POROČIL IN DRUGIH VIROV

- Ahmetašević, Nidžara 2020 *Ljudi u pokretu bez ljudskih prava. Izbjeglice i migranti u Bosni i Hercegovini bez ljudskih prava*. Vir: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16152-20200504.pdf>, pregledano 28. 8. 2025.
- ALNAP (Active Learning Network for Accountability and Performance) 2022 *The State of the Humanitarian System (sohs) – Full Report*. Vir: <https://sohs.alnap.org/2022-the-state-of-the-humanitarian-system-sohs-%E2%80%93-full-report>, pregledano 28. 8. 2025.
- Amnesty International 2015 *Europe's Borderlands Violations Against Refugees and Migrants in Macedonia, Serbia and Hungary*. Vir: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur70/1579/2015/en/>, pregledano 28. 8. 2025.
- Amnesty International 2020. *Waves of Impunity. Malta's Human Rights Violations and Europe's Responsibilities in the Central Mediterranean*. Vir: <https://www.hpc.hr/wp-content/uploads/2019/09/Hrvatski-sustav-azila-u-2018.pdf>, pregledano 28. 8. 2025.
- Amnesty International 2022 *30th Anniversary of the Erasure. Exhibition at Gallusovo Nabrežje*. Vir: <https://www.amnesty.si/erased-exhibition-gallusovo>, pregledano 28. 8. 2025.
- Augustová, Karolina, Anaïs Thévenot, Jack Sapoch in Alba Diez Arrea 2019 'Border Violence on the Balkan Route. People Trying to Reach Asylum in the eu Violently Pushed from Croatia and Slovenia to Serbia and Bosnia-Herzegovina.' Vir: <https://www.readkong.com/page/border-violence-on-the-balkan-route-4528383>, pregledano 28. 8. 2025.
- Avon, Maddalena, Ana Čuća, Josipa Dika, Lea Horvat, Željka Jurlina, Sara Kekuš, Dijana Kocijan, Petra Šarin in Tea Vidović 2017 'Alternative migracijskoj detenciji. Pregled prakse u eu uz preporuke za razvoj modela u rh.' Vir: <https://www.cms.hr/hr/publikacije/alternative-migracijskoj-detenciji-pregled-prakse-u-eu-uz-preporuke-za-razvoj-modela-u-rh>, pregledano 28. 8. 2025.
- Bakotin, Jerko 2021 'Palice s granice.' *Portal Novosti*, 6. 11. 2021. Vir: <https://www.portalnovosti.com/palice-s-granice>, pregledano 28. 8. 2025.
- Banich, Selma, Lukas Gerbig in Adrienne Homberger 2016 *Report on Systemic Police Violence and Push-Backs against Non-sia People Conducted by Croatian Authorities*. Vir: https://movingeurope.org/wp-content/uploads/2016/01/28.01.2016_Report-Police-Violence-and-Push-Backs.pdf, pregledano 28. 8. 2025.
- BCLJP (Beogradski centar za ljudska prava) 2018 *Pravo na azil u Republici Srbiji 2018*. Vir: https://azil.rs/azil_novi/wp-content/uploads/2019/02/Pravo-na-azil-2018.pdf, pregledano 28. 8. 2025.
- Border Violence Monitoring Network (BVMN), Testimonies. Vir: <https://borderviolence.eu/testimonies/>, pregledano 28. 8. 2025.
- Case of *Daraibou v. Croatia*, European Court of Human Rights (ECHR), 84523/17. Vir: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-222311%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-222311%22]}), pregledano 28. 8. 2025.
- Case of *Kurić and Others v. Slovenia*, European Court of Human Rights (ECHR), 26828/06. Vir: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-111634%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-111634%22]}), pregledano 28. 8. 2025.

- Case of *M. H. and Others v. Croatia*, European Court of Human Rights (ECHR), 15670/18, 43115/18. Vir: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/#/%22itemid%22:\[%22001-213213%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng/#/%22itemid%22:[%22001-213213%22])}, pregledano 28. 8. 2025.
- Council of Europe 2010 *Report to the Italian Government on the Visit to Italy Carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (cpt) from 27 to 31 July 2009*. CPT/Inf (2010) 14. Vir: <https://rm.coe.int/1680697276>, pregledano 28. 8. 2025.
- Council of Europe 2021 *Report to the Croatian Government on the Visit to Croatia Carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (cpt) from 10 to 14 August 2020*. CPT/Inf (2021) 29. Vir: <https://rm.coe.int/1680a4c199>, pregledano 28. 8. 2025.
- Council of European Union 2005 *Global Approach to Migration. Priority Actions Focusing on Africa and the Mediterranean*. 157455/05 ASIM66 RELEX 761. Vir: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15744-2005-INIT/en/pdf>, pregledano 28. 8. 2025
- Delescluse, Juliette in Antoana Silov - Médecins du Monde 2018 *Everyone Has the Right to Health Care. A Model of Healthcare Mediation/Support Intended for Asylum Seekers in Croatia – Outline, Challenges & Recommendations*. Vir: https://medecinsdu-monde.be/system/files/publications/downloads/MDM%20AMIF%204P%20Everyone%20has%20the%20right%20to%20healthcare%20-%20ENG%20-%20July%202020%20-%20amended%20version_0.pdf, pregledano 28. 8. 2025.
- Dobrodošli in Are You Syrious? 2017 *Izveštaj o novom valu nasilja nad izbjeglicama na granicama Republike Hrvatske*. Vir: https://www.cms.hr/wp-content/uploads/Izve_taj_o_novom_valu_nasilja_prema_izbjeglicama_na_granicama_Republike_Hrvatske.pdf, pregledano 28. 8. 2025.
- Pučka pravobraniteljica. *Dostava podataka Glavnom državnom odvjetniku*. P.P.-20-5-6-16/18-37, P.P.-20-05-7/711-16. Vir: <https://ombudsman.hr/wp-content/uploads/2018/02/DORH-dostava-podataka.doc>, pregledano 28. 8. 2025.
- Dublin Convention – *Convention Determining the State Responsible for Examining Applications for Asylum Lodged in one of the Member States of the European Communities*, OJ C 254, 19/08/1997. Vir: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_1997_254_R_0001_01, pregledano 28. 8. 2025.
- Dublinška uredba — *Uredba o vzpostavitvi meril in mehanizmov za določitev države članice, odgovorne za obravnavanje prošnje za mednarodno zaščito, ki jo v eni od držav članic vloži državljani tretje države ali oseba brez državljanstva (prenovitev)*; UREDBA (EU) št. 604/2013 EU, OJ L 180/31, 26. 6. 2013. Vir: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604>, pregledano 28. 8. 2025.
- EASO 2018 *Praktični vodnik urada EASO o ugotavljanju starosti*. Druga izdaja. Vir: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/publications/Practical_Guide_Age_Assessment_2018_SL.pdf, pregledano 28. 8. 2025.
- ECCHR (European Center for Constitutional and Human Rights) 2022 *Case Report. Push-backs at the Greek-North Macedonian Border Violating Human Rights*. Vir: https://www.ecchr.eu/fileadmin/Fallbeschreibungen/Case_report_Idomeni_April2022.pdf, pregledano 28. 8. 2025.
- ECRE (European Council on Refugees and Exiles) 2022a *Country Report. Serbia*. Vir: <https://asylumineurope.org/reports/country/serbia/>, pregledano 28. 8. 2025.

- ECRE (European Council on Refugees and Exiles) 2022b *Country Report. Slovenia*. Vir: <https://asylumineurope.org/reports/country/slovenia/>, pregledano 28. 8. 2025.
- ENNHRI (European Network of National Human Rights Institutions) 2021 *National Report on the Situation of Human Rights of Migrants at the Borders*. Vir: <http://ennhri.org/wp-content/uploads/2021/07/Slovenian-National-Report.pdf>, pregledano 28. 8. 2025.
- e-ERIM b. n. d. 'Mreža pojmov europskog režima iregulariziranih migracija na periferiji EU'. Vir: <https://e-erim.ief.hr/>, 6. 9. 2025, pregledano 28. 8. 2025.
- European Commission 2011 *Global Approach to Migration and Mobility, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*, COM(2011) 0743. Vir: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52011DC0743>, pregledano 28. 8. 2025.
- European Commission 2015 *Managing the Refugee Crisis. Immediate Operational, Budgetary and Legal Measures under the European Agenda on Migration, Communication to the European Parliament, the European Council and the Council*. COM/2015/0490. Vir: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52015DC0490>, pregledano 28. 8. 2025.
- European Commission 2020 *New Pact on Migration and Asylum, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions*. COM/2020/609. Vir: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0609>. / Evropska Komisija 2020 *Sporočilo Komisije o novem paktu o migracijah in azilu*. COM/2020/609. Vir: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0609>, pregledano 28. 8. 2025.
- European Parliament and Council of the European Union 2013 *Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 Establishing the Criteria and Mechanisms for Determining the Member State Responsible for Examining an Application for International Protection Lodged in one of the Member States by a Third-Country National or a Stateless Person (Recast)*. OJ L 180, 29. 6. 2013. Vir: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/604/oj/eng>, pregledano 28. 8. 2025.
- European Parliament and Council of the European Union 2019 *Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code) (codification)*. OJ L 77, 11. 06. 2019. Vir: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/399/oj/eng>, pregledano 28. 8. 2025.
- Griffin, Shiel 2021 *The Emergency Relocation Scheme. A Burden Sharing Failure*. Vir: [https://www.qmul.ac.uk/nexteuk/media/nexteuk/documents/NEXTEUK-Griffin-MAR21-\(FusionnÃ©\)-copie.pdf](https://www.qmul.ac.uk/nexteuk/media/nexteuk/documents/NEXTEUK-Griffin-MAR21-(FusionnÃ©)-copie.pdf), pregledano 28. 8. 2025.
- HPC (Hrvatski pravni centar) 2018 *Hrvatski sustav azila u 2018 Nacionalni izvještaj*. Vir: <https://www.hpc.hr/wp-content/uploads/2019/09/Hrvatski-sustav-azila-u-2018.pdf>, pregledano 28. 8. 2025.
- Hristova, Tsvetelina, Raia Apostolova, Neda Deneva in Mathias Fiedler 2014 *Trapped in Europe's Quagmire. The Situation of Asylum Seekers and Refugees in Bulgaria*. Vir: <https://bordermonitoring.eu/wp-content/uploads/reports/bm.eu-2014-bulgaria.en.pdf>, pregledano 28. 8. 2025.

- Human Rights Watch 2009 'Pushed Back, Pushed Around. Italy's Forced Return of Boat Migrants and Asylum Seekers, Libya's Mistreatment of Migrants and Asylum Seekers.' Vir: <https://www.hrw.org/report/2009/09/21/pushed-back-pushed-around/italys-forced-return-boat-migrants-and-asylum-seekers#:~:text=This%2092%2Dpage%20report%20examines,now%20in%20Italy%20and%20Malta,pregladano> 28. 8. 2025.
- Info Kolpa 2020 'Report on Illegal Practices of Collective Expulsion at the Slovenian-Croatian Border and Struggles Against It.' *movements* 5(1): 233–242, <https://movements-journal.org/issues/08.balkanroute/13.info-kolpa--report-on-illegal-practices-of-collective-expulsion-at-the-slovenian-croatian-border-and-struggles-against-it.html>, pregladano 28. 8. 2025.
- IOM (International Organization for Migration) 2022 *iom Strategy in The Western Balkans (2022–2025)*. Vir: <https://bih.iom.int/sites/g/files/tmzbd11076/files/documents/IOM%20WB%20Strategy%20ENG%20-%20Final.pdf>, pregladano 28. 8. 2025.
- Kamto, Maurice 2006 *Expulsion of Aliens. Second Report on the Expulsion of Aliens. Report of the Special Rapporteur of the International Law Commission, UN A/C.4/573**. Vir: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_573.pdf, pregladano 28. 8. 2025.
- klikAktiv 2021 *Border Fence at the Serbian-Macedonian Border*. Vir: <https://www.borderline-europe.de/sites/default/files/background/Report%20-%20Serbian%20border%20fence.pdf>, pregladano 28. 8. 2025.
- klikAktiv 2022 *More People, More Police and Less Safety. Annual Report 2022*. Vir: <https://www.borderline-europe.de/sites/default/files/background/Klikaktiv%27s%20Annual%20Report%202022%20-%20More%20people%2C%20more%20police%20and%20less%20safety.pdf>, pregladano 28. 8. 2025.
- Konvencija o statusu beguncev. Vir: https://www.unhcr.org/si/wp-content/uploads/sites/25/2017/06/1951_Convention_status_refugees-svn.pdf, pregladano 28. 8. 2025.
- Migreurop 2005 'Migreurop Definition of Camps.' Vir: <http://migreurop.org/article972.html>, pregladano 28. 8. 2025.
- Migreurop 2019 'Behind the Word »Camp«.' Vir: https://migreurop.org/article2928.html?lang_article=en&_nav=en, pregladano 28. 8. 2025.
- Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi in Hrvatski zavod za javno zdravstvo 2011 *Priručnik o popunjavanju potvrde o smrti*. Vir: <https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2014/01/Prirucnik-o-popunjavanju-potvrde-o-smrti-2011.pdf>, pregladano 28. 8. 2025.
- Mladovsky, Philipa 2007a 'Migrant Health in the EU.' *Eurohealth* 13(1): 9–11.
- Mladovsky, Philipa 2007b 'Migration and Health in EU Health Systems.' *Euro Observer* 9(4): 1–2.
- OHCHR (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights) 2021 *Report on Means to Address the Human Rights Impact of Pushbacks of Migrants on Land and at Sea, United Nations A/HRC/47/30*. Vir: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-migrants/report-means-address-human-rights-impact-pushbacksmigrants-land-and-sea>, pregladano 28. 8. 2025.

Pistotnik, Sara in Uršula Lipovec Čebren 2015 'Predlogi sistemskih ukrepov za lažji dostop do zdravstvenega zavarovanja in do zdravstvenega varstva za odrinjene skupine.' Rokopis poročila projekta »Skupaj za zdravje«. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje.

Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs 2018 *Fit for Purpose? The Facilitation Directive and the Criminalisation of Humanitarian Assistance to Irregular Migrants*. Vir: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/608838/IPOL_STU\(2018\)608838_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/608838/IPOL_STU(2018)608838_EN.pdf), pregledano 28. 8. 2025.

pro asyl 2014 *pUSHED BACK Systematic Human Rights Violations Against Refugees in the Aegean Sea and at the Greek-Turkish Land Border*. Vir: https://www.pro-asy.de/wp-content/uploads/2015/12/PRO_ASYL_Report_Pushed_Back_english_November_2013.pdf, pregledano 28. 8. 2025.

Pučki pravobranitelj 2020 *Izvešće pučke pravobraniteljice za 2019*. Vir: <https://www.ombudsman.hr/hr/trazitelji-medunarodne-zastite-i-iregularni-migranti/>, pregledano 28. 8. 2025.

Regvar, Urša 2018 *Poročilo o ugotovitvah in opažanjih o izvajanju postopkov vraćanja in spoštovanju načela nevraćanja (non-refoulement)*. Vir: <https://www.sloga-platform.org/wp-content/uploads/2018/07/Poroc%C5%A1ilo-o-izvajanju-postopkov-vrac%C5%Canja-PIC.pdf>, pregledano 28. 8. 2025.

Republika Hrvatska 1997 *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i Protokoli 1, 4, 6, 7, 11, 12, 13 i 14, Narodne novine – Međunarodni ugovori 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17*. Vir: zakon.hr/z/364/%28europska%29-konvencija-za-zastitu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda; https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_eng, pregledano 28. 8. 2025.

Republika Hrvatska 2009 'Opća deklaracija o ljudskim pravima.' *Narodne novine* 12(09). Vir: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2009_11_12_143.html, pregledano 28. 8. 2025.

Republika Hrvatska 2013 'Zakon o nadzoru državne granice.' *Narodne novine* 83/13, 27/16, 114/22, 151/22. Vir: www.zakon.hr/z/450/Zakon-o-nadzoru-dr%C5%BEavne-granice, pregledano 28. 8. 2025.

Republika Hrvatska 2015 'Zakon o humanitarnoj pomoći.' *Narodne novine* 102/15, 98/19. Vir: www.zakon.hr/z/418/zakon-o-humanitarnoj-pomoci, pregledano 28. 8. 2025.

Republika Hrvatska 2015 'Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti.' *Narodne novine* 70/15, 127/17, 33/23. Vir: www.zakon.hr/z/798/Zakon-o-me%C4%91unarodnoj-i-privremenoj-za%C5%A1iti, pregledano 28. 8. 2025.

Republika Hrvatska 2020 'Zakon o strancima.' *Narodne novine* 133/20, 114/22, 151/22. Vir: <https://www.zakon.hr/z/142/>, pregledano 28. 8. 2025.

Republika Hrvatska 2021 'Zakon o potvrđivanju Međunarodne konvencije o zaštiti svih osoba od prisilnog nestanka.' *Narodne novine (Međunarodni ugovori)* 9/21. Vir: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2021_12_9_62.html, pregledano 28. 8. 2025.

Republika Hrvatska 2021 'Pravilnik o boravku u prihvatnom centru za strance i načinu izračuna troškova prisilnog udaljenja.' *Narodne novine* 145/21. Vir: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_12_145_2502.html, pregledano 28. 8. 2025.

- Republika Slovenija 1991 'Zakon o državljanstvu Republike Slovenije.' *Uradni list RS* 1/91. Vir: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1991-01-0008?sup=1991-01-0008>, pregledano 28. 8. 2025.
- Republika Slovenija 1991 'Zakon o tujcih.' *Uradni list RS* 1/91. Vir: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1991-01-0009?sup=1991-01-0009>; 'Zakon o tujcih.' *Uradni list RS* 91//21, 95/21, 105/22, 48/23. Vir: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO5761>, pregledano 28. 8. 2025.
- Republika Slovenija 1994 'Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, spremenjene s protokoli št. 3, 5 in 8 ter dopolnjene s protokolom št. 2, ter njenih protokolov št. 1, 4, 6, 7, 9, 10 in 11.' *Uradni list RS* 33/1994. Vir: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1994-02-0041>, pregledano 28. 8. 2025.
- Republika Slovenija 1999 'Zakon o urejanju statusa državljanov drugih držav naslednik nekdanje SFRJ v Republiki Sloveniji.' *Uradni list RS* 61/99. Vir: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1999-01-2913/>, pregledano 28. 8. 2025.
- Republika Slovenija 2006 'Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju.' *Uradni list RS* 72/06. Vir: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2006-01-3075>, pregledano 28. 8. 2025.
- Republika Slovenija 2013 'Zakon o povračilu škode osebam, ki so bile izbrisane iz registra stalnega prebivalstva.' *Uradni list RS* 99/13. Vir: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2013-01-3547/zakon-o-povracilu-skode-osebam-ki-so-bile-izbrisane-iz-registra-stalnega-prebivalstva-zpsoirsp?h=Zakon%20o%20povra%C4%8Dilu%20%C5%A1kode%20osebam,%20ki%20so%20bile%20izbrisane>, pregledano 28. 8. 2025.
- Republika Slovenija 2021 'Zakon o ratifikaciji Mednarodne konvencije o zaščiti vseh oseb pred prisilnim izginotjem.' *Uradni list RS* 173/2021. Vir: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2021-02-0038>, pregledano 28. 8. 2025.
- Republika Slovenija 2024 'Pravilnik o bivanju v Centru za tujce in izdaji izkaznice o dovolitvi zadrževanja.' Ur. L. RS št. 35/2024. Vir: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2024-01-1083>, pregledano 28. 8. 2025
- Republika Slovenija 2024 'Zakon o nadzoru državne meje.' *Uradni List RS* 35/10, ZN-PPol, 5/17, 68/17, 47/19, 139/20, 161/21, 29/22, 76/23, 112/24. Vir: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2024-01-3721>; PISRS 2025 *Zakon o nadzoru državne meje (ZNDM-2)*. Št. 2013-01-0435-2007-01-3205-npb03. Vir: <https://pisrs.si/pregledNpb?idPredpisa=ZAKO4610&idPredpisaChng=ZAKO6314>, pregledano 28. 8. 2025.
- Republika Srbija 2017 'Strategija integrisanog upravljanja granicom u Republici Srbiji 2017–2020.' *Službeni glasnik* 9/2017-7. Vir: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2017/9/1>, pregledano 28. 8. 2025.
- Republika Srbija 2018 'Zakon o strancima.' *Službeni glasnik RS* 24/2018, 31/2019, 62/2023. Vir: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_strancima.html, pregledano 28. 8. 2025.
- Stoyanova, Alexandrina in Philipa Mladovsky 2007 'Migrant Health Policies in Spain.' *Euro Observer* 9(4): 7–8.

- Svet Evropske Unije 2001 *Direktiva Sveta 2001/55/ES z dne 20. julija 2001 o najnižjih standardih za dodelitev začasne zaščite v primeru množičnega prihoda razseljenih oseb in o ukrepih za uravnoteženje prizadevanj in posledic za države članice pri sprejemanju takšnih oseb.* OJ L 212/12. Vir: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001L0055>, pregledano 28. 8. 2025.
- UN 2016 *New York Declaration for Refugees and Migrants, United Nations A/RES/71/1.* Vir: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_71_1.pdf, pregledano 28. 8. 2025.
- UN 2018 *Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migrations, United Nations A/RES/73/195.* Vir: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_73_195.pdf, pregledano 28. 8. 2025.
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) 2011 *Resettlement Handbook. Division of International Protection.* Vir: <https://www.unhcr.org/in/sites/en-in/files/legacy-pdf/46f7c0ee2.pdf>, pregledano 28. 8. 2025.
- UNCHR (United Nations High Commissioner for Refugees) in International Detention Coalition, s oak Foundation 2016 *Vulnerability Screening Tool. Identifying and Addressing Vulnerability. A Tool for Asylum and Migration Systems.* pregledano 28. 8. 2025. Vir: <https://www.unhcr.org/media/unhcr-idc-vulnerability-screening-tool-identifying-and-addressing-vulnerability-tool-asylum>, pregledano 28. 8. 2025.
- UNCHR 2018 *Global Compact on Refugees – Booklet.* Vir: <https://www.unhcr.org/media/global-compact-refugees-booklet>, pregledano 28. 8. 2025.
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) 2019 *Three-Year Strategy on Resettlement and Complementary Pathways.* Vir: <https://www.unhcr.org/media/three-year-strategy-resettlement-and-complementary-pathways>, pregledano 28. 8. 2025.
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) 2021 *Projected Global Resettlement Needs 2021.* Vir: <https://www.unhcr.org/media/projected-global-resettlement-needs-2021-pdf>, pregledano 28. 8. 2025.
- UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) 2022 *Global Trends. Forced Displacement in 2022.* Vir: <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022>, pregledano 28. 8. 2025.
- UNITED (United for Intercultural Action) b. n. l. 'The Missed Refugee: UNITED list of Refugee Deaths.' Vir: <https://unitedfia.org/>, pregledano 28. 8. 2025.
- Vijeće Evropske Unije 2001 'Direktiva Vijeća 2001/55/ez od 20. srpnja 2001. o min malnim standardima za dodjelu privremene zaštite u slučaju masovnog priljeva raseljenih osoba te o mjerama za promicanje uravnoteženih napora država članica pri prihvatu i snošenju posljedica prihvata tih osoba,' OJ L 212. Vir: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>, pregledano 28. 8. 2025.
- Vještica, Saman Ali in Maja Dragojević 2021 *Ljudi gejmja. Neregularno kretanje i rizici.* Vir: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/89059>, pregledano 28. 8. 2025.
- Vladislavljević, Anja 2020 'Migrants on Balkan Route Find Health Care out of Reach.' *Balkan Insight.* Vir: <https://balkaninsight.com/2020/12/18/migrants-on-balkan-route-find-health-care-out-of-reach/>, pregledano 28. 8. 2025.

WHO (World Health Organization) 2002 *World Health Report 2002. Reducing Risks, Promoting Healthy Life*. Vir: <https://www.who.int/publications/item/9241562072>, pregledano 28. 8. 2025.

SEZNAM KRATIC

- ADRA – *Adventist Development and Relief Agency*, Adventistična agencija za razvoj in pomoč
- ATJ – *antiteroristička jedinica*, antiteroristična enota
- AYS – *Are You Syrious?*
- BVMN – *Border Violence Monitoring Network*, Mreža za monitoring nasilja na mejah
- CARE – *Cooperative for Assistance Everywhere*, Društvo za podporo in pomoč na vsakem kraju
- CEAS – *Common European Asylum System*, Skupni evropski azilni sistem
- CKD – *Centar za kulturu dijaloga*, Center za kulturo dialoga
- CMS – *Centar za mirovne studije*, Center za mirovne študije
- CPT – *European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, Evropski odbor za preprečevanje mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja
- DRC – *Danish refugee council*, Danski svet za begunce
- EAEO – *European Asylum Support Office*, Evropski azilni podporni urad
- EU – Evropska unija
- EUNAVFOR – *European Union Naval Force*, Pomorske sile Evropske unije
- Frontex – *Frontières extérieures*, danes: *the European Border and Coast Guard Agency*, Evropska agencija za mejno in obalno stražo
- GPS – *Global positioning system*, Globalni sistem pozicioniranja
- HCK – *Hrvatski crveni križ*, Hrvaški rdeči križ
- ICMP – *International Commission on Missing Persons*, Mednarodna komisija za pogrešane osebe
- IHA – *InterEuropean Human Aid Association*, Medevropsko društvo za humano pomoč
- IOM – *International Organization for Migration*, Mednarodna organizacija za migracije
- JRS – *Jesuit Refugee Service*, Jezuitska služba za begunce
- MDM – *Médecins du Monde*, Zdravniki sveta
- MNZ – Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije
- MOAS – *Migrant Offshore Aid Station*, Postaja za pomoč migrantom na odprtem morju
- MSF – *Médecins Sans Frontières*, Zdravniki brez meja
- MUP – *Ministarstvo unutarnjih poslova*, hrvaško Ministrstvo za notranje zadeve

NN – *Narodne novine*, uradni list Republike Hrvaške

NVO – nevladna organizacija

OZN – Organizacija združenih narodov

OHCHR – *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, Urad visokega komisarja ZN za človekove pravice

SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija

SAR – *Search and Rescue*, Iskanje in reševanje

UK – Združeno Kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske

UN – *United Nations*, Združeni narodi

UNHCR – *United Nations High Commissioner for Refugees*, Urad visokega komisarja Združenih narodov za begunce

UNICEF – *United Nations International Children's Emergency Fund*, Sklad Združenih narodov za otroke

UNITED – *United for Intercultural Action*, Združeni za medkulturno akcijo

Ur. l. RS – Uradni list Republike Slovenije

WGEID – *Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances*, Delovna skupina OZN za prisilna ali neprostoVOLjna izginotja

ZDA – Združene države Amerike

SUMMARY

The book *The Balkan Route: Keywords of the European Regime of Irregularized Migration at the Periphery of European Union* critically approaches the current migration regime shaped by proscribed and criminalized migrant movements across borders of countries at the south-east external land borders of EU, by identifying keywords (for example Autonomy, Route, Waiting, Game, Solidarity, Sound), their various meanings, genealogies, points of overlap, and ambivalences. The proposed book is a collective work of all involved authors, collaborators from Croatia, Slovenia, and Serbia, spanning various academic disciplines, united by their interest in ethnographic research on the irregularized migration regime and engaged in critical perspectives and formats.

The starting point of the book is the understanding of migration as a layered and fluid phenomenon, as emphasized by the use of the term “regime” in its subtitle, which in this context refers to a complex interplay of diverse practices and actors. The “periphery” is another concept found in the subtitle of the keywords which is also understood in a decentralized manner. The term irregularized (instead of “irregular” or a similar term) is used to indicate that migrations are not inherently illegal or irregular and it emphasizes that such categorizations are constructed and produced through a series of practices and diverse processes of (ir)regularization.

The book is closer to a collection or edited volume of ethnographically-based academic texts than a lexicon. This is primarily due to the relatively comprehensive elaboration of the keywords, openness to examination and research, and a clear rejection of neutrality. In addition to being read as an edited volume, these keywords can also be approached as an authored book with twenty-three chapters that are explicitly (through references) and implicitly (through perspectives, themes, and examples) interconnected. These chapters do not have to be read sequentially, as is typical for authored books. Although part of a whole, they can be approached as individual texts.

Knjiga *Balkanska pot: pojmovnik evropskega režima iregulariziranih migracij na periferiji Evropske unije* kritično obravnava sedanji migracijski režim, ki ga oblikujejo iregularizirana in kriminalizirana migrantska gibanja čez države na jugovzhodnih zunanjih kopenskih mejah Evropske unije, in sicer z opredelitvijo ključnih pojmov (na primer Avtonomija, Čakanje, Gejm, Solidarnost, Zvok), njihovih različnih pomenov, genealogij, prekrivanj ter ambivalentnosti. Knjiga je skupinsko delo avtoric in avtorjev iz Hrvaške, Slovenije ter Srbije, ki prihajamo iz različnih akademskih disciplin, združuje pa nas zanimanje za etnografsko raziskovanje režima iregulariziranih migracij v kritični perspektivi.

Izhodišče knjige je razumevanje migracij kot večplastnega in fluidnega pojava, kar poudarjamo z uporabo izraza »režim« v podnaslovu, ki ga razumemo kot kompleksno medsebojno delovanje praks in akterjev. »Periferija« je še en pojem, ki se pojavi v podnaslovu pojmovnika, in ga razumemo na decentraliziran dekolonialni način. Izraz iregularizirane (namesto »neregularne«, »ilegalne« ali podobni izrazi) poudarja perspektivo, v kateri migracije same po sebi niso nezakonite, temveč so takšne kategorizacije ustvarjane z vrsto državnih praks in raznolikih procesov (ne)reguliranja.

Knjiga je bližje zborniku akademskih besedil, ki izhajajo iz etnografije, kot pojmovniku v smislu leksikona. Gre namreč za relativno izčrpne obdelave ključnih pojmov, ki temeljijo na raziskovalni odprtosti ter jasnem zavračanju nevtralnosti. V tej večavtorski knjigi je enaindvajset pojmov – poglavij, ki so med seboj povezana eksplicitno (prek referenc) in implicitno (prek perspektiv, tem in primerov). Vseeno pa poglavij ni treba brati zaporedno kot je to običajno za avtorska dela; čeprav so del celote, se lahko obravnavajo kot samostojna besedila.

Imensko kazalo

A

AGAMBEN, GIORGIO 28–29, 55, 116
 AGIER, MICHEL 111, 115–116
 AHMETAŠEVIĆ, NIDŽARA 110, 166
 AJDUKOVIĆ, DEAN 146
 AJLEC, KORNELIJA 107
 AKKERMAN, MARK 133
 AL GALIDI, RODAAN 22, 43, 204
 ALBAHARI, MAURIZIO 187, 198, 200–201
 ALEINIKOFF, T. ALEXANDER 143
 ALI, ALI 153
 ALTIN, ROBERTA 111, 115
 ANDERSON, BRIDGET 52
 ANDERSON, SCOTT A. 151–152
 ANDERSSON, RUBEN 47, 88, 121
 ANDREAS, PETER 61
 ANDRIJASEVIC, RUTVICA 208
 ANIĆ, VLADIMIR 106
 APOSTOLOVA, RAIA 155
 APTHORPE, RAYMOND 84
 ARENDT, HANNAH 26, 48, 152, 163
 AUGUSTOVÁ, KAROLÍNA 60, 62, 65, 67–68, 114, 167, 169, 202
 AVON, MADDALENA 47, 166, 169
 AYSLEY-GREEN, AL 178
 AZAROVA, VALENTINA 203–204

B

BACHELLERIE, SARAH 62
 BAGIĆ, AIDA 92, 211
 BAGIĆ, DRAGAN 31
 BAIDER, FABIENNE 248
 BAJT, VERONIKA 217
 BAKALOVIĆ, VANJA 208
 BAKER, CATHERINE 85, 92
 BAKOTIN, JERKO 235
 BALIBAR, ÉTIENNE 196, 214, 229, 233
 BANICH, SELMA 160, 163
 BANKS, NICOLA 92
 BARGU, BANU 237
 BARIČEVIĆ, VEDRANA 32
 BARKER, JUDITH C. 218
 BARNETT, MICHAEL 71–75, 84, 181
 BASSIN, MATENA 218
 BAUDER, HARALD 11, 207
 BAVČAR, IGOR 94
 BAYERTZ, KURT 205
 BECKER, GAY 221, 225
 BEDUSCHI, ANA 175
 BEKYOL, YASEMIN 175
 BEN KHODER, KHOBEIB 199
 BENDIXEN, SYNNOVE 36
 BENJAMIN, WALTER 193–194
 BENNETT, TONY 9
 BENTHALL, JONATHAN 73
 BERBEROVIĆ, SANJA 243
 BETTS, ALEXANDER 34, 146

BEZNEC, BARBARA 54, 99, 131, 134, 137–138
 BIERMANN, FRANK 32
 BIGO, DIDIER 50
 BILLAUD, JULIE 80
 BIÖRKLUND, LINN 60
 BOAS, INGRID 32
 BOJADŽIJEV, MANUELA 15–16, 23, 107
 BOMBAČ, LEA 216, 220
 BONJOUR, SASKIA 147
 BOOCHANI, BEHROUZ 53–54
 BORNSTEIN, ERICA 80
 BOSS, PAULINE 202
 BOSWORTH, MARY 49
 BOURDIEU, PIERRE 37
 BOŽINOVIĆ, DAVOR 199
 BRATANIĆ, MATEO 107
 BRILL, CHARLOTTE 80
 BRKOVIĆ, ČARNA 80–81, 209
 BROOKS, ANDREW 236
 BROWN, KATE 172
 BROWN, WENDY 84, 88, 134, 138
 BRUBAKER, ROGERS 29
 BRUNKHORST, HAUKE 206–207
 BUCKEL, SONJA 18
 BURGETT, BRUCE 9
 BUTLER, JUDITH 179
 BUŽINKIĆ, EMINA 16, 166, 169

C

CALAVITA, KITTY 215
 CALHOUN, CRAIG 73
 CARLING, JØRGEN 120, 124, 155
 CARPENTER-SONG, ELIZABETH A. 217
 CARR, CRAIG L. 152
 CASAS-CORTES, MARIBEL, 16–17, 19, 23
 CASTAÑEDA, HEIDE 215–218, 221
 CASTLES, STEPHEN 18, 87
 CATOZZELLA, GIUSEPPE 164
 CATTANEO, CRISTINA 202–203
 CERNEA, MICHAEL M. 142
 CHAMAYOU, GRÉGOIRE 62
 CITRONI, GABRIELLA 204
 COBARRUBIAS, SEBASTIAN 20, 165
 COLLIER, PAUL 34
 COLLINS, JESSICA 60, 63
 COMTE, EMMANUEL 194
 CONTENTA, ANDREA 110
 CORNELIUS, WAYNE A. 195
 CRANSTON, SOPHIE 89
 CRENSHAW, KIMBERLÉ 173
 CUSICK, SUZANNE G. 229
 CUSUMANO, EUGENIO 51, 182–184
 CUTTITA, PAOLO 80, 84, 183–184, 197–198, 200, 207

Č

ČELIK, PAVLE 57
 ČOLOVIĆ, IVAN 135

D

DADUSC 86, 115, 209
 DAMJANIĆ, TRIVO 102
 DAUGHTRY, J. MARTIN 228–229, 231, 238
 DE BOER, TOM 146
 DE GENOVA, NICHOLAS 11, 38
 DE HAAS, HEIN 87
 DE LAURI, ANTONIO 77, 85–86
 DE LEÓN, JASON 61, 66, 138, 200–201, 245
 DEARDEN, KATE 199, 202
 DEBELAK, SLAVKO 97
 DEBONO, DANIELA 183
 DEDIĆ, JASMINKA 96
 DELESCLOSE, JULIETTE 221, 223–224
 DEMBELE, SEYDOU 195
 DEWEY, JOHN 152
 DIBYA MIBAYE, SOMIL 195
 DISTRETTI, EMILIO 203
 DIZDAR, ZDRAVKO 106
 DONATO, KATHARINE M. 61
 DRAGOJEVIĆ, MAJA 61
 DRANGSLAND, KARI ANNE 45
 DROMI, SHAI M. 73
 DUDA, IGOR 105
 DUFFIELD, MARK 75, 83
 DUGAC, TIHA 240
 DURKHEIM, ÉMILE 205

Đ

ĐURIČIĆ, SLAVICA 101–102

E

EIDE, ELISABETH 66
 EL-SHAARAWI, NADIA 16
 ELEFTHERAKOS, CHRISTOS 124
 ERIKSEN, THOMAS HYLLAND 36, 42, 44
 ESCOBAR, ARTURO 73
 ESSER, VICTORIA M. 248

F

FAIST, THOMAS 153
 FANON, FRANTZ 243
 FARINI, FEDERICO 225
 FASSIN, DIDIER 74–76, 81, 84, 106, 181–182, 186, 223
 FECHTER, ANNE-MEIKE 78, 85, 208
 FEDELE, DAVID 21
 FELD, STEVEN 229
 FELDMAN, ILANA 73, 91
 FERGUSON, JAMES 78, 184
 FIDDIAN-QASMIYEH, ELENA 176
 FINEMAN ALBERTSON, MARTHA 178
 FISTRIĆ, ŠPELA 96
 FITTKO, LISA 193–194
 FITZGERALD, DAVID SCOTT 34
 FLEISCHMANN, LARISSA 79
 FLYNN, MATTHEW 56
 FLYNN, MICHAEL 50

FONTANARI, ELENA 186
 FOUCAULT, MICHEL 73
 FRADEJAS-GARCÍA, IGNACIO 77
 FREEDMAN, JANE 80

G

GALTUNG, JOHAN 152, 200
 GAMMELTOFT-HANSEN, THOMAS 86–87
 GANIJA, HALID 152
 GARELLI, GLENDA 169, 183
 GARNIER, ADÈLE 142, 147
 GARSON, JEAN-PIERRE 15
 GATTI, GABRIEL 204
 GERARD, ALISON 176
 GIANNONI, MARGHERITA 215
 GIBNEY, MATTHEW J. 156
 GILJEVIĆ, TEO 146
 GILSON, ERINN C. 178
 GINZBURG, CARLO 218
 GLASMAN, JOËL 154
 GOETHALS, TINA 174
 GOFFMAN, ERVING 187
 GOLASH-BOZA, TANYA 89
 GOLDADE, KATHRYN 215, 225
 GOLDSMITH, MIKE 228
 GOOD, BYRON J. 225
 GOODWIN-GILL, GUY S. 30, 33
 GRABOVSKI, CRISTINA 171
 GRABSKA, KATARZYNA 176
 GRAF, LAURA 167, 169
 GRANT, BRUCE 163
 GREAR, ANNA 178
 GREBENC, VERA 173
 GREENBERG, JESSICA 212
 GRIFFIN, SHIEL 144
 GRIFFITHS, MELANIE 176
 GRUBIŠA, IVA 109, 113, 117, 130
 GÜNDOĞDU, AYTEN 200

H

HADDAD, EMMA 26, 28–29
 HAGE, GHASSAN 36–37, 44, 120
 HAJDAREVIĆ, AIDA 95
 HAMARI, JUHO 61
 HAMERŠAK, MARIJANA 16, 19, 36, 44, 49–50, 78–79, 107, 109–111, 117, 123, 131, 168–169, 177, 186, 188, 191, 197, 242, 249
 HARDT, MICHAEL 79
 HARRELL-BOND, BARBARA 31, 117
 HARRISON, ELIZABETH 84–85
 HASKELL, THOMAS L. 73, 81
 HASSAN, ALI 60
 HELLER, CHARLES 197
 HELMAN, CECIL G. 225
 HENDLER, GLENN 9
 HERNÁNDEZ-LEÓN, RUBÉN 87
 HERNÁNDEZ, TANYA KATERÍ 173
 HESS, SABINE 16, 19
 HORTON, SARAH 218

HRISTOVA, TSVETELINA 165–166
HROMADŽIĆ, AZRA 247
HUSSINY, MADINA 37, 53, 169, 190, 199,
211, 213
HUYSMANS, JEF 218

I

IBHAWOH, BONNY 73
INGLEBY, DAVID 173, 215
ISAKJEE, ARSHAD 62, 165, 167, 201
ISHKANIAN, ARMINE 80
IVANČIĆ, VIKTOR 106
IVANOVIĆ, IVAN 43, 49

J

JACOBSEN, CHRISTINE M. 36–38
JALUŠIĆ, VLASTA 174
JAMBREŠIĆ KIRIN, RENATA 109, 131, 177
JANKOVIĆ, BRANIMIR 106
JANSEN, YOLANDE 11
JONES, CHRIS 133
JONES, REECE 21
JOVANOVIĆ, TEODORA 37, 107, 110, 113,
115, 122, 124, 126, 156, 170
JUDZIŃSKA, NATALIA 114
JUFFS, LORELLE 207

K

KALLIUS, ANNASTIINA 132
KAMALI SARVESTANI, ARASH 53
KAMTO, MAURICE 162
KARAKAYALI, SERHAT 15–16
KARAMANIDOU, LENA 165, 169
KARDOV, KRUNO 174, 188
KARLSEN, MARRY-ANNE 36, 38, 45
KASPAREK, BERND 165, 169
KATZ, IRIT 112, 115
KEADY-TABBAL, NIAMH 161
KEČEK, KATARINA 102
KEKUŠ, SARA 198
KHAN, NICHOLA 120–121
KHOSRAVI, SHAHRAM 37–38, 154–155,
176, 179, 232
KLAJČ, BRATOLJUB 105
KLEIN, NATALIE 164
KLEINMAN, ARTHUR 225
KLEINMAN, ARTHUR 225
KNEŽEVIĆ, NEDA 107
KOBELINSKY, CAROLINA 202
KOCIJANČIĆ POKORN, NIKE 225
KOEHN, PETER H. 215
KOGOVSKE ŠALAMON, NEŽA 48, 94, 96,
98–99, 109
KOJANIĆ, OGNJEN 10
KOMTER, AAFKE E. 206
KONJIKUŠIĆ, DAVOR 198
KOPYTOWSKA, MONIKA 248
KORTE, KRISTINA 134, 138
KOSKA, VIKTOR 31

KOVAČEVIĆ, NIKOLA 50
KOVRAS, IOSIF 202
KRALJ, ANA 174
KREICHAUF, RENÉ 111
KUCHAR, ROMAN 173
KULJIĆ, TODOR 209
KURDI, ALAN 198
KURNIK, ANDREJ 16
KUZMAN, ILIJA 107
KVATERNIK, INES 173

L

LAAKKONEN, VILLE 203
LABELLE, BRANDON 236
LADIĆ, MAJA 109
LALIĆ NOVAK, GORANKA 25, 47, 156
LALIĆ, SARA 127
LASSALLE, FERDINAND 206
LAST, TAMARA 195, 197
LATINOVIĆ, ANDREA 58
LEUENBERGER, CHRISTINE 135
LEUTLOFF-GRANDITS, CAROLIN 126
LIKE, ROBERT C. 215
LINNELL, D. C. JOHN 240
LIPOVEC ČEBRON, URŠULA 16, 18, 94, 97–
99, 154, 172–173, 217–218, 222, 224–225
LONG, NORMAN 155
LOUCKX, FRED 225
LOVRENČIĆ, SANDRA 61
LUBKEMANN, STEPHEN C. 155
LUKIĆ, GORAN 217
LUNA, FLORENCIA 173, 176
LUNAČEK BRUMEN, SARAH 233
LUTZ, PHILIPP 146

M

M'CHAREK, AMADE 65
MACÍAS ROJAS, PATRISIA 50–51
MAINWARING, CETTA 183
MAJSTOROVIĆ, DANIJELA 10, 16
MALDONADO, JULIE K. 142
MALKKI, LIISA 26–30, 107, 112, 148, 153
MALMSTRÖM, CECILIA 183
MANDIĆ, DANILO 107, 109, 155
MANN, ITAMAR 161
MANSOUBI, MOONES 54
MARCZEWSKI, ANDRZEJ 61
MARJANIĆ, SUZANA 240, 245
MARTIN, DIANA 116
MARX, KARL 206
MBEMBE, ACHILLE 204
MCADAM, JANE 30, 33, 142
MCCONNACHIE, KIRSTEN 106–107,
113–114, 164
MCGEE, DARRAGH 80
MCNEVIN, ANNE 41
MEH, ELA 233
MEIER, ISABEL 236
MELANDRI, FRANCESCA 22

MESIĆ, MILAN 31
 MEZGA, ANA 96, 98
 MEZZADRA, SANDRO 16–18, 20, 23, 207
 MIKULIČIĆ, IČO 196
 MILLER, MARK J. 18, 87
 MINCA, CLAUDIO 60, 63, 111
 MINN, PIERRE 71–72
 MIRTO, GIORGIA 202
 MISSBACH, ANTJE 41
 MLADENović, ANA 173
 MLADOVSKY, PHILIPA 215–216, 219
 MLINAREVIĆ, GORANA 110, 166
 MOSTOWLANSKY, TILL 80
 MOULIER-BOUTANG, YANN 15
 MOULIN, CAROLINA 179
 MOUNTZ, ALISON 48
 MUCKO, BOJAN 43
 MUDU, PIERPAOLO 86, 209
 MUEHLEBACH, ANDREA 81
 MUHAMAT, ABDUL AZIZ 54
 MUJAGIĆ, MERSINA 243
 MUNJIN, BOJAN 107

N

NANSEN, FRIDTJOF 26
 NASSER-EDDIN, NOF 176
 NEDELJKOVIĆ, SAŠA 152–153
 NEILSON, BRETT 18, 23
 NEL, PHILIP 9
 NIAKHATE, MAMADOU 195
 NICTER, MARK 224
 NIXON, ROB 201
 NYBERG SØRENSEN, NINNA 86–87
 NYERS, PETER 20, 27–29, 31

O

O'BRIEN, GERALD V. 243
 OUCHATTOU, HAMID 53

P

PAHOR, BORUT 102
 PAJNIK, MOJCA 217
 PALLISTER-WILKINS, POLLY 86, 184, 191
 PANDEK, KRISTINA 109
 PANDOLFI, MARIELLA 74, 76
 PAPADOPOULOS, DIMITRIS 17–21, 249
 PAPATAXIARCHIS, EVTHYMOS 207
 PARKER, JAMES E. K. 231
 PASQUETTI, SILVIA 116
 PAUL, LISSA 9
 PAULETTA, IVAN 134
 PAVELIĆ, BORIS 200
 PÉCOUD, ANTOINE 195, 197, 199
 PELHAM, JULIETTE 80
 PERIĆ, IVANA 43, 49, 199
 PERL, GERHILD 203
 PERONI, LOURDES 171
 PETKOVIĆ, BRANKICA 48, 94, 98–99
 PETRANOVIĆ, DAMIR 57

PETRIČEVIĆ, IGOR 113
 PETROVIĆ, DUŠKO 27–28, 34, 95, 116, 131, 174
 PICKER, GIOVANNI 116
 PICKERING 200–201
 PICKERING, SHARON 200–201
 PISTOTNIK, SARA 16, 99–100, 218, 224–225
 PIZZA, GIOVANNI 225
 PLEŠE, IVA 19, 36, 44, 49, 78–79, 109, 111, 117, 123, 131, 168–169, 177, 186, 188, 191, 242, 249
 POPOVIĆ, HELENA 108, 162, 167, 174, 186, 188–189, 198, 245
 PORTMANN, LEA 146
 POTT, ANDREAS 10
 POZNIAK, ROMANA 78–79, 81, 84, 91, 109, 116, 174, 209–211
 PUPAVAC, VANESSA 77, 79, 210–211

R

RACKETE, CAROLA 213
 RAE, MARIA 237
 RAHOLA, FEDERICO 47, 55
 RAJARAM, PREM KUMAR 29, 267
 RAKOPOULOS, THEODOROS 206
 RAZAC, OLIVIER 130
 RAZSA, MAPLE 16
 RECHEL, BERND 215–216
 REDFIELD, PETER 71–72, 76–77, 80, 182
 REGVAR, URŠA 165
 RICE, TOM 228
 RIGO, ENRICA 16
 RITAINE, ÉVELYNE 195
 RIVETTI, PAOLA 155, 157
 RIŽNAR, BARBARA 97
 ROBINS, SIMON 202
 ROBINSON, COREY 90
 ROGERS, C. ADA 173
 ROSE, NIKOLAS 81
 ROTH, SILKE 85
 ROZAKOU, KATERINA 37, 39, 45, 80, 205–206, 208
 RYDZEWSKI, ROBERT 36

S

SAFNER, TONI 135, 240
 SAINOLA-RODRIGUEZ, KIRSTI 215
 SAJOVIC, ANJA 97
 SANDRI, ELISA 80
 SANTA ANA, OTTO 243
 SAPOCH, JACK 167
 SASSEN, SASKIA 120
 SCHAPENDONK, JORIS 90
 SCHEEL, STEPHAN 16–17, 20, 22, 153
 SCHENK, CARESS 179–180
 SCHEWEL, KERILYN 120, 126
 SCHIAVONE, GIANFRANCO 108
 SCHINDEL, ESTELA 200–204, 240

SCHWENKEN, HELEN 205–207, 209
 SCHWIERTZ, HELGE 205–207, 209
 SCHWITTAY, ANKE 78, 208
 SCIORTINO, GIUSEPPE 194
 SEDLAK, JELENA 57
 SEKIRNIK, KATARINA 97
 SENDYKA, ROMA 114
 SERT, DENIZ Ş. 146
 SHARMA, NANDITA 17
 SHUTES, ISABEL 80
 SICURELLA, FEDERICO GIULIO 133–134
 SILOV, ANTOANA 221, 223–224
 SIMONČIĆ, ANJA 96, 98
 SINATTI, GIULIA 80
 SOFOKLEJ 202
 SÖKEFELD, MARTIN 156
 SPASIĆ, IVANA 212
 SQUIRE, VICKI 10–11, 199–200
 STAMENKOVIĆ TADIĆ, BARBARA 172
 STEINHILPER, ELIAS 79
 STEPHENSON, NIAMH 17
 STIERL, MAURICE 23, 50 184, 198
 STOJIC MITROVIĆ, MARTA 16, 47, 50, 57,
 109–110, 112, 116, 154, 185, 197, 218
 STOJILJKOVIĆ, RATKO 101
 STOYANOVA, ALEXANDRINA 219
 STUBBS, PAUL 79, 92, 182
 STUPAR, MILORAD 152
 SZCZEPURA, ALA 225
 SZENDY, PETER 231, 233

Š

ŠARIN, PETRA 198
 ŠINDELKA, MAREK 249
 ŠKOKIĆ, TEA 109, 131, 177
 ŠKRABAN, JUŠ 172

T

TAPELLA, AMELIE 202
 TAPELLA, AMELIE 202
 TAUSSIG, MICHAEL T. 194
 TAZZIOLI, MARTINA 50–51, 166, 169, 183,
 191, 199, 212
 TICKTIN, MIRIAM 71, 73, 75–76, 189, 209,
 224
 TIMMER, ALEXANDRA 171
 TODOROVIĆ, ALEKSANDAR 99
 TRAORE, BAKARI 195
 TRIMIKLINIOTIS, NICOS 21
 TSIANOS, VASSILIS S. 10, 16–21, 196
 TURNER, BRYAN S. 175
 TURTON, DAVID 154–155

U

UMEK, DRAGAN 107, 109
 UMIČEVIĆ, DRAGAN 213
 URŠIĆ, TANJA 96

V

VALLET, ELISABETH 134–135, 137–138
 VAN HEAR, NICHOLAS 155
 VANDEVOORDT, ROBIN 80
 VASILJEVIĆ, JELENA 209–210
 VASOVIĆ, SVETLANA 98
 VASQUEZ, PAULA 181–182, 186
 VEIGEL, CHARLES 58
 VERREPT, HANS 225
 VIDMAR HORVAT, KSENJA 10
 VILENICA, ANA 109, 116
 VJEŠTICA, SAMAN ALI 61
 VLADISAVLJEVIĆ, ANJA 221
 VODOPIVEC, NEŽA 217
 VOUTIRA, EFTIHIA 117
 VUČKO, KATARINA 109
 VUKIĆ, IGOR 58, 107

W

WALTERS, WILLIAM 86, 182, 208
 WEBER, LEANNE 200–201
 WEEKS, KATHI 211
 WEISS, THOMAS G. 84
 WEITZEL, MICHELLE D. 228
 WEIZMAN, EYAL 74, 182
 WELFENS, NATALIE 147, 175
 WILBOURNE, EMILY 229
 WILSHER, DANIEL 55–56

Y

YILDIZ, UĞUR 146

Z

ZAGORAC, IVANA 172
 ZAHARIJEVIĆ, ADRIANA 155
 ZALETEL-KRAGELJ, LIJANA 171
 ZAMAROVSKÝ, VOJTECH 193
 ZAMORE, LEAH 143
 ZDRAVKOVIĆ, LANA 94, 99
 ZETTER, ROGER 28, 33, 154
 ZICKGRAF, CAROLINE 121
 ZIECK, MARJOLEINE 146
 ZOLBERG, ARISTIDE R. 26
 ZORN, JELKA 16, 18, 51–52, 54, 56–57, 90,
 94–95, 97, 99, 110, 147, 154

Ž

ŽUPARIĆ-ILJIĆ, DRAGO 31, 33, 109, 127,
 145, 147, 174, 188

ZUPANIČEVA KNJIŽNICA

- 1** *MESS – Mediterranean Ethnological Summer School. Vol. 3. Edited by Zmago Šmitek and Rajko Muršič. Ljubljana 1999.*
- 2** *Urban Symbolism and Rituals.* Edited by Božidar Jezernik. Ljubljana 1999.
- 3** *Cultural Processes and Transformations in Transition of the Central and Eastern European Post-Communist Countries.* Edited by Rajko Muršič and Borut Brumen. Ljubljana 1999.
- 4** *Kolesar s Filozofske. Zbornik v počastitev 90-letnice prof. dr. Vilka Novaka.* Uredil uredniški odbor. Ljubljana 2000.
- 5** *Zemljevidi časa/Maps of Time. Zbornik ob 60. obletnici Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo.* Uredila/edited by Zmago Šmitek in/and Borut Brumen. Ljubljana 2001.
- 6** Mirjam Mencej, *Gospodar volkov v slovanski mitologiji.* Ljubljana 2001.
- 7** *MESS – Mediterranean Ethnological Summer School. Vol. 4.* Edited by Bojan Baskar and Irena Weber. Ljubljana 2002.
- 8** *Besede terorja. Medijska podoba terorizma in nasilja.* Uredil Božidar Jezernik. Ljubljana 2002.
- 9** Vladimir N. Toporov, *Predzgodovina književnosti pri Slovanih. Poskus rekonstrukcije.* Ljubljana 2002.
- 10** *MESS – Mediterranean Ethnological Summer School. Vol. 5.* Edited by Rajko Muršič and Irena Weber. Ljubljana 2003.
- 11** Mateja Habinc, *Ne le rožmarin za spomin. O spominskih predmetih in njihovem shranjevanju.* Ljubljana 2004.
- 12** *Dediščina v očeh znanosti.* Uredila Jože Hudales in Nataša Visočnik. Ljubljana 2005.
- 13** *MESS – Mediterranean Ethnological Summer School. Vol. 6.* Edited by Boštjan Kravanja and Matej Vranješ. Ljubljana 2005.
- 14** *Dediščina v rokah stroke.* Uredila Jože Hudales in Nataša Visočnik. Ljubljana 2005.
- 15** *Post-Yugoslav Lifeworlds Between Tradition and Modernity.* Edited by Zmago Šmitek and Aneta Svetieva. Ljubljana 2005.
- 15/1** *Post-Yugoslav Lifeworlds.* 2nd Edition. Edited by Zmago Šmitek and Aneta Svetieva. Ljubljana in Skopje 2008.
- 16** *Ethnography of Protected Areas.* Edited by Peter Simonič. Ljubljana 2006.
- 17** »Zakaj pri nas žive Cigani in ne Romi«. *Narativne podobe Ciganov/Romov.* Uredil Božidar Jezernik. Ljubljana 2006.
- 18** Mirjam Mencej, *Coprnice so me nosile. Raziskava vaškega čarovništva v vzhodni Sloveniji na prelomu tisočletja.* Ljubljana 2006.
- 19** Jaka Repič, »Po sledovih korenin«. *Transnacionalne migracije med Argentino in Evropo.* Ljubljana 2006.
- 20** *Europe and its Other. Notes on the Balkans.* Edited by Božidar Jezernik, Rajko Muršič and Alenka Bartulović. Ljubljana 2007.
- 21** *Places of Encounter. In memoriam Borut Brumen.* Edited by Rajko Muršič and Jaka Repič. Ljubljana 2007.

- 22 Špela Kalčič, »Nisem jaz Barbika«. *Oblačilne prakse, islam in identitetni procesi med Bošnjaki v Sloveniji*. Ljubljana 2007.
- 23 Boštjan Kravanja, *Sveti svet. Topografija religioznega prostora na primeru Breginjskega kota*. Ljubljana 2007.
- 24 Uršula Lipovec Čebren, *Krožere zdravja in bolezni. Tradicionalna in komplementarne medicine v Istri*. Ljubljana 2008.
- 25 *Space and Time in Europe. East and West, Past and Present*. Edited by Mirjam Mencej. Ljubljana 2008.
- 26 *Prostori soočanja in srečevanja. Spominski zbornik za Boruta Brumna*. Uredila Rajko Muršič in Katja Hrobat. Ljubljana 2008.
- 27 Jože Hudales, *Slovenski muzeji in etnologija. Od kabinetov čudes do muzejev 21. stoletja*. Ljubljana in Velenje 2008.
- 28 *MESS and RAMSES II. Mediterranean Ethnological Summer School. Vol. 7*. Edited by Jaka Repič, Alenka Bartulović and Katarina Sajovec Altshul. Ljubljana 2008.
- 29 Miha Kozorog, *Antropologija turistične destinacije v nastajanju. Prostor, festivali in lokalna identiteta na Tolminskem*. Ljubljana 2009.
- 30 Peter Simonič, *Kaj si bo narod mislil? Ritual slovenske državnosti*. Ljubljana 2009.
- 31 *Kulturna dediščina in identiteta*. Uredil Božidar Jezernik. Ljubljana 2010.
- 32 *Niko Zupanič, njegovo delo, čas in prostor. Spominski zbornik ob 130. obletnici rojstva dr. Nika Zupaniča*. Uredila Rajko Muršič in Mihaela Hudelja. Ljubljana 2009.
- 33 *Med prezentacijo in manipulacijo*. Uredil Božidar Jezernik. Ljubljana 2010.
- 34 Nataša Visočnik, *Hiša kot prostor identitet. Oblikovanje identitet skozi percepcije prostora in telesa v bivalnem okolju na Japonskem*. Ljubljana 2011.
- 35 Alenka Bartulović, »Nismo vaši!« *Antinacionalizem v povojnem Sarajevu*. Ljubljana 2013.
- 36 *Antropološki vidiki načinov življenja v mestih*. Uredila Jaka Repič in Jože Hudales. Ljubljana 2012.
- 37 *Politika praznovanja. Prazniki in oblikovanje skupnosti na Slovenskem*. Uredil Božidar Jezernik. Ljubljana 2013.
- 38 *Heroji in slavne osebnosti na Slovenskem*. Uredil Božidar Jezernik. Ljubljana 2013.
- 39 *Praznična večglasja. Prazniki in oblikovanje skupnosti na Slovenskem*. Uredila Ingrid Slavec Gradišnik. Ljubljana 2014.
- 40 Simona Klaus, *Pa vse, kar sem hotu, so ble dobre vile. Folklor v oglasih med letoma 1980 in 2011 v Sloveniji*. Ljubljana 2014.
- 41 »Kar ustvariš ostane. Svetu cvet. Tebi rane.« – *Vinko Möderndorfer – učitelj, politik in raziskovalec* Uredila Ingrid Slavec Gradišnik in Jože Hudales. Ljubljana 2016.
- 42 Ambrož Kvartič, *Pa se je to res zgodilo? Sodobne povedke v Sloveniji*. Ljubljana 2016.
- 43 *Sounds of Attraction. Yugoslav and Post-Yugoslav Popular Music*. Edited by Miha Kozorog and Rajko Muršič. Ljubljana 2017.
- 44 *Collecting and Collections in Times of War or Political and Social Change: COMCOL Annual Conference, Celje 2014*. Edited by Jože Hudales and Tanja Rožembergar. Ljubljana 2017.

- 45 *Države praznujejo. Državni prazniki in skupnosti na območju bivše Jugoslavije.* Uredila Božidar Jezernik in Ingrid Slavec Gradišnik. Ljubljana 2017.
- 46 Helena Konda, *Grafiti v Ljubljani. Zgodovina, grafitarji, mesto.* Ljubljana 2017.
- 47 *Anthropological Perspectives of Solidarity and Reciprocity.* Edited by Peter Simonič. Ljubljana 2019.
- 48 *Močni, modri in dobri: Junaki v slovenski folklori.* Uredila Božidar Jezernik in Ingrid Slavec Gradišnik. Ljubljana 2020.
- 49 *Dediščina prve svetovne vojne. Reprezentacije in reinterpretacije.* Uredila Jurij Fikfak in Božidar Jezernik. Ljubljana 2021.
- 50 Juš Škraban in Uršula Lipovec Čebren, *Medkulturna mediacija in zdravstvo v Sloveniji.* Ljubljana 2021.
- 51 *Prepletenost svetov: zgodovine in refleksije zunajevropskih raziskav v Sloveniji.* Uredile Sarah Lunaček, Tina Palač in Maja Veselič. Ljubljana 2022.
- 52 *Občutki mest: antropologija, umetnost, čutne transformacije.* Uredili Rajko Muršič, Blaž Bajič in Sandi Abram. Ljubljana, 2022.
- 53 *Kovidna krajina: ranljivosti v času pandemije.* Uredili Uršula Lipovec Čebren in Sara Pistotnik. Ljubljana, 2023.
- 54 *Commemorating the First World War in the Former Yugoslavia.* Edited by Božidar Jezernik, Vijoleta Herman Kaurič, Ljiljana Dobrovšak. Ljubljana, 2023.
- 55 Ana Svetel, *Spremenljive krajine severovzhodne Islandije: Vreme, letni časi, svetloba in tema.* Ljubljana, 2024.
- 56 Alina Bezljaj, *A Place of Ruptures and Bonds: The (Re)making of a Dublin Suburb.* Ljubljana, 2024.
- 57 *Pogledi na Branislavo Sušnik in njen prispevek k raziskavam paragvajskih staroselskih ljudstev.* Uredila Marija Uršula Geršak in Jaka Repič. Ljubljana, 2025.
- 58 Tina Ivnik, *Zaraščanje in upanje v Beneški Sloveniji: Preobrazbe kulturne krajine Nadiških dolin.* Ljubljana, 2025.
- 59 Nadja Valentinčič Furlan, *Znanje in identitete v filmih o nesnovni kulturni dediščini.* Ljubljana, 2024.

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID=249196291

ISBN 978-961-297-660-6

E-knjiga

COBISS.SI-ID 249192707

ISBN 978-961-297-659-0 (PDF)